

Latvijas Universitāte
Ekonomikas un vadības fakultāte
Tautsaimniecības institūts

PROMOCIJAS DARBS

***LATVIJAS RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES
UN PERSPEKTĪVAS.***

Autors

Andris Fomins

Zinātniskais vadītājs

Dr. oec., profesors,
Andris Deniņš

Rīga 2005.

SATURS

Lpp.

	ANOTĀCIJAS.....	4
	IEVADS.....	6
1.	LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES UN PERSPEKTĪVAS.....	12
2.	RŪPNIECĪBAS NOZARU SVARĪGĀKO EKONOMISKO RĀDĪTĀJU ANALĪZE.....	27
2.1.	Uzņēmumu skaits Latvijas rūpniecības nozarēs.....	28
2.2.	Rūpniecības produkcijas izlaides dinamikas analīze.....	32
2.3.	Strādājošo skaita un vidējās izpeļņas analīze pa Latvijas rūpniecības nozarēm.....	39
2.4.	Latvijas rūpniecības nozaru pamatlīdzekļi.....	47
2.5.	Investīciju ieguldījumi Latvijas rūpniecībā.....	51
2.5.1.	Investīciju vides raksturojums Latvijā.....	54
2.5.2.	Valsts investīcijas.....	58
2.5.3.	Privātās investīcijas.....	62
2.5.4.	Ārvalstu investīcijas.....	64
2.5.5.	Investīciju plūsmu analīze.....	69
2.5.6.	Investīcijas un risks.....	73
3.	LATVIJAS RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS PAMATNOSTĀDNES.....	76
3.1.	Rūpniecības attīstības prioritārie virzieni.....	76
3.2.	Prioritāšu sasniegšanai veicamie pasākumi.....	78
3.2.1.	Stabilas mikrovides uzturēšanas priekšnoteikumi.....	78
3.2.2.	Uzņēmējdarbības tiesiskās bāzes pilnveidošana.....	79
3.2.3.	Valsts atbalsta instrumenta nodrošināšana.....	80
3.2.4.	Darbaspēka un izglītības kvalitātes nodrošināšana.....	81
3.2.5.	Progresīvo tehnoloģiju un inovāciju veicināšana.....	82

4.	LATVIJAS RŪPNIECĪBAS INTEGRĀCIJA TIRGUS SISTĒMĀ GLOBALIZĀCIJAS APSTĀKĻOS UN TĀS FAKTORI.....	88
4.1.	Inovācija, tās problēmas Latvijā.....	97
4.2.	Produkcijas kvalitāte, tās problēmas Latvijā.....	101
4.2.1.	Kvalitāte un likumdošana.....	106
4.2.2.	Kvalitāte un tirgus.....	108
4.2.3.	Kvalitāte un ražotājs.....	108
4.3.	Kvalitātes vadīšana.....	115
4.3.1.	Vadīšanas politika un mērķi.....	117
4.3.2.	Kvalitātes uzlabošanas faktori.....	118
4.4.	Izgdrojumi un patenti.....	120
5.	LATVIJAS RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS RESURSU ANALĪZE.....	124
5.1.	Darba resursi kā uzņēmējdarbības resursi.....	125
5.2.	Finansu resursi kā uzņēmējdarbības resursi.....	136
5.3.	Dabas resursi kā uzņēmējdarbības resursi.....	142
5.4.	Uzņēmība kā uzņēmējdarbības resurss.....	147
5.5.	Informācijas resursi kā uzņēmējdarbības resursi.....	152
6.	RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ.....	156
6.1.	Perspektīvās attīstības modelēšanas pamatprincipi.....	157
6.2.	Rūpniecības attīstības perspektīvas Latvijā.....	174
	SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI.....	182
	IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.....	190
	PIELIKUMI.....	195

ANOTĀCIJA

Rūpniecības nozare ir viena no nozīmīgākajām Latvijas tautsaimniecības nozarēm, bez kuras izaugsmes nav iespējama Latvijas tautsaimniecības kompleksā attīstība un sekmīga integrācija Eiropas Savienībā.

Darba aktualitāti nosaka pašreizējais rūpniecības nozares attīstības līmenis un tā izaugsmes potenciālās iespējas. Izstrādātais darbs orientēts uz Latvijas ekonomiskās stabilitātes nostiprināšanu atbilstoši Latvijas nacionālajām interesēm un Eiropas Savienības prasībām izveidot racionālu un efektīvu tautsaimniecības struktūru. Darbā izstrādāti priekšlikumi rūpniecības nozares attīstībai turpmākajā desmitgadē, ņemot vērā rūpniecības kā vienas no nozīmīgākajām tautsaimniecības nozarēm, integrāciju Eiropas Savienībā.

Promocijas darbā izvirzīto praktisko priekšlikumu realizācija var nodrošināt:

1. Rūpniecības nozares ieguldījumu iekšzemes kopprodukta pieaugumu robežās no 20 līdz 25% tuvākajos 10 gados.
2. Latvijas ražojumu konkurentsپējas paaugstināšanu Eiropas Savienības un trešo valstu tirgos, attiecīgi samazinot Latvijas ārējās tirdzniecības negatīvo bilanci.
3. Latvijas ārējās tirdzniecības bilances sakārtošana, samazinot tās deficītu.
4. Globalizācijas procesu negatīvās ietekmes samazināšana uz Latvijas tautsaimniecību, tajā pašā laikā izmantojot šā procesa pozitīvās ietekmes tautsaimniecisko efektivitāti.
5. Samazināt bezdarba līmeni Latvijā, to tuvinot Eiropas Savienības dalībvalstu vidējiem rādītājiem.
6. Paaugstināt iedzīvotāju dzīves līmeni un reālo pirktspēju Latvijā kopumā un atsevišķos tās reģionos. Iedzīvotāju minimālajiem ieņēmumiem jābūt vismaz iztikas minimuma līmenī.
7. Veicināt reģionālo disproporciju samazināšanos atsevišķu Latvijas reģionu ekonomiskajā un sociālajā izaugsmē.

ANNOTATION

The author of the Doctor's thesis "The Development Trends and Prospects of Industry of Latvia" deals with one of the most important branches of the national economy of Latvia - industry. Industry is the crucial branch for the complex development of the national economy, as well as its successful integration in the European Union.

The topicality of this work is determined by the current industrial development and the potential for its upgrowth. The present work is tended towards strengthening the economic stability of Latvia in accordance with its national interests and requirements of the European Union to develop a rational and efficient structure of national economy. The author has laid down proposals for the development of industry within the period of coming ten years, taking into account the integration of industry, which is one of the most important branches of national economy, into the European Union.

The implementation of the practical proposals suggested in this Doctor's thesis may ensure the following:

1. Within the next 10 years, the contribution of the branch of industry in GDP ranging from 20 to 25%.
2. Raising the competitiveness of Latvian production in EU markets and the markets of the third countries alongside with an adequate decrease in the negative balance of the Latvian foreign trade
3. Readjustment of the Latvian foreign trade balance by reducing its deficit
4. Reducing the negative effects of the globalisation processes upon the Latvian national economy alongside with making use of the economic efficiency of the positive effects of this phenomenon
5. Reducing the unemployment level in Latvia approximating it to the average level of EU member states
6. Raising the living standard and paying capacity of inhabitants of Latvia in general, as well as in some certain regions in particular. The minimum income of inhabitants must reach at least the level of living-wage
7. Promotion of reducing regional disproportions in the economic and social development in several regions of Latvia

IEVADS

Rūpniecības nozare ir viena no nozīmīgākajām Latvijas tautsaimniecības nozarēm, bez kuras izaugsmes nav iespējama Latvijas tautsaimniecības kompleksā attīstība. Analīze liecina, ka Latvijas valstī pastāv labvēlīga ekonomiskā vide aktīvai un rezultatīvai uzņēmējdarbības attīstībai gan īstermiņā, gan arī ilgstošā laika periodā. Taču, lai to realizētu nepieciešamas gan Latvijas valdības, gan arī valstī funkcionējošo uzņēmējdarbības dzīļu izpratne. Principiāla nozīme te ir pārdomātai, pietiekami dziļi ekonomiski pamatotai Valsts monetārai, nodokļu kā arī reālai uzņēmējdarbības atbalsta politikai. Latvijas tautsaimniecībā nozīmīgu vietu ieņem rūpniecības nozare, kuras ieguldījums iekšzemes kopproduktā (IKP) 2002. gadā nodrošināja 14,8% no kopējās pievienotās vērtības (bāzes cenās), bet 2003. gadā jau 17,2% un kurā nodarbināti 19,5% no visiem valsts nodarbinātajiem iedzīvotājiem. Visvairāk strādājošo, protams, ir apstrādes rūpniecībā – 89,1% (2001. gadā – arī 89,1%) [19,154], kura 2002. gadā valsts IKP deva 662,3 milj. latu lielu ieguldījumu (2000. gada vidējās cenās)[19, 14].

Latvijā strauji attīstās tautsaimniecība uz tirgus ekonomikas pamata. Tas rada virkni problēmu sakarā ar nepieciešamību pieskaņoties Eiropas Savienības normatīvajām prasībām. Latvijas ekonomiskās izaugsmes galvenie mērķi ir sasniegt ilgstošu un stabilu ekonomisko izaugsmi, panākt sabalansētu ekonomisko un sociālo attīstību, kā arī pakāpenisku reģionālās, sociālās un citas nevienlīdzības izzušanu (piemēram, atšķirības nodokļu noslodzē, darba pieejamībā, ekonomiskajā atbalstā uzņēmējdarbībai atkarībā no to lieluma, funkcionālās nozīmības un atrašanās vietas u.c. faktoriem), vides aizsardzību un uzņēmējdarbības resursu efektīvu un videi draudzīgu izmantošanu. Šo mērķu sasniegšana būs reālais pamats iedzīvotāju dzīves līmeņa tālākai paaugstināšanai, kā arī pilnīgākai drošībai un demokrātijai Latvijā. Lai šos mērķus sasniegtu jāpanāk valsts makro un mikro ekonomisko procesu optimāla savstarpēja sabalansētība, kas ir jebkuras valsts ekonomiskā uzplaukuma un ekonomiskās stabilitātes pamats. Tikai tādejādi iespējams sasniegt makroekonomiskās attīstības pamatmērķus un nodrošināt stabilu uzņēmējdarbības attīstību Latvijā, nodrošināt produkcijas un pakalpojumu sekmīgu realizāciju gan pašu mājās, gan arī ārvalstīs, nodrošināt pietiekami augstu Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeni. Visu šo daudzo mērķu sasniegšana un uzdevumu izpilde nav domājama bez Latvijas tautsaimniecības kompleksas attīstības, kurā nozīmīgu vietu ieņem rūpniecības nozare.

Kopš neatkarības atgūšanas Latvija ir sasniegusi ievērojamu progresu tautsaimniecības stabilizācijā un strukturālo reformu īstenošanā. Pāreja uz tirgus ekonomiku un ciešo saimniekošanas saišu saraušana ar bijušā Padomju bloka valstīm pirmajos trijos neatkarības gados noveda pie ievērojama ražošanas apjomu samazinājuma, kurš patreiz tiek kompensēts ar pārdošanas apjomiem Rietumu tirgū.

Virzība uz Eiropas Savienību rosināja Latvijā veidot tādu rūpniecības attīstības politiku, kura ļautu sasniegt Eiropas Savienības normatīvajos aktos (acquis communautaire) noteiktos rūpniecības attīstības galvenos mērķus. Eiropas Savienības normatīvo aktu kopums rūpniecības politikas jomā galveno uzmanību pievērš rūpniecības konkurētspējas paaugstināšanai, ņemot vērā Eiropas Kopienas dibināšanas līguma prasības, kas nosaka sekojošus rīcību noteicošos virzienus:

1. Paātrināt rūpniecības piemērošanos strukturālajām pārmaiņām gan Latvijā, gan Eiropas Savienībā.
2. Nodrošināt iniciatīvai un uzņēmumu attīstībai labvēlīgu vidi visā Eiropas Savienības teritorijā, to īpaši attiecinot uz mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, kuru skaits Latvijā pārsniedz 36 tūkstošus un to īpatsvars 2002. gadā sastādīja 99,8% no visiem Latvijas uzņēmumiem [72, 8].
3. Nodrošināt labvēlīgu vidi uzņēmumu savstarpējai sadarbībai, kā arī sadarbībai ar valsts un pašvaldību institūcijām.
4. Veicināt jauninājumu, pētījumu un tehnoloģiskās attīstības politikas radītā rūpniecības potenciāla labāku, pilnīgāku un efektīvāku izmantošanu.

Uzdevums izveidot konkurētspējīgu rūpniecību ir īstenojams, tikai nodrošinot vienlīdzīgu un godīgu konkurenci un izveidojot uzņēmējdarbības attīstībai labvēlīgu vidi. Cik sakārtoti un stabili būs uzņēmējdarbību reglamentējošie normatīvie akti, kāds būs cilvēkresursu izglītības un kvalifikācijas līmenis, cik konkurētspējīga būs valsts nodokļu politika, kāda būs kapitāla tirgus, infrastruktūras, izglītības sistēmas un valsts atbalsta efektivitāte - tas viss kopā noteiks Latvijas rūpniecības izaugsmes iespējas un konkurētspēju gan Eiropas Savienības iekšējā tirgū, gan arī trešo valstu tirgos. Lai nodrošinātu rūpniecības izaugsmes iespējas, nepieciešams:

Izveidot rūpniecības attīstību veicinošu uzņēmējdarbības vidi. Labvēlīga uzņēmējdarbības vide ir viens no rūpniecības izaugsmes galvenajiem nosacījumiem. Efektīvas nozaru struktūras veidošana prasa lielus ilgtermiņa ieguldījumus cilvēkkapitāla un vides uzraudzībā, produktīvās kapacitātes paaugstināšanu un radikālas pārmaiņas līdzšinējā pētniecības darbu un jaunu tehnoloģiju ieviešanas

atbalsta un nodrošināšanas praksē, kurā nevar paļauties tikai uz tirgus mehānismiem. Te visnotaļ ir nepieciešams valsts atbalsts un līdzdalība.

Jāizveido efektīva un konkurētspējīga rūpniecības nozaru struktūra. Atsevišķos gadījumos nepieciešama esošo nozaru reorganizācija (pārstrukturēšanās) un jauno nozaru izaugsmes un attīstības stimulēšana ar ekonomiskajām svirām. Pamatkritērijs te ir Latvijas valdības komitejas apstiprinātās Latvijas tautsaimniecības attīstības stratēģijas pamatnostādnes ilgtermiņā.

Promocijas darba pētījuma priekšmets un objekts.

Promocijas darba pētījuma priekšmets ir rūpniecības attīstības koncepcija un pamatnostādnes Latvijā. Rūpniecības attīstības tendences un perspektīvas Latvijā, ievērojot tirgus globalizācijas prasības, kā arī pastāvošās problēmas, to ietekme uz tautsaimniecību, rūpniecības attīstības risināšanas ceļiem un metodēm, rūpniecības integrācijas iespējas Eiropas Savienībā.

Promocijas darba pētījuma objekts ir Latvijas rūpniecība, tās atsevišķas nozares un šo nozaru uzņēmumu kopums.

Promocijas darba mērķis un uzdevumi.

Promocijas darba mērķis ir izstrādāt rūpniecības attīstības pamatkonceptijas un pamatnostādnes laika periodam līdz 2010. gadam, ņemot vērā rūpniecības, kā nozīmīgas tautsaimniecības nozares, integrāciju Eiropas Savienībā. Izvirzot šādu mērķi autors vadījās no Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras Eiropas Savienības nodaļas prognozēm par rūpnieciskās ražošanas pieaugumu, kurš galvenokārt būs saistīts ar darba ražīguma celšanos, jaunāku tehnoloģiju un iekārtu izmantošanu un orientēšanos uz augstākas pievienotās vērtības preču ražošanu. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi darbā risināti sekojoši uzdevumi:

1. Veikta uzņēmējdarbības ekonomiskās vides izpēte un analīze.
2. Iztīrītas līdzšinējās, patreizējās un iespējamās nākotnes problēmas Latvijas rūpniecības attīstībā.
3. Izvirzīti priekšlikumi Latvijas rūpniecības attīstības pamatnostādņu pilnīgošanai.
4. Izmantojot imitācijas modeļus veiktas prognozes par Latvijas rūpniecības turpmāko attīstību.
5. Izvirzīti priekšlikumi rūpniecības tautsaimnieciskās nozīmības paaugstināšanai:
 - 5.1. Produkcijas realizācijā Latvijas iekšējā tirgū.
 - 5.2. Produkcijas realizācijā Eiropas Savienības tirgū.

5.3. Produkcijas realizācijā “trešo” valstu tirgū.

6. Izstrādāti priekšlikumi Latvijas rūpniecības sekmīgai integrācijai Eiropas Savienībā.

Promocijas darba aktualitāte.

Darba aktualitāti nosaka rūpniecības nozares pašreizējais attīstības līmenis un tās potenciālās izaugsmes iespējas. Latvijas rūpniecības turpmākajai attīstībai integrējoties Eiropas Savienībā ir svarīga tautsaimnieciskā nozīme, kura vēl vairāk palielināsies līdz ar Latvijas valsts tālāko ekonomisko izaugsmi, līdz ar to šā promocijas darba teorētiskā un praktiskā nozīmība vēl vairāk paaugstināsies. Darba secinājumi un priekšlikumi atbilst Latvijas valdības akceptētās Latvijas tautsaimniecības vienotās stratēģijas pamatnostādņem [118].

Promocijas darba novitāte.

Autors izstrādājis imitācijas modeļus, balstoties uz kuriem veiktas prognozes ekonomiski aktīvo uzņēmumu attīstībai laika periodā līdz 2010. gadam, pamatojot iespējamās izmaiņas un atsedzot pamatfaktoros.

Darbā, balstoties uz veikto analīzi, tiek sniegti priekšlikumi sekojošos pamatvirzienos:

1. Latvijas sekmīgākai integrācijai Eiropas Savienībā.
2. Latvijas rūpniecības pārstrukturizācijai.
3. Rūpniecības tautsaimnieciskās nozīmības paaugstināšanai globālajos tirgus apstākļos.
4. Rūpniecības attīstības nostiprināšanai atsevišķos tirgus segmentos, paredzot dalījumu:
 - Latvijas iekšējais tirgus.
 - Eiropas Savienības vienotais tirgus.
 - “Trešo” valstu tirgi.

Promocijas darba metodoloģiskais un teorētiskais pamats.

Par darba metodoloģisko un teorētisko pamatu kalpo:

- Publicētie zinātniskie darbi un pētījumi par Latvijas tautsaimniecības un īpaši rūpniecības līdzšinējo attīstību, patreizējo stāvokli un turpmākajām attīstības perspektīvām.
- Latvijas Republikas valdības, Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas, Latvijas Republikas Finanšu ministrijas, Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes un citu valsts institūciju informācija.

- Latvijas ZA Ekonomikas institūta zinātniski-pētnieciskās izstrādes tautsaimniecības un īpaši rūpniecības attīstības jautājumos, kā arī analītiskie materiāli, kuri sagatavoti Latvijas rūpniecības konfederācijā, rūpniecības nozaru asociācijās, kā arī Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras ES nodaļā.
- Likumdošanas normatīvie akti.
- Tīmekļa resursos pieejamā informācija par rūpniecības attīstību un tirgus globalizācijas problēmām.
- Promocijas darba autora uzkrātā pieredze, kas iegūta praktiskajā darbā, kā arī zinātniskajās konferencēs, semināros un kontaktos ar rūpniecības nozares speciālistiem gan Latvijā, gan arī ārvalstīs.

Promocijas darba pētījuma metodes.

Darba izstrādē ir izmantotas vispārpieņemtās ekonomikas zinātnes pētījumu kvantitatīvās un kvalitatīvās metodes, t. sk. grupējumu, analīzes, ekonomiski matemātiskās modelēšanas, imitācijas modeļi, ekspertu un statistiskās metodes. Izmantotās metodes autoram ļāva analizēt līzšīnējo rūpniecības attīstību, analizēt patreizējo stāvokli un prognozēt ekonomiski aktīvo uzņēmumu perspektīvās izmaiņas un to ietekmējošos faktoros laika periodam līdz 2010. gadam.

Promocijas darba aprobācija.

Promocijas darba aprobācija veikta Latvijas Universitātes, Banku augstskolas starptautiskajās zinātniskajās konferencēs, kā arī vispārārtītos recenzējamos izdevumos.

Kā nozīmīgākās autora publikācijas var minēt:

1. Latvijas Universitāte. Zinātniskie raksti. Vadības zinātne, Nr.674. Andris Fomins “Latvijas rūpniecības attīstības perspektīvas globālajā ekonomikā”;
2. Banku augstskola. Starptautiskās zinātniskās konferences “Augstskolu kvalitatīva izaugsme un tās ietekme uz tautsaimniecības un zinātnes attīstību” ziņojumu krājums. Andris Fomins. “Tehnoloģisko un zinātnisko parku attīstības problēmas”.
3. Latvijas Universitāte. Zinātniskie raksti. Ekonomika II, Nr. 659. Andris Fomins. “Latvijas rūpniecības restrukturizācijas problēmas”.
4. Latvijas Universitāte. Zinātniskie raksti. Ekonomikas un vadības zinību attīstības problēmas IV, Nr. 647. Deniņš A., Fomins A. “Rūpniecības uzņēmumu konsolidācija”.

5. Fomins A., Deniš A. Business development problems in the industrial sector. Humanities and social sciences in Latvia 3 (32). LU. R., 2001.
6. Latvijas Universitāte. Starptautiskās zinātniskās konferences “ Eiropas Savienības paplašināšanās Baltijas jūras reģionā : Sociālekonomiskie izaicinājumi un iespējas” referātu krājums. Andris Fomins “Kvalitātes sistēmu nozīme Latvijas rūpniecības konkurētspējas paaugstināšanā”.

Autora dalība konferencēs :

1. Latvijas Universitātes 60.konference, Rīga 2002.gada 8.februāris, sekcija “Ekonomikas izaugsmes problēmas”, Rūpniecības attīstības perspektīvas, Latvijai integrējoties ES”;
2. Latvijas Universitātes 61. Konference, Rīga 2003.gada 13.februāris, sekcija “Latvijas tautsaimniecība ES integrācijas procesā”, referāts “Rūpniecības uzņēmumu restrukturizācijas problēmas Latvijā”;
3. Banku augstskola. Starptautiskā zinātniskā konference “ Augstskolu kvalitatīva izaugsme un tās ietekme uz tautsaimniecības un zinātnes attīstību” Rīga, 2002.gada 13 septembris, referāts “Tehnoloģisko un zinātnisko parku attīstības problēmas”;
4. Latvijas Universitāte. Starptautiskā konference “Enlargement of the European Union in the Baltic sea region : social and economic challenges and opportunities”. Rīga, 2003.gada 20.jūnijs, sekcija “The International Competitiveness of the Latvian Economy in the Context of EU Enlargement”, referāts “Kvalitātes sistēmu nozīme Latvijas rūpniecības konkurētspējas paaugstināšanā.”;

Promocijas darba apjoms un struktūra.

Promocijas darbs uzrakstīts uz 194 datorsalikuma lappusēm, sastāv no sešām nodaļām un 34 apakšnodaļām. Darbā iekļautas 40 tabulas un 10 attēli. Darba izstrādē izmantoti 131 informācijas avots, kas atspoguļoti izmantojamās literatūras sarakstā. Promocijas darbam ir 27 pielikumi.

1. Latvijas tautsaimniecības attīstības tendences un perspektīvas.

Latvijas tautsaimniecībā vērojama stabila ekonomiskā izaugsme. Par to liecina dažādi ekonomiskās izaugsmes rādītāji. Kā raksturīgāko minēsim Iekšzemes kopproduktu (IKP). Valsts statistikas dati liecina, ka laika periodā no 1995. gada līdz 2002. gadam iekšzemes kopapjoma pieaugums (2000. gada vidējās cenās) bija ikgadējs un kopumā šajā periodā sastādīja 1616105 tūkstošus latu. Nedaudz objektīvāks ir šis rādītājs, ja tas tiek rēķināts uz vienu valsts iedzīvotāju, jo te tiek ņemtas vērā iedzīvotāju demogrāfiskā sastāva izmaiņas. Analīze liecina, ka arī šajā ziņā vērojamas pozitīvas, attīstību veicinošas izmaiņas. Ja 1993. gadā IKP rēķinot uz vienu iedzīvotāju (2000. gada vidējās cenās) sastādīja 1296 latus, tad 2003. gadā jau 2719 latus [21.; 5.]. Tādējādi vērojams palielinājums par 64,3%. Palielinājums ir ievērojams, taču atklāts paliek jautājums par to, kā IKP palielinājums tiek izmantots iedzīvotāju reālās pirktspējas un dzīves līmeņa tālākai paaugstināšanai. Zināmu ieskatu sniedz IKP izmantošanas struktūra un tās izmaiņu dinamika [21].

Tā 2002. gadā pārvaldes galapatēriņa izdevumiem¹ tika patērēti 1008,1 miljoni latu (jeb 19,4% no visiem izdevumiem). Turpretī personīgā galapatēriņa izdevumiem² tika patērēti 3259,3 milj. latu (jeb 62,3%). Ja salīdzinām 2002. gadu ar 1995. gadu, tad redzam, ka pārvaldes galapatēriņam izlietotās summas apjoms palielinājās par 486,3 milj. latu, bet personīgajam galapatēriņam – par 1788,8 milj. Latu [19]. Tādējādi vērojama zināma izdevumu pārstrukturizācija. Augstā iekšzemes pieprasījuma dēļ iekšzemes kopprodukta kāpums pārsniedza prognozes 2002. gadam. Lai gan tautsaimniecība strauji attīstījās, inflācija joprojām bija nosacīti zemā līmenī, saruka bezdarba līmenis. Reālās darba samaksas palielinājums 2002. gadā bija straujāks nekā pēdējo piecu gadu laikā ikgadējais algas palielinājums. Maksājuma bilances tekošā konta negatīvais saldo salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu samazinājās, pakalpojumu un kārtējo pārvedumu pozitīvā saldo kāpumam gandrīz sedzot preču un ienākumu negatīvā saldo pieaugumu. Atbilstoši Pasaules naudas tirgus tendencēm 2002. gadā naudas tirgus procentu likmes ievērojami saruka arī Latvijā, tādējādi veicinot uzņēmējdarbības attīstību.

Analizētajā laika periodā būtiska izaugsme bija vērojama banku sektorā. Banku sektora un nacionālās valūtas stabilitāte, iedzīvotāju labklājības pieaugums un tautsaimniecības reālā sektora nostiprināšanās ļāva kredītiestādēm ievērojami palielināt piesaistīto iekšzemes uzņēmumu un

¹ Pārvaldes izdevumos iekļauti arī tie no budžeta finansētie izdevumi, kuri nodrošina iedzīvotājiem sniegtos individuālos bezmaksas pakalpojumus (izglītība, veselības aizsardzība u.c.).

² Personiskajā galapatēriņā ieskaita tikai tos patēriņa priekšmetus vai pakalpojumus, kurus iedzīvotāji ir apmaksājuši paši no saviem līdzekļiem vai arī saražojusi paši.

privātpersonu noguldījumu atlikumu. Augstāks ienesīgums, uzticība nacionālajai valūtai un darījumu ienākumu un izdevumu struktūra noteica latos veikto noguldījumu atlikuma ievērojami straujāku kāpumu salīdzinājumā ar ārvalstu valūtās veikto noguldījumu atlikumu. Eiro kursa kāpums un šīs valūtas nozīmes pieaugums ārējās tirdzniecības norēķinos noteica Eiro veikto noguldījumu īpatsvara palielinājumu rezidentu nebanku ārvalstu valūtas noguldījumu atlikumā. Turpinājās bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļu attīstība un to pielietojuma paplašināšanās visās sfērās, tajā skaitā arī ražošanā.

Ekonomiskās aktivitātes izraisītais naudas pieprasījuma pieaugums, kredītu procentu likmju kritums un kredītriska samazināšanās veicināja iekšzemes uzņēmumiem un privātpersonām izsniegto kredītu atlikuma pieaugumu. Rezidenti izsniegto kredītu atlikumā joprojām dominēja komerc kredīts un hipotekārais kredīts. Kredītu atlikuma kāpums bija vērojams gandrīz visās Latvijas tautsaimniecības nozarēs, tajā skaitā arī rūpniecībā.

Pēdējā gada laikā Latvijā pieauga iedzīvotāju ienākuma nodokļa, uzņēmuma ienākuma nodokļa, akcīzes nodokļa un citu nodokļu ieņēmumi. Valsts konsolidētā kopbudžeta fiskālais deficīts bija mazāks nekā plānots. Valsts vērtspapīru ienesīguma līmenis sākotnēji izsolēs samazinājās, Latvijas eiroobligāciju un attiecīgā termiņa ES valstu centrālo valdību parāda vērtspapīru likmju starpība saruka. Pēdējos gados šajā jomā stāvoklis stabilizējas un iezīmējas stabila un noturīga uzlabošanās tendence.

Ņemot vērā Latvijas ekonomisko stabilitāti un izaugsmi, starptautiskā reitingu aģentūra Standard & Poors paaugstināja valsts reitingu ilgtermiņa saistībām ārvalstu valūtā no BBB uz BBB+, bet Moodys Investors Service – no Baa2 uz A2. 10 gadus ilgo sadarbību ar SVF 2002. gada beigās vainagoja Ekonomiskās politikas memoranda noslēgšana, apliecinot Latvijas spēju un prasmi patstāvīgi veidot ekonomisko politiku [53, 69].

Latvijas Republikas Saeima 2002. gadā veica grozījumus likumā "Par Latvijas Banku", lai nodrošinātu Latvijas centrālās bankas darbības juridiskā pamata pilnīgāku atbilstību Eiropas Savienības valstu centrālo banku darbību reglamentējošajiem normatīvajiem aktiem izvirzītajām prasībām. Tādejādi tika sakārtota vēl viena dokumentu pakete (1-4 pielikums).

Tautsaimniecības izaugsmes temps 2002. gadā bija nedaudz straujāks nekā iepriekšējā gadā - (1,8% pret 1,0% , 2001.gadā). Pasaules ekonomiski attīstītākajās valstīs bija vērojama finansu un akciju tirgus nestabilitāte, salīdzinoši zema patērētāju un ražotāju uzticība un ģeopolitiskās situācijas pasliktināšanās gada otrajā pusē. ASV nespēja pilnībā pārvarēt 2001.gada lēnākās izaugsmes sekas. Tās negatīvi ietekmēja arī citu valstu un tautsaimniecības attīstības tempus. Ņemot vērā nestabilo ekonomisko vidi, vairākas attīstīto valstu centrālās bankas samazināja bāzes procentu likmes līdz

rekordzemam līmenim, tādejādi tika sperti radikāli soļi, lai veicinātu tautsaimniecības atveseļošanu. Latvijai šāda nepieciešamība neradās.

2002. gadā, saglabājoties relatīvi zelai ekonomiskajai aktivitātei galvenajos eksporta tirgos, vairākumā Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstu IKP pieauguma temps nedaudz saruka. Samazinoties ārējam pieprasījumam, IKP kāpumu galvenokārt noteica iekšējie faktori, kuri vairākās šā reģiona valstīs, uz pasaules ekonomiskās aktivitātes cikliskās lejupslīdes fona, nodrošināja samērā strauju izaugsmi. No vienas puses, iekšzemes pieprasījuma kāpumu šajā reģionā noteica gan reālo algu palielinājums, gan bezdarba samazinājums, banku sektora attīstība un kreditēšanas pieaugums, vairākās valstīs – arī krasais valdības izdevumu kāpums. No otras puses, pieprasījumu ietekmēja neto kapitāla ieplūde reģionā, un to veicināja gan samērā stabilā makroekonomiskā situācija vairākumā valstu, gan Eiropas Savienības paplašināšanās process.

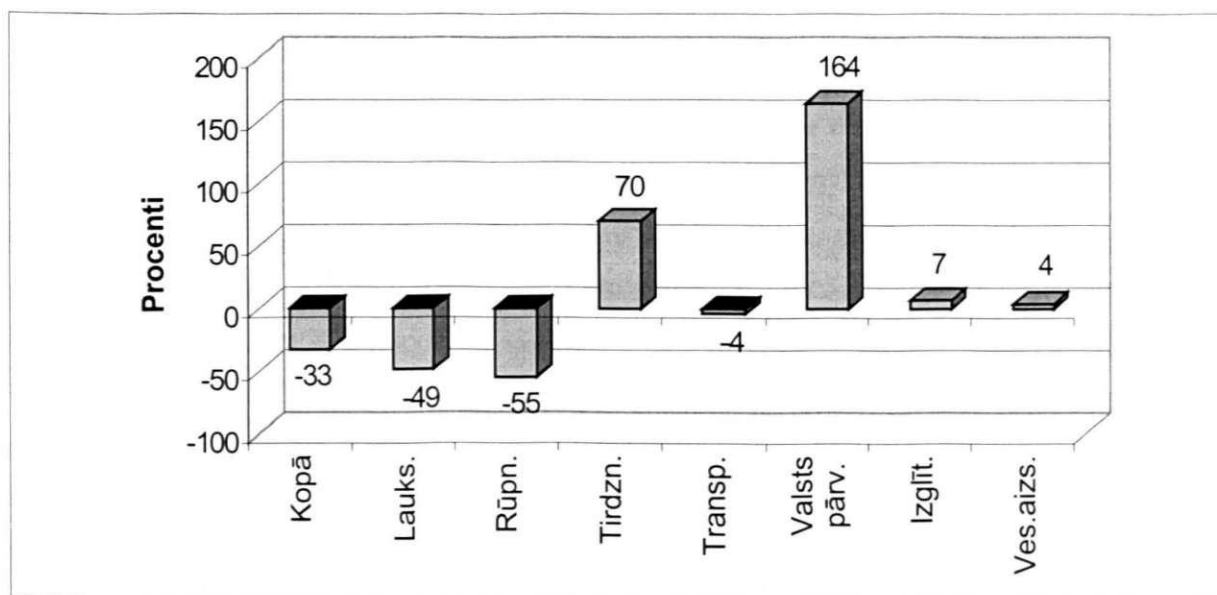
1.1.tabula.

Latvijas valsts iekšzemes kopprodukta (IKP) raksturojums no 1995. līdz 2002. gadam, tūkstošos Ls [3, 19].

	1995	2000	2001	2002	2002 pret 2000, procentu punktos
IKP faktiskajās cenās	2329418	4348340	4812596	5194657	107,9%
IKP 2000 gada vidējās cenās	3361988	4348340	4693365	4978093	106,1%
IKP uz vienu iedzīvotāju faktiskajās cenās	937	1832	2043	2223	121,3%
IKP uz vienu iedzīvotāju 2000 gada vidējās cenās	1353	1832	1993	2130,0	116,3%
IKP procentos pret iepriekšējo gadu	99,1	108,9	107,1	108,3	- 0,6

Pēdējos gados vērojama Latvijas ekonomikas stabilitāte un pat uzplaukums par ko liecina iekšzemes kopprodukta palielinājums gan 2000. gada salīdzināmajās cenās, gan rēķinot uz vienu valsts

iedzīvotāju. Analīze liecina, ka Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstība kopš zemākā tās krituma 1993.gadā ir bijusi nevienmērīga. Tā, piemēram, pievienotā vērtība lauksaimniecības nozarē un veselības aizsardzībā pat vēl 2000. gadā bija salīdzinoši zemāka nekā 1993. gadā. Kopējais ražošanas apjomu samazinājums Latvijā faktiski beidzās 1994. gadā, kad reālais iekšzemes kopprodukts pamazām sāka palielināties. 1995. gadā valsts ekonomisko attīstību būtiski nobremzēja banku krīze, bet jau 1996. gadā situācija tautsaimniecībā atkal sāka uzlaboties. IKP reālais pieaugums 1996. gadā salīdzinot ar 1995. gadu, palielinājās par 3,3%, 1997. gadā jau par 12,2%. Šis palielinājums turpinājās arī nākamajos gados. Tā, 1998. gadā tas sastādīja 16,6%, 1999. gadā – 17,9%, bet 2001. gadā – 35,4%. Ekonomikas augstie attīstības tempi 1997. gada otrajā pusē un 1998. gada pirmajā pusē bija salīdzinoši augstāki pat nekā 2001.-2002. gadā. Un tomēr tā nebija nekāda garantija pret ekonomikas satricinājumiem kaimiņvalstī - Krievijā. Latvijas tautsaimniecības struktūra izrādījās nepietiekami stabila un sabalansēta. Uzņēmumi pamazām aizvien vairāk zaudēja Krievijas tirgu un nespēja pietiekami operatīvi pārorientēties uz citiem Rietumu tirgiem, integrēties tajos. Pamatproblēma, protams, bija produkcijas kvalitāte un tās neatbilstība Pasaules ekonomiski attīstīto valstu un Eiropas Savienības standartiem [19].

1.1. att. Latvijas tautsaimniecības nozaru pievienotās vērtības izmaiņas laika periodā no 1990. līdz 2002. gadam [18].

Starptautiskie eksperti, vērtējot Centrāleiropas valstu attīstību, - pamatoti atzīmē, ka tikai dažām valstīm ir izdevies uzlabot savas valsts tautsaimniecības ekonomikas struktūru [51]. Tajā skaitā tiek minēta arī Latvijas kaimiņvalsts – Igaunija, kur pēdējos gados radušās pilnīgi jaunas ražotnes – aparātbūve un sakaru tehnoloģija. Jāatzīmē, ka Latvijā šīs ražotnes bija pietiekami augstā līmenī attīstītas gan pirmskara Latvijā (20.-30. gados), gan arī vēlākajā laika posmā līdz pat valstiskās neatkarības atgūšanai. Taču tagad šīs nozares ir panīkušas un to ieguldījums IKP ir visai minimāls. To rāda arī pārskats par Latvijas tautsaimniecības nozaru pievienotās vērtības izmaiņām.

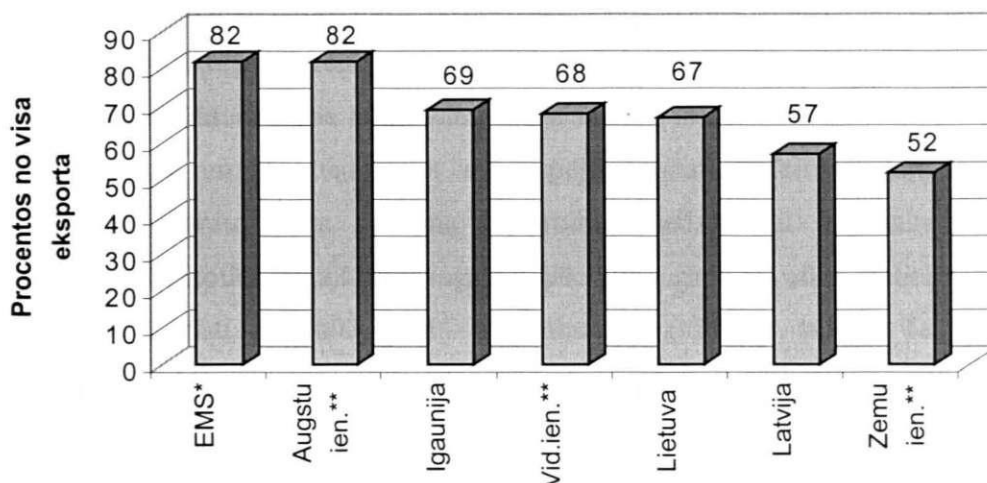
No 1.1. attēla redzams, ka deviņdesmitajos gados pievienotā vērtība ir būtiski palielinājusies tikai tirdzniecības nozarē un valsts pārvaldē. Ja pirmajā gadījumā tas saistīts ar tirdzniecības apgrozījuma lielāku legalizāciju (plašais lielveikalu tirdzniecības tīkls ar attiecīgi stingrāku preču un naudas plūsmas uzskaiti), tad otrajā gadījumā ar pārvaldes sistēmas reformām. Jāatzīmē, ka Valsts pārvalde, daļēji arī izglītība un veselības aizsardzība attīstījās, izmantojot valsts budžeta līdzekļus. Ražošanas sektors (lauksaimniecība, rūpniecība, būvniecība un enerģētika) aplūkotajā laika periodā samazinājās pat līdz vienai trešdaļai no 1990. gada līmeņa. Šādas strukturālas izmaiņas nebūt neveicināja Latvijas tautsaimniecības kompleksu, savstarpēji sabalansētu attīstību, kas ir nepieciešams priekšnoteikums valsts ekonomiskās izaugsmes stabilitātei ilgstošam laika periodam.

Iekšzemes kopprodukta pieaugumu Latvijā 90. gadu otrajā pusē lielā mērā noteica izaugsme privāto pakalpojumu nozarē un rūpniecībā. 1998. gadā IKP salīdzināmās cenās pieauga par 3,6%, pieauguma tempam samazinoties gada beigās Krievijas ekonomiskās krīzes iespaidā. 1999. gada pirmajā pusē turpinājās 1998. gada beigu tendences, un notika reāls IKP samazinājums. Lielākā ietekme uz to bija kritumam apstrādājamo rūpniecībā, kuras atsevišķas nozares zaudēja būtisku daļu no NVS eksporta tirgus. Kā rāda starptautiskie salīdzinājumi, tad Latvijā jau ilgstošu laiku ir viszemākais apstrādes rūpniecības īpatsvars starp visām Eiropas Savienības jaunajām dalībvalstīm. Tā, piemēram, 2000. gadā Igaunijai tas sastādīja 17,9% no IKP, Ungārijai – 25,2% no IKP, Čehijai – 26,3%, Lietuvai un Polijai – katrai pa 21,1% [104.]. Arī Latvijā šās nozares īpatsvars periodā no 1998. līdz 2001. gadam ir samazinājies par 3,1 procentu punktu, būtiski palielinoties atšķirībām citu Eiropas Savienības kandidātvalstu starpā. Te gan jāatzīmē, ka kopš 2000. gada šajā jomā Latvijā sāk iezīmēties pozitīvas tendences (skat 1.2. tabulu un 6. pielikums).

Apstrādes rūpniecības attīstības galvenie rādītāji Latvijā, to dinamika no 1998. līdz 2002. gadam [3, 19].

RĀDĪTĀJI	1998	1999	2000	2001/ 2002	Starpība starp 2002 un 1998 gadu (procentu punktos)
Nozares īpatsvars (% no IKP)	17,9	15,3	14,7	14,8	- 4,7
Nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars (% no tautsaimniecībā nodarbin.)	16,4	15,8	16,2	16,2	+ 0,5
Pieauguma tempi (% pret iepriekšējo gadu)	3,7	- 5,7	6,6	9,2	+ 3,4
Investīcijas (% no visām tautsaimniecībā)	14,9	16,2	13,8	15,5	+ 1,1
Investīcijas (% izmaiņas pret iepriekšējo gadu)	26,5	3,2	4,3	21,8	- 11,1
Uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas (% no visām tautsaimniecībā)	21,7	22,2	-

Varam secināt, ka Latvija atpaliek no kaimiņvalstīm, kā arī no augstu un vidēju ieņēmumu valstīm pēc tāda rādītāja kā apstrādātās produkcijas īpatsvars eksportā (skat. 1.2. attēls).

1.2.att. Apstrādātās produkcijas īpatsvars eksportā (1999.gads % no visa eksporta) [19]

, kur:

*EMS – Eiropas monetārās savienības valstis.

**Augstu, vidēju un zemu ienākumu valstis – pēc Pasaules Bankas klasifikācijas.

Analizētajā laika periodā atsevišķas Latvijas tautas saimniecības nozares uzrādīja pozitīvu attīstību. Šajā sakarībā jāmin tirdzniecības un remonta, nekustamā īpašuma izmantošanas un komercdarbības nozares, kā arī būvniecība. Būvniecības attīstība ir jebkuras valsts ekonomiskās izaugsmes nozīmīgs indikators. Šī nozare uzskatāmi liecina par reālajām izmaiņām praktiski visās citās tautas saimniecības nozarēs. Tādejādi būvniecība daļēji ir tautsaimniecības attīstības bāze. Jo plašāka ir tautsaimniecības izaugsmes jeb attīstības bāze, jo šī izaugsme ir stabilāka un ilgtspējīgāka. Būvniecība raksturojas ar salīdzinoši lēnu kapitāla apriti, tādēļ tajā investētie līdzekļi ir orientēti uz ilgtermiņa periodu. Investīciju palielinājums būvniecībā liecina par investoru ticību stabilai Latvijas valsts ekonomiskajai izaugsmei.

Latvijas neatkarības pirmie gadi bija saistīti ar būtisku ekonomikas pārstrukturizāciju. Ja 1995. gadā privātā sektora īpatsvars pievienotajā vērtībā bija 53%, tad 1998. gadā jau 65%. Turpmākajos gados šis process vēl vairāk pastiprinājās. Līdzīgas, taču vēl straujākas pārmaiņas notikušas, ja aplūkojam izmaiņas, kādas notikušas sabiedriskajā un privātajā sektorā nodarbinātajos iedzīvotājos. Ja 1995. gadā privātajā sektorā strādāja 40% no visiem tautas saimniecībā nodarbinātajiem, tad 2001. gadā – jau 72%. Pie tam šis pārstrukturizācijas process turpinās. Visstraujāk privātā sektora nozīme ir palielinājusies pakalpojumu sfērā. Būtiski ir izmainījušās arī Latvijas ārējās tirdzniecības

attiecības. Eiropas Savienības valstis jau ir kļuvušas par Latvijas vienām no visnozīmīgākajām Latvijas ārējās tirdzniecības partnerēm.

Tautsaimniecības pārstrukturizēšana būtiski ietekmēja nevien iedzīvotāju nodarbinātību atsevišķos sektoros (sabiedriskajā un privātajā), bet arī kopējos nodarbinātību raksturojošos rādītājus. Salīdzinot ar deviņdesmito gadu sākumu, nodarbināto iedzīvotāju kopskaits ir ievērojami samazinājies. Tikai, atsākoties straujākai izaugsmei, pēc 1996. gada tas atkal palielinājās un 2000. gadā sasniedza 941 tūkstoti, bet 2002. gadā – 989 tūkstošus (skat 1.3. tabula). Te mināmi vairāki ietekmējošie faktori:

- Iedzīvotāju demogrāfiskā sastāva izmaiņas. Latvijas iedzīvotāju novecošanās un ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaita samazināšanās.
- Tautsaimniecības strukturālās izmaiņas un izmaiņas iedzīvotāju nodarbinātības struktūrā.
- Izmaiņas ražošanas intensitātē. Ražošanas procesa racionalizācija.
- Uzņēmējdarbības aktivitātes paaugstināšanās.

1.3. tabula.

Ekonomiski aktīvo Latvijas iedzīvotāju gada vidējais skaits 1995-2002.gadā, tūkst. iedzīvotāju [17].

IEDZĪVOTĀJU GRUPAS	1995	1996	2000	2002
Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju gada vidējais skaits	1276	1196	1100	1123
Nodarbinātie iedzīvotāji	1046	949	941	989
Aktīvie darba meklētāji	230	247	159	135
Reģistrētie bezdarbnieki	81	91	93	90
Aktīvie darba meklētāji	18,1	20,6	14,5	12,0
Reģistrētie bezdarbnieki (% pret ekonomiski aktīvo iedzīvotāju gada vidējo skaitu)	6,4	7,6	8,5	8,0

Lai gan Latvijas kopējais tautsaimniecības pieaugums analizētajā laika periodā vairāk balstījās uz darba ražīguma nevis nodarbinātības pieaugumu, tātad dominēja intensīvie attīstības faktori, tomēr būtiski izmainījās arī nodarbinātības struktūra – nodarbināto skaits ir ievērojami pieaudzis

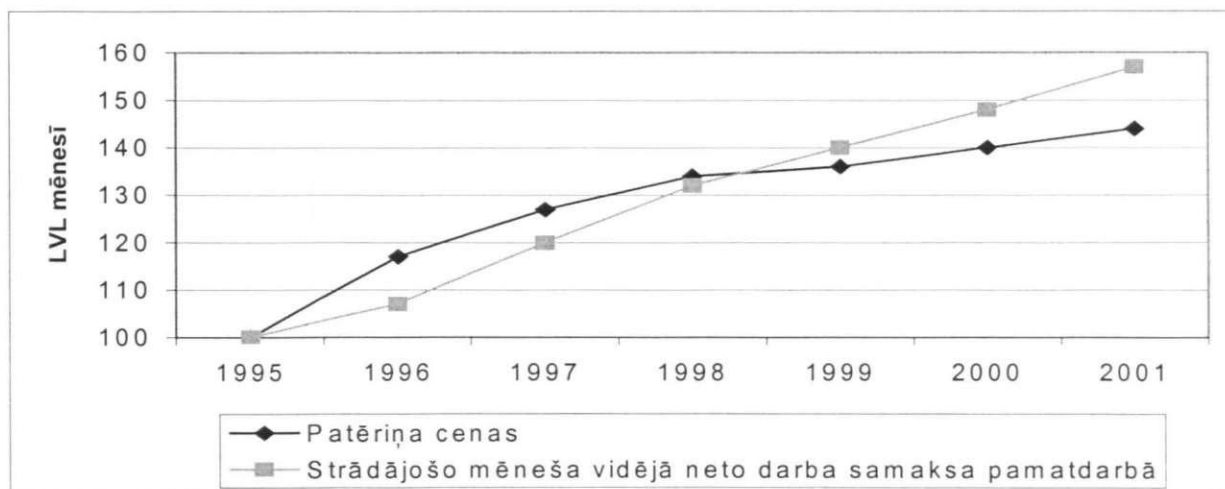
pakalpojumu nozarēs, bet laika periodā līdz 1999. gadam samazinājies praktiski visās pārējās nozarēs. Sākot ar 1999. gadu Latvijas tautsaimniecības struktūrā sāk palielināties nodarbināto iedzīvotāju skaits tādās nozīmīgās nozarēs kā rūpniecībā un būvniecībā [65].

Aktīvo darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvajos iedzīvotājos 1996. gadā sasniedza 19,4%. 1998. gadā tas samazinājās līdz 14,0%, bet 2002. gadā sastādīja vairs tikai 12,0% (vīriešiem 12,9%, bet sievietēm – 11,0%). Ja 1991. gadā nestrādājošo darba meklētāju kopskaits sastādīja 8,6 tūkstošus, tad 2000. gadā – gandrīz 160 tūkstošus, bet 2002. gadā – vairs tikai 135 tūkstošus. Oficiāli reģistrētais bezdarba līmenis ir zemāks. 1996. gada beigās bija 7,2%, 1997. gadā – 7,0%, bet 2001. gadā – 7,7%, bet 2002. gadā – 8,5%. Tādejādi iezīmējas bezdarba līmeņa paaugstināšanās tendence. Taču tā neatspoguļo faktisko stāvokli valstī. Analīze liecina, ka faktiskais bezdarbnieku skaits visā šajā laika periodā ir samazinājies. Ja 2000. gadā Latvijā bezdarbnieku skaits sastādīja 93,3 tūkstošus cilvēku, tad 2001. gadā – 91,6 tūkstošus, bet 2002. gadā vairs tikai 89,7 tūkstošus [19].

Krievijas ekonomiskās krīzes rezultātā bezdarbs pieauga un savu augstāko līmeni sasniedza 1999. gada aprīlī – 10,2%. Pašlaik tas ir stabilizējies 7 – 9 procentu robežās. Taču joprojām lielas atšķirības saglabājas starp oficiālo un faktisko bezdarbnieku skaitu. Lai gan jāatzīmē, ka bezdarbs ir reģionāla problēma un it īpaši Latgales reģiona problēma. Latgales reģionā ir visvecākais iedzīvotāju demogrāfiskais sastāvs un šajā reģionā visaktīvāk norit iedzīvotāju demogrāfiskā sastāva novecošanās. Latvijas valsts raksturojas ar visstraujāko iedzīvotāju novecošanās tempu pasaulē. Tas nozīmē vienu – iedzīvotāju skaita samazināšanos arī nākotnē. Ņemot vērā valstī pastāvošās negatīvās strukturālās izmaiņas iedzīvotāju demogrāfiskajā sastāvā, varam secināt, ka šie procesi negatīvi ietekmē valsts sociālo un ekonomisko izaugsmi. Nenoliedzami, ka te nozīmīga vieta ir Latvijas iedzīvotāju dzīves līmenim, ierindas iedzīvotāju materiālajai nodrošinātībai, ģimenes plānošanai, valsts atbalstam demogrāfisko problēmu risināšanā. Lai to raksturotu varam izmantot “demogrāfiskās slodzes” rādītājus, kuri parāda tendenci – aizvien lielāka nestrādājošo iedzīvotāju daļa (bērni + nestrādājošie pensionāri) ir jāuztur nodarbinātajiem iedzīvotājiem.

1992. gadā patēriņa cenu kāpums sasniedza savu augstāko, hiperinflācijai atbilstošu līmeni (958,6%). Galvenais cēlonis tam bija cenu liberalizācija, uzsākot ekonomiskās reformas, un ražošanas izmaksu pieaugums. Īstenojot stingru monetāro politiku, piesaistot latu Starptautiskajam (SDR) valūtu grozam, kā arī pievēršot uzmanību pārdomātai fiskālai politikai, Latvijai izdevās panākt būtisku inflācijas tempu kritumu. 1998. gada vidējais inflācijas līmenis bija vairs tikai 4,6%. Inflācijas līmeni būtiski ietekmē administratīvi regulējamo cenu kāpums. Zemāks par vidējo ir preču cenu kāpums, bet pakalpojumu cenu inflācija nenoliedzami ir salīdzinoši augstāka. Patēriņa cenu

indeksa kāpums turpināja samazināties arī 1999. gadā, tā patēriņa cenu indekss 1999. gada jūnijā, salīdzinot ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu, pieauga tikai par 1,9%. Taču Latvijā ir relatīvi zems iedzīvotāju dzīves līmenis. Kopš 1998. gada Latvijā sāk iezīmēties un nostabilizēties pozitīva tendence: strādājošo mēneša vidējā neto darba samaksa pamatdarbā palielinās salīdzinoši straujāk nekā aug patēriņa cenas (skat. 1.3. attēls). Šis process turpinās arī pēc 2000. gada.

1.3. attēls. Patēriņa cenu un strādājošo vidējās darba samaksas dinamika (1995 = 100), [17]

Tirdzniecības attiecību liberalizācija, tautsaimniecības vajadzības un lata reālā kursa pieaugums kopumā ir veicinājis pietiekami strauju importa pieaugumu. Analīze liecina, ka ir palielinājušies arī izejvielu importa apjomi, kuri nepieciešami Latvijas rūpniecības attīstībai. Eksporta pieauguma tempiem atpaliekot no importa pieauguma tempiem, kopš 1996.gada Latvijas tirdzniecības bilance ir kļuvusi izteikti negatīva. Turpmākajos gados tā vēl vairāk saasinājās. 2002.gadā imports eksportu jau pārsniedz par 1088,6 miljoniem latu. Tādejādi Latvijas valstij jāveic aktīvi pasākumi tirdzniecības bilances uzlabošanai, radot labvēlīgākus nosacījumus preču eksportam. Jārēķinās, ka esot Eiropas Savienībā ārējās tirdzniecības bilances nozīmība vēl vairāk palielināsies un vēl grūtāk būs panākt eksporta palielinājumu, jo pastiprināsies konkurence.

Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījums pa valstīm, milj. Ls [15].

	Eksports			Imports		
	2001	2002	IZMAIŅAS %	2001	2002	IZMAIŅAS %
Pavisam	1256,4	1408,8	112,1	2201,5	2497,4	113,4
ES valstis vecās dalībvalstis	769,3	850,9	110,6	1157,3	1322,4	114,3
NVS valstis	129,9	140,6	108,2	324,8	327,5	100,8
Lietuva	101,9	117,7	115,5	186,4	245,8	131,9
Igaunija	72,1	84,5	117,2	139,1	153,9	110,6

Kopš 1994. gada starpība starp eksportu un importu pieaug. Pēdējo 3 gadu laikā (2000. – 2002.g.) būtiskas izmaiņas tendencēs nav novērojamas. Tomēr ik gadu gan importa, gan eksporta apjomi palielinās. Šo izmaiņu struktūra ir izvērtēta darba turpmākajās nodaļās. Lai veiksmīgi varētu analizēt pastāvošās problēmas un rast atbildes uz jautājumu – kāpēc ir radusies šāda situācija (negatīva ārējās tirdzniecības bilance) un kādā veidā šo problēmu reāli iespējams atrisināt, ir nepieciešams detalizēti iepazīties ar Latvijas eksportu un importu, tādejādi prognozējot iespējamās risinājumu meklēšanas virzienus.

Negatīvo tirdzniecības saldo daļēji nosedz pozitīvais pakalpojumu saldo, lai gan tam ir tendence samazināties. Lielais tirdzniecības deficīts noteica arī maksājumu bilances tekošā konta deficīta pieaugumu, kas 1998. gadā sasniedza 11,1% no IKP. 1998. gada makroekonomiskos rādītājus lielā mērā ietekmēja Krievijas krīze. Raksturīgi, ka lielāko daļu tekošā konta deficīta sedza ārvalstu tiešās investīcijas un ilgtermiņa finansu resursi. Tas nozīmē, ka Latvijas valsts kļūst pievilcīgāka ārvalstu investoriem. Jāatzīst, ka tās jau ir reālas turpmākās izaugsmes iespējas.

Strukturālās izmaiņas Latvijas ārējā tirdzniecībā joprojām ir negatīvas. Imports pārsniedz eksportu. Šajā sakarībā Latvijas valstij visnotaļ jāstimulē eksports un pašmāju ražotājs, tādejādi stiprinot vietējo ražotāju un pastiprinot konkurenci importa produkcijai. Iestājoties Eiropas

Savienībā Latvijas ražotājs pamatoti cer uz finansiālo palīdzību no ES strukturālajiem fondiem. Taču jāatceras, ka ekonomiskās izaugsmes iespējas ir tikai pašmāju ražotāju rokās, viņu uzņēmībā, spējā pieskaņot ražotni un saražoto produkciju starptautiskām prasībām (kvalitāte, standartizācija, sertifikācija).

Latvijā rūpniecības nozares attīstība pēdējo 10 gadu laikā ir piedzīvojusi lielas pārmaiņas. Vēl 90. gadu sākumā Latviju, kur ar rūpniecisko ražošanu nodarbojas 6928 uzņēmumi un rūpniecības īpatsvars iekšzemes kopproduktā pārsniedza 38%, eksperti uzskatīja par industriālu valsti ar spēcīgi attīstītu rūpniecību. Nākamajos gados rūpniecība piedzīvoja vairākus ļoti nopietnus satricinājumus, kuru dēļ brīžiem šajā nozarē darbojās tikai aptuveni divi tūkstoši uzņēmumu. Lai gan pēdējos gados vērojams neliels uzlabojums, rūpniecisko uzņēmumu skaitam pārsniedzot piecus tūkstošus, nozares īpatsvars IKP nespēj sasniegt 20% robežu. Turklāt Latvijas galvenās – apstrādes rūpniecības – īpatsvars šo gadu laikā pakāpeniski ir samazinājies no 35% līdz 15% - tik mazs īpatsvars nav nevienā citā Centrāleiropas un Austrumeiropas valstī. Tāpēc šobrīd Latviju raksturo kā pakalpojumu sniedzēju valsti, jo vairākus gadus pakalpojumu īpatsvars IKP ir virs 70%, turklāt šis rādītājs turpina lēnam palielināties. Taču šāds stāvoklis nevar nodrošināt valsts ekonomisko stabilitāti.

Latvijas ekonomika zināmā mērā virzās uz Nīderlandes, Dānijas un Singapūras modeļiem, kuru pamatā ir ideāls šo valstu savienojums tranzīta ceļu krustojumos un pie lieliem tirgiem, kvalificēts un izglītots darbaspēks, dalība starptautiskajā darba dalīšanās, attīstīti finansu pakalpojumi, modernas ražošanas nozares, laba infrastruktūra. Taču jāatceras, ka starp Latviju un minētajām valstīm pastāv būtiskas un vērā ņemamas ekonomiskās izaugsmes atšķirības.

Tiek prognozēts pakalpojumu īpatsvara samazināšanos IKP, jo Latvija var daudz dot ES kā tranzīta pakalpojumu sniedzēja, arī iekšzemes pieprasījums pēc precēm un pakalpojumiem tiek prognozēts noturīgi augsts. Taču tiek prognozēta arī pakāpeniska rūpniecības atdzimšana. Tas nozīmē, ka Latvijas ekonomika tik tiešām kļūst saprātīgi sabalansēta un perspektīva. Bez rūpniecības izaugsmes, Latvijas ekonomiskā izaugsme ilgtermiņa periodā praktiski ir neiespējama. Lai sekmīgi varētu analizēt pastāvošās problēmas un rast atbildes uz jautājumu – kāpēc Latvijas tautsaimniecībā kopumā un rūpniecības nozarē tajā skaitā ir radusies negatīva ārējās tirdzniecības bilance un kādā veidā šo problēmu reāli ir iespējams atrisināt, ir nepieciešams detalizēti iepazīties ar Latvijas eksportu un importu, tādejādi prognozējot iespējamus risinājumu meklēšanas virzienus.

Maksājumu bilances konta atlikums Latvijā ilgstoši pasliktinājās. Ja 1995. gadā tā deficīts sastādīja 9,445 milj. latu, tad 2001. gadā jau 460,609 milj. latu. 2002. gadā deficīts bija tikai

396,083 milj. latu. Tādejādi redzam, ka pēdējā gadā stāvoklis ir uzlabojies, deficīts ir samazinājies. Rodas labvēlīgāki nosacījumi ekonomiskajai izaugsmeim [15].

Ja analizējam Latvijas tautsaimniecības strukturālās izmaiņas, tad jāatzīmē, ka vairākas tradicionālās nozares Latvijā gan ir spējušas saglabāties, atjaunoties un patlaban visumā ir gatavas konkurēt kopējā Eiropas Savienības tirgū. Starp šīm nozarēm jāatzīmē arī rūpniecība un pirmkārt jau pārstrādes rūpniecības nozares. Mūsu ražotājiem ir labas izredzes attīstīties, atvērtā Eiropas Savienības tirgū, jo, tā kā valsts atbalsts visus neatkarības gadus bijis niecīgs, uzņēmumiem pašiem jau ilgi nākas cīnīties vietējā un ārējos tirgos ar Eiropas Savienības un citu valstu ražotājiem, kuri bieži vien tiek subsidēti.

Latvijas rūpniecībā ir izveidojies visai konkurentspējīgs modelis, kas balstīts uz nozaru dažādību, pārsvarā maziem un vidējiem uzņēmumiem, pietiekami kvalificētu darbaspēku un ārvalstu investoru dalību. Latvijas rūpniecības attīstībai tiek prognozētas visai labas iespējas pēc iestājoties Eiropas Savienībā.

Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras Eiropas Savienības nodaļa prognozē rūpniecības ražošanas pieaugumu, kurš galvenokārt būs saistīts ar darba ražības celšanos, jaunāku tehnoloģiju un iekārtu izmantošanu un orientēšanos uz augstākas pievienotās vērtības preču ražošanu, jo tā būs vienīgā iespēja noturēties tirgū. Tas tāpēc, ka strādājot Eiropas Savienībā, palielināsies darbaspēka, energoresursu un citu izejvielu izmaksas. Lai atveseļotu rūpniecību, Latvijai jāspēj nodrošināt pievilcīgus uzņēmējdarbības apstākļus, uzņēmējdarbībai labvēlīgu nodokļu politiku un birokrātijas minimizēšanu.

Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā lielākais izaugsmes potenciāls būs tikai tām nozarēm, kas spēs attīstīt eksporta tirgu, jo Latvijai ir mazs iekšējais tirgus tālākai ražošanas kāpināšanai. Visaktīvākā izaugsme varētu būt apstrādes rūpniecībai, kurā lielākās apakšnozares ir pārtikas rūpniecība, koksnes un tās produktu pārstrāde, kā arī mazākos apjomos – metālapstrāde, mašīnbūve, tekstila un ķīmiskā rūpniecība. Pārtikas ražotājiem, kas vairāk orientēti uz vietējo tirgu nebūs viegli iekļauties Eiropas tirgū, tādēļ aktīvāk jāapgūst tuvākie tirgi – Lietuva, Igaunija un iespējams Centrāleiropas tirgi.

Savukārt kokapstrādei, kas ir stabili attīstījusies un galvenokārt orientējas uz eksportu, paredzams apmēram 10% pieaugums. Kas attiecas uz mazajām zāgētavām, tad tām nāksies apvienoties, kooperēties vai specializēties. Pašlaik dinamiski attīstās tekstila nozare, kas 75% saražotās produkcijas eksportē uz Eiropas Savienību un faktiski tajā jau ir integrējusies. Taču darba spēka izmaksu pieaugums varētu veicināt tekstila nozarē strādājošo skaita samazināšanos pat līdz 5%.

Metālapstrādē un mašīnbūvē varētu sadārdzināties izejvielas, kas radīs izaugsmes problēmas. Te jārunā par iespējamām metāla kvotām. Metālu sāksim ievest no Rietumiem, nevis no Austrumiem kā līdz šim. Tas sadārdzinās ražošanu.

1.5. tabula.

Rūpniecības uzņēmumu skaits Latvijā 1990.-2002.gadā [23]¹.

Gads	Visa rūpniecība	Apstrādes rūpniecība	Apstrādes rūpniecības īpatsvars
1990	6513	4984	76,5
1991	6928	5502	79,4
1992	2447	2329	95,2
1993	3061	2860	93,4
1994	1938	1703	87,9
1995	3206	2959	92,3
1996	4049	3756	92,8
1997	4487	4181	93,2
1998	4803	4486	93,4
1999	4830	4484	92,8
2000	5562	5200	93,5
2001	5713	5325	93,2
2002	5701	5331	93,5

Latvijas rūpniecībai ir reālas izaugsmes un konkurentspējīgas produkcijas ražošanas iespējas gan Eiropas Savienībā, gan trešo valstu tirgos.

Latvijā realizējamā rūpniecības pārstrukturizācija (skat. darba 2. sadaļa) ir orientēta uz nozares un atsevišķu uzņēmumu konkurētspējas palielināšanu. Analizējot Latvijas rūpniecības politikas izmaiņas pēc iestāšanās Eiropas Savienībā [34.], varam atzīmēt sekojošas veicamās korekcijas un līdzšinējās rūpniecības attīstības politikas izmaiņas:

1. Latvijas dalība ES un NATO palielinās investīciju drošību, tādēļ jāreķinās ar lielāku ārvalstu investoru interesi par iespējam ne tikai ieguldīt, bet arī piedalīties ražošanā.

¹ Iekļautas nerūpnieciskās darbības uzņēmumu rūpniecības produkcijas ražotnes

2. Sagaidāma ražošanas integrācijas pastiprināšanās.
3. Ekonomiski aktīvo mazo un vidējo uzņēmumu nostiprināšanās, izmantojot Eiropas Savienības strukturālos fondus.
4. Globalizācijas procesu pastiprināta ietekme praktiski uz visām rūpniecības nozarēm.

2. Rūpniecības nozaru svarīgāko ekonomisko rādītāju analīze.

Analizējot Latvijas rūpniecības attīstību deviņdesmito gadu otrajā pusē, ir jāņem vērā viss rādītāju komplekss, kas vispusīgi un objektīvi raksturo nozaru attīstību un nosaka tās vietu Latvijas tautsaimniecībā.

Veicot iespējamo efektivitātes ekonomisko rādītāju analīzi un apzinot to sistematizācijas iespējas, Centrālajā Statistikas pārvaldē ir izdalīta rādītāju grupa, kas raksturo ražošanas, darba līdzekļu, darba priekšmetu un darbaspēka attīstības tendences Latvijas rūpniecības nozarēs. Par pamatu turpmākajiem pētījumiem tiks izmantoti tieši šie rādītāji:

1. Uzņēmumu skaits nozarē, kas ļauj analizēt ražošanas sadrumstalotību, kas pretēji koncentrācijai vienā vai nedaudzos uzņēmumos, nosaka mazo un vidējo uzņēmumu iespējamo daudzumu nozarē, kā arī raksturo nozares uzņēmumu popularitāti.
2. Saražotās produkcijas apjoms, kas raksturo nozares nozīmi Latvijas rūpniecībā un visā valsts tautsaimniecībā. Šis rādītājs cieši saistīts ar nozaru ražotās produkcijas cenu indeksiem un to dinamiku, kā arī ar saražotās produkcijas ražošanas izmaksām.
3. Strādājošo skaits nozarē, kurš ir cieši saistīts gan ar uzņēmumu skaitu, gan saražotās produkcijas apjomu un dod iespēju noskaidrot nozares nozīmi valsts darbaspējīgo iedzīvotāju nodarbinātībā.
4. Darbinieku vidējā darba alga, tās izmaiņu tendences. Tātad rodas iespēja analizēt darbinieku materiālo ieinteresētību nozares izvēlē.
5. Pamatlīdzekļu atlikusī vērtība, uz gada beigām, kura atspoguļo uzņēmuma pamatlīdzekļu apjoma pieaugumu vai samazinājumu.
6. Kapitālieguldījumi, kuri saistīti ar pamatlīdzekļu apjomu palielināšanos.
7. Investīcijas rūpniecības nozarēs ietilpstošo uzņēmumu pamatkapitālā, kas raksturo no ārzemēm ieplūstošo resursu apjomus.
8. Gatavās produkcijas krājumu izmaiņas, kas raksturo iespējamās rūpniecības nozares uzņēmumu problēmas ar gatavās produkcijas realizāciju.
9. Nepabeigtās ražošanas apjoma izmaiņas, kas raksturo nozaru ražošanas un realizācijas stāvokli.

Tādējādi, izveidotā rādītāju sistēma spēj sniegt pietiekami vispusīgu priekšstatu par atsevišķu rūpniecības nozaru stāvokli un turpmākās attīstības galvenajām tendencēm. Pētījumā

aptverts laika periods no 1995. – 2002. gadam. Veiktais darbs ļauj saražēt rūpniecības nozares pēc katra no izvēlētajiem efektivitātes rādītājiem, kā arī noteikt nozares vietu Latvijas rūpniecībā.

2.1. Uzņēmumu skaits Latvijas rūpniecības nozarēs

1995.gadā Latvijas rūpniecībā pēc straujā samazinājuma deviņdesmito gadu sākumā iestājās zināma stabilizācija. Kopējais uzņēmumu skaits no 3206 uzņēmumiem 1995. gadā palielinājās līdz 4487 uzņēmumiem 1997. gadā. Tātad, pieaugums sastādīja 1281 uzņēmumus jeb par 40%. 2002. gadā Latvijas rūpniecībā bija jau 5220 ekonomiski aktīvu uzņēmumu. Tātad palielinājums kopš 1997. gada par 733 uzņēmumiem [3].

Vislielākais uzņēmumu skaits laika periodā no 1995. līdz 1997. gadam novērots "koksnes un koka izstrādājumu ražošanas" nozarē (izņemot mēbeļu ražošanu). Šajā nozarē 1995. gadā darbojas 609 uzņēmumi. Turpmākajos gados uzņēmumu skaits sāka strauji palielināties un tas ir saprotams, jo nozare patreiz sniedz lielāko ieguldījumu valsts IKP un nodrošina vislielāko ārējās tirdzniecības eksportu. 2002. gadā nozarē darbojās jau 1154 ekonomiski aktīvie uzņēmumi un nozare pēc uzņēmumu skaita ieņem pirmo vietu Latvijas rūpniecībā.

2.1.tabula.

Ekonomiski aktīvo rūpniecības nozaru uzņēmumu sadalījums pa apakšnozarēm pēc uzņēmumu darbības veidiem no 2000.g. līdz 2002. gadam [3].

NOZARE	2000	2001	2002
1	2	3	4
Nozare kopā	5130	5001	5220
Ieguves rūpniecība, izņemot enerģijas ražošanai izmantojamo izrakteņu ieguvu	48	50	57
Pārējā ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	19	19	20
Pārtikas produktu un dzērienu ražošana	821	794	786
Tekstilizstrādājumu ražošana	156	157	165

2.1.tab. turpinājums.

1	2	3	4
Apgērbu ražošana, kažokādu apstrāde un krāsošana	403	395	416
Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles, salmu un pīto izstrādājumu ražošanu	1192	1136	1154
Izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana	581	551	595
Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana	111	102	116
Metālu ražošana	14	16	16
Mēbeļu ražošana; Citur nekvalificēta ražošana	415	431	469
Otreizējā pārstrāde	33	33	37

Otrajā vietā pēc darbojošos uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā analizējamā perioda sākumā (1995. gadā) atradās "Pārtikas produktu un dzērienu ražošanas" nozare. Šajā nozarē bija 573 uzņēmumi. Nozare sāka strauji attīstīties un 2000. gadā tajā jau darbojās 821 uzņēmums – tātad to skaits palielinājās par 43% pret 1995. gadu. Turpmākajos gados iezīmējas uzņēmumu kopskaita samazināšanās tendence. 2002. gadā to skaits sastādīja 786 (samazinājums par 35 uzņēmumiem). Pēc savas būtības tas ir ekonomikas globalizācijas rezultāts. Latvijas pārtikas un dzērienu ražošanas nozarē vērojama uzņēmumu apvienošanās, ārvalstu kapitāla ieplūšana. Šis process ir neatgriezenisks un turpināsies arī pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā [3].

Trešajā vietā pēc uzņēmumu skaita rūpniecībā 1995. – 1997. gada periodā atradās "izdevniecības darbības, poligrāfiskās rūpniecības un ierakstu reproducēšanas" nozare. Šajā nozarē 1995. gadā darbojās 311 uzņēmumi. Nozare sāka strauji attīstīties un 2002. gadā tajā darbojās jau

595 uzņēmumi (palielinājums par 284 uzņēmumiem jeb par 91,3%) un šī nozare pēc uzņēmumu skaita saglabāja trešo vietu Latvijas rūpniecībā [3].

Kā ceturrtā lielākā Latvijas rūpniecības nozare pēc uzņēmumu skaita 1995.-1997. gadā bija "apģērbu ražošana, kažokādu izstrādāšanas un krāsošanas" nozare. Šajā nozarē attiecīgajā periodā darbojās 202 uzņēmumi. 2002. gadā uzņēmumu skaits bija jau 416 – tātad vairā nekā divkārtīgs palielinājums. Rūpniecībā kopumā šī nozare pēc uzņēmumu skaita ieņēma piekto vietu. Tātad varam secināt, ka Latvijā norit nozaru pārstrukturizācija [3].

1995.- 1997. gadā sestajā vietā atradās "mēbeļu ražošanas, pārējo un citās kategorijās neiesaistīto gatavo izstrādājumu ražošana", kurā darbojās 196 uzņēmumi. 2002. gadā šajā nozarē darbojās jau 469 uzņēmumi. Tādejādi palielinājums sastādīja 273 uzņēmumus jeb 139%. Mēbeļu ražošana Latvijā ir visai izvēsta un rentabla nozare. Ar to arī izskaidrojami straujie nozares izaugsmes tempi. 2002. gadā šī nozare ieņēma jau ceturto vietu pēc uzņēmumu skaita.

Tekstilizstrādājumu ražošanas nozarē 1995.-1997. gadā darbojās 139 uzņēmumi. Tomēr 1997. gadā šīs nozares uzņēmumu skaits samazinājās līdz 132 uzņēmumiem (par 5,3%). Turpmākajos gados uzņēmumu skaits nozarē palielinājās. Tā, 2000. gadā tas sastādīja jau 156 uzņēmumus, bet 2002. gadā – 165. Rezultātā nozare pēc uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā ieņēma sesto vietu [3].

Savu pozīciju 1997. gadā, tāpat kā iepriekšējos gados saglabāja "ķīmisko vielu un ķīmisko produktu ražošanas" nozare. Šajā nozarē 1995. gadā darbojās 66 uzņēmumi, 1996. gadā - 87, bet 1997. gadā -104 uzņēmumi, saglabājot 11.vietu starp Latvijas rūpniecības uzņēmumiem. Skaits pieauga par 57,57%. Turpmākajos gados vērojamas zināmas uzņēmumu skaita svārstības. 2002. gadā sasniegts lielākais šās nozares uzņēmumu skaits – 116.

1996. un 1997. gados par divdesmito nozīmīgāko Latvijas rūpniecības nozari kļuva "otreizējās pārstrādes" nozare, kura 1995. gadā atradās divdesmit pirmajā vietā. Attiecīgi, uzņēmumu skaits no 19 uzņēmumiem 1995. gadā palielinājās līdz 31 uzņēmumam 1996. gadā, bet pēc tam samazinājās līdz 29 uzņēmumiem. Kopējais pieaugums sastādīja 52,6%. Turpmāk uzņēmumu skaitam bija tendence palielināties un 2002. gadā Latvijā darbojās jau 37 otreizējās pārstrādes uzņēmumi [3].

Analīze liecina, ka 2002. gadā Latvijas rūpniecībā, pēc attiecīgo nozaru uzņēmumu kopskaita, lielākās desmit nozares bija sekojošas (uzrādīta vietu secība):

- "Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana (izņemot mēbeles, salmu un pīto izstrādājumu ražošanu)", kurā darbojās 1154 uzņēmumi, kas sastāda 22,1%no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.

- "Pārtikas produktu un dzērienu ražošana" - 786 uzņēmumi jeb 15,1% no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.
- "Izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana" - 595 uzņēmumi jeb 11,4% no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.
- "Mēbeļu ražošana un pārējo citās kategorijās neiesaistīto gatavo izstrādājumu ražošana" - 469 uzņēmumi jeb 9,0% no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.
- Apģērbu ražošanas, kažokādu apstrāde un krāsošana - 416 uzņēmumi jeb 8,0% no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.
- "Tekstilizstrādājumu ražošana" - 165 uzņēmumi jeb 3,2% no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.
- Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana – 116 uzņēmumi jeb 2,2% no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.
- Ieguves rūpniecība, izņemot enerģijas ražošanai izmantojamo izrakteņu iegūvi – 57 uzņēmumi jeb 1,1% no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.
- Otreizējā pārstrāde – 37 uzņēmumi jeb 1% no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.
- Pārējā ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde – 20 uzņēmumi jeb 0,4% no kopējā uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā.

Desmit vadošo rūpniecības nozaru daļa pēc uzņēmumu skaita Latvijas rūpniecībā sastāda 78.5% no kopējā uzņēmumu skaita. Laika periodā no 1995. gada līdz 1997. gadam desmit lielāko nozaru īpatsvars sastādīja 84,0% no visu Latvijas rūpniecības uzņēmumu kopskaita. Tādējādi vērojama nedaudz līdzsvarotāka rūpniecības nozaru attīstība (vadoties no uzņēmumu skaita nozarē).

Analizējot rūpniecības nozaru uzņēmumu skaitu jāizdala četras tendences:

1. Kopš 1995. gada Latvijas rūpniecībā uzņēmumu skaits regulāri ir palielinājies, kas liecina par ekonomiskās aktivitātes paaugstināšanos Latvijā. Šo apgalvojumu apstiprina arī Latvijas makroekonomisko rādītāju analīze (skat. darba pirmā sadaļa).
2. Laika periodā kopš 1995. gada nemitīgi ir palielinājies uzņēmumu skaits sekojošās rūpniecības nozarēs:

Koksnes, korķa un korķa izstrādājumu ražošana (izņemot mēbeles, salmu un pīto izstrādājumu ražošanu);

Izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana;

Apģērbu ražošana, kažokādu apstrāde un krāsošana;

Mēbeļu ražošana.

3. Sekojošām rūpniecības nozarēm uzņēmumu skaita izmaiņas ir svārstījušās, taču pēdējos gados iezīmējusies palielināšanās tendence:
4. Tekstilizstrādājumu ražošana;
5. Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana;
6. Otreizējā pārstrāde.
7. Laika periodā kopš 1995. gada pakāpeniski ir samazinājies uzņēmumu skaits rūpniecības nozarē “pārtikas produktu un dzērienu ražošana”.

2.2. Rūpniecības produkcijas izlaides dinamikas analīze.

Pēc strauja ražošanas apjomu sarūkuma 90. gadu sākumā Latvijas rūpniecība pētc atmodas periodā aktivizējās kopš 1995. gada. Tā, 1995. gadā Latvijas rūpniecībā tika ražota produkcija par 1 212,3 milj. latu, 1996. gadā jau par 1 473,1 milj. latu, bet 1997. gadā - par 1 814,3 milj. latu. Tādejādi rūpniecības produkcijas izlaide trīs gadu laikā palielinājās par 33,8%, jeb par 6 020,5 milj. latu. Analīze par 2003. gada trim ceturkšņiem uzrāda produkcijas izlaidi 1623,7 milj. latu apjomā ar sekojošu sadalījumu [23]:

1. Vietējais tirgus	–	54,1%
2. Eksports kopā	-	45,9%
3. Eksports uz ES vecajām dalībvalstīm	–	55,5%

Analīze liecina, ka Latvijas rūpniecības nozaru saražotās produkcijas izlaides realizāciju pamatā nodrošina vietējais tirgus. No eksportējamās produkcijas vairāk nekā puse tiek realizēta Eiropas Savienības vacajās dalībvalstīs. Kopumā varam izdarīt secinājumu, ka iezīmējas Latvijas rūpniecības stabilizācijas tendence. Jāņem vērā, ka katra gada produkcijas apjoms tika ņemts attiecīgā gada cenās. Tādēļ tika veikta 1997. gadā saražotās produkcijas ražošanas izmaksu analīze (iepriekšējos gados to uzskaitē centralizēti netika veikta). Pēc Statistikas pārvaldes datiem tās sastādīja 1 564,7 milj. latu jeb 86,2% no ražošanas apjoma. Tātad orientējošais bruto ienākuma līmenis ir 13,7%. Turpmākajos gados saražotās un realizētās rūpnieciskās produkcijas apjomi paaugstinājās vēl vairāk. Lai pilnīgāk analizētu nozares izaugsmi, aplūkosim nepabeigto ražojumu un gatavās produkcijas krājumus atsevišķās rūpniecības nozarēs.

Nepabeigtie ražojumi Latvijas rūpniecības nozarēs, tūkst. latu laika periodā no 1996.g. līdz 2002. gadam [3].

RĀDĪTĀJI	1996	2000	2001	2002
Nepabeigtie ražoju mi Latvijā kopā	41932,6	37374,3	47248,9	51469,0
Apstrādes rūpniecība	29267,3	26753,0	31041,5	34960,3
Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	49,7	779,2	853,5	819,0
Pārtikas produktu un dzērienu ražošana	2549,3	1897,4	2827,7	7262,2
Tekstilizstrādājumu ražošana	5197,6	6368,0	6424,2	5306,9
Apģērbu ražošana; Kažokādu apstrāde un krāsošana	768,3	785,9	668,4	767,1
Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles, salmu un pīto izstr. ražošanu	1400,0	5289,8	5210,6	6370,9
Izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana	141,5	274,8	332,7	689,2
Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana	1823,3	1604,0	1571,1	2202,9
Metālu ražošana	84,2	319,2	1047,9	534,2
Mēbeļu ražošana, citur nekvalificēta ražošana	603,6	645,0	1168,9	1253,5
Otreizējā pārstrāde	19,4	19,4	18,6	45,2

Analīze liecina, ka nepabeigto ražojumu krājumi Latvijā vērtības izteiksmē nemitīgi palielinās. Laika periodā no 1996. gada līdz 2002. gadam nepabeigtās produkcijas krājumu vērtība ir palielinājusies par 9,5 milj. latu. No rūpniecības nozarēm visstraujākie palielinājuma tempi bija vērojami izdevējdarbības, poligrāfijas un ierakstu reproducēšanas nozarē (387,1%), koksnes, koka, korķa izstrādājumu ražošanas nozarē (355,1 %), kā arī metālu ražošanā. Strauji pieauguma tempi bija vērojami arī pārtikas produktu un dzērienu ražošanas nozarē, mēbeļu ražošanā un otreizējā pārstrādē. Apstrādes rūpniecībā kopumā (kā noteicošajā rūpniecības nozarē Latvijā) 2002. gadā nepabeigto ražojumu apjoms vērtības izteiksmē sastādīja 35,0 milj. latu jeb 67,2 % no kopējiem nepabeigtajiem ražojumiem valstī. Minētais stāvoklis pamatā ir izskaidrojams ar tādiem faktoriem kā sarežģījumi ar nepieciešamo izejvielu piegādi un ražošanas tehniskā rekonstrukcija, tās pārorientācija uz kvalitatīvākas produkcijas ražošanu [3].

Analīze liecina, ka Latvijā gatavo ražojumu un realizācijai sagatavoto preču apjoms pēc to vērtības 2002. gadā sastādīja 766,6 milj. latu un to palielinājums kopš 1996. gada sastādīja 136,6 %. Tādejādi palielinājums ir salīdzinoši straujāks nekā nepabeigtās produkcijas apjoma pieaugums vērtības izteiksmē. Latvijas rūpniecībā visstraujākās izmaiņas vērojamas koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošanas nozarē (periodā no 1996. līdz 2002. gadam - 284,1%). Latvijas rūpniecības apstrādes nozarē 2002. gadā gatavo ražojumu un preču kopapjoms vērtības izteiksmē sastādīja 126,5 milj. latu jeb 16,5% no Latvijas valsts gatavajiem ražojumiem un realizācijai sagatavotajām precēm.

2.3.tabula.

Gatavie ražojumi un realizācijai sagatavotās preces Latvijas rūpniecības nozarēs, tūkst. latu no 1996.g. līdz 2002. gadam [3].

RĀDĪTĀJI	1996	2000	2001	2002
1	2	3	4	5
Gatavie ražojumi un preces Latvijā kopā	323985,5	608757,7	703176,7	766625,3
Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	1678,3	1684,0	1140,0	2799,4
Apstrādes rūpniecība	94166,9	104556,9	112656,2	126489,5

2. 3.tab. turpinājums

1	2	3	4	5
Pārtikas produktu un dzērienu ražošana	24319,3	34580,1	35694,7	36192,3
Tekstizstrādājumu ražošana	7486,6	7059,1	9901,0	9736,5
Apģērbu ražošana; Kažokādu apstrāde un krāsošana	3114,6	3101,0	4115,4	3584,3
Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles, salmu un pīto izstr. ražošanu	6621,3	19507,3	18842,0	25429,4
Izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana	3363,7	4810,8	5621,0	6602,8
Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana	8037,4	5571,0	6237,8	7418,4
Metālu ražošana	1643,8	5841,9	5566,2	7643,7
Mēbeļu ražošana, citur nekvalificēta ražošana	6003,9	3972,2	3959,3	4885,7
Otreizējā pārstrāde	128,0	122,8	143,6	129,2

Piecu lielāko rūpniecības nozaru produkcijas īpatsvars Latvijas rūpniecības produkcijas izlaidē laika periodā no 1995. gada līdz 1997. gadam sastādīja 69,9% no kopējā īpatsvara, bet desmit vadošo nozaru īpatsvars - 84,6%. Tātad pārējās nozares ražoja tikai 15,4% no Latvijas rūpniecības produkcijas kopapjoma. Veicot analīzi par tālāko laika periodu, varam konstatēt, ka pēc nepabeigto ražojumu apjoma vērtības izteiksmē 2002. gadā piecas vadošās rūpniecības nozares deva 43,5% no visiem valsts nepabeigtajiem ražojumiem (apjoms – 22,4 milj. latu vērtībā). Ja analizējam

desmit vadošās nozares, tad attiecīgie rādītāji ir – 49,1% jeb 25,3 milj. latu. Nedaudz citāds stāvoklis ir, ja analizējam rūpniecības nozares gatavos ražojumus un realizācijai sagatavotās preces. Šajā gadījumā 2002. gadā piecu vadošo nozaru saražotās produkcijas vērtība sastādīja 86,4 milj. latu jeb 11,3% no Latvijas valsts kopējās gatavo ražojumu un realizācijai sagatavoto preču vērtības. Tādejādi redzam loģisku saistību starp nepabeigto ražojumu apjomu vērtības izteiksmē un gatavo produkciju. Latvijas valstī kopumā nepabeigto ražojumu apjoms sastāda tikai 7% no gatavo ražojumu un gatavās preces apjoma vērtības izteiksmē. Ekonomiski izdevīgi, ka nepabeigto ražojumu apjoma palielinājuma tempi ir daudz zemāki nekā gatavo ražojumu un realizācijai sagatavoto preču palielinājuma tempi. Tātad aug realizācijai sagatavo ražojumu apjomi.

Lielākais produkcijas izlaides apjoms Latvijas rūpniecībā periodā no 1995. gada līdz 1997. gadam bija "pārtikas produktu un dzērienu ražošanas" nozarē. Tā saglabā stabilas pozīcijas (pirmo vietu) visa apskatāmā perioda laikā (no 1995. līdz 1997. gadam). Ja 1995. gadā "pārtikas produktu un dzērienu ražošanas" nozares uzņēmumi ražoja produkciju 379,3 milj. latu apmērā, tad 1997. gadā nozare jau ražoja produkciju 586,6 milj. latu apmērā. Produkcijas izlaides apjoma pieaugums sastādīja 207,3 milj. latu jeb pieauga par 33,3% un tādējādi nostiprināja savas kā nozīmīgākās Latvijas rūpniecības nozares pozīcijas. Jāņem vērā, ka 1996. gadā nozares cenu indekss bija augstāks par vidējo Latvijas rūpniecībā. Turpmākajos gados šīs atšķirības izlīdzinājās. Aplūkotajā laika periodā strādājošo skaits nozarē pieaudzis par 12,6%. Nozares īpatsvars Latvijas republikas rūpniecībā sastādīja 32,3% no kopējā rūpniecības ražošanas apjoma. Tātad gandrīz vienu trešo daļu Latvijas rūpniecības produkcijas ražo viena nozare. Šīs līdera pozīcijas nebija nejaušas, ja ņem vērā to faktu, ka šajā nozarē koncentrēti 17,8% no visiem Latvijas rūpniecībā strādājošajiem uzņēmumiem, un tajos bija nodarbināti 21,6% no visiem valsts rūpniecībā strādājošiem. Turpmākajos gados mainījās uzkrātie un realizācijai paredzētie ražojumi (arī nepabeigtie ražojumi). Arī pēc šiem rādītājiem pārtikas produktu un dzērienu ražošanas nozare saglabā savas līdera pozīcijas [3].

Viena no vadošajām rūpniecības nozarēm visā apskatāmajā periodā (1995. - 1997.gadi) bija "koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana (izņemot mēbeles, salmu un pīto izstrādājumu ražošanu)". Šajā nozarē 1995. gadā tika saražota produkcija par 102,1 milj. latu, 1997.gadā ražošanas apjomi pieauga pat līdz 220,0 milj. latu, kas ir divas reizes vairāk nekā divus gadus iepriekš. Nozares īpatsvars -12,1%. Jāatzīmē, ka nozare pēc uzņēmumu skaita ir vadošā Latvijas rūpniecībā un tajā nodarbināti 13,2% no visiem valsts rūpniecībā strādājošajiem. Nedaudz savādāka aina paveras, ja analizējam nozares turpmāko izaugsmi. Periodā līdz 2002. gadam nozare stabili atradās otrajā vietā starp visām Latvijas rūpniecības nozarēm. Nepabeigtie ražojumi vērtības

izteiksmē 2002. gadā nozarē sastādīja 6370,9 tūkstošus latu jeb 12,4% no visiem nepabeigtajiem ražojumiem rūpniecībā. Kopš 1996. gada palielinājums sastādīja 5,0 milj. latu. Līdzīga aina vērojama, ja analizējam gatavos ražojumus un realizācijai sagatavotās preces. Lai arī pēc šā rādītāja nozare ieņem stabilu otro vietu starp rūpniecības nozarēm, tomēr pastāv arī savas īpatnības. Kopējā ražojumu vērtība sastāda 25,4 milj. latu jeb 3,3% no kopējā valsts rādītāja. Tādejādi aplūkojamajā rūpniecības nozarē gatavo ražojumu un realizācijai sagatavoto preču vērtība, salīdzinot ar stāvokli rūpniecībā vidēji, ir gandrīz vai četrreiz mazāka nekā attiecīgie nepabeigto ražojumu apjomi (pēc vērtības) [3].

Nākamā lielākā nozare pēc ražošanas apjoma laika periodā no 1995. gada līdz 1997. gadam Latvijas rūpniecībā bija "ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana". Nozares ražošanas apjomi 1995.gadā sastādīja 74,7 milj. latu. Neskatoties uz ražošanas apjoma pieaugumu 1996. gadā nozare noslīdēja uz piekto vietu Latvijas rūpniecībā, bet nākamā gadā ražošanas apjoms pieauga jau līdz 96,9 milj. latu jeb 5,3% no visas valsts rūpniecības produkcijas. Tāpat pieaugums sastādīja 22,2 milj. latu (22,9%). Jāņem vērā, ka "ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana" nozare Latvijas rūpniecībā ieņem pirmo vietu pēc ārvalstu kapitāla ieguldījumiem uzņēmumu pamatkapitālā. Ja analizējam nozares turpmāko attīstību, tad jāpievēršas tabulās 5 un 6 sniegtajai informācijai. Nepabeigto ražojumu apjoms vērtības izteiksmē rūpniecības nozarē "Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana" 2002. gadā sastādīja 2,2 milj. latu jeb 4,3% no Latvijas rūpniecības nepabeigto ražojumu kopvērtības. Gatavo ražojumu un realizācijai sagatavoto preču apjoms vērtības izteiksmē aplūkotajā nozarē 2002. gadā sastādīja 7,4 milj. latu jeb 1% no attiecīgā rādītāja valstī kopumā [3].

Latvijas rūpniecībā vienmēr nozīmīgu vietu ir ieņēmusi tekstilrūpniecība. Šajā nozarē 1995. gadā saražota produkcija par 58,6 milj. latu, 1996. gadā par 81,1 milj. latu un nozare pacēlās uz ceturto vietu. 1997.gadā tika saražota produkcija par 88,8 milj. latu, bet nozare atkal ieņēma piekto vietu. Ražošanas pieaugums apskatāmajā periodā sastādīja 30,1 milj. latu (33,9%). Jāatzīmē, ka Latvijas tekstilrūpniecībā aplūkotajā laika periodā strādāja 7,0% no visiem rūpniecībā nodarbinātajiem, kas liecina par salīdzinoši zemāku saražotās produkcijas īpatsvaru uz vienu strādājošo. 2002. gadā pēc nepabeigtajiem ražojumiem Latvijas tekstilrūpniecība ieņēma trešo vietu starp visām rūpniecības nozarēm (ražošanas apjoms 5,3 milj. latu jeb 10,3% no valsts kopējā rādītāja). Pēc gatavās produkcijas krājumiem un realizācijai sagatavotajām precēm 2002. gadā nozare arī ieņēma trešo vietu (9,7 milj. latu jeb 1,3%)[3].

1997. gadā sestā lielākā nozare bija "izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana", kuras ražošanas apjomi sastādīja 63,2 milj. latu jeb 3,5% no Latvijas rūpniecības apjoma. 1995.

gadā "izdevējdarbības, poligrāfijas un ierakstu reproducēšanas" nozare atradās astotajā vietā un tās ražošanas apjomi sastādīja 37,9 milj. latu. 1996. gadā nozares ražošanas apjomi sastādīja 51,4 milj. latu un ieņēma jau 7. vietu. Produkcijas pieaugums apskatāmajā periodā sastādīja 25,3 milj. latu jeb 40,0%, kas ir procentuāli lielākais pieaugums starp vadošajām Latvijas rūpniecības nozarēm. Savu statusu šī nozare ir saglabājusi arī 2000., 2001. un 2002. gadā. Tā 2002. gadā nepabeigtie ražojumi nozarē bija 0,7 milj. latu apjoma, bet gatavie ražojumi un realizācijai sagatavotās preces – 6,6 milj. Latu [3].

Desmitajā vietā atrodas "apģērbu ražošanas kažokādu apstrādes un krāsošanas" nozare, kurā 1997. gadā saražota produkcija par 42,1 milj. latu, kas sastāda 2,3% no visas rūpniecības ražošanas kopapjoma. 1995. gadā nozare pēc produkcijas izlaides atradās četrpadsmitajā vietā un ražošanas apjomi sastādīja 19,5 milj. latu, kas 1996. gadā pieauga līdz 32,6 milj. latu (11.vieta). Tātad apskatāmajā periodā nozares produkcijas apjomi pieauguši vairāk nekā divas reizes.

Divpadsmitā nozīmīgākā Latvijas rūpniecības nozare bija "mēbeļu ražošanas, pārējo citās kategorijās neiesaistīto gatavo izstrādājumu ražošana", kura vēl 1995. gadā bija devītā un ražošanas apjomi vērtības izteiksmē sastādīja 33,4 milj. latu, 1996. gadā nozare bija jau desmitā, ar produkcijas izlaides apjomu 34,0 milj. latu. Nozarei šajā periodā ir novērots ļoti niecīgs produkcijas pieaugums, toties 1997. gadā produkcijas izlaides pieaugums ir ievērojamāks, un tas sastāda 39,4 milj. latu. Nozares īpatsvars Latvijas rūpniecības produkcijas kopapjomā sastādīja 2,2%. Pieauguma apjoms trijos gados "mēbeļu ražošanas un pārējo citās kategorijās neiesaistīto gatavo izstrādājumu ražošanas" nozarē sastādīja 6,1 milj. latu. Neskatoties uz faktu, ka augšminētā nozare 1995. gadā atradās vienpadsmitajā vietā, 1996. gadā tā noslīdēja uz četrpadsmito vietu ražošanas apjomi šajā periodā pieauga par 12,6 milj. latu, turpretim 1997. gadā salīdzinot ar iepriekšējo gadu vēl par 10,1 milj. latu. Ražošanas apjomi 1995. gadā bija 22,3 milj. latu, 1996. gadā - 23,6 milj. latu. 2000., 2001. un 2002. gadā nozare stabili ieņēma septīto vietu starp Latvijas rūpniecības nozarēm. 2002. gadā nozares nepabeigtie ražojumi vērtības izteiksmē sastādīja 1,3 milj. latu, bet gatavie ražojumi un realizācijai sagatavotās preces – 4,9 milj. latu [3].

Sadaļā veiktā analīze liecina par zināmām restrukturizācijas tendencēm Latvijas rūpniecībā. Par stabilu līderi izveidojusis "Pārtikas produktu un dzērienu ražošanas" nozare, kur nepabeigtie ražojumi sastāda 20,8% no attiecīgā rādītāja visā pārstrādes rūpniecībā, bet gatavie ražojumi – 28,6%. Tālāk seko "Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana" ar attiecīgajiem rādītājiem – 18,2% un 20,1%. Trešajā vietā stabili turas tekstilrūpniecības nozare (15,2% un 7,7%). Aplūkojot procesus kopsakarībā un dinamikā varam secināt, ka Latvijas rūpniecībā notiek zināma pārstrukturizācija, kura vadošās rūpniecības nozares skar salīdzinoši mazām nekā pārējās nozares.

2.3. Strādājošo skaita un vidējās izpeļņas analīze pa Latvijas rūpniecības nozarēm.

Latvijas valstī būtiski ir mainījusies iedzīvotāju nodarbinātības struktūra, kas saistīts ar attiecīgām izmaiņām tautsaimniecības struktūrā, ar izmaiņām valsts tautsaimnieciskajā politikā. Lai analizētu pašreizējo stāvokli nepieciešams ieskats iedzīvotāju nodarbinātības struktūrā pirmskara Latvijā, jo vēsturiski visi ekonomiskie procesi ir savstarpēji cieši saistīti un pakārtoti.

2.4.tabula

Nodarbināto iedzīvotāju skaits Latvijā 1920.-1935. gadā [16].

	Tūkstošos				% no kopskaita			
	1920	1925	1930	1935	1920	1925	1930	1935
Pavisam	919,3	1123,4	1215,7	1192,5	100,0	100,0	100,0	100,0
Rūpniecībā un būvniecībā	61,1	124,9	163,9	174,6	6,6	11,1	13,5	14,7
Lauksaimniecībā	730,5	767,3	804,8	801,5	79,5	68,3	66,2	67,2
Tirdzniecībā	21,6	54,1	63,6	68,3	2,3	4,8	5,2	5,7
Satiksmē	15,1	27,9	40,3	26,2	1,6	2,5	3,3	2,2
Pārējos darbības veidos	91,0	149,2	143,1	121,9	10,0	13,3	11,8	10,2

No tabulas redzams, ka pirmskara Latvijā noteicošā tautsaimniecības nozare bija lauksaimniecība, kurā 1920. gadā strādāja vairāk nekā 79% no valsts nodarbinātajiem iedzīvotājiem. Taču pamazām šim rādītājam bija tendence samazināties un 1935. gadā Latvijas lauksaimniecībā bija nodarbināti vairs tikai 67% valsts nodarbināto iedzīvotāju. Turpretī nodarbināto iedzīvotāju skaits rūpniecības nozarē pakāpeniski palielinās. 1935. gadā - jau 14,7% no visiem valsts

nodarbinātajiem iedzīvotājiem strādāja rūpniecības un būvniecības nozarē.¹ Turpmākajā laika periodā būtiski mainījās Latvijas iedzīvotāju nodarbinātības struktūra. Viskrasākās izmaiņas vērojamas pēckara periodā un Latvijas atmodas periodā 90. gados. Ieskatu par nodarbinātību laika periodā kopš 1990. gada sniedz 2.5. tabula.

2.5.tabula.

Latvijas iedzīvotāju nodarbinātības struktūra laika periodā no 1990.g. līdz 2002. gadam [3].²

	Tūkstošos				% no kopskaita			
	1990	1996	2000	2002	1990	1996	2000	2002
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Pavisam	1409	949	941	989	100,0	100,0	100,0	100,0
Rūpniecība kopā	391	206	193	193	27,8	21,7	20,5	19,5
Apstrāde	373	183	170	167	26,5	19,3	18,1	16,8
tajā skaitā:								
Pārtika un dzērieni	39	41	38	38	2,8	4,3	4,0	3,8
Tekstilizstrādājumi	40	16	12	10	2,8	1,7	1,3	1,0
Apģērbu šūšana, kažokādas	21	11	16	17	1,5	1,2	1,7	1,7
Koksnes, koka un korķa izstr. ražošana	16	19	35	34	0,1	2,0	3,7	3,4

¹ Pirmskara Latvijā Valsts statistika uzskaitīja kopā rūpniecību un būvniecību, uzskatot tās par industriālajām tautsaimniecības nozarēm.

² Aprēķināts pēc: Latvijas statistikas gadagrāmata 1998/2002., 60.,154. lpp. Latvijas statistikas gadagrāmata 2003. 58.,154. lpp.

2.5.tab. turpinājums

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Izdevniecība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana	6	6	9	9	0,4	0,6	0,9	0,9
Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana	17	10	5	4	1,2	1,1	0,5	0,4
Mēbeļu ražošana	28	10	11	13	2,0	1,1	1,2	1,3
Elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde	13	20	20	18	0,9	2,1	2,1	1,8

1990. gadā Latvijas rūpniecībā strādāja 391 tūkstoši iedzīvotāju, kas sastādīja 27,8% no visiem valstī nodarbinātajiem iedzīvotājiem. Šos rādītājus sarežģīti salīdzināt ar pirmskara periodu, kad rūpniecības nozare Latvijā tikai sāka straujāk attīstīties. Taču rūpniecības nozaru struktūra jau toreiz tika iezīmēta. Pēc 1990. gada tieši lielo rūpniecības uzņēmumu privatizācija iedragāja nozares attīstību. Nozares sabrukums turpinājās līdz pat 90. gadu nogalei. 2001. gadā Latvijas rūpniecībā strādājošo īpatsvars sastādīja 18,3% no visiem valsts nodarbinātajiem iedzīvotājiem. Absolūtos skaitļos divos gados (2000.- 2001. g.) nodarbināto skaits rūpniecībā samazinājās par 23 tūkstošiem strādājošo. Nodarbināto skaita palielinājums vērojams tikai 2002. gadā. Varam prognozēt, ka esot Eiropas Savienībā, un realizējot ES pamatprasības, rūpniecības nozare sāks attīstīties aizvien straujāk un nozare dos aizvien lielāku ieguldījumu valsts IKP (10. pielikums).

Vadošā rūpniecības nozare, kurā strādā visvairāk nodarbināto, ir "pārtikas produktu un dzērienu ražošanas" nozare. Šajā nozarē 1997. gadā strādāja 39 tūkstoši strādājošie, kas sastādīja

21,6% no visiem Latvijas rūpniecībā nodarbinātiem. Arī 1995. un 1996. gadā šajā nozarē bija visvairāk strādājošo. Attiecīgi - 35 un 36 tūkstoši strādājošie. Pieaugums trijos gados sastādīja gandrīz 4,5 tūkstošus cilvēku jeb 12,6%. Līdzīgs stāvoklis saglabājas arī vēlākajos gados. Kaut gan absolūtajam strādājošo skaitam bija tendence samazināties (2002. gadā – 38 tūkstoši strādājošo), tomēr pēc īpatsvara tā saglabāja vadošās rūpniecības nozares statusu. Tā 2000. gadā šajā nozarē strādāja 20,0% no visiem Latvijas rūpniecībā nodarbinātajiem, bet 2002. gadā – 19,7%. Attiecīgi produkcijas izlaide šajā periodā palielinājusies par 33%. Tātad, neskatoties uz pastāvīgu cenu pieaugumu varam secināt, ka daļa produkcijas apjomu pieauguma notika uz darba ražīguma pieauguma rēķina, tātad noteicošie bija intensīvie attīstības faktori [3].

Otra nozīmīgākā Latvijas rūpniecības nozare pēc nodarbināto skaita šajos gados ir "koksnes un korķa izstrādājumu (izņemot mēbeļu, salmu un pīto izstrādājumu) ražošana". Šajā nozarē periodā no 1995. gada līdz 1997. gadam nodarbinātība palielinājusies par 7,9 tūkstošiem strādājošo, sasniedzot 24 tūkstošus strādājošo 1997. gadā, kas sastāda 13,2% no kopējā rūpniecības nozarē nodarbināto iedzīvotāju skaita. Pieaugums sastādīja 48,7%. 1995. gadā nozarē strādāja 16 tūkstoši cilvēku. Laika periodā līdz 2000. gadam šajā nozarē strādājošo skaits pamazām palielinājās un sastādīja jau 35 tūkstošus strādājošo (18% no visiem valstī nodarbinātajiem). Tad vērojams samazinājums, 2002. gadā – 34 tūkstoši (arī 17,6%). Šajā nozarē, ir konstatēts viens no visstraujākajiem strādājošo skaita pieaugumiem Latvijas rūpniecībā pēdējo piecu gadu laikā. Lai gan zināmas svārstības ir vērojamas, tomēr palielinājuma tendence saglabājas. Analizējot Latvijas valsts ārējās tirdzniecības bilanci, redzam šās nozares lielo tautsaimniecisko nozīmību. Pēc ārējās tirdzniecības datiem analizējamā nozare nenoliedzami joprojām ir vadošā Latvijas tautsaimniecības nozare [3].

"Elektroenerģijas, gāzes, tvaika un ūdens apgāde" nozare 1997. gadā bija *trešā* nozīmīgākā Latvijas rūpniecībā pēc nodarbināto skaita. 1997. gadā šajā nozarē strādāja 17 tūkstoši jeb 9,2% no visiem Latvijas rūpniecībā nodarbinātajiem. Tomēr, ja abās vadošajās rūpniecības nozarēs strādājošo skaita pieaugums 1996. un 1997. gadā bija pastāvīgs, tad "elektroenerģijas, gāzes, tvaika un karstā ūdens apgādē" (šāda terminoloģija tika izmantota iepriekš) 1996. gadā bija par 616 nodarbinātajiem vairāk nekā 1995. gadā. Šo svārstību rezultātā strādājošo absolūtais pieaugums triju gadu laikā sastāda 1051 nodarbināto jeb 6,3%. Turpmākajos gados līdz pat 2000. gadam iedzīvotāju nodarbinātības rādītāji šajā rūpniecības nozarē nemitīgi paaugstinājās. 2000. gadā šajā nozarē strādāja jau 20 tūkstoši Latvijas valsts nodarbināto iedzīvotāju (10,3%). 2001. gadā šie rādītāji nedaudz samazinājās un tomēr pilnībā saglabājās nozares īpatsvars starp Latvijas tautsaimniecības rūpniecības nozarēm [3].

Nozīmīgs nodarbināto skaits ir arī "tekstilizstrādājumu ražošanā", kurā 1997. gadā strādāja 13 tūkstoši cilvēki, jeb 7% no kopējā nodarbināto skaita Latvijas rūpniecībā. "Tekstilrūpniecībā" apskatāmajā periodā novērotas pieauguma svārstības. Tā 1995. gadā nozarē nodarbināti tika 14 tūkstoši cilvēki, bet 1996. gadā to skaits samazinājās līdz 12 tūkstošiem strādājošo jeb par 1,2%, t.i., par 1183 cilvēkiem. Tomēr 1997. gadā atkal novērots strādājošo skaita pieaugums tekstilrūpniecībā līdz 13 tūkstošiem cilvēku (7% no visiem Latvijas rūpniecībā nodarbinātiem). Turpmākajos gados nozares nozīmība Latvijas tautsaimniecībā paaugstinājās. Lai gan pēc absolūtiem rādītājiem strādājošo skaits samazinājās, jo 2000. gadā nozarē tika nodarbināti tikai 11,6 tūkstoši strādājošo, 2001. gadā – 11,1, 2002. gadā 10,0 tūkstoši, tomēr procentuāli šie skaitļi attiecīgi sastādīja 6, 6,3%, 5,8% [3].

Nākamā lielākā Latvijas rūpniecības nozare pēc strādājošo skaita ir "Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana". Šajā nozarē strādājošo skaitam ir tendence samazināties. Ja 1990. gadā šajā nozarē bija nodarbināti 16,8 tūkstoši strādājošo (jeb 4,3% no visiem, Latvijas rūpniecībā nodarbinātajiem), tad 1996. gadā šajā nozarē strādājošo skaits saruka par 6,9 tūkstošiem strādājošo, sastādot 4,8% no visā rūpniecības nozarē nodarbinātajiem. Nākamajos gados samazinājums turpinājās. 2000. gadā strādājošo skaits sastādīja 4,6 tūkstošus, bet 2001. gadā vairs tikai 4,2 tūkstošus. Šī tendence ir ekonomiski pamatota un saistīta ar privatizācijas procesiem Latvijā un Latvijas tautsaimniecības pārstrukturizāciju.

"Apģērbu ražošanas, kažokādu apstrādes un krāsošanas" nozarē nodarbināto skaits 1997. gadā sastādīja 12,6 tūkstošus cilvēku. Arī šajā rūpniecības apakšnozarē notikušas būtiskas izmaiņas. Ja 1990. gadā nozarē strādāja 21,1 tūkstotis darbinieku (5,4% no visiem nodarbinātajiem), tad 1996. gadā vairs tikai 10,5 tūkstoši. Pēdējos gados vērojams zināms kāpums. 2000. gadā nozarē nodarbināto skaits sastādīja jau 16 tūkstošus, bet 2001. gadā – 15,7 tūkstošus strādājošo (8,9% no visiem rūpniecībā nodarbinātajiem iedzīvotājiem) [3].

Tautsaimnieciski ļoti nozīmīga nozare ir "mēbeļu ražošana, pārējo citās kategorijās neiesaistīto gatavo izstrādājumu ražošana", kuras īpatsvars rūpniecības strādājošo skaitā 1990. gadā sastādīja 7,1% un nozarē strādāja 27,8 tūkstoši darbinieku. 1996. gadā šie rādītāji attiecīgi bija 10,1 tūkstotis un 4,9%. Tātad samazinājums ir ļoti būtisks un tas turpinājās. Dati par 1997. gadu liecina, ka šajā rūpniecības apakšnozarē strādāja 6,9 tūkstoši strādājošo, jeb 3,8% no visiem rūpniecības nozarē nodarbinātajiem iedzīvotājiem. Pēdējos gados vērojams straujš kāpums un 2001. gadā nozarē strādājošo skaits sastādīja jau 11 tūkstošus cilvēkus [3].

Nākamā nozare pēc nodarbinātības Latvijas rūpniecībā ir "izdevējdarbības, poligrāfijas un ierakstu reproducēšanas" nozare. Nozarē 1990. gadā strādāja 5,9 tūkstoši darbinieku jeb 1,5% no

visiem Latvijas rūpniecībā nodarbinātajiem. 1997. gadā strādāja 6,6 tūkstoši cilvēki, kuri veidoja 3,6% no visiem rūpniecībā strādājošajiem, un, kura neskatoties uz strādājošo skaita samazināšanos, 1997. gadā salīdzinot ar 1996. gadu tomēr saglabāja desmito pozīciju valsts rūpniecībā. Strādājošo skaits no 6,3 tūkstošiem darbiniekiem 1995. gadā pieauga līdz 7,2 tūkstošiem darbinieku 1996. gadā, bet pēc tam samazinājās par gandrīz 600 cilvēkiem. Turpmākajos gados, saglabājoties īpatsvaram 4,6% (2000. un 2001. gads), turpinājās svārstības strādājošo skaitā. Ja 2000. gadā nozarē strādāja 8,9 tūkstoši darbinieki, tad 2001. gadā strādājošo skaits samazinājās par 800 cilvēkiem [3].

2001. gadā piecās, pēc strādājošo skaita lielākajās nozarēs, nodarbināti 63,1% no visiem rūpniecībā strādājošajiem. Šajās nozarēs 63,2% (no rūpniecības nozares) uzņēmumu un tika ražots 70,0% visas Latvijas rūpniecības produkcijas.

Nozīmīgu vietu Latvijas rūpniecībā ieņem nozare "metālu ražošana". Minētajā nozarē novērots stabils darba spēka pieplūdums. Ja 1990. gadā nozarē strādāja 4,9 tūkstoši darbinieki, tad 1996. gadā metālapstrādes uzņēmumos strādāja jau 6,4 tūkstoši strādājošo. 1997. gadā strādājošo skaits sastādīja 3,3% no visiem Latvijas rūpniecībā strādājošajiem. Turpmākajos gados strādājošo skaits strauji palielinājās sasniedzot 10,2 tūkstošus 2000. gadā jeb 5,3% no visiem rūpniecībā strādājošajiem, bet 2001. gadā tas saruka līdz 7,4 tūkstošiem (4,2%) [3].

Līdzīgi kā strādājošo skaits mainījās nozaru griezumā, mainījās arī strādājošo vidējā darba alga. Analīze liecina, ka vidējā mēneša darba samaksa Latvijas rūpniecībā 1995. gadā sastādīja 94,6 latus. 1996. gadā tā palielinājās līdz 108,8 latiem. 2002. gadā Latvijas rūpniecībā vidējā darba alga sastādīja 168,6 latus. Salīdzinot ar iepriekšējo 2001. gadu darba samaksas līmenis palielinājās par 10 latiem. Jāatzīst, ka tautsaimniecībā kopumā šīs izmaiņas bija straujākas. Tā laika periodā no 1996. līdz 2002. gadam Latvijas tautsaimniecībā mēneša vidējā darba samaksa darbiniekiem ar algas nodokļu grāmatiņām palielinājās par 74 latiem un sastādīja 172,8 latus. Rūpniecības nozarē šis palielinājums sastādīja 60 latus un sastādīja 168,6 latus vai par 2,5% mazāk nekā vidēji tautas saimniecībā.

Vidējā mēneša darba samaksa atsevišķās Latvijas rūpniecības nozarēs būtiski atšķiras. 1997. gadā tā svārstās no augstākā - 178,3 latiem "pārējo ieguves rūpniecības un karjeru izstrādes" nozarē līdz zemākajam - 77,2 latiem - "ādu miecēšanas un apstrādes, čemodānu, somu u.tml., zirglietu un apavu ražošanas" nozarē. Tātad starpība starp augstāko un zemāko mēneša darba algu atsevišķās rūpniecības nozarēs sastādīja 101,1 latu. 2002. gadā vislielākā darba alga bija "metālu ražošanā", bet viszemākā "ādu miecēšanas un apstrādes, čemodānu, somu u.tml., zirglietu un apavu ražošanas" nozarē [3].

Bruto mēneša vidējā darba samaksa darbiniekiem ar algas nodokļu grāmatiņām, latos no 1996. līdz 2002. gadam [20].

Rādītāji	1996	2000	2001	2002
Tautsaimniecība kopumā	98,73	149,53	159,30	172,78
Rūpniecība kopumā	108,81	151,26	158,64	168,58
Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	112,79	152,69	160,39	187,53
Pārējā ieguves rūpniecība	138,10	206,82	198,00	213,40
Apstrādes rūpniecība	104,31	140,53	148,26	155,78
Pārtikas produktu un dzērienu ražošana	128,50	148,47	154,00	155,47
Tekstilizstrādājumu ražošana	114,82	152,98	157,34	158,95
Apģērbu šūšana; kažokādu apstrāde un krāsošana	80,99	112,14	117,22	119,05
Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana (izņemot mēbeles, salmu un pīto izstr. ražošanu)	86,17	124,08	129,42	141,09
Izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproduc.	139,83	186,43	219,79	225,70
Ķīmisko vielu, to izstrād. un ķīmisko šķiedru ražošana	114,54	172,16	181,87	199,04
Metālu ražošana	131,34	222,77	231,07	243,04
Mēbeļu ražošana, citur nekvalificēta ražošana	76,15	117,66	129,72	131,56
Otreizējā pārstrāde	135,57	96,49	112,61	115,61

*Izmantoti CSP ceturkšņa pārskati par darbu

1995. gadā lielākā vidējā mēneša darba alga rūpniecībā bija "otreizējās pārstrādes" nozarē - 141,1 latu mēnesī, bet zemākā - "āduniecības un apstrādes, čemodānu, somu u.tml. zirglietu un apavu ražošanas" nozarē - 64,7 lati. Starpība starp zemāko un augstāko mēneša darba algu sastāda - 76,7 latus. Periodā līdz 2000. gadam nozarē "otreizējā pārstrāde" darba alga strauji kritās un tikai 2001. un 2002. gadā vērojams tās kāpums. Un tomēr 2002. gadā darba algas līmenis šajā nozarē par 20 latiem bija zemāks nekā 1996. gadā.

1996. gadā lielākā vidējā mēneša darba alga rūpniecībā bija "elektroenerģijas, gāzes, tvaika un karstā ūdens apgādes" nozarē un tā sastādīja 145,6 latus. Tāpat kā 1995. un 1997. gados zemākā vidējā darba alga - 70,7 latu apmērā bija "āduniecības un apstrādes, čemodānu, somu u.tml., zirglietu un apavu ražošanas" nozarē. Starpība starp zemāko un augstāko vidējo mēneša darba algu sastādīja - 75,0 latus. Tātad, analizējamajā periodā pieaug atšķirība starp atsevišķu nozaru darba samaksu. Tā pastiprinās arī turpmākajos gados.

Par *lielākās* mēneša darba algas maksātājas nozari 1997. gadā bija "pārējā ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde" (178,3 lati). 1995. gadā vidējā alga šajā nozarē sastādīja tikai 84,6 latus. Tātad, salīdzinoši apskatāmajā periodā (1995.-1997.) mēneša darba alga pieauga vairāk nekā divas reizes (1995. gadā nozare atradās trīspadsmitajā vietā pēc vidējās mēneša darba algas lieluma). Straujš darba algas palielinājums turpinās arī periodā līdz 2002. gadam. Tā "ieguves rūpniecībā un karjeru izstrādē darba algas palielinājums (1996. – 2002. gads) sastādīja 75 latus, kas ir salīdzinoši vairāk nekā tautsaimniecībā vidēji.

Otra lielākā vidējā darba alga 1997. gadā ir "izdevējdarbībā, poligrāfijā un ierakstu reproducēšanas" nozarē, kur vidējā mēneša darba alga sastādīja 176,6 latus, 1995. gadā - 122,6 latus (ceturtā lielākā vidējā mēneša darba alga Latvijas rūpniecībā), 1996. gadā - 139,8 latus. 2002. gadā šīs nozares darbinieku vidējā darba alga sastādīja jau 225,7 latus, kas ir otrais labākais rādītājs Latvijas tautsaimniecībā.

1997. gadā *trešā lielākā* vidējā mēneša darba alga Latvijas rūpniecībā bija "elektroenerģijas, gāzes, tvaika un karstā ūdens apgādes" jomā, kuras lielums ir 171,2 lati. Ņemot vērā to faktu, ka vēl 1996. gadā nozares vidējā mēneša darba alga bija lielākā Latvijas rūpniecībā, bet 1995. gadā (121,5 lati) atradās piektajā vietā varam secināt, ka arī šīs nozares darba algas dinamika uzskatāma par vienmērīgu. Pieaugums sastāda 49,6 latus. Minētā tendence turpinājās arī turpmākajā laika periodā.

"Otrreizējās pārstrādes" nozare, kuras vidējā mēneša darba alga 1995. gadā bija lielākā rūpniecībā, 1997. gadā ieņem ceturto vietu - 161,5 lati. Tomēr šīs nozares darba samaksas dinamikā ir novērots kritums 1996. gadā, kad tās lielums sastādīja 135,6 lati (pret 141,1 latiem 1995. gadā).

Ņemot vērā šādu situāciju vidējā darba samaksa pieaugusi tikai par 21,3 latiem. Taču pēc tam vērojams kritums ar nelielu palielinājumu nākamajos gados (2002. gadā – 115,6 lati).

Vidējā mēneša darba samaksa vienā no vadošajām Latvijas rūpniecības nozarēm (lielākie ražošanas apjomi, lielākais strādājošo skaits, otrs lielākais uzņēmumu skaits, pamatlīdzekļi utt.) "pārtikas produktu un dzērienu ražošana" 1997. gadā sastādīja 153,8 latus, kas bija piektā lielākā vidējā mēneša samaksa rūpniecībā. Vidējās darba samaksas pieaugums nozarē ir stabils. Tā apskatāmajā periodā palielinājusies par 40,7 latiem (1995. gadā -113,0 latiem, 1996. gadā - 128,5 lati un attiecīgi sestā un septītā vieta šajos gados). Laika periodā līdz 2002. gadam vidējās darba algas līmenis šajā nozarē paaugstinājās par 27 latiem.

"Tekstilizstrādājumu ražošanā" vidējā mēneša darba samaksa sastādīja 1997. gadā 132,0 latus, kas bija par 42,5 latiem vairāk nekā 1995. gadā, kad šās nozares vidējā mēneša darba samaksa sastādīja 89,5 latus. 1996. gadā tā palielinājās līdz 114,8 latiem, bet 2002. gadā – jau sastādīja 158,9 latus.

"Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošanas" nozarē 1997. gadā bija astotā lielākā vidējā mēneša alga rūpniecībā, tās apjoms - 129,8 lati. Šajā nozarē visu apskatāmo periodu vidējā mēneša darba samaksa pārsniedz 100 latu robežu - 1995. gadā - 101,4 lati (septītā lielākā vidējā samaksa), 1996. gadā - 114,5 lati (devītā lielākā vidējā samaksa). Darba samaksa pieaugusi par 28,43 latiem. Nozares vidēja darba alga turpināja palielināties un 2002. gadā sastādīja jau 199,0 latus.

2.4. Latvijas rūpniecības nozaru pamatlīdzekļi.

Pamatlīdzekļu daudzums un to izlietošanas efektivitāte ir viens no Latvijas rūpniecības attīstības un stabilitātes kritērijiem. Analīze liecina, ka Latvijā pamatlīdzekļu nodošana ekspluatācijā ik gadus palielinās. Tā, ja 1996. gadā pamatlīdzekļi sastādīja 2126483,6 tūkst. latu, 2000. gadā palielinājums bija jau par 1784589,8 tūkstošiem latu, bet 2002. gadā pamatlīdzekļu kopsumma sastādīja jau 4406056,8 tūkstošus latu. Tādejādi pieaugums, salīdzinot ar 1996. gadu – par 107,2%. Palielinājums ir vērojams gan Latvijas rūpniecībā kopumā, gan arī atsevišķās tās nozarēs. Tas ir viens no rādītājiem, kurš liecina par nozares izaugsmi un attīstības perspektīvām (9. pielikums).

Latvijas rūpniecībā pamatlīdzekļu nodošanas ekspluatācijā kopapjoms 1997. gadā sastādīja 154,6 milj. latu, 1995. gadā to apjoms sastādīja 70,0 milj. latu, 1996. gadā to apjoms jau bija 88,0 milj. latu. Tādejādi trijos gados pamatlīdzekļu nodošana ekspluatācijā palielinājās par 84,6

miljoniem latu. Apjomu pieaugums 1996. gadā pret 1995. gadu ir sastādīja 20,4%, 1997. gada pieaugums pret 1996. gadu - 43,1%. Šī tendence turpinājās arī turpmākajos gados. Tā 2002. gadā praktiski visās rūpniecības nozarēs vērojams pamatlīdzekļu pieaugums.

2.7.tabula.

Pamatlīdzekļu apjomu izmaiņas Latvijas rūpniecībā, tūkst.latu no 1996. līdz 2002. gadam [3].

Rādītāji	1996	2000	2001	2002
1	2	3	4	5
Latvijā kopā	2126483,6	3911073,4	4070375,3	4406056,8
Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	6060,5	8921,9	10043,3	12489,0
Apstrādes rūpniecība	423873,6	657469,4	735133,3	816812,1
Pārtikas produktu un dzērienu ražošana	145314,6	193307,0	205605,0	212562,3
Tekstilizstrādājumu ražošana	19173,4	39544,9	54478,7	61116,1
Apģērbu ražošana, kažokādu apstrāde un krāsošana	7677,7	14804,7	16424,9	17948,8
Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles, salmu un pīto izstr. ražošanu	50157,8	156260,1	163511,0	204081,3
Izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana	15524,9	40637,6	47636,9	42795,7
Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana	34905,0	28619,9	30387,9	28332,6

1	2	3	4	5
Metālu ražošana	9355,1	20284,5	23896,9	42100,4
Mēbeļu ražošana, citur nekvalificētā ražošana	9307,9	17089,4	23617,0	27255,1
Otreizējā pārstrāde	1179,3	2224,5	1554,1	1671,2

Lielākie Latvijas rūpniecības apjomi pamatlīdzekļu nodošanā ekspluatācijā 1995. – 1997. gadā bija "pārtikas produktu un dzērienu ražošanas" nozarei. Nozare atradās pirmajā vietā pēc apjomiem 1996. un 1997. gadā. Tikai 1995. gada nozare bija otrā lielākā, jo lielāki apjomi bija "elektroenerģijas, gāzes, tvaika un karstā ūdens apgādes nozarei". "Pārtikas produktu un dzērienu ražošanas" nozares īpatsvars Latvijas rūpniecībā pamatlīdzekļu nodošanā ekspluatācijā sastāda 28,2% no visiem apjomiem.

"Pārtikas produktu un dzērienu ražošanas nozare" 1995. gadā nodeva ekspluatācijai pamatlīdzekļus par summu 20,1 milj. latu, 1996. gadā – par 30,6 milj. latu, bet 1997. gadā - par 43,7 milj. latu. Tādējādi, trijos gados nozare nodeva ekspluatācijā pamatlīdzekļus par 94,39 milj. latu. Šajos gados apjomi pieauguši par 23,6 milj. latu jeb par 54,0%.

Lai pilnīgāk analizētu rūpniecības nozaru nodrošinātību ar pamatlīdzekļiem, izmantosim pamatlīdzekļu kopsummu. Analīze liecina, ka "pārtikas un dzērienu ražošanas" nozares pamatlīdzekļu kopsumma 1996. gadā sastādīja 145314,6 tūkst. latu un laika periodā līdz 2002. gadam to palielinājums bija līdz 392938,5 tūkst. latu jeb par 92,7%. Te ir pamats izdarīt secinājumu ka nozares attīstība ir stabila.

1995. – 1997. gadā *trešā* lielākā nozare pamatlīdzekļu nodošanā ekspluatācijā bija "Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana (izņemot mēbeles, salmu un pīto izstrādājumu ražošanu)". Nozares apjomi 1995. gadā sastādīja 12,0 milj. latu, 1996. gadā - 12,10 milj. latu, bet 1997. gadā - 21,48 milj. latu. Tādējādi redzams nemitīgs kāpums. Nozares īpatsvars sastādīja 13,9%. Visā apskatāmajā periodā "Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošanas" nozare stabili atrodas trešajā vietā starp visām Latvijas rūpniecības nozarēm.

Laika periodā no 1995. gada līdz 1997. gadam *ceturta* nozīmīgākā nozare pēc pamatlīdzekļu nodošanas ekspluatācijā bija "Tekstilizstrādājumu ražošana". Nozares apjomu rādītāji no sestās vietas 1996. gadā pacēlās uz ceturto vietu 1997. gadā. 1995. gadā "Tekstilizstrādājumu ražošanas"

nozares apjomi sastādīja 1,43 milj. latu, 1996. gadā - 3,27 milj. latu, bet 1997. gadā palielinājās līdz 9,38 milj. latu. Tātad nozare trijos gados nodevusi ekspluatācijā pamatlīdzekļus par 14,08 milj. latu. Apjomu pieaugums sastādīja 7,95 milj. latus. Straujie apjomu pieaugumi, kad starpība starp 1995. gadu un 1996. gadu, 1996. gadu un 1997. gadu bija gandrīz 2,5 reizes, liecina par nozares strauju attīstību un modernizāciju. Nozares īpatsvars rūpniecības struktūrā aplūkotajā laika periodā sastādīja 6,1%. Ja analizējam nozares kopējos pamatlīdzekļus laika periodā no 2000. gada līdz 2002. gadam, tad varam secināt, ka šī nozare ieņem stabilu trešo vietu starp visām Latvijas rūpniecības nozarēm ar pamatlīdzekļu kopapjomu – 61116,1 tūkst. latu, kuri satāda 7,4% no Latvijas apstrādes rūpniecības pamatlīdzekļiem.

Laika periodā no 1995. gada līdz 1997. gadam *piektie* lielākie apjomi bija rūpniecības nozarei "izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana". Šajā nozarē 1995. gadā ekspluatācijā tika nodoti pamatlīdzekļi par 1,95 milj. latu, 1996. gadā - 4,42 milj. latu, 1997. gadā - 5,67 milj. latu. 1996. gada apjomi par 226,7% pārsniedz 1995. gada apjomus. Tāpēc arī nozare no *piektās* vietas 1995. gadā pārcēlās uz ceturto 1996. gadā, bet samazinot pamatlīdzekļu nodošanas dinamiku 1997. gadā atkal atradās *piektajā* vietā starp visām rūpniecības nozarēm. Kopumā trijos gados pamatlīdzekļu nodošanas ekspluatācijā apjomi sastādīja 12,04 milj. latu. Arī kopējiem nozares pamatlīdzekļiem ir tendence palielināties. Lai gan 2002. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, vērojams bija samazinājums, tomēr kopējā palielinājuma tendence saglabājās un 2002. gadā pamatlīdzekļu vērtība jau sastādīja 42795,7 tūkstoši latu jeb 5,2% no kopējiem apstrādes rūpniecības pamatlīdzekļiem.

Sestajā vietā atrodas "ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana", kur 1995. gadā ekspluatācijā tika nodoti pamatlīdzekļi par 8,44 milj. latu (ceturtie lielākie apjomi šajā gadā), 1996. gadā - 2,63 milj., latu, bet 1997. gadā - par 3,25 milj. latu. Kopā trijos gados apjomi sastāda 14,32 milj. latu. Šajā nozarē ir izveidojusies pretēja situācija nekā iepriekš minētajās, jo salīdzinājumā ar 1995. gadu abu pēdējo gadu apjomi ir vairākas reizes zemāki. Tāpēc arī izskaidrojamas svārstības nozares nozīmīgumā Latvijas rūpniecībā. Turpmākajos gados šīs svārstības turpinājās. Ja 2000. gadā nozares pamatlīdzekļi sastādīja 28619,9 tūkst. latus (vērtības izteiksmē), tad 2001. gadā jau 30387,9 tūkst. latu, bet 2002. gadā vērojams kritums par 2055,3 tūkstošiem latu – rezultātā praktiski 2000. gada līmenis – 28332,6 tūkst. latu.

Liels apjomu pieaugums pēdējos gados ir arī "apģērbu ražošanā, kažokādu apstrādes un krāsošanas" nozarē, kur 1996. gadā ekspluatācijā tika nodoti pamatlīdzekļi par 0,8 milj. latu, bet 1997. gadā tie pieauga līdz 3,25 milj. latu, jeb palielinājās četras reizes. Nozīmīgs apjomu pieaugums ir 1996. gadā salīdzinot ar 1995. gadu. 1995. gadā apjomi sastādīja 0,37 milj. latu.

Tādejādi 1996. gada pieaugums sastāda 23%. Kopā trijos gados nozarē ekspluatācijā nodoti pamatlīdzekļi par 4,49 milj. latu.

Laika periodā no 1995. gada līdz 1997. gadam devītā nozare jaunu pamatlīdzekļu ieviešanā bija "mēbeļu ražošana un citur nekvalificēta ražošana". Kaut arī katrs analizējams gads ievērojami atšķiras viens no otra, tomēr pamatlīdzekļu nodošana ekspluatācijā noris kā nepārtraukta progresija: 1995. gadā - 0,62 milj. latu, 9.vieta; 1996. gadā - 1,01 milj. latu, 11.vieta; 1997. gadā - 3,15 milj. latu, 9.vieta.

Tātad kopā trijos gados ieguldīts 4,78 milj. latu. Pieaugums sastāda 2,5 milj. latu. Palielinājums vērojams arī turpmākajos gados. Tā 2000. gadā – 1,71 milj. latu, 2001. gadā jau 2,36 milj. latu, bet 2002. gadā – 2,73 milj. latu.

Apkopojot analizētos datus par periodu kopš 1997.gada rezultātus varam secināt, ka piecu vadošo nozaru rādītāji pamatlīdzekļu nodošanā ekspluatācijā ir visaugstākie. To daļa no kopējā Latvijas rūpniecībā ekspluatācijā nodotiem pamatlīdzekļiem sastāda 79,5%, apskatīto desmit lielāko rūpniecības nozaru pamatlīdzekļu ieviešanas īpatsvars ir sasniedzis 89,9%. Analīze liecina, ka 2002. gadā piecās pēc pamatlīdzekļiem lielākajās rūpniecības nozarēs pamatlīdzekļu kopapjoms sastādīja 562,7 milj. latu jeb 68,9% no kopējiem pārstrādes rūpniecības pamatlīdzekļiem. Ja analizējam desmit lielāko nozaru stāvokli, tad to īpatsvars apstrādes rūpniecībā sastāda 79,5%. Tādejādi nav pamata apšaubīt Latvijas rūpniecības pārstrukturizācijas pamattendences.

2.5. Investīciju ieguldījumi Latvijas rūpniecībā

Ārvalstu investīcijas Latvijas rūpniecības uzņēmumu pamatkapitālā lielā mērā ir saistāmas ar diviem procesiem:

1. Tiešu kapitāla piesaisti ar mērķi attīstīt Latvijas rūpniecību;
2. Latvijas rūpniecības uzņēmumu privatizāciju.

Visstraujākais investīciju pieaugums notika 1997. gadā, kad, salīdzinot ar 1996. gadu investīciju apjoms pieauga 2,3 reizes palielinoties no 65759,4 tūkst. latu 1996. gadā līdz 148496,8 tūkst. latiem, 1997. gadā. 1996. gadā Latvijas rūpniecības nozarēs, salīdzinot ar 1995. gadu ārvalstu investīcijas palielinājās par 31,8%. 1995. gadā ārvalstu investīcijas pamatkapitālā sastādīja 49890,4 tūkst. latu. Tātad divu gadu laikā ārvalstu līdzdalība Latvijas rūpniecībā palielinājās gandrīz trīs reizes. Turpmākajos gados ārvalstu investīciju apjoms palielinājās vēl straujāk. Tā 2000. gadā tas

sastādīja jau 181309,1 tūkst. latu, 2001. gadā – 236508,9 tūkst. latu, bet 2002. gadā – 248431,9 tūkst. latu. Tikai periodā no 2000. gada līdz 2002. gadam šo investīciju palielinājums sastādīja 37%.

Līdz 1999. gada sākumam Latvijā lielākās ārvalstu investīcijas tika veiktas šādās rūpniecības nozarēs (pamatā analizēti vidējie rādītāji par periodu no 1997. gada līdz 1999. gadam, kā arī parādītas izmaiņas līdz 2003. gadam):

1. Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošanā ieguldīts 48450,7 tūkst. latu, kas sastāda 32,6% no visām ārvalstu investīcijām Latvijas rūpniecības uzņēmumu pamatkapitālā. Galvenais investētājs bija Vācijas "Glasseiden Oschatz GmbH" un Lielbritānijas "Rexam". Tuirpmākajos gados ārvalstu investīciju apjoms šajā nozarē samazinājās. 2000. gadā tas sastādīja 24655,6 tūkst. latu, bet 2002. gadā bija jau vērojams neliels palielinājums – 25194,1 tūkst. latu.
2. Pārtikas produktu un dzērienu ražošanā ieguldīts 39463,5 tūkst. latu, kas sastāda 26,6% no visām ārvalstu investīcijām Latvijas rūpniecības uzņēmumu pamatkapitālā. Galvenie investētāji ir, Čīles "Corpora Tres Montes", Somijas "Cultor Oy" un "AB Chippsi", Austrijas "Mc Donald's Central Europe GmbH" un "Coca Cola". Šāds rūpniecības nozarē piesaistīto ārvalstu investīciju apjoms turpmāk aizvien vairāk palielinājās. 2000. gadā – 40344,0 tūkst. latu, 2002. gadā – jau 52376,8 tūkst. latu.
3. Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošanā (izņemot mēbeles un pīto izstrādājumu ražošanu) ieguldīts tika 91112,8 tūkst. Ls, kas sastādīja 6,1% no visām ārvalstu investīcijām Latvijas rūpniecības uzņēmumu pamatkapitālā. Galvenie investori ir Vācijas "Knauf". Šī rūpniecības nozare strauji attīstījās un attiecīgi palielinājās arī ārvalstu investīciju apjomi. 2000. gadā – 17802,4 tūkst. latu, bet 2002. gadā – 32065,4 tūkst. latu.
4. Elektroenerģijas, gāzes, tvaika un karstā ūdens apgādes nozarē ieguldīts 9000,0 tūkst. latu, kas sastādīja 6,1% no visām ārvalstu investīcijām Latvijas rūpniecības uzņēmumu pamatkapitālā. Galvenie investori ir Vācijas "Preussen Electra & Ruhrgas", Krievijas "Gazprom". 2000. gadā ārvalstu investīciju kopapjoms sastādīja jau 28459,8 tūkst. latu, bet 2002. gadā – 46017,6 tūkst. latu.
5. Tekstilizstrādājumu ražošanā ieguldīts 6894,5 tūkst. latu, kas sastāda 4,6% no visām ārvalstu investīcijām Latvijas rūpniecības uzņēmumu pamatkapitālā. Galvenais investors ir Singapūras "Tolaram Group". Tekstilizstrādājumu ražošanā ārvalstu investīciju palielinājums ir ļoti straujš. Tā 2000. gadā sastādīja 14818,3 tūkst. latu, bet 2002. gadā – 25686,4 tūkst. latu.

Vadošajās nozarēs pēc ārvalstu investīciju apjoma - "ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošanā", "pārtikas produktu un dzērienu ražošanā" ārzemju investīcijas pamatkapitālā kopā sastāda 59,2% no visām ārzemju investīcijām rūpniecības uzņēmumu pamatkapitālā.

Piecās ārzemju investoru ieinteresētākās nozarēs investēts 77,3% no ārzemju investīcijām Latvijas rūpniecības uzņēmumu pamatkapitālā, desmit nozīmīgākajās nozarēs - 92,8% no visām ārvalstu investīcijām Latvijas rūpniecības uzņēmumu pamatkapitālā. Tas nozīmē, ka pārējās septiņpadsmit rūpniecības nozaru īpatsvars sastāda tikai 7,2% no kopējā ārvalstu investīciju apjoma pamatkapitālā.

Aplūkotajā laika periodā vismazāk investēts tika tādās nozarēs kā:

- radio, televīzijas un sakaru iekārtu un aparātu ražošana;
- āduniecēšana un apstrāde; čemodānu, somu u.tml.; zirglietu un apavu ražošana.

Straujākais ārvalstu investīciju apjomu pieaugums pamatkapitālā tika novērots "metallurģiskajā rūpniecībā", kurā no 1995. gada līdz 1997. gadam investīcijas pieauga simts trīspadsmit reizes (1995. gadā apjomi sastādīja 77,4 tūkst. latu). Straujais pieaugums sākās 1996. gadā, kad investīciju apjomi palielinājās (salīdzinot ar 1995. gadu - astoņdesmit reizes) līdz 6223,6 tūkst. latu. 2000. gadā metālu ražošanas nozarē tika investēts ārvalstu kapitāls par 11532,5 tūkstošiem latu, bet 2002. gadā – par 14590,1 tūkstošiem latu.

Apskatot ārvalstu investīciju dinamiku Latvijas rūpniecības uzņēmuma pamatkapitālā varam jau kopš 1995. gada novērot šādas tendences:

1. vienai nozaru grupai, tādām kā "celulozes un papīra izstrādājumu ražošana", "metālapstrādes rūpniecība", "mēbeļu ražošana" u.c. periodā no 1995. gada līdz 1998. gadam, investīciju apjoms pieaug apmēram divas reizes; šis pieaugums katru gadu notiek vienmērīgi bez straujiem kāpumiem kādā no gadiem. Šāda tendence saglabājas arī pēc 2000. gada;
2. daļai nozaru novērots straujš investīciju pieaugums, kādā no perioda gadiem;
3. ir nozares, kurām ārvalstu investīcijas pamatkapitālā samazinās. Te varam minēt - "izdevējdarbība, poligrāfijas un ierakstu reproducēšanā", tomēr šī samazināšanās ir salīdzinoši neliela;
4. "elektroenerģijas, gāzes, tvaika un karstā ūdens apgādē" ārvalstu investīcijas parādās tikai 1997. gadā, toties "koksa, naftas pārstrādes produktu un kodoldegvielas ražošanā" šo investīciju vairāk nav tieši 1997. gadā.

Ārvalstu tiešo investīciju apjoms Latvijas rūpniecībā apskatāmajā periodā ir palielinājies. To var izskaidrot gan ar lielo rūpniecības uzņēmumu privatizāciju, gan arī ar nozares ekonomisko izaugsmi.

Vēl lielākus ieguldījumus rūpniecībā kavē ārvalstu uzņēmēju nedrošība, kuru izraisa likumdošanas biežās maiņas, kā arī nesakārtotās kaimiņattiecības ar Krieviju un citām austrumbloka valstīm.

2.5.1. Investīciju vides raksturojums Latvijā.

Investīciju politikai ir izšķiroša nozīme valsts ekonomiskajā izaugsmē. Tādēļ Latvijā tai tiek pievērsta pastiprināta uzmanība. Latvijas tautsaimniecības izaugsmē investīcijas ir vienmēr bijušas ļoti nozīmīgs faktors.

Pēc neatkarības atgūšanas 1991. gadā Latvijā ir notikuši neatgriezeniski procesi. Latvijas ekonomiskās politikas svarīgākais mērķis vidējā un ilgtermiņa periodā ir ekonomikas funkcionēšanai labvēlīgu nosacījumu radīšana, efektīvas un konkurentspējīgas nozaru struktūras izveidošanas stimulēšana un sociāli-ekonomisko citu risku mazināšana. Konsekventas ekonomiskās politikas rezultātā, relatīvi īsā laika periodā Latvijā radīti tirgus ekonomikas pamati un labi makroekonomiskie priekšnoteikumi tautsaimniecības izaugsmei un infrastruktūras stiprināšanai, sasniegta salīdzinoši laba makroekonomiskā stabilitāte, tādejādi arvien aktuālāki kļūst jautājumi par to, lai Latvijas iedzīvotāju dzīves līmenis tuvotos attīstīto valstu līmenim.

Latvijā līdzīgi kā Austrumeiropas pārejas ekonomikas valstīs pirmajos tautsaimniecības pārkārtošanas gados investīcijas samazinājās straujāk nekā ražošanas apjomi, bet, stabilizējoties ekonomikai un uzlabojoties uzņēmējdarbībai, tās pieauga straujāk. Laikā no 1996. gada līdz 2001. gadam Latvijā bija vislielākie investīciju pieauguma tempi un apjomi ES kandidātvalstu starpā.

Investīciju gada vidējie pieauguma tempi laikā no 1996. gada līdz 2001. gadam sasniedza 19,2%, t.i. vairāk nekā trīs reizes pārsniedza IKP pieauguma tempus. Tāpēc investīciju īpatsvars IKP palielinājās no 18,3% 1996. gadā līdz 27,3% 2001. gadā. Investīciju dinamika Latvijā ir atkarīga no kopējā valsts ekonomiskā stāvokļa, par ko liecināja to samazinājums 1999. gadā par 4% Krievijas krīzes ietekmes rezultātā. Pēdējos divos gados investīcijas palielinājās vidēji par 18,5% gadā, pamatā tas liecina par makroekonomiskās un finansiālās vides stabilitāti, par neatkarīgo starptautisko organizāciju pozitīvo vērtējumu par Latvijas investīciju vidi. 2002. gada deviņos mēnešos, salīdzinot ar 2001. gada atbilstošo periodu, investīcijas palielinājās par 8% un to īpatsvars

IKP sastādīja 23%. Tādejādi mēs varam runāt par pieauguma tempu stabilitāti robežās virs 20% no valsts IKP.

Pēdējo gadu laikā ir ievērojami palielinājusies ārvalstu un arī valsts investīciju (VIP) apjomi, tomēr šobrīd Latvijā vēl nav nodrošināti nepieciešamie apstākļi uzņēmējdarbības sekmīgai attīstībai un investīciju piesaistei, joprojām nepietiekoši valsts un pašvaldību līdzekļi tiek ieguldīti valsts infrastruktūras sakārtošanā. Ir daudz birokrātisko un administratīvo šķēršļu uzņēmējdarbības uzsākšanai (uzņēmuma reģistrēšana, licenču saņemšana, korupcija, u.c.). Diemžēl, ne visas pašvaldības ir noteikušas precīzus savas teritorijas attīstības virzienus un prioritātes, izstrādājušas attīstības plānus.

Latvijā netiek pienācīgi novērtēta informācijas nozīme uzņēmējdarbības vidē un pašvaldību nozīme vietējās tautsaimniecības izaugsmē.

Latvijā jāsekmē pievilcīgas uzņēmējdarbības vides veidošanās, kuru raksturotu labvēlīgi apstākļi tautsaimniecības darbības attīstībai:

1. Attīstību veicinoša nodokļu sistēma.
2. Pietiekams infrastruktūras attīstības līmenis.
3. Profesionāla darbaspēka pieejamība.
4. Precīzi izstrādāti plānošanas un apbūves noteikumi.
5. Sakārtota apkārtējā vide.
6. Zema kriminogēnā situācija.

Investīciju pieaugums ir un būs viens no faktoriem ekonomikas tālākai izaugsmei. Protams, ierobežoto resursu dēļ aizvien nepietiekošā apjomā tiek veikti ieguldījumi valsts infrastruktūrā. Investīciju apjoma palielināšanās ir atkarīga arī no iekšzemes noguldījumu līmeņa un ārvalstu kapitāla ieplūšanas apjoma pieauguma. Līdztekus tam ir jāparedz pasākumu komplekss, lai palielinātu investīciju efektivitāti. To varētu paaugstināt veicot ārvalstu tiešās investīcijas, investīcijas tehnoloģijās, iekārtās, cilvēku resursos, kā arī uzlabojot investīciju struktūru. Tajā pašā laikā noguldījumu pieaugumu veicinās noguldījumu apdrošināšanas mehānisma īstenošana, vērtspapīru tirgus attīstība Latvijā, investīciju un pensiju fondu aktivitātes palielināšanās. Jo vairāk attīstīsies finansu tirgus, jo efektīvāk tiks pārvietots kapitāls no uzkrājējiem pie investoriem.

Viena no pieejām valsts politikas veidošanā un attiecīgi ekonomiskās attīstības problēmu risināšanā ir finansu līdzekļu plānošana no ieņēmumu un izdevumu aspekta, kā arī efektīva valsts investīciju izlietošana. Pētot investīciju piesaistes problēmas ir jāreķinās ar dažādiem ārpolitiskajiem un arī iekšpolitiskajiem pasākumiem, ekonomiska rakstura likumsakarībām, nacionālajām tradīcijām, tehnoloģiju attīstību valstī.

Pasaules ekonomikas globalizācija arvien vairāk liek sevi manīt arī Latvijā un prasa būtiski pārskatīt daudzus priekšstatus par banku darbību, iekšējā tirgus un vietējā ražotāja aizsardzību, ražošanas kooperāciju, koncentrāciju un specializāciju, tirgus starptautisko diversifikāciju, uzņēmējdarbības riska novēršanu un biznesa vadību un daudziem citiem jautājumiem.

Latvijas valsts ģeogrāfiskais stāvoklis Baltijas jūras austrumu krastā, tās nelielā teritorija, mērenais klimats un zemais iedzīvotāju blīvums, lētie resursi un darba spēka relatīvi labā sagatavotība ir visai būtiski nosacījumi, kas piesaista ārvalstu uzņēmējus, rada interesi citiem biznesa cilvēkiem tuvās un tālās zemēs. Bet tiešā robeža ar Krieviju un Baltkrieviju ir nozīmīgs faktors investoru piesaistes jomā.

Jāatzīmē, ka arvien lielāku īpatsvaru ārvalstu tiešajās investīcijās ieņem uzņēmumu reinvestētā peļņa. Pateicoties ārvalstu tiešajām investīcijām uzņēmuma pašu kapitālā, iespējams veikt kapitālieguldījumus, kas paaugstina darba ražīgumu, neto apgrozījumu un uzlabo citus finanšu rādītājus. Prognozējamo ekonomikas izaugsmi var nodrošināt tikai ievērojamas investīcijas, kurām jāpalielinās par 10-12% gadā. Tas sekmēs ražošanas apjomu un efektivitātes pieaugumu, jaunu tehnoloģiju ieviešanu un jaunas, kvalitatīvas, konkurentsapējīgas produkcijas ražošanu.

Svarīga nozīme ekonomikas attīstībā ir Valsts investīciju programmai, kuras pašreizējās prioritātes ir enerģētika, satiksme un vides aizsardzība. Transporta jomā investīcijas tiek novirzītas ceļu būvniecībai, gaisa un dzelzceļa transporta attīstīšanai, enerģētikā - siltumapgādes un siltuma taupīšanas projektiem, vides aizsardzībā – ūdensapgādes, attīrīšanas un atkritumu saimniecības projektiem.

2.8.tabula.

Investīciju klasifikācija pēc investēšanas iemesliem [15].

Investīciju veids	Investēšanas iemesls
1	2
Vienreizējās investīcijas	Uzņēmējdarbības uzsākšana (mantiskās, naudas)
Nomainīšanas investīcijas	Ražošanas process, nolietoto ražošanas līdzekļu nomaiņa
Uzturēšanas investīcijas	Pamatlīdzekļu kapitālremonts, kardināli uzlabojumi
Paplašināšanas investīcijas	Noieta apsvērumu dēļ ražošanas līdzekļu daudzuma paplašināšana

1	2
Modernizācijas investīcijas	Ražošanas līdzekļu uzturēšana tehniskā progresa līmenī
Racionalizācijas investīcijas	Attiecība starp ieguldītiem līdzekļiem un to produktivitāti kādā iekārtā
Pārkārtošanas investīcijas	Iekārtu, to nolietojuma maiņa, mainoties ražošanas mērķiem
Citas investīcijas	Citi ražošanas mērķi – pētniecības laboratorijas, sociālie mērķi, kvalitātes paaugstināšana

Bruto investīcijas ir kopējās uzņēmuma investīcijas noteiktā laika periodā (13. pielikums). Savukārt kopējās investīcijas iedalās:

- investīcijas pamatlīdzekļu atjaunošanai (reinvestīcijas);
- investīcijas pamatlīdzekļu daudzuma paplašināšanai (neto investīcijas), pie kurām pieder investīcijas jaunos objektos.

Neto investīcijas ir starpība starp bruto investīcijām un reinvestīcijām. Ja tās palielinās, tad tas vienlaikus nozīmē arī kopējo uzņēmuma pieaugumu un materiālo labumu palielināšanos.

Uzņēmējdarbības uzsākšanai nepieciešamas vienreizējas investīcijas, kas saistītas ar uzņēmuma dibināšanu. Šīs investīcijas ir saistītas ar uzņēmuma apgrozījuma procesa sākuma fāzi. Taču arī uzņēmuma ražošanas procesā tam pastāvīgi nepieciešamas investīcijas. Nolietotie ražošanas līdzekļi, lai uzņēmums varētu nodrošināt nepieciešamās ražošanas jaudas, nepieciešams nomainīt (nomainītu investīcijas). Uzņēmuma ražošanas iekārtas ir jāuztur un pastāvīgi jāatjauno, piemēram, ar kapitāliem remontiem, ar kardināliem uzlabojumiem (uzturēšanas investīcijas). Investīcijas ir nepieciešamas arī ražošanas iekārtu uzturēšanai tehniskā progresa līmenī (modernizācijas investīcijas). Ja ražošanas mērķi mainās, piemēram pārprofilējot uzņēmumu uz citu saimnieciskās darbības veidu, tad jāmaina arī esošās iekārtas, tas nozīmē, ka ir nepieciešamas pārkārtošanas investīcijas. Arī citiem ražošanas mērķiem, pētniecības laboratorijām, sociālajām vajadzībām, darbinieku izglītībai un kvalifikācijas paaugstināšanai utt...

Lielāku ieguldījumu plūsmu uz Latviju kavē ārvalstu uzņēmēju nedrošība, ko izraisa bieži likumu grozījumi, nepietiekamais pašvaldības atbalsts investoriem kā arī nesakārtotās robežattiecības ar Krieviju. Šīs problēmas lielā mērā apgrūtina arī vietējos uzņēmējus. Jāatzīmē, ka lielākā daļa ārvalstu ieguldījumu ir izvietoti Rīgā un citās lielākajās Latvijas pilsētās (Daugavpilī, Valmierā, Ventspilī un Liepājā), kur ir labāk attīstīta infrastruktūra un vieglāk pieejami uzņēmējdarbības veikšanai nepieciešamie pakalpojumi. Vājākā vieta investīciju piesaistē un vadībā ir arī nepieciešamās informācijas trūkums. Tāpēc nereti lēmumi par potenciālajām investīcijām tiek pieņemti bez reālās situācijas rūpīgas analīzes.

Ļoti nozīmīgs investoru piesaisti veicinošs faktors ir valsts atbalstītie mārketinga pasākumi ārvalstīs. Līdz šim šajā jomā lielu atbalstu sniedz Latvijas attīstības aģentūra, kuras darbības mērķis ir sekmēt un atbalstīt Latvijas ekonomisko izaugsmi. Šobrīd aģentūra darbojas trīs galvenajos virzienos – veic pasākumus ārvalstu tiešo investīciju piesaistei, veicina Latvijas preču un pakalpojumu eksportu un risina energoresursu efektīvas izmantošanas jautājumus.

2.5.2. Valsts investīcijas.

Kopš 1995. gada Latvijā ik gadu tiek izstrādāta Valsts investīciju programma, kuras galvenais mērķis ir novirzīt valsts izdevumus infrastruktūras un dažādu Latvijas tautsaimniecības sektoru attīstīšanai.

Valsts investīcijas ir tā kopējā pamatkapitāla veidošanās daļa, kas tiek finansēta no valsts, pašvaldību un speciālo budžetu līdzekļiem. Tie ir galvenokārt ieguldījumi bāzes infrastruktūras veidošanā un modernizācijā, sociālās sfēras veidošanā.

Pēc nacionālo kontu datiem, valsts investīcijas Latvijā no 1996. gada līdz 2001. gadam vidēji sastādīja 3,8% no iekšzemes kopprodukta un 16,8% no kopējā pamatkapitāla veidošanās valstī, kas atpaliek no tā līmeņa, kas attiecīgajā periodā bija vairumā Austrumeiropas pārejas ekonomikas valstīs. Tomēr jāatzīmē, ka pēdējos gados valsts investīciju līmenis Latvijā ir palielinājies un pietuvojies tam, kāds ir šajās valstīs. Pieauguma tempi 2000. un 2001. gadā atpaliek no privāto investīciju izaugsmes.

Valsts investīcijas Austrumeiropas pārejas ekonomikas valstīs, procentos no IKP no 1996. līdz 2002. gadam [19].

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Čehija	7,1	6,4	5,5	5,2	5,7	6,0
Ungārija	5,5	5,2	6,0	5,9	5,7	5,9
Polija	2,7	3,1	3,5	3,7	3,2	3,4
Igaunija	4,2	5,2	4,4	4,4	4,4	4,7
Lietuva	4,0	2,8	3,1	4,0	5,5	5,4

Lai konsolidētu budžeta līdzekļu izmantošanu kapitālieguldījumiem, kā arī palielinātu to efektivitāti, kopš 1995. gada Latvijā tiek izstrādāta investīciju programma (VIP), bet tā neaptver visas valsts investīcijas – vidēji tikai 55%. Pārējās valsts investīcijas tiek finansētas no valsts speciālo budžetu fondiem vai pašvaldību budžetiem. Ārpus VIP paliek arī tie pašvaldību investīciju projekti, kuriem nav valsts pamatbudžeta līdzfinansējuma vai valsts kredītu garantijas.

2.10. tabula.

Valsts investīcijas Latvijā laika periodā no 1999.g līdz 2001. gadam [19, 9].

	1999	2000	2001
Valsts investīcijas, milj. Ls	177,7	175,7	180,4
% no budžeta izdevumiem	10,3	10,1	10,0
% no IKP	4,6	4,0	3,8
Valsts investīciju finansēšanas struktūra, %	100,0	100,0	100,0
Valsts investīcijas kopā			
VIP	46,7	52,5	45,5
Valsts budžeta finansējums	29,3	27,5	28,5
Pašvaldību budžeta finansējums	17,4	25,0	17,0
Pārējās valsts investīcijas	53,3	47,5	54,5
valsts budžeta finansējums	28,7	20,6	15,6
Pašvaldību budžeta finansējums	24,6	26,9	38,9

Pārējās valsts investīcijas tiek finansētas no speciālo budžetu fondiem. Speciālie budžeti veidojas no likumos īpaši iezīmētiem ieņēmumiem, kas izlietojami īpašiem nolūkiem. Ir izveidota virkne speciālo fondu, tai skaitā Valsts autoceļu fonds, Dzelzceļa infrastruktūras fonds, Ostu attīstības fonds, Vides aizsardzības fonds, Veselības fonds, Sociālās apdrošināšanas fonds, Reģionālās attīstības fonds u.c. fondi. Ārpus VIP paliek arī tie īpašie pašvaldību investīciju projekti, kuriem nav valsts pamatbudžeta līdzfinansējuma vai valsts kredītu garantijas.

2.11. tabula.

Valsts investīciju programma sektoru griezumā no visiem finansu avotiem laika periodā no 1996. līdz 2002. gadam [9].

	1999		2000		2001		2002	
	milj. Ls	Īpatsv. %	milj. Ls	Īpatsv. %	milj. Ls	Īpatsv. %	milj. Ls	Īpatsv. %
VIP	137,7	100,0	141,1	100,0	114,7	100,0	112,5	100,0
Satiksmē	49,0	35,6	37,6	26,6	34,3	29,9	26,9	23,9
Vide un reģionālā attīstība	25,8	18,7	34,8	24,7	24,9	21,7	17,6	15,6
Enerģētika	12,6	9,2	29,2	20,7	10,1	8,8	4,8	4,3
Labklājība	12,7	9,2	10,5	7,4	9,1	7,9	8,6	7,6
Izglītība un zinātne	5,3	3,9	9,8	6,9	13,7	11,9	15,3	13,6
Finanses	10,7	7,8	5,1	3,6	4,7	4,1	5,8	5,2
Iekšlietas	9,6	7,0	5,1	3,6	9,6	8,4	14,6	13,0
Aizsardzība	3,4	2,4	2,4	1,7	3,2	2,8	9,0	8,0
Tieslietas	2,5	1,8	2,2	1,6	2,3	2,0	2,9	2,6
Zemkopība	2,2	1,6	1,8	1,3	1,6	1,4	2,1	1,9
Kultūra	2,0	1,5	1,7	1,2	0,6	0,5	0,5	0,4
Citi sektori*	1,9	1,4	0,9	0,7	0,6	0,5	4,4	3,9

*Ekonomikas un Ārlietu ministrijas, Īpašo uzdevumu ministra valsts reformu lietās sekretariāta, Valsts zemes dienesta, Nacionālās radio un TV padomes investīciju projekti.

Kopējā VIP finansējuma summa ietver arī ārpusbudžeta līdzekļus, tādus kā uzņēmumu pašu līdzekļi, valsts budžeta aizdevumi, citi kredīti utt. Atšķirībā no VIP prioritārajiem virzieniem, valsts budžeta prioritārie virzieni ir iekšlietu, aizsardzības un izglītības sektoru projekti.

Valsts pamatbudžeta investīcijas 2001. gadā, salīdzinot ar 2000. gadu, ir palielinājušās par 33,5%. Tas daļēji saistīts ar to, ka valsts pamatbudžetā tiek ieskaitīta ārvalstu finanšu palīdzība pamatbudžetam un iestāžu ieņēmumi no maksas pakalpojumiem un citi pašu ieņēmumi.

2002. gada plānotais valsts pamatbudžeta investīciju apjoma kāpums bija saistīts ar to, ka transporta un vides aizsardzības nozarēm papildus valsts pamatbudžeta dotācijai projektu finansēšanai tika plānota ārvalstu finanšu palīdzība budžetam no ES pirmsiestāšanās finanšu instrumenta ISPA. 2002. gada 31. oktobrī Saeimā apstiprināja grozījumus likumā "Par valsts budžetu 2002. gadam", kurā tika atrunāts plānotais palīdzības apjoms 2,7 milj. latu apmērā.

Plānotais finansējums no valsts pamatbudžeta 2002. gadā pašvaldību projektiem, salīdzinot ar 2001. gadu, bija palielinājies par 3,9 milj. latu jeb par aptuveni 27%, no kuriem vairāk nekā 4 milj. latu bija ārvalstu finanšu palīdzība ISPA fonda finansētajiem projektiem.

Valsts investīciju programmas projekti aptver gandrīz visu Latvijas teritoriju. VIP 2002. gada ietvaros pamatbudžeta finansējuma sadalījumā pa rajoniem vislielākais investīciju apjoms tika plānots Rīgas, Aizkraukles, Liepājas un Jelgavas rajoniem. Vislielākais projektu skaits koncentrēts ap Rīgas pilsētu un Rīgas rajonā. Viszemākais plānotais pamatbudžeta investīciju apjoms ir Alūksnes, Limbažu, Cēsu, Ogres un Valmieras rajoniem. Savukārt investīcijas netiek plānotas projektiem no Ventspils rajona (tas gan attiecas tikai uz pilsētas attīstības projektiem).

"Valsts investīciju programma 2003. gadam"¹ VIP kopējie apjomi 2002. gadam ir sekojoši: no valsts pamatbudžeta – 60,5 milj. latu, no speciālā budžeta – 3,6 milj. latu, kredītiem – 30 milj. latu. VIP prioritāte 2002. gadā pēc plānotā kopējā investīciju apjoma bija:

- satiksme;
- vides aizsardzība;
- izglītība un zinātne.

¹ Valsts investīciju programma 2003. gadam – uzsākta darbība 2002. gada 7. novembrī, bet šis dokuments tika izskatīts par katru investīciju projektu atsevišķi, bet tos iekļaujot atsevišķas nozares ministrijas budžetā. Patlaban ir uzsākta VIP reorganizācija, lai uzlabotu valsts investīciju plānošanas kārtību. Galvenais moments ir starpnozaru un starpreģionu integrētu vidēja termiņa infrastruktūras attīstības programmu realizācija.

2.5.3. Privātās investīcijas.

Pasaules un Latvijas prakse rāda, ka ārvalstu investori savus ieguldījumus uzskata par pietiekoši drošiem, ja tiek veiktas arī investīcijas no iekšzemes avotiem, tādējādi vietējiem investoriem uzņemoties riskus, ko citu valstu investori ne vienmēr spēj kontrolēt. Iekšzemes investīcijas var veidoties tikai no iedzīvotāju uzkrājumiem. Latvijā tie ir nepietiekami, jo ir zemi iedzīvotāju ienākumi.

Laika periodā no 1996. gada līdz 2001. gadam straujo investīciju kāpumu nodrošināja tieši investīcijas privātajā sektorā. Vidēji gadā tas palielinājās par 49%, t.i., četras reizes straujāk nekā sabiedriskajā sektorā. 2002. gada 9 mēnešos, salīdzinot ar attiecīgo laika periodu 2001. gadā, investīcijas sabiedriskajā sektorā samazinājās par 6% un veidoja 34% no visām nefinansu investīcijām. Savukārt privātajā sektorā tika investēts par 28% vairāk nekā 2001. gadā, t. sk., investīcijas rezidentu īpašumā palielinājās par 44% un nerezidentu īpašumā – par 6%. Investīciju apjoms privātajā sektorā 2002. gada 9 mēnešos veidoja 65,2% no kopējā investīciju apjoma. Tas ir par septiņiem procentu punktiem vairāk nekā iepriekšējā gadā.

Vispopulārākie privātpersonu brīvo naudas līdzekļu ieguldīšanas veidi ir depozīt noguldījumi bankās un ieguldījumi nekustamā īpašumā. Ir pamats uzskatīt, ka tuvākajos gados vēl straujāk palielināsies iedzīvotāju ieguldījumi nekustamā īpašumā. Arī ieguldījumi vērtspapīros reāli varētu palielināties. Skaidrojams tas lielā mērā ar globalizācijas procesu ietekmi, ar to, ka iestājoties ES Latvijā izveidosies labvēlīgāka vide investīciju piesaistei.

Finansu ekspertu rīcībā nav precīzu aprēķinu par privātpersonu rīcībā esošo brīvo līdzekļu apjomu. Taču pēc vispārējiem novērojumiem kopējais brīvo naudas līdzekļu apjoms, kas atrodas privātpersonu rīcībā, varētu būt aptuveni viens miljards latu, no kuriem aptuveni 75% glabājas Latvijas un ārvalstu finanšu institūcijās. Pāris procentu ir ieguldīti vērtspapīros, bet pārējais, iespējams, atrodas uzkrājumos mājās skaidrā naudā. Brīvajos līdzekļos būtībā ir iekļaujami arī pieprasījuma depozīti, jo dati par noguldījumu apjomu bankās tiek fiksēti katra mēneša beigās, un tie naudas līdzekļi, kuri tiek ieskaitīti privātpersonas algas kontos un no kuriem liela daļa tiek izmantoti patēriņam, mēneša beigās jau ir izņemti no kontiem. Iedzīvotāji arvien vairāk atgūst uzticību bankām.

Privātpersonu – rezidentu noguldījumi Latvijas komercbankās 1999.-2003.gadā [53].

DATUMS	Noguldījumi bankās	Noguldījumu pieaugums, % pret iepriekšējo periodu
31.12.1999.	1314019	21,6
31.12.2000.	1887132	43,6
31.12.2001.	2350981	24,6
31.12.2002.	3080284	31,0
31.12.2003.	3737288	21,3

Otrs apjoma ziņā izplatītākais privātpersonu brīvo līdzekļu ieguldīšanas veids ir ieguldījums nekustamajā īpašumā. Nekustamā īpašuma iegāde vairāk ir saistīta ar emocionālām vērtībām, ar apziņu, ka pēc kāda laika īpašuma vērtība palielināsies. Īpašums tiek uzskatīts par paliekošu vērtību.

Pamazām palielinās iedzīvotāju interese par vērtspapīriem. Pirms pāris gadiem vērtspapīru bizness Latvijā praktiski neeksistēja – tajos līdzekļus ieguldīja tikai lieli uzņēmumi. Tagad šis tirgus sāk attīstīties. Par to liecina arī fakts, Latvijā sāk pieaugt ieguldījumu sabiedrību skaits.

Lai iedzīvotāji sāktu vairāk ieguldīt vērtspapīros, ir jāpaiet zināmam laika periodam, iedzīvotāji jāiepazīstina ar vērtspapīru tirgu, viņiem jāizskaidro tā darbības principi un priekšrocības. Te liela nozīme ir ieguldījumu sabiedrībām, jo ieguldījumu fondi ir viens no veidiem, kā cilvēki savus brīvos naudas līdzekļus var ieguldīt vērtspapīru tirgū.

Pēc Latvijas Centrālā depozitārija datiem, privātpersonas 2001. gada nogalē vērtspapīros Latvijā bija ieguldījuši aptuveni 36 milj. latu un tiek prognozēts, ka šo investīciju apjoms arvien pieaugs, iedzīvotājiem iegūstot zināšanas par šiem finansu instrumentiem. Ieguldījumu apjoma pieaugumu vērtspapīros veicinās arī pašreiz notiekošo privāto pensiju fondu un 2. līmeņa pensiju shēmu popularizēšana.

Patreiz Latvijas iedzīvotāji savu brīvo naudu samērā maz iegulda vērtspapīros. Taču prognozes liecina, ka tuvāko piecu gadu laikā notiks nosacīta līdzekļu pārdale – cilvēki vairāk sāks ieguldīt vērtspapīros. Cilvēki izprātīs vērtspapīrus kā investīcijas, kas, lai arī ir riskantāks nekā depozīti, ilgtermiņā spēj dot lielāku ienesīgumu nekā noguldījumi bankā. Tiesa depozītnoguldījumi

un īpašuma iegāde arī ilgtermiņā veidos lielāko privātpersonu ieguldīto brīvo līdzekļu masu. Banku rīkotie depozītnoguldījumu kampaņu rezultāti, kad īsā laikā noguldījumos tiek piesaistīti vairāki desmiti miljoni latu, liecina par to, ka Latvijā ir brīvo līdzekļu potenciāls, kas nekur nav ieguldīts. Viena no pircēju kategorijām, kas netur līdzekļus skaidrā naudā mājās, ir mazie uzņēmēji, kuru brīvie līdzekļi būtībā uzskatāmi par privātpersonu naudu, jo bieži viņu biznesā nopelnītā un ieguldītā nauda nav nošķirama kā uzņēmēja un privātpersonas finansu līdzekļi.

Privātpersonu iemaksas pensiju fondos un dzīvības apdrošināšana ar uzkrāšanu arī ir veids, kā cilvēki iegulda savus brīvos līdzekļus. Pašlaik apdrošināšanas sabiedrības un pensiju fondi savus līdzekļus galvenokārt izvieto ieguldījumu fondos Latvijā, un to kopējais apjoms ir salīdzinoši neliels. Ieguldījumu fondi ir naudas kopfondi, kuros investori apvieno savus līdzekļus, lai kopīgi pirktu akcijas, obligācijas un citus finansu aktīvus. Ieguldījumu fondi dod iespēju investoriem dalīt risku un izdevumus, kas saistīti ar ieguldījumiem finansu tirgos, tādējādi gūstot augstāku ienesīgumu.

Privātpersonu ieguldījumu struktūra lielā mērā skaidrojama arī ar kultūras īpatnībām. Vislielākie investori ir amerikāņi, jo viņi saprot, ka turēt naudu mājās ir neizdevīgi un ka ieguldījumi vērtspapīros atmaksājas. ASV aptuveni 70% no privātajiem brīvajiem līdzekļiem ir ieguldīti vērtspapīros, tikai 30% depozītos. Savukārt Eiropā cilvēki ir konservatīvāki – aptuveni 40% līdzekļu tiek ieguldīti vērtspapīros un 60% depozītos. Vispildīgākais kultūras ietekmes piemērs ir Japāna – lai gan tur ekonomika jau ilgu laiku atrodas recesijā un nauda kļūst arvien nevērtīgāka, bet cilvēki joprojām naudu nes noguldīt depozītos vai ieguldīt nekustamā īpašumā.

2.5.4. Ārvalstu investīcijas.

Svarīgākā Latvijas ekonomikas aktualitāte ir investīciju piesaistīšanas iespējas, kas nosaka visu nozīmīgāko ekonomiskās un sociālās sfēras attīstības rādītāju izaugsmi. Līdzās valsts resursiem (valsts budžeta līdzekļi un valsts garantētie ārvalstu un starptautisko finansu institūciju kredīti) ir liela nozīme ārvalstu investīcijām un mācai tās piesaistīt.

Saskaņā ar starptautisko terminoloģiju tiešās investīcijas ir vienas valsts rezidenta (tiešā investora) ieguldījums citas valsts uzņēmumā (tiešo investīciju uzņēmumā), ja rezidenta līdzdalība uzņēmuma pamatkapitālā ir 10% un vairāk. Tātad, jebkuri nerezidentu ieguldījumi Latvijā reģistrētos uzņēmumos, ja nerezidentam tajos pieder ne mazāk kā 10% no pamatkapitāla, tiek klasificēti kā ārvalstu tiešās investīcijas Latvijā. Ārvalstu tiešās investīcijas ietver investīcijas

Latvijā reģistrēto uzņēmumu pašu kapitālā, reinvestēto peļņu, kā arī ieguldījumus uzņēmumu citā kapitālā (ilgtermiņa un īstermiņa kredīti, tirdzniecības kredīti un citas savstarpējas saistības un prasības).

Ārvalstu tiešo investīciju plūsmas 2002. gadā krietni pārsniedza iepriekšējā gada apjomus – pirmajos trīs ceturkšņos tās bija lielākas nekā visā 2001. gadā kopumā. Finanšu starpniecībā lieli ieguldījumi bija koncentrēti banku sektorā un finanšu līzīngā. Tirdzniecībā visvairāk līdzekļu piesaistīja vairumtirdzniecība (pārtikas produktu, kurināmā, koksnes, būvmateriālu un ķīmisko vielu vairumtirdzniecība). Ievērojamas investīcijas bija nonākušas arī automobiļu degvielas mazumtirdzniecībā. Transporta, glabāšanas un sakaru nozarē ievērojamas ārvalstu tiešās investīcijas bija veiktas telekomunikācijās. No pārējām apakšnozarēm lielākās investīcijas saņēma cauruļvadu transports, kā arī kravu iekraušana un izkraušana. Nozīmīgi ieguldījumi bija piesaistīti apstrādes rūpniecībā – koksnes, ķīmisko vielu, pārtikas produktu un dzērienu ražošanā.

Ārvalstu tiešo investīciju nozaru struktūrā dominē pakalpojumu sfēra. Laika gaitā ārvalstu tiešo investīciju plūsmās ir notikušas būtiskas izmaiņas. 1992. un 1993. gadā tās galvenokārt tika ieguldītas lauksaimniecībā, pārtikas un ādas apstrādē, celtniecībā, palīgtransporta darbībās, mazumtirdzniecībā, finanšu institūciju izveidē un dažos ar uzņēmējdarbību saistītos pakalpojumos. Savukārt 90. gadu vidū lielākā daļa investīciju tika ieguldīta ostās un telekomunikāciju nozarē. Privatizācijas procesam paplašinoties, pieauga arī investīciju apjomi ražošanā – kokapstrādē, tekstilrūpniecībā, apģērbu, ķīmikāliju, krāsaino metālu, metālizstrādājumu un iekārtu izlaidē. 1997. gadā ārvalstu tiešās investīcijas visvairāk tika ieguldītas ražošanas sektorā.

Ieguldījumu analīze liecina, ka dažādu valstu investori iegulda atšķirīgos tautsaimniecības sektoros. Pēdējos gados Latvijā aktīvi investēja investori no Zviedrijas, Vācijas, Igaunijas un Norvēģijas. Zviedrijas investori galvenokārt palielināja ieguldījumu finanšu sektorā, kā arī transporta, glabāšanas, sakaru rūpniecībā un rūpniecībā. Investīcijas no Vācijas pārsvarā saņēma gāzes ražošana un sadale, kā arī finanšu sektors, elektroenerģijas, gāzes un ūdens apgāde, kā arī apstrādes rūpniecība, bet no Igaunijas - finanšu sektors, īpaši finanšu līzings. No Dānijas investīcijas ienākušas – transportā, glabāšanā un sakaros. Nozīmīgi bija Somijas investoru ieguldījumi tirdzniecībā un Krievijas ieguldījumi – transportā, glabāšanā un sakaros.

Laikā no 1998. gada līdz 2000. gadam strauji ir palielinājušās ārvalstu investīcijas nekustamajā īpašumā un finanšu sektorā, mazāk rūpniecībā. Rūpniecībā tās visvairāk palielinājās 2000. gadā. 2001. gadā. Visvairāk ir investēts tirdzniecībā (21,4% no visām uzkrātām ārvalstu tiešajām investīcijām), finanšu sfērā (23%), nekustamā īpašumā (11%). Sakarā ar to, ka tiešo

ārvalstu investīciju pieaugums rūpniecībā bija salīdzinoši lēnāks nekā pakalpojumu sfērā, to īpatsvars kopējās uzkrātās ārvalstu investīcijās nedaudz samazinājās un sastādīja 20,4%.

2002. gadā visvairāk tiešo investīciju bija piesaistīts no Zviedrijas, Igaunijas un Vācijas. Nozīmīgi ieguldījumi bija no Dānijas, ASV, Somijas, Krievijas, Norvēģijas un Lielbritānijas.

2.13.tabula.

Uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas Latvijā 2002. gadā [19, 9].

VALSTS NOSAUKUMS	ĪPATSVARS, %
Zviedrija	12,6
Igaunija	11,2
Vācija	11,1
Lielbritānija	5,0
Norvēģija	5,6
Somija	6,2
ASV	9,4
Dānija	10,5
Krievija	6,0
Pārējās valstis	22,4

Neraugoties uz dažādiem ekonomikas satricinājumiem pasaulē, Latvija pēdējos gados ir sasniegusi atzīstamus panākumus ārvalstu investīciju piesaistes jomā, par ko liecina aplēses, ka ārzemju ieguldījumu apjoms attiecībā pret iekšzemes kopproduktu Latvijā pēdējos gados un rēķinot uz vienu iedzīvotāju ir pietuvojies Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, kuras ir līderes tiešo investīciju piesaistē un ir bijis pat divkārt lielāks nekā citās Austrumeiropas valstīs. Latvija ir kļuvusi par pievilcīgu ārvalstu investoriem tās atvērtības un dinamiski augošas ekonomikas, liberālā tirdzniecības režīma, attīstītas tranzīta infrastruktūras un lēta, bet kvalificēta darbaspēka dēļ. Liela nozīme ir stratēģiski svarīgajam ģeogrāfiskajam valsts izvietojumam, kapitāla plūsmas ierobežojumu atcelšanai, kā arī svarīgs ir starptautisko kredītreitingu aģentūru vērtējums. Naudas izteiksmē vairākas pārejas ekonomikas valstis pēdējos gados ārvalstu investīcijas ir piesaistījušas

sekmīgāk, un kā skaidrojumu tam var minēt privatizāciju, kas šajās valstīs noritējusi daudz veiksmīgāk un veido lielāko daļu no investīcijās gūtajiem līdzekļiem.

Visobjektīvākais rādītājs, lai raksturotu investīciju vidi Latvijā ir statistika, kas atspoguļo ārvalstu tiešās investīcijas uz vienu valsts iedzīvotāju. 2002. gada 9 mēnešos uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas uz vienu iedzīvotāju perioda beigās sastādīja 1177 ASV dolārus. No šī viedokļa raugoties, Latvijā ir salīdzinoši labvēlīgs investīciju klimats. 90. gadu sākumā daudzi investori neriskēja ieguldīt Latvijā lielas investīcijas, jo uzskatīja Latviju par politiski diezgan nestabilu valsti. Tomēr šobrīd investīciju ieguldījumi Latvijā liecina, ka investīciju vide Latvijā tiek novērtēta pozitīvi.

Ekonomisko reformu rezultātā Latvijā iezīmējas jauna attīstība. Nozīmīga vieta te ierādāma tieši ārvalstu investīcijām. Šo investīciju nozīmīgumu raksturo:

- Veicot tiešās investīcijas, tiek nodibinātas ilgtermiņa attiecības starp tiešo investoru un investīciju uzņēmumu, un kapitāla strauja aizplūde no valsts ir samērā maz iespējama;
- Ārvalstu ieguldītāju tiešās investīcijas uzņēmumu pašu kapitālā valstij nerada parāda saistības un nepalielina valsts ārējo parādu;
- Latvijā ārvalstu investori lielāko daļu peļņas reinvestē, tādējādi vēl vairāk palielinot savus ieguldījumus Latvijas uzņēmumos;

Ārvalstu ieguldījumi tiešo investīciju veidā ir nozīmīgi arī tāpēc, ka nerezidentu investīcijas uzņēmuma pamatkapitālā palielina iespējas uzņēmuma darbības uzlabošanai. Latvija ir to valstu skaitā, kurām investīciju resursu nepietiekamība ir viens no attīstību ierobežojošiem faktoriem. Iespējas palielināt investīciju apjomu, pārdalot vietējos resursus, ir ļoti niecīgas. IKP izlietojuma lielākais postenis ir personīgais patēriņš. Tā absolūtais apjoms 2001. gadā bija 7,5 reizes mazāks nekā ES dalībvalstu vidējais patēriņš. Tālāka patēriņa daļas, tātad arī apjoma, samazināšana palielinātu neizbēgamo sociālo spriedzi, kā arī pastiprinātu iedzīvotāju talantīgākās daļas emigrāciju. Tādēļ ārējo investīciju piesaiste ir kļuvusi par būtisku Latvijas ekonomikas attīstības paātrināšanas līdzekli, saprotams, tikai tad, ja to realizē valstij izdevīgā veidā.

Ārējās investīcijas kopumā veido trīs komponenti, kas absolūti nepieciešami jebkura preču ražotāja objekta sekmīgai funkcionēšanai, - finanšu resursi objekta izveidei, zināšanas konkrētās produkcijas ražošanas vai pakalpojuma jomā un tirgus niša produkta realizācijai.

Kapitāla starpvalstu plūsma paver iespēju investīciju resursus izmantot vispirms tur, kur tie var dot vislielāko efektu. Stāvokli sarežģī tas, ka investori objektīvi ieinteresēti īstenot projektus, kuri garantētu ātru kapitāla apriti. Latvijā uzkrāto ārvalstu tiešo un portfeļinvestīciju apjoms no 22,5 milj. latu 1992. gadā pieauga līdz 865,6 milj. latu 2001. gada pirmajā ceturksnī. To lielākā daļa (74,5%)

investēta pakalpojumu sektorā, īpaši transportā un sakaros, finanšu starpniecībā un operācijās ar nekustamo īpašumu.

Bāzējot valsts attīstību tikai uz vieglāk iegūstamiem ārējo investīciju variantiem un veidojot ražošanas objektus, no kuriem izvairās industriālās valstis, sasniegt vēlamos ekonomiskos un sociālos rezultātus nav iespējams. Ekonomisko izaugsmi iespējams nodrošināt tikai realizējot mērķtiecīgu ārējo investīciju piesaistes stratēģiju.

Investīciju resursu nepietiekamība ir viens no iemesliem, kas bremzē Latvijas ekonomisko izaugsmi. Tādēļ ārējā kapitāla ieplūde ir aktuāla pašreizējā perioda problēma. Šī resursu izmantošanas stratēģijai jābalstās uz vēsu aprēķinu, izvairoties no tā nolieguma. Ārējo investīciju piesaiste nav pašmērķis, bet tikai viens no līdzekļiem ekonomiskās politikas galvenā mērķa sasniegšanai. Par tādu uzskatāma iedzīvotāju labklājības tuvināšana attīstītajās valstīs sasniegtajam līmenim. Investīciju efektivitāti nosaka nevis ieguldījumu summa, bet valsts iedzīvotāju labklājības palielināšanās, kas tautsaimniecības mērogā atspoguļo neto nacionālā ienākuma palielināšanos. Norobežojoties no dažādiem finansiālajiem un komerciālajiem darījumiem, jāatzīst, ka sabiedrības galvenais bagātības avots ir tā iedzīvotāju darbs. Tātad investīcijām izlietotā summa, atsevišķi ņemta vēl neko neatrisina. Valstij ir vajadzīgas investīcijas kā līdzeklis, lai radītu jaunas darbavietas, turklāt tādas, kas:

1. Prasa intelektuālu (augstražīgu, labi apmaksātu) darbu
2. Ražo pasaules tirgū konkurentspējīgu produkciju
3. Ļautu efektīvi izmantot visus uzņēmējdarbības resursus

Tātad valsts ieguvums ir atkarīgs nevis no piesaistīto investīciju summas, bet gan no ar to palīdzību radīto darba vietu skaita un nodarbināto kvalifikācijas. Tādēļ būtisks ir jautājums – kādu objektu veidošanai investīcijas ir izmantotas: darba vai kapitāla ietilpīgu?

Ārējā kapitāla īpašnieku un valstu, kurā tas tiek investēts, intereses nav identiskas. Pirmie ir ieinteresēti gūt maksimālo peļņu, vienlaikus nodrošinoties pret kapitāla zaudēšanas risku. Investīciju importējošās valstis neatkarīgi no tās attīstības līmeņa objektīvais mērķis ir nodrošināt savas ekonomikas straujāku attīstību un uz šī pamata sociālo problēmu (iedzīvotāju dzīves līmenis, reģionu attīstības izlīdzināšana u.c.) risināšanu.

Investīcijas vairo iekšzemes kopproduktu. Tas arī ir saprotams, jo investīcijas veido jaunas jaudas, nepieciešamo infrastruktūru, avansē līdzekļus darba spēkam, galu galā nodrošina papildus produkcijas ražošanu, pakalpojumu sniegšanu. Jo vairāk papildus investīciju, jo straujāk pieaug valsts IKP.

Investīcijas, kas galvenokārt īstenojas kā avansēta nauda var nodrošināt IKP pieaugumu īsākā vai ilgākā laika periodā. Un to nenosaka investīciju apjoms, bet investīciju objekta raksturs. Nav ne mazāko šaubu, ka tautsaimniecības attīstības stratēģijai jābūt orientētai uz nākotni, uz perspektīvu. Investori ir ieinteresēti projektos ar ilgtermiņa atdevi. Bet daudzveidīgā ekonomika prasa investīcijas ar visdažādākajiem atdeves termiņiem.

Latvijas ekonomiskā izaugsme saistās ar investīcijām, ar spēju atrast tirgu pašmāju precēm, t.sk. pakalpojumiem. Prognozējamo ekonomikas izaugsmi var nodrošināt tikai ievērojamas investīcijas, kurām jāpalielinās par 10-12% gadā. Tās sekmēs ražošanas apjomu un efektivitātes pieaugumu, jaunu tehnoloģiju ieviešanu un jaunas, kvalitatīvas, konkurentsējīgas produkcijas ražošanu. Investīciju piesaistei jālikvidē birokrātiskie un tehniskie šķēršļi. Valsts politikas mērķis šajā ziņā ir pievienošanās EDSO daudzpusējas investīciju līgumam, kas paredz vislabākās labvēlības režīma piemērošanu ieguldījumiem līguma dalībvalstīs. Paredzēta starptautiski pieņemta strīdu risināšanas procedūra, investīciju aizsardzība, kā arī normas, kas attiecas uz konkurenci, monopoldarbību, privatizāciju, intelektuālā īpašuma aizsardzību, investīciju piesaistes stimuliem un metodēm.

2.5.5. Investīciju plūsmu analīze.

Investīciju analīze tiek veikta izmantojot ikceturkšņa statistisko datu krājumus "Investīcijas Latvijā" par laika periodu no 1997.gada. Minētajā laika periodā mainījusies ir investīciju sadalījuma struktūra pa investīciju veidiem un īpašuma formām. Protams, ievērojami ir mainījušies arī investīciju apjomi. Laika periodā no 1997.gada līdz 2000.gada pirmajam pusgamam tikai ārvalstu investīciju kopapjoms palielinājies gandrīz par 245 miljoniem latu. Vēl straujāks šis pieaugums ir periodā no 2000. gada līdz 2002. gadam. Šajā laika periodā palielinājums visā tautsaimniecībā sastādīja 341 milj. latu (41%), bet rūpniecībā 67 milj. latu (37%). Te vērojamas ievērojamas reģionālās atšķirības. Tikai Rīgas pilsētā ārvalstu investīciju kopapjoms minētajā laika periodā palielinājās gandrīz par 61 miljonu latu. Ja pievienojam mūsu ostu pilsētu Liepāju un Ventspili, tad jau sanāk 68,2 miljoni latu jeb 27,8.% no ārvalstu investīciju palielinājuma kopapjoma minētajā laika periodā.

Ja aplūkojam ārvalstu investīcijas un to izmaiņu pamattendences, tad saskatāmas divas izteiktas tendences:

1. Ārvalstu investīciju apjoma pieauguma tempi kopā pa Latviju samazinās. Ja 1998.gadā šie pieauguma tempi salīdzinot ar 1997. gadu ārvalstu investīciju kopapjomā palielinājās par

19,7%, tad 1999. gadā attiecībā pret 1998. gadu šis pieaugums saruka līdz 17,5%, bet 2002. gadā, salīdzinot ar 2001. gadu šis palielinājums sastādīja tikai 10,1%.

2. Ārvalstu investīciju palielinājums Rīgas pilsētā ir ar pretēju tendenci kā Latvijā kopumā. Kopš 2000. gada pirmā pusgada pieauguma tempi Rīgas pilsētā investētajiem ārvalstu līdzekļiem ir salīdzinoši augstāki pieauguma tempi nekā Latvijai kopumā. Laika periodā no 1997.gada līdz 2000.gada pirmajam pusgadam ārvalstu investīciju ieguldījumi Rīgas pilsētā ir palielinājušies kopumā par 60,6 miljoniem latu.

Nedaudz savādāks stāvoklis veidojas, ja analizējam Valsts investīciju programmas izpildi. Laika periodā kopš 1997. gada līdz 2000. gadam faktiskais finansējums regulāri palielinājas 2000. gadā sastādot 141,1 milj. latu. Taču turpmākajos gados vērojams samazinājums. Šis samazinājums sācies ir 2000. gada otrajā pusē. Ja 2001. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, samazinājums sastādīja 26 miljonus latu, tad 2002. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, vairs tikai 3,4 milj. latu. Tātad vērojamas pozitīvas izmaiņas. Šāda tendence ir raksturīga arī finansējumam no valsts budžeta. Pēc Ekonomikas ministrijas Valsts investīciju nodaļas priekšlikuma Valsts pamatbudžeta sadalījums 2001. gada VIP ietvaros tika sadalīts sekojoši: investīcijas budžeta iestādēm 33,045 miljoni latu, bet mērķdotācijas pašvaldībām – 9,6 miljoni latu. Tiek paredzēts, ka turpmākas strukturālas izmaiņas sagaidāmas arī pa atsevišķiem finansēšanas avotiem. Budžeta finansējums turpinās samazināties kā jau tas tika vērots kopš 1998. gada, taču palielināsies aizdevumu daļa. Jāatzīmē, Ekonomikas ministrijas priekšlikums pamatbudžeta investīciju apjomam 2001. gadam par 12,3 miljoniem latu pārsniedz Finanšu ministrijas plānoto pamatbudžeta investīciju apjomu, bet par 22,6 miljoniem latu pārsniedz budžeta saistību limitu 2001. gadam, saskaņā ar kuru 2001. gadā pamatbudžeta investīciju apjomam jābūt par 5,1 miljonu latu mazākam nekā 2000. gadā. Šajā sakarībā investīciju politikas pamanostādņēm jāparedz ekonomiski stingri pamatoti VIP ietvaros realizējamo investīciju palielinājumi, kurus visobjektīvāk var noteikt Ekonomikas ministrija.

Īpaši jāpieskaras nefinansu investīcijām Valsts investīciju programmas ietvaros. Šīm investīcijām gan kopumā pa Latviju, gan arī Rīgas pilsētā ir tendence samazināties. Laika periodā kopš 1997. gada šis samazinājums pa Latviju kopumā sastādīja 256,1 miljonu latu jeb par 42%. Rīgas pilsētai šie skaitļi attiecīgi sastādīja 171,0 miljonu latu jeb 42%. Kā redzams samazinājums gan Latvijai kopumā, gan arī Rīgas pilsētai procentuāli bija līdzīgs. 1999. gadā salīdzinot ar iepriekšējo gadu samazinājās praktiski visas nefinansu investīcijas nemateriālajos ieguldījumos un pamatlīdzekļos. Īpaši straujš samazinājums bija vērojams privātajā sektorā. Taču sākot ar 2000. gadu šo investīciju pieaugums nevien valstī kopumā, bet arī privātajā sektorā palielinājās. Ja periodā no 2000. gada līdz 2002. gadam valstī kopumā šis palielinājums (2002. gada salīdzināmaj'gas

cenās) sastādīja 227,4 milj. latu, tad sabiedriskajā sektorā bija samazinājums par 2 milj. latu, bet privātajā sektorā – palielinājums par 229,4 milj. latu. Līdzīgi kā tas bija ar ārvalstu investīcijām, nefinansu investīcijas nemateriālajos ieguldījumos un pamatlīdzekļos privātajā sektorā 1999. gadā galvenokārt tika ieguldītas Rīgas pilsētā (55% no kopapjoma). Vairumam citu Latvijas pilsētu un rajonu šo ieguldījumu kopējums sastādīja ne vairāk kā 1%. Rīgas rajonam tas sastādīja 7%, Ventspils pilsētai 3%, bet Liepājai – 2%.

Analizējot privāto investīciju ieguldījumu izmaiņas lietderīgi aplūkot šo investīciju ieguldījumus ģimeņu māju būvniecībā, jo šie ieguldījumi vistiešāk saistīti ar iedzīvotāju dzīves līmeni, to pirkspējas izmaiņām u.c. faktoriem, kuri uzskatāmi raksturo arī valsts ekonomisko izaugsmi. Izrādās, ka privāto investīciju apjoms Latvijā kopumā samazinās. Laika periodā no 1997. gada līdz 2002. gadam tas ir sarucis par 7554 tūkst. latu jeb par 18%. Ja perioda sākumā bija vērojams pat neliels pieaugums (101%), tad 1999.gadu stingri iezīmējusies samazināšanās tendence. Pilnīgi cits stāvoklis ir izveidojies Rīgas pilsētā. Te minētā perioda sākumā bija vērojams samazinājums, bet turpmāk paātrināts pieaugums. 2000.gada pirmajā pusgadā salīdzinot ar analogu iepriekšējā gada periodu privāto investīciju ieguldījums ģimeņu māju būvniecībā palielinājās par vairāk nekā 20%. Kā zināms, būvniecība ir nozare, kuras attīstībai pamatā ir nepieciešams ilgtermiņa finansējums.

Varam izdarīt secinājumu, ka Investīciju plānošanas stratēģija iezīmējas ar zināmām atšķirībām atkarībā no investīciju avotu īpašuma formām un attiecīgo ieguldījumu reģiona. Tā, piemēram Valsts investīcijas stratēģiski galvenokārt jānovirza tajās jomās, kurās dažādu objektīvu un varbūt arī subjektīvu iemeslu dēļ neiegulda vai nepietiekami iegulda līdzekļus privātais sektors. Galvenokārt te jārunā par valsts investīciju novirzi infrastruktūras attīstībai. Šajā sakarībā valsts un pašvaldību stratēģiskais uzdevums – uzņemties bāzes infrastruktūras objektu sakārtošanu Latvijā, radot pietiekami pievilcīgu vidi aktīvai un rezultatīvai saimnieciskajai darbībai. Taču arī mājokļu būvniecību nedrīkst ignorēt. Ja privātais sektors savus ieguldījumus šajā jomā sāk samazināt, tad līdzekļus aktīvāk jācenšas piesaistīt no ārvalstu investoriem vai arī jāatrod VIP ietvaros.

Latvijā kopš 1995.gada vērojams nemitīgs kopējo ārvalstu investīciju palielinājums. Lai gan kopš 1997.gada Latvijā vērojams šo ārvalstu investīciju apjoma pieauguma samazinājums, tomēr prognozes ļauj secināt, ka turpmākajos gados sāksies šo investīciju apjoma stabils palielinājums. Ir pamats uzskatīt, ka Latvijas valsts turpmākā ekonomiskā izaugsme būtiski veicinās ārvalstu investoru ekonomisko interešu palielinājumu ieguldīt finanses Latvijā un, protams, arī būvniecības nozarē. Taču, lai to nodrošinātu izšķiroša nozīme ir Valsts investīciju politikai.

Noslēgumā varam izdarīt secinājumu, ka patreizējās investīciju plūsmas Latvijā pamatā ir orientētas uz galvaspilsētu Rīgu un republikas centrālo reģionu. Tajā pašā laikā novārtā tiek atstāti

teritoriāli vairāk no Rīgas attālinātie valsts reģioni – īpaši tas sakāms par Latgali. Tas nozīmē, ka valdības uzdevums ir aktivizēt darbu investoru piesaistei tieši minētajiem reģioniem. Jāievēro, ka ārvalstu investoru virzība uz Rīgu saglabāsies jebkuros apstākļos. Te var būt runa pamatā tikai par papildus līdzekļu piesaisti, protams, arī no ārvalstu investoriem.

Ar ekonomiskām svirām un nodokļu politiku jāieinteresē investorus palielināt savus līdzekļu plūsmas uz ekonomiski vājāk attīstītajiem Latvijas reģioniem. Jāizstrādā ekonomiski un stratēģiski pamatota reģionālā politika, tādejādi iespēju robežās regulējot investoru līdzekļu plūsmas Latvijas valstī.

Investīciju pieaugums ir un būs viens no faktoriem ekonomikas tālākai izaugsmei. Protams, ierobežoto resursu dēļ aizvien nepietiekošā apjomā tiek veikti ieguldījumi valsts infrastruktūrā. Investīciju apjoma palielināšanās ir atkarīga arī no iekšzemes noguldījumu līmeņa un ārvalstu kapitāla ieplūšanas apjoma pieauguma. Līdztekus tam ir jāparedz pasākumu komplekss, lai palielinātu investīciju efektivitāti. To varētu paaugstināt veicot ārvalstu tiešās investīcijas, investīcijas tehnoloģijās, iekārtās, cilvēku resursos, kā arī uzlabojot investīciju struktūru. Tajā pašā laikā noguldījumu pieaugumu veicinās noguldījumu apdrošināšanas mehānisma īstenošana, vērtspapīru tirgus attīstība Latvijā, investīciju un pensiju fondu aktivitātes palielināšanās. Jo vairāk attīstīsies finansu tirgus, jo efektīvāk tiks pārvietots kapitāls no uzkrājējiem pie investoriem.

Viena no pieejām valsts politikas veidošanā un attiecīgi ekonomiskās attīstības problēmu risināšanā ir finansu līdzekļu plānošana no ieņēmumu un izdevumu aspekta, kā arī efektīva valsts investīciju izlietošana. Pētot investīciju piesaistes problēmas ir jāreķinās ar dažādiem ārpolitiskajiem un arī iekšpolitiskajiem pasākumiem, ekonomiska rakstura likumsakarībām, nacionālajām tradīcijām, tehnoloģijas attīstību valstī.

Pasaules ekonomikas globalizācija arvien vairāk liek sevi manīt arī Latvijā un prasa no mums būtiski pārskatīt daudzus priekšstatus par banku darbību, iekšējā tirgus un vietējā ražotāja aizsardzību, ražošanas kooperāciju, koncentrāciju un specializāciju, tirgus starptautisko diversifikāciju, uzņēmējdarbības riska novēršanu un biznesa vadību.

2.5.6. Investīcijas un risks.

Uzņēmuma dzīvotspēja un efektīvi darbības rezultāti (liels apgrozījums, pienācīga tirgus daļa, augsta maksātspēja un rentabilitāte) var tikt panākti tikai tādu lēmumu realizācijas ietekmē, kuri atbilstu uzņēmuma ārējās vides prasībām un uzņēmuma attīstības galvenajiem virzieniem.

No vispārējām pozīcijām ar uzņēmumu saistīto riska līmeni nosaka tā spēja efektīvi reaģēt uz dažādām ārējām un iekšējām pārmaiņām. Mazāk spējīgi šajā ziņā ir mazie uzņēmumi, jo viņu dibināšana un funkcionēšana parasti ir pilnīgi atkarīga no viena cilvēka vai nelielas cilvēku grupas rīcības. Viņi ne vienmēr savlaicīgi uztver globālas pārmaiņas ekonomikas struktūrā un viņiem ir sarežģīti pieņemt optimālākos lēmumus par saimnieciskās darbības virzienu maiņu vai nopietnām šā virziena korekcijām.

Mazo un vidējo uzņēmumu vidū notiek kaut kas līdzīgs “dabiskai atlasei”, pēc kuras izdzīvo tie, kas labāk spēj pielāgoties ārējās vides pārmaiņām un nelabvēlīgiem apstākļiem.

Praksē tieši ar investīciju politiku uzņēmums realizē savas iespējas prognozēt ekonomiskās attīstības tendences un tām ātri pielāgoties. Izvēloties uzņēmējdarbības sfēru, uzņēmuma vadītājam ir jāzina, kādā ekonomikas nozarē ieguldīt savus līdzekļus, cik tā ir stabila un augstvērtīga. Mērķtiecīgi ir kapitālu ieguldīt ja:

1. Tīrais ienākums no attiecīgā ieguldījuma pārsniedz ienākumus no līdzekļu ieguldīšanas bankas depozītā.
2. Investīciju rentabilitātes līmenis ir augstāks nekā inflācijas līmenis.
3. Dotā investīciju projekta rentabilitāte, ņemot vērā laika faktoru (naudas pagaidu vērtību), ir augstāka par alternatīvu projektu rentabilitāti.
4. Aktīvu rentabilitāte pēc projekta realizēšanas palielināsies (vai sliktākā gadījumā saglabāsies esošajā līmenī) un katrā gadījumā pārsniegs vidējo aizņemto līdzekļu likmi.
5. Apskatāmais projekts atbilst uzņēmuma attīstības ģenerālajai stratēģijai, veidojot racionālu ražošanas struktūru, izdevumu atpirkšanās termiņu, nodrošinot finansēšanas avotu izmaksu segšanu un stabilus ieņēmumus.

Izvēloties investīciju politiku, katram uzņēmumam galveno kritēriju noteikšana ir samērā subjektīva. Tā ir atkarīga no uzņēmuma stratēģiskajiem finansu mērķiem šajā posmā.

Riska analīze sākas no riska cēloņu un avotu noskaidrošanas, turklāt svarīgi ir noteikt, kādi riska avoti ir pārsvarā, lai šo riska analīzi pastiprinātu.

Pēc riska rašanās avota ir sekojoši riska veidi:

- Saimnieciskais risks
- Risks, kas saistīts ar cilvēka personību
- Dabas faktoru izraisītais risks

Visos gadījumos risks vienmēr ir saistīts ar informācijas nodrošināšanas stāvokli pirms investīciju lēmumu pieņemšanas. Risks ir varbūtības kategorija, un to mēra kā noteikta zaudējumu līmeņa varbūtību. Katrs uzņēmējs pats sev nosaka riska pakāpi. Par pieļaujamo riska lielumu var pieņemt pilnīgu peļņas zaudēšanu no kāda projekta uzņēmējdarbībā.

Ja runājam par rūpnieciskās ražošanas riskiem, tad varam izdalīt sekojošus faktorus, kuri visi reāli var ietekmēt investīciju plūsmas:

1. Iekārtu nolietojums (morālais un fiziskais).
2. Neekonomiska iekārtu ekspluatācija.
3. Neplānota iekārtu dīkstāve.
4. Materiālu un izejvielu zema kvalitāte vai to trūkums.
5. Izejvielu, materiālu un pusfabrikātu piegādes nestabilitāte.
6. Rezerves jaudu trūkums.
7. Tehnoloģiju trūkums un taml.
8. Ārkārtas situācijas.

2.14. tabula

Rūpniecības risku klasifikācija [76; 17.]

Apakšgrupas	Cēloņi (risku avoti)
1	2
Īpašuma riski	Dabas katastrofas Tehnogēnās avārijas Zagšana
Uguns un sprādzienu risks	Ugunsdrošības noteikumu pārkāpumi Elektroiekārtu bojājumi Degošu vielu uzliesmojumi Tehnogēnās avārijas (kāda mehānisma vai iekārtas iziešana no ierindas vai bojājums u.c.) Vētras, negaisi, plūdi

1	2
Jaunās tehnikas un tehnoloģijas riski	Jaunās tehnikas un tehnoloģijas izmantošana (kļūdas konstrukcijā, materiālu izvēlē vai izgatavošanā, slēptie defekti, mērinstrumentu traucējumi, īssavienojums, kļūdas tehnikas apkalpošanā, paviršība, ļaunprātība) Jaunās tehnikas apstāšanās (netiešo zaudējumu papildus izdevumu vai peļņas neiegūšanas savlaicīga neparedzēšana)
Ieņēmumu nesaņemšanas risks	Traucējumi ražošanas procesā Nepareizs vai neizdevies mārketing
Atbildības risks par produkciju un sniegtajiem pakalpojumiem	Nekvalitatīvs produkts Produkta neatbilstība starptautisko kvalitātes standartu prasībām

Kritiskais risks saistās ne tikai ar peļņas zaudēšanu, bet arī ar paredzamo ieņēmumu nesaņemšanu, kad izdevumi uzņēmējam jāsedz uz sava rēķina. Bet visbīstamākais uzņēmējam ir katastrofālais risks, kas noved pie uzņēmuma bankrota un investīciju zaudēšanas.

Pieņemot investīciju lēmumus, uzņēmējam jāzin ne tikai iespējamā uzņēmējdarbības riska pakāpe un zaudējumu varbūtība, bet arī tas, kādu līmeni šie zaudējumi sasniegs un kāda ir varbūtība, ka šis līmenis netiks pārsniegts.

Jebkurā gadījumā ir ieteicams zaudējumu varbūtību aprēķināt, saskaņojot šo aprēķinu ar finansiālo drošības rezervi, kuru nosaka kā uzņēmumu no produkcijas realizācijas un bezzaudējuma punkta starpību. Jo tālāk attālināsies ieņēmumi no bezzaudējuma punkta (peļņas sliekšņa), jo uzņēmuma finansiālās drošības rezerve pieaugs, palielināsies.

3. Latvijas rūpniecības attīstības pamatnostādnes.

Noteicošā Latvijas rūpniecības attīstības prioritāte ir aizvien spēcīgāka orientācija uz augstas pievienotās vērtības produktu ražošanu. Lai sekmīgi atrisinātu šo mērķprogrammu Latvijas rūpniecībā notiek zināma pārstrukturizācija, aktīvā režīmā tiek ieviestas jaunākās tehnoloģijas, risināti uzdevumi, lai spētu savlaicīgi un pilnīgāk pielāgoties pasaules globalizācijas procesiem, kuri neapšaubāmi ar katru gadu aizvien vairāk ietekmēs visu Latvijas rūpniecības nozaru turpmāko attīstību.

Lai analizētu šos jautājumus, šajā sadaļā tiek iztirzāti rūpniecības attīstības prioritārie virzieni un aplūkoti galvenie prioritāšu sasniegšanai veicamie pasākumi.

3.1. Rūpniecības attīstības prioritārie virzieni.

Modernā ekonomikā labvēlīga uzņēmējdarbības vide ir viens no izaugsmes galvenajiem nosacījumiem. Efektīvas nozaru struktūras veidošana prasa lielus ilgtermiņa ieguldījumus cilvēkkapitālā un vides uzraudzībā, produktīvas kapacitātes paaugstināšanu un radikālas pārmaiņas līdzšinējā pētniecības darbu un jaunu tehnoloģiju ieviešanas atbalsta un nodrošināšanas praksē, kurā nevar paļauties tikai uz tirgus mehānismiem un uzņēmēju pašiniciatīvu, ir nepieciešams valsts un pašvaldību atbalsts un līdzdalība.

Rūpniecības attīstības politikā ir izdalāmi sekojoši prioritārie darbības virzieni, kuri ir nozīmīgi jebkurai Eiropas Savienības dalībvalstij un kandidātvalstij:

1. Rūpniecības reindustrializācija (rūpniecības nozaru atjaunošanās uz mūsdienu tehnoloģiskās bāzes) un rūpniecības attīstībai labvēlīgas vides nodrošināšana ilgtermiņā.
2. Efektīvas un konkurentspējīgas rūpniecības nozaru struktūras izveide.
3. Normatīvo aktu sakārtošana atbilstoši Latvijas tautsaimniecības interesēm un Eiropas Savienības prasībām.

Rūpniecības attīstības stratēģijā mērķtiecīgi jāatbalsta tās rūpniecības nozares, kurās var tikt radīta salīdzinoši augstāka pievienotā vērtība un salīdzinoši ar citām valstīm radītas Latvijai iespējami lielākas priekšrocības. Tas prasa detalizētu faktoru analīzi un sistemātiskus mārketinga pētījumus.

Izvēles kritēriji valsts prioritāri atbalstāmo nozaru atlasei jānosaka atbilstoši Latvijā un pasaulē notiekošo ekonomisko procesu attīstības tendencēm un, protams, Latvijas specifikai, tās līdzšinējām tradīcijām un uzkrātajai pieredzei:

1. Rūpniecības nozares produktu augsta pievienotā vērtība, kas spēj nodrošināt plānoto IKP pieaugumu.
2. Latvijā esošo speciālistu zināšanu bāze (kompetence, kvalifikācija, darba pieredze, komunikācijas spējas).
3. Starptautiski konkurentsparējīgs nozares tehnoloģiskās attīstības līmenis, esošā institucionālā un cilvēkresursu bāze inovācijas nozarē.
4. Pasaulē līmenim atbilstošs akadēmiskās un profesionālās izglītības līmenis un nepieciešamās ražošanas jaudas rūpniecības nozares tālākai attīstībai un izaugsmei.
5. Nozares produkcijas pieprasījums iekšējā un ārējā tirgū, stabils tirgus nišas nodrošinājums perspektīvā.
6. Ekonomisks uzņēmējdarbības resursu un neatjaunamo izejvielu patēriņš.
7. Apkārtējai videi draudzīgs un atjaunojamos dabas resursus izmantojošs ražošanas process.
8. Īss un drošs investēto līdzekļu atdeves laiks.

Ir nepieciešama tādu rūpniecības apakšnozaru attīstības veicināšana, kuras balstās uz augstām tehnoloģijām un kvalificēta darba spēka izmantošanu, lai paaugstinātu rūpniecības sektora efektivitāti. Latvijai, kā salīdzinoši mazai valstij ir ierobežotas iespējas veikt plašus zinātniskās pētniecības un tehnoloģiskos darbus daudzās nozarēs, bet Latvijai ir labas perspektīvas attīstīt tās augsto tehnoloģiju nozares, kurās jau ir noteiktas iestrādes un speciālistu potenciāls, bet pagaidām vēl dažādu iemeslu dēļ ir salīdzinoši mazs īpatsvars rūpnieciskajā ražošanā. Tādas nozares ir:

1. Informācijas tehnoloģijas.
2. Ķīmijas un farmācijas nozares.
3. Tehnoloģijas apakšnozares.
4. Biotehnoloģija.
5. Ķīmija.

Īpaša loma valsts ekonomiskā potenciāla attīstībā šajā kontekstā ir jāpievērš informācijas tehnoloģijas attīstībai. Pirmkārt, investīcijām informācijas tehnoloģijās ir raksturīgs ne tikai tiešais, bet arī slēptais efekts uz produktivitāti. Informācijas tehnoloģiju izmantošana saimnieciskajā darbībā ļauj daudz efektīvāk izmantot ražošanas faktorus, līdz ar to radot lielāku efektu uz produktivitāti, tās ļauj efektīvāk izmantot praktiski visus uzņēmējdarbības resursus. Otrkārt, Latvijas apstākļos ar tās kvalificētajiem kadriem un pozitīvām iestrādēm informācijas tehnoloģijas produkti var kļūt par

būtisku eksporta ienākumu avotu. Un, treškārt, informāciju tehnoloģiju attīstība ir radījusi un nākotnē var radīt vēl vairākus jaunu pakalpojumu veidus, kas Latvijā var sekmīgi attīstīties un dot lielus ienākumus. Te varam runāt par loģistiku, e-komerciju un citām sfērām.

3.2. Prioritāšu sasniegšanai veicamie pasākumi.

Šajā promocijas darba sadaļā tiek aplūkoti pieci nozīmīgākie veicamo pasākumu kompleksi, t. sk. uzņēmējdarbības ekonomiskās vides sakārtošana, attiecīgās tiesiskās bāzes pilnīgošana, nepieciešamo valsts un pašvaldību atbalsta instrumentu nodrošināšana, darbaspēka un izglītības jautājumi, kā arī progresīvo tehnoloģiju un inovāciju veicināšanas pasākumi.

3.2.1. Stabils makrovides uzturēšanas priekšnoteikumi.

Valstij jāīsteno tādu monetāro un fiskālo politiku, kas nodrošina stabilu lata maiņas kursu un tiecas uz sabalansētu budžeta veidošanu un patēriņa cenu minimālu, plānveidīgu pieaugumu atbilstoši Eiropas Savienības prasībām.

Rūpējoties par uzņēmējdarbības attīstībai labvēlīgu vidi, jāseko, lai nodokļu likmes, nodevas un citi ar uzņēmējdarbību saistītie maksājumi un to piemērošanas nosacījumi veicinātu Latvijas uzņēmumu konkurentsipēju ar citām Eiropas Savienības un Baltijas jūras reģiona valstīm.

Jānodrošina, lai izdevumi uzņēmumu attīstībai, kā arī investīcijas jaunās tehnoloģijās netiktu apliktas ar uzņēmuma ienākuma nodokli. Tā jau ir likumdošanas joma un Latvijai tā pēc iespējas ātrāk jāsakārto.

Lai sekmētu investīciju piesaisti, jāturpina pilnveidot kapitāla tirgus attīstības tiesiskā bāze, jāveicina ieguldījumu sabiedrību darbība, privāto pensiju fondu attīstība un tiešo investīciju aktīvāka piesaiste.

Finansu sistēmas drošums jāsekmē, Latvijā izveidojot vienotu, profesionālu, neatkarīgu finanšu tirgus uzraudzības institūciju, atbilstoši Eiropas Savienības dalībvalstu pieredzei un darbībai.

Jāveicina starptautisko investīciju kompāniju aktīvāka piesaiste Latvijas ekonomikā, izveidojot harmonizētu un vienotu Baltijas vērtspapīru tirgu, kā arī integrējoties Ziemeļeiropas valstu finanšu tirgū. Kapitāla piesaistei jāizmanto globālā vērtspapīru tirgus sniegtās iespējas. Jāveicina hipotekārās kreditēšanas attīstība, pilnveidojot tās formas, metodes un vienkāršojot nosacījumus.

3.2.2. Uzņēmējdarbības tiesiskās bāzes pilnveidošana.

Mērķis ir izstrādāt viendabīgus, uzņēmējdarbību veicinošus normatīvos aktus, kas būtu harmonizēti ar Eiropas Savienības normatīvo aktu prasībām, viegli izprotami un realizējami, stimulētu uzņēmēju iniciatīvu un mazinātu vispārējo risku. Latvijas apstākļos šādu normatīvo aktu izstrāde un realizācija ir īpaši aktuāla, jo Latvijā nepieļaujami bieži notiek likumdošanas un normatīvo aktu dažādas korekcijas un labojumi.

Lai sakārtotu uzņēmējdarbības tiesisko bāzi atbilstoši Latvijas rūpniecības vajadzībām un prasībām jāpanāk, lai ieviešot Komerclikumu (izveidojot vienotu juridisko personu reģistru), tiktu samazināti birokrātiskie šķēršļi, tādējādi nodrošinot vienvēidīgu muitas procedūru un nodokļu administrēšanas procedūru piemērošanu, kā arī sekmējot zemes tirgus attīstību valstī. Viss tas jāpanāk, veidojot stabilus un caurspīdīgus “spēles noteikumus” visiem ekonomiskajiem aģentiem, Latvijas rūpniecības uzņēmējiem, neļaujot dabīgiem monopoliem diktēt savus noteikumus, izskaužot korupciju un iespējas darboties ēnu ekonomikā, nepieļaujot varas un kapitāla koncentrēšanos un saplūšanu.

Kvalitātes un vides aizsardzības nodrošināšanas politikai jāorientējas uz normatīvo aktu sakārtošanu atbilstoši ES prasībām un kvalitātes un vides aizsardzības nodrošināšanas infrastruktūras izveidi, kvalitāte un vides aizsardzība jāsekmē, veicinot Eiropas standartu adaptāciju, atbalstot kvalitātes un vides pārvaldības sistēmu ieviešanu atbilstoši starptautiskajiem standartiem (ISO 9000, ISO 14000), nodrošinot Latvijas nacionālās akreditācijas sistēmas uzturēšanu un nacionālo mērīšanas etalonu bāzes uzturēšanu.

Jānostiprina privātīpašums, sekmējot atlikušo valsts kapitāla daļu pārdošanu rūpniecības uzņēmumos, turpinot valstij piederošās un piekrītošās zemes paātrinātu privatizāciju, nodrošinot privatizēto rūpniecības uzņēmumu īpašniekiem ķīlu un garantiju tiesību izmantošanu. Tiesiski jānostiprina valsts (valsts kontrolēto) uzņēmumu un statūsabiedrību pārvalde, ņemot vērā Latvijas valsts nacionālās intereses.

3.2.3. Valsts atbalsta instrumentu nodrošināšana.

Lai paaugstinātu uzņēmēju kvalifikācijas un kompetences līmeni, valstij jāstimulē mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) veidošanos un attīstību, sekmējot finansu resursu pieejamību, atbalstot MVU konsultācijas un apmācības. Īpaši jāsekmē MVU attīstība Latvijas mazāk attīstītajos reģionos un pirmkārt jau Latgales reģionā.

Jāveicina sadarbība starp valsts un pašvaldību institūcijām, zinātniski pētnieciskajām iestādēm un uzņēmējus pārstāvošām nevalstiskajām organizācijām, ar mērķi nodrošināt efektīvu rūpniecības pārorientāciju atbilstoši jaunās ekonomikas pamatnostādņēm, iesaistot visus iespējamus valsts un pašvaldību ekonomiskos subjektus. Pilnveidojot valsts pasūtījumu regulējošos normatīvos aktus, lai izslēgtu korupcijas iespējas šajā sektorā. Pirmkārt, tā ir cīņa pret ēnu ekonomiku Latvijas valstī. Izmantojot profesoru B. Rjabuškina un E. Čuriluva pētījumus varam sniegt sekojošu ēnu ekonomikas segmentu klasifikāciju [113.]:

1. Slēptā ražošana

Ar likumu atļauta ekonomiskā darbība, kuru veic institucionālas vienības ar nolūku gūt ekonomisko labumu, kuri tiek slēpti vai samazināti ar nolūku izvairīties no nodokļiem, izvairīties no darba aizsardzības normām utt....

2. Pagrīdes ekonomika

Ar likumu aizliegta ražošana, tādu preču un pakalpojumu izplatība pēc kuriem ir paaugstināts tirgus pieprasījums. Preču un pakalpojumu ražošana un izplatība ražotājiem vai starpniekiem, kuriem uz šo darbību nav atļaujas.

3. Fiktīvā un kriminālā ekonomika

Neproduktīva, neražojoša (atšķirībā no slēptās ekonomikas) darbība, kura atspoguļo nevienmērīgu ienākumu un aktīvu pārdali oficiālās ekonomikas ietvaros. Plašākā nozīmē fiktīvā ekonomika ietver kā ekonomisko, tā arī neekonomisko darbību. Šie aspekti jāņem vērā analizējot valsts ekonomiskās izaugsmes faktoros.

Lai sekmētu ārējā tirgus apgūšanu, jānostiprina valsts eksportu veicinošo institūciju darbība gan no juridiskā, gan no finansiālā aspekta, jāatbalsta uzņēmēju mārketinga aktivitātes, jārealizē Latvijas eksportētāju apmācības programmas starptautiskās tirdzniecības praksē, jāuzlabo nodokļu procedūru lietošana, kas attiecas uz eksporta operācijām, jāīsteno valsts un pašvaldību atbalsta programmas uzņēmēju dalībai starptautiskās izstādēs un gadatirgos, maksimāli izspiežot fiktīvo un kriminālo ekonomiku, samazinot to īpatsvaru.

3.2.4. Darbaspēka un izglītības kvalitātes uzlabošana.

Latvijas valstī vienmēr ir pastāvējušas nopietnas problēmas darbaspēka atražošanas un komplektācijas jomā. Latvijas iedzīvotāju sastāvs pamazām noveco un pasliktinās iedzīvotāju demogrāfiskā struktūra, palielinās demogrāfiskā slodze uz nodarbinātajiem iedzīvotājiem. Lai gan Latvijā ir augsts bezdarba līmenis, tomēr pastāv arī darbaspēka deficīts. Tas ir šķietams paradokss, taču izskaidrojams. Analīze liecina, ka darbaspēka deficīts pamatā saistīts nevis ar darbaspēka kvantitatīvo, bet gan kvalitatīvo sastāvu. Īpaši tas izpaužas, ja analizējam iedzīvotāju nodarbinātības problēmas Latviju reģionu griezumā. Par to uzskatāmi liecina gan Centrālās statistikas pārvaldes materiāli, gan vadošo demogrāfu analītiskie raksti, kuru autori pamatā ir Latvijas universitātes un Latvijas ZA Ekonomikas institūta vadošie speciālisti demogrāfijas un iedzīvotāju nodarbinātības jautājumos (skat reģionālā statistika).

Profesionāli izglītota darbaspēka sagatavošana un uzturēšana ir jebkuras valsts uzņēmējdarbības politikas būtisks elements. Jāpanāk, lai zināšanu līmenis atbilstu ekonomikas prasībām. Piemēram, tā sauktās “jaunās ekonomikas” ietekmi uz darbaspēka kvalitāti, tā pārkvalifikāciju ir pilnīgi jaunas profesijas ITT¹ ar kuru rašanos jārēķinās arī izglītības sistēmai. Darbaspēka un visu cilvēkresursu attīstība jāveicina, paaugstinot darbaspēka kvalitāti, uzlabojot akadēmiskās un profesionālās izglītības līmeni atbilstoši tirgus prasībām, sakārtojot izglītības sistēmu, padarot to pieejamu visām iedzīvotāju grupām visos Latvijas reģionos, izglītību saskaņojot ar tautsaimniecības vajadzībām.

Jāuzlabo darba tirgus nodrošinātība ar kvalificētiem un konkurentsipējīgiem speciālistiem rūpniecības sektorā, sagatavojot augstas kvalitātes darbaspēku pietiekamā skaitā, radot iespējas esošā darbaspēka pārkvalificēšanai saskaņā ar darba devēju vajadzībām, palielinot finansējumu rūpniecības attīstību veicinošiem lietišķiem pētījumiem un, protams, arī fundamentālajai zinātnei. Jānosaka, ka izglītības galvenā prioritāte ir pārorientācija uz modernu tehnoloģisko izglītību un izpratni par informācijas tehnoloģijām, inovācijām, zinātnietilpīgām tehnoloģijām, efektīvām uzņēmumu vadības metodēm un to vietu un nozīmi ekonomikas attīstībā, īpašu uzmanību veltot augsto tehnoloģiju nozarēm.

¹ ES aģentūra CEDEFOP ir noteikusi jaunās zināšanas un specializāciju Career Space projektā, kurā 11 vadošie Eiropas uzņēmumi digitālas komunikācijas formā noteica mācību satura pieprasījumu no ražotāju puses. Tika izstrādātas attiecīgās vadlīnijas izglītības sistēmai. Šīs vadlīnijas attiecas arī uz pārkvalifikāciju un konceptuālajām zināšanām kopumā.

3.2.5. Progresīvo tehnoloģiju un inovāciju veicināšana

Valsts politikai jābūt vērstai uz bāzes infrastruktūras atpalcības likvidēšanu, moderno informācijas un telekomunikāciju pakalpojumu pieejamības nodrošināšanu, drošas, vidi saudzējošas un ilglaičīgas energoapgādes nodrošināšanu, konkurentsējīgu transporta sistēmu, vides aizsardzības – ūdensaimniecības un atkritumu apsaimniekošanas infrastruktūru, kā arī labvēlīgu priekšnosacījumu radīšanai informācijas tehnoloģiju straujākai attīstībai. Tie visi ir neatliekami uzdevumi, bez kuru atrisināšanas Latvijas rūpniecība nebūs pietiekami konkurentsējīga Pasaules tirgū.

Lai sekmīgi atrisinātu visus šos uzdevumus pakāpeniski jāpalielina Valsts investīciju programmas (VIP) apjomi t.sk. finansējums, jāpilnveido VIP projektu realizācijas pārraudzības sistēma. Ar koncesiju un citu mehānismu palīdzību bāzes infrastruktūras uzlabošanā jāiesaista arī privātais sektors. Jāizstrādā investīciju piesaistes politika ne tikai VIP līdzekļu maksimāli efektīvai izmantošanai, bet arī ārvalstu un privātā sektora piesaistei tautsaimniecībai nepieciešamajos sektoros, tajā skaitā rūpniecībā.

Inovācijām un progresīvām tehnoloģijām atvērta ekonomika jāsekmē, pilnveidojot izglītības un apmācību politiku, nostiprinot zinātniskās pētniecības bāzi, nodrošinot zinātnes un ražošanas ciešāku sasaisti, izstrādājot izpētes un lietišķās zinātnes programmas, stimulējot valsts un privātā kapitāla piesaisti inovāciju un progresīvo tehnoloģiju attīstībai, nodrošinot inovatīvai darbībai atvērtas sabiedrības veidošanos.

Mērķtiecīgi veicināt labāko pieejamo tehnisko paņēmieni ieviešanu rūpniecības uzņēmumos, lai nodrošinātu ES vides aizsardzības prasību ievērošanu. Latvijai aktīvi jāpiedalās ES labāko pieejamo tehnisko paņēmieni vadlīniju izstrādes procesā. Lai veicinātu inovāciju procesu, ir jāakceptē Nacionālā inovāciju koncepcija.

Jāizstrādā programma, kas stimulētu ārvalstu augsto tehnoloģiju kompānijas izveidot pētniecības centrus vai izvietot pasūtījumus Latvijā, kā arī jānodrošina aktīva sadarbība ar Ārvalstu investoru padomi Latvijā (FICIL).

Rūpniecības politikas jautājumi tiek aktualizēti vairākos stratēģiskas nozīmes dokumentos. Latvijā ir izstrādāts Nacionālā Attīstības plāna stratēģiskais memorands, kurā viena no prioritātēm ir labvēlīgas vides uzņēmējdarbības attīstībai un finanšu resursu piesaistei veidošana. Ministru

kabinets ir akceptējis Pasākumu plānu uzņēmējdarbības vides uzlabošanai, kas izstrādāts kopā ar Ārvalstu investoru padomi un paredz risināt konkrētas problēmas, nosakot veicamos pasākumus un atbildīgās institūcijas. Ekonomikas ministrija ir izstrādājusi veicamo pasākumu plānu 2000.-2001. gadam MVU attīstības Nacionālās programmas ieviešanai, šobrīd ir sākusies MVU attīstības Nacionālās programmas izstrāde 2002.-2006. gadam. Ir izstrādāta Nacionālā inovāciju koncepcija, kuras mērķis ir sekmēt inovācijām atvērtas ekonomikas veidošanos Latvijā un uz kuras pamata tiks izstrādāta Nacionālā inovāciju programma un Nacionālās inovāciju programmas Rīcības plāns, kura primārais stratēģiskais uzdevums ir radīt priekšnoteikumus inovatīvai darbībai – jaunu, konkurentspējīgu produktu un pakalpojumu izstrādei, praktiski pielietojamo pētījumu veikšanai, augstākas kvalifikācijas speciālistu sagatavošanai, uzņēmējdarbības attīstībai, kvalitātes sistēmas ieviešanai, augsto tehnoloģiju un perspektīvo nozaru ar augstu pievienoto vērtību stimulēšanai u.c., kas kopumā veicinātu uzņēmumu, un līdz ar to arī valsts konkurentspējas izaugsmi.

Rūpniecības konkurentspēju būtiski ietekmē arī ārējo tirgu apgūšana un kvalitātes prasību ievērošana, kas attiecīgi sasaucas ar Ārējās tirdzniecības nacionālo programmu, kas ietver daudzpusējās un divpusējās starpvalstu attiecības, finansu instrumentus, iekšējā tirgus uzraudzību, un starptautisko mārketingu, kā arī Kvalitātes nodrošināšanas nacionālo programmu, kuras īstenošanas pasākumi ir likumdošana, standartizācija, metroloģija, atbilstības novērtēšana, kvalitātes nodrošināšanas sistēmas, patērētāju tiesību aizsardzība, starptautiskā sadarbība. Nozīmīga vieta ierādāma Kvalitātes sistēmas Nacionālajai programmai. Kvalitātes sistēmas Nacionālās programmas realizācijas pamatvirzieni aptver praktiski visas ar kvalitātes ieviešanu un kontroli saistītās darbības jomas. Kā nozīmīgākās te varam izdalīt sekojošas¹:

1. Likumdošanas joma

- Likumdošanas bāzes sakārtošana, lai tiktu nodrošināta brīva preču kustība, atbilstoši Eiropas Savienības likumdošanai, vienlaicīgi nodrošinot arī pašmāju ražotāju aizsardzību;
- Eiropas Savienības valstu likumdošanas ietekmes izvērtēšana uz Latvijas tautsaimniecību, uz uzņēmējdarbības attīstību Latvijā;
- Latvijas un Eiropas brīvās tirdzniecības asociācijas valstu līguma noslēgšana par atbilstības novērtēšanu un rūpniecisko preču atzīšanu;
- Likumdošanas un normatīvo aktu sagatavošana par lauksaimniecības produkcijas realizāciju, par subsīdiju un kvotu sadales principiem un metodiku.

¹ Daļēji izmantots materiāls: LR EM Ziņojums par tautsaimniecības attīstību. R., 2002., 132. lpp.

2. Patērētāju tiesību aizsardzība un tirgus uzraudzība:

Jautājumu sakārtošana par preču marķēšanu atbilstoši Eiropas Savienības prasībām un normām;

Patērētāju prasību pieteikšanas kārtības izstrāde un apstiprināšana;

Reklāmas uzraudzības shēmas pilnveidošana un attīstīšana;

Izglītojošo un informatīvo materiālu sagatavošana un publicēšana par patērētāju aizsardzības, tiesību un attiecīgajiem likumdošanas jautājumiem.

3. Būvmateriālu atbilstības novērtēšana:

Būvizstrādājumu atbilstības novērtēšanas kārtības izstrādāšana un ieviešana;

Vispārīgo būvnoteikumu, noteikumu par būvpraksi un arhitekta prakses sertificēšanu izstrāde un ieviešana;

Būvniecības noteikumu izstrāde un ieviešana par obligāto civiltiesisko atbildību par nodarījumiem trešajai personai;

Kontroles sistēmas izstrāde par būvizstrādājumu atbilstību un tās ieviešana;

Apmācības sistēmas izstrāde un ieviešana par būvizstrādājumu atbilstības novērtēšanas kārtību, par atbildības limitiem.

4. Standartizācija:

- Eiropas Savienības standartu adoptācija Latvijas nacionālajā Standartu sistēmā, to savstarpējā saskaņošana ar nolūku, lai Latvija kļūtu par pilntiesīgu afilēto biedru Eiropas Savienības standartizācijas institūcijā CENELEC un par Eiropas Standartizācijas Komitejas CEN pilntiesīgu biedru;

- Eiropas Savienības standartu adoptācija atbilstoši valsts programmai “Standartizācijas attīstība Latvijā”;

- Apmācības sistēmas izstrāde un ieviešana par Standartizācijas jautājumiem, izgaismojot to tautsaimniecisko nozīmīgumu.

5. Metroloģija:

- Latvijas Nacionālās metroloģijas sistēmas izstrāde un ieviešana;

- Metroloģisko laboratoriju darbinieku apmācība izmantojot Eiropas Savienības valstu pieredzi.

6. Atbilstības novērtēšanas infrastruktūra:

- Atbilstības novērtēšanas institūciju un vienotas akreditācijas sistēmas izveidošana Latvijā. Šajā laika periodā uzsākot un pabeidzot EA (European Cooperation for Accreditation) LATAK novērtēšanas procedūru;
- Eiropas Savienības atbilstības noteikšanas pamatprincipu adoptācija Latvijas valstī;
- Atbilstības novērtēšanas institūciju darbinieku apmācība izmantojot Eiropas Savienības valstu pieredzi.

7. Kvalitātes sistēmas un kvalitātes nodrošināšana:

8. Vienotas, savstarpēji sabalansētas kvalitātes sistēmas un kvalitātes uzraudzības institūciju ieviešana Latvijā;
9. Kvalitātes sistēmas ieviešanas, uzraudzības un kontroles institūciju darbinieku apmācība izmantojot Eiropas Savienības valstu pieredzi.

Katrai no izdalītajām pozīcijām ir savas īpatnības, kuras jāievēro darba organizēšanas procesā. Kopējais kvalitātes sistēmas uzdevums ir nodrošināt preču un pakalpojumu pienācīgu kvalitāti. Te kā centrālais jautājums izvirzās patērētāju tiesību aizsardzība, gadījumos, ja ražotājs, piegādātājs vai pārdevējs nenodrošina preču un pakalpojumu pienācīgu kvalitāti, ja tiek konstatēti atklātie vai slēptie defekti, kuri negatīvi ietekmē izmantošanas iespējas. Te, protams, jārunā arī par normatīvo aktu un normatīvtehnisko dokumentu prasību neievērošanu jebkurā no veselā cikla posmiem – no ražošanas līdz pat patēriņam. Latvija jau 2000. gadā ir izpildījusi savas saistības pret Eiropu Savienību *acquis communautaire* pārņemšanā patērētāju tiesību aizsardzības jomā.

Viens no pamatpienākumiem, ko ražotājam, piegādātājam, pārdevējam un pakalpojumu sniedzējam uzliek Patērētāju tiesību aizsardzības likums, ir informācijas sniegšanas pienākums. Pie tam informācijai jābūt maksimāli pilnīgai un izsmeļošai. Taču prakse rāda, ka tieši šie momenti Latvijas apstākļos ne vienmēr tiek godprātīgi izpildīti. Tiecoties pēc lielākas peļņas un savas produkcijas realizācijas lielākiem apjomiem, bieži vien tiek noklusēts par tā saucamajiem slēptajiem defektiem, kuri savu izpausmi parasti gūst tikai ekspluatācijas gaitā. Patērētāju tiesību aizsardzība ir cieši saistīta ar tirgus uzraudzību. Tirgus aizsardzības pamatuzdevums – nodrošināt, lai tirgū būtu pieejamas tikai drošas, noteiktām prasībām un standartiem atbilstošas preces un pakalpojumi. Tirgus uzraudzība ietver arī darbības, kuras uzraudzības iestāde veic pret ražotāju vai importētāju. Ar 2001.gada sākumu Latvijā sāka darboties Vienots pārtikas uzraudzības dienests – Pārtikas un veterinārais dienests. Lai vēl vairāk paaugstinātu tirgus uzraudzībā iesaistīto institūciju kapacitāti,

PHARE 2002 programmas ietvaros tiek realizēts projekts "Tirgus uzraudzības sistēma nepārtikas preču sektorā". Tādejādi uzraudzības funkcijas tiek un tiks veiktas gan attiecībā pret pārtikas, gan arī attiecībā pret nepārtikas precēm.

Latvijas Nacionālā Standartizācijas institūcija Latvijā ir bezpeļņas organizācija, Valsts SIA "Latvijas standarts" (LVS), kura pamatfunkcijas ir sekojošas:

1. Izveidot un uzturēt aktuālā stāvoklī valsts Nacionālo standartu fondu. Šajā sakarībā tiek organizēta Latvijas nacionālo standartu izstrāde un starptautisko kā arī dažādu reģionālo standartu adaptācija nacionālā standarta statusā;
2. Sagatavot un publicēt Latvijas nacionālos standartus, uzturēt standartizācijas dokumentu informatīvo bāzi un izplatīt standartizācijas informāciju.

Latvijas Nacionālais metroloģijas centrs (LNMC) pārzina un koordinē Latvijas uzņēmējdarbības un organizāciju praktisko darbību metroloģijas jomā. Kā galvenās darbības jomas te varam izdalīt:

- Reglamentēto metroloģijas dokumentu izstrādāšanu;
- Fizisko lielumu mērvienību bāzes nodrošināšana un reproducēšana;
- Mērīšanas līdzekļu pārbaudi un kalibrēšana;
- Apmācību programmu izstrāde metroloģijas jomā, to realizācija un patērētāju interešu aizsardzība.

Latvijas Nacionālā akreditācijas sistēma ir īpaši sarežģīta un daudzšķautņaina sistēma. Pamatfunkcijas veic Latvijas Nacionālais akreditācijas birojs (LATAK), kurš ir uzņemts kā biedrs Eiropas Akreditācijas kooperācijā (EA). Latvijas valstī kopējais Nacionālajā akreditācijas sistēmā akreditēto uzņēmumu kopskaits nemitīgi palielinās. Ja 1994. gadā tādi bija tikai divi, tad 2001. gadā – jau 160. Pēdējos gados palielinās arī Nacionālajā akreditācijas sistēmā neakreditēto uzņēmumu skaits, kas liecina par uzņēmēju aktivitātēm un par nepietiekamām akreditācijas sistēmas caurlaides spējām. Kopš 1997. gada Latvijā iezīmējas tendence samazināties akreditācijas procedūru kopskaitam, kas liecina par sistēmas kvalitatīvo izaugsmi un nostiprināšanos. 2001. gadā Latvijas Nacionālā akreditācijas sistēma tika papildināta ar 14 dažādām specializētām testēšanas laboratorijām, 4 kalibrēšanas laboratorijām, vienu produktu sertificēšanas institūciju, septiņām personāla sertificēšanas institūcijām un vēl citām.

Uzdevums izveidot konkurentsapējīgu rūpniecību ir īstenojams, tikai nodrošinot vienlīdzīgu un godīgu konkurenci un izveidojot uzņēmējdarbības attīstībai labvēlīgu vidi. Cik sakārtoti un stabili būs uzņēmējdarbību reglamentējošie normatīvie akti, kāds būs cilvēkresursu izglītības un kvalifikācijas līmenis, cik konkurentsapējīga būs valsts nodokļu politika, kāda būs kapitāla tirgus,

infrastruktūras, izglītības sistēmas un valsts atbalsta efektivitāte, - tas viss kopā noteiks Latvijas rūpniecības izaugsmes iespējas un konkurentsipēju Eiropas Savienības iekšējā tirgū.

Progresīvo tehnoloģiju un inovāciju veicināšanas jomā Latvijā vēl veicams liels darba apjoms. Taču nevar noliegt ka, pirmkārt, Latvijas valstī kopš neatkarības atgūšanas ir veikts rezultatīvs darbs gan likumdošanas jomā, gan patērētāju tiesību aizsardzībā, gan standartizācijas un metroloģijas jomās, gan jautājumos, kuri saistīti ar produkcijas un pakalpojumu kvalitātes paaugstināšanu. Otrkārt, jāatzīmē, ka Latvijas valstī veiktais darbs ir stratēģiski pareizi ievirzīts, atbilstoši Eiropas Savienības standartiem un normatīvajām prasībām.

4. Latvijas rūpniecības integrācija tirgus sistēmā globalizācijas apstākļos un tās faktori.

Globalizācijai nav vienotas zinātniskās definīcijas, tai ir dažādi, bet ļoti tuvi, uz vienotiem principiem, balstīti traktējumi. Tas tādēļ, ka globalizācijai ir ļoti plašs un daudzšķautņains saturs. Teorētiski sarežģīti ir noteikt kurā valsts ekonomiskās izaugsmes posmā jārunā jau par iekļaušanos globalizācijas procesā. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka globalizācija ir objektīvs, valsts ekonomiskās izaugsmes veicinošs (diemžēl atsevišķos posmos arī bremzējošs) process.

Pasaules mērogā ekonomikas globalizācija nozīmē atvērtu ekonomiku, tas nozīmē, ka zūd valstu ekonomiskās robežas. Globalizāciju pastiprina informācijas pieejamība bez kuras pats process praktiski ir neiespējams. Globalizācija nozīmē neatkarību no valsts vietējās stratēģijas (lokalizācijas līmeņa) uz daudznacionālo stratēģiju (starpvalstu līmenis) un tālāk uz augstāko līmeni – pasaules līmeni (globalizāciju) [40.]. Protams, katram līmenim ir savi ierobežojumi, kuri laika gaitā var mainīties. Šajā sakarā jārunā par katras stratēģijas attīstības līmeni, par iekšējām un ārējām pretrunām, kuras kavē vai veicina to pieskaņošanos kopējam globalizācijas procesam.

Ar vārdu “globalizācija” pieņemts arī apzīmēt sistemātisku nacionālo ekonomiku aizsargājošo barjeru samazināšanos vai pat minimizāciju preču, pakalpojumu, darbaspēka un kapitāla plūsmām, kā rezultātā pastiprinās starpvalstu konkurence. Taču tajā pašā laikā globalizācijas procesā pastiprināti izpaužas pieaugoša valstu savstarpējā ekonomiskā atkarība. Globalizācijas pamatiezīmes ir sekojošas:

1. Pastiprināta nacionālo valstu savstarpējā ekonomiskā integrācija
2. Ekonomiskie procesi vienā valstī sāk būtiski ietekmēt citu valstu ekonomisko izaugsmi

Nozīmīgākie globalizācijas indikātori ir brīva kapitāla, preču un pakalpojumu, kā arī darbaspēka kustība. Šos rādītājus var analizēt attiecībā pret IKP un pat rēķinot uz vienu valsts vai tās ekonomiski aktīvo iedzīvotāju. Taču tas lietas būtību nemaina, jo globalizācijas izpausmes var būt visdažādākās – tās var gan veicināt, gan arī kavēt valsts ekonomisko izaugsmi. Tas, protams, atkarīgs no izvēlētās valsts ekonomiskās attīstības stratēģijas.

Globalizācijai ir sekojoši noteicošie ietekmējošie faktori:

Veicinošie faktori:

- Transnacionālās korporācijas dominē nacionālajos tirgos. Tām ir resursi, lai varētu izpildīt starptautiskos noteikumus un standartus, lai varētu piedalīties finansiāli dārgos projektos. Lielo ražotāju dominānce;
- Īpašnieku koncentrācija kompāniju apvienošanās rezultātā;
- Darbaspēka kustības brīvība;
- Daudzos gadījumos ražotāja un patēriņa valsts nesakritība, bet tuvināšanās;
- Brīva kapitāla kustība;
- Brīva tirdzniecība, preču un pakalpojumu kustība;
- Eiropas Savienības darbība un tās paplašināšanās;
- Eiro zonas paplašināšanās, izmaiņas atsevišķo valstu monetārajā politikā;
- Dolāra un Eiro ietekme uz nacionālajām valūtām, to savstarpējās attiecības un ietekme uz tirgu;
- Dažādu valstu kopēji starptautiskie projekti;
- Ražošanas pietuvošanās patērētājam vai pretēji "lētajam" darbaspēkam.

Kavējošie faktori:

- Atsevišķu tirgu neprognozējamība;
- Pretrunas dažādo valstu un to atbalstītāju starpā. Atsevišķo tirgu pretrunas, t.i. saglabājas tendence aizstāvēt vietējos ražotājus;
- Vietējā vara, saistīta ar valsts regulēšanu, likumdošana, birokrātija;
- Reliģiskais faktors;
- Protekcionisms;
- Lielu iekšējo tirgu noslēgtība (piemēram, Krievijas enerģētika);
- Nacionālās drošības intereses (atsevišķos gadījumos pretēji ekonomikas interesēm).

Šajā sakarībā var apgalvot, ka pasaule iedalās vairākos globālos tirgos. Sadalījumu nosaka atšķirīgais piedāvājums, reālās produkcijas realizācijas izmaksas un nosacījumi, reālās patēriņa un pirktpējas atšķirības, nacionālās īpatnības kā arī tīri politiska rakstura faktori.

Atsevišķu globālo tirgu attīstības faktori:

1. Kapitāla pieejamība (finansu resursi un to īpašnieki).
2. Ražošanas faktors, ekonomiskās attīstības līmenis, reālās izmaksas.
3. Patēriņš, noieta tirgus, reālā iedzīvotāju pirktspēja un pieprasījums.
4. Importa kvotas sekmē investīcijas lielos lokālos tirgos, t.i. ražošanas pārvešanu uz noieta tirgus valsti.

Eiropas ekonomikas globalizācijas problēmas:

1. Attiecības starp Eiropas Savienības dalībvalstīm un trešajām valstīm. To savstarpējās ekonomiskās attiecības (tirdzniecības kvotas, sadarbības līgumi utt ...).
2. Eiropas Savienības paplašināšanās pastiprina ekonomisko integrāciju starp ES dalībvalstīm, kā arī reglamentē ekonomiskās attiecības ar trešajām valstīm, tomēr jāņem vērā, ka ES ir brīvās tirdzniecības līgumi apmēram ar 70 pasaules valstīm, tādējādi investējot peļņu uzņēmumā tā netiek aplikta ar nodokļiem.
3. Vecās industriālās valstis ar lielām grūtībām adaptē jaunās tehnoloģijas. Eiropas Savienības valstis izceļas ar samērā neelastīgu darba spēka tirgu, tā elastību uz jaunām tehnoloģijām. Baltijas valstīm, tostarp arī Latvijai šajā jomā ir zināmas priekšrocības. Te rodas iespējas izveidot (izvietot) jaunas ražotnes ar relatīvi lētu, bet pietiekami kvalificētu darbaspēku.
4. Eiropas Centrālās bankas problēmas t.sk. relatīvi augstais Eiro kurss pret ASV dolāru, kas negatīvi ietekmē Eiropas preču konkurentsipēju Amerikā. Tiek sagaidīts, ka bankas samazinās procentu likmes, jo inflācija turas virs noteiktā augšējā limita – 2% (tā ir tik zema tikai pateicoties zelai ekonomiskajai izaugsmei). Tomēr stiprs un stabils Eiro vienlaicīgi tiek apskatīts kā ekonomikas attīstības faktors.
5. Budžetu deficīti (gan dalībvalstij Vācijai, gan kandidātvalstij Polijai), kas pārsniedz pieņemtos virsnormatīvos rādītājus.
6. Eiro valūtas zonas viena no galvenākajām 2003. gada problēmām ir saistīta ar reāli sagaidāmo zemo ekonomikas izaugsmi 0,5% apmērā, plānotā 1% vietā. Ir pamats secināt, ka 2004. gadā sagaidāms straujāks ekonomikas pieaugums, bet tas būs vienlaicīgi saistīts ar bezdarba līmeņa paaugstināšanos, tātad arī ar dzīves dārdzības pieaugumu.

7. Atšķirības Eiropas Savienības dalībvalstu ekonomikas progresā. Atšķirībā no pieminētajām jaunajām dalībvalstīm, citās valstīs ekonomikas pieaugums sastādīja 3,2%.

Globalizācijas saistība ar reģionālo (lokālo) ekonomisko attīstību Latvijā:

Pozitīvie faktori:

- Latvijas valsts ciešāka integrācija pasaules ekonomikā ņemot vērā Eiropas Savienības starptautiskos brīvās tirdzniecības līgumus. Viszemākie ekonomikas rādītāji starp ES valstīm ir Itālijai.
- Pieeja plašākam tirgum, brīva starpvalstu (ES ietvaros) kapitāla, preču un pakalpojumu, kā arī darbaspēka kustība.
- Plašākas iespējas izmantot jaunākās tehnoloģijas, saņemot finansiālo atbalstu.
- ES ir salīdzinoši augstākas lauksaimniecības produkcijas iepirkumu cenas, kas dos nelielas privilēģijas Latvijas ražotājiem.
- Sociālās drošības sistēmas izstrāde ES programmu ietvaros.
- Iespējas par ES līdzekļiem sakārtot Latvijas infrastruktūru (galvenokārt gan tikai maģistrālos ceļus).
- Paaugstināsies darbaspēka kvalifikācija, palielināsies Latvijas jauniešu skaits, kuri studē ārzemēs, uzlabosies Latvijas izglītības rādītāji.
- Iespējas piesaistīt ES strukturālos fondus, izveidot un attīstīt Latvijas specifisku ražošanu, atrast savu konkurentsapējīgu vietu Eiropas tirgū.

Negatīvie faktori:

- Pieaugošā atkarība no ārējās ekonomiskās vides. Tirgiem apvienojoties ir tendence cenām izlīdzināties, tātad sagaidāma to paaugstināšanās Latvijā.
- Konkurences pastiprināšanās Latvijas vietējiem ražotājiem un pakalpojumu sniedzējiem. Visasākās problēmas būs mazajiem un vidējiem uzņēmējiem.
- Strukturālās izmaiņas Latvijas tautsaimniecībā, kuras orientētas uz ES prasību izpildi, kvotām un citiem ierobežojumiem.
- Baltijas jūra, kļūs par daudzu valstu kopējiem ūdeņiem un tas saasinās konkurenci un negatīvi ietekmēs Latvijas zvejniecību un zivjrupniecību.
- Saasināsies konkurence Baltijas valstu starpā par ārvalstu investīciju piesaistīšanu.

- Nav pietiekamas skaidrības kā Latvija administrēs Eiropas Savienības līdzekļus. Neskaidrības ar līdzfinansējumu.
- Palielināsies ierēdņu skaits Latvijā. Neskaidrības kā var mainīties tirdzniecība ar Krieviju un NVS valstīm.
- Globalizācijas noteikumus pamatā diktē bagātās rūpniecības valstis (it sevišķi ASV) un lielle finansi grupējumi. Tiek izvirzītas papildus prasības atsevišķu valstu precēm.
- Ārzemnieku ieplūšana Latvijā, Latvijas darbaspēka tirgū (potenciālās iespējas palielināties bezdarba līmenim) un, protams arī nelegālais darbaspēks.
- Ekoloģiski neizdevīgu ražotņu izvietojuma iespējamība Latvijas teritorijā.

Latvija pagaidām nav pietiekami gatava pilnvērtīgai līdzdalībai visos ES projektos. Jārēķinās ar faktu, ka sākotnēji strauji var palielināties ārējās tirdzniecības deficīts ar ES dalībvalstīm (visvairāk ar Vāciju). Centrālās statistikas pārvaldes datu analīze liecina, ka reāli var pieaugt Latvijas atkarība no pakalpojumu sfēras (to skaitā pieprasījums no ES, no Krievijas un NVS valstīm), kas samazinās ražošanas īpatsvaru IKP. Pakalpojumu sfērā parasti ir zemākas darba algas strādājošajiem, nekā ražošanā nodarbinātajiem. Pakalpojumu sfēras darbojošos atsevišķu uzņēmumu apgrozījums ir salīdzinoši mazāks nekā ražojošajiem (rūpnieciskajiem) uzņēmumiem. Latvija pēc ekonomikas konkurentsipējas 2003. gadā atrodas 37 vietā pasaulē (Pasaules Bankas pētījums). Pirmajā vietā atrodas Somija. Nenoliedzami, ka ieplūstot papildus investīcijām, Latvijas stāvoklis uzlabosies. Šajā sakarībā Latvijai jācenšas par Eiropas Savienības līdzekļiem uzlabot infrastruktūru, to radīt pievilcīgāku, lai investori varētu attīstīt savu biznesu uz jau izveidotas infrastruktūras bāzes.

Sakarājot Latvijas ekonomiku pēc autora domām jāņem vērā sekojošas Latvijas tirgus iekšējās problēmas:

- Liels mazo un vidējo uzņēmumu īpatsvars ekonomikā (pēc nodarbināto skaita, produkcijas apjoma u.c. rādītājiem).
- Maza tirgus ietilpība. Tirgus ietilpības pozitīvas izmaiņas bremzē Latvijas iedzīvotāju relatīvi zemā pirkspēja. Kā bremzējošie uzskatāmi gan tirgus attīstības kvantitatīvie, gan arī kvalitatīvie faktori.
- Lauksaimniecības attīstībai nepieciešamas subsīdijas.
- Iedzīvotāju un biznesa pārmērīga koncentrēšanās lielajās pilsētās, pirmkārt, jau Rīgā.
- Tranzīta pakalpojumu lielais īpatsvars IKP.
- Rūpniecībā visai niecīgs ir mašīnbūves īpatsvars.
- Energoresursu cenas ir atkarīgas no nedaudzu monopoluzņēmumu politikas.

Globalizācija ir realitāte, kuru nedrīkst ignorēt, ar viņu jāērķinās jebkurā saimnieciskās darbības jomā. Firmām ir izdevība novērot un reaģēt uz globalizācijas procesu (reaktīvā stratēģija) vai aktīvi integrēties globalizācijas procesos (proaktīvā stratēģija). Globalizācija ir sarežģīts un daudzšķautņains process, kurš būtiski ietekmē uzņēmējdarbību un valsts ekonomisko izaugsmi. Integrācija dažādās globalizācijas aktivitātēs uzņēmumiem un kompānijām, firmām rodas gan ekonomiskās izdevības, gan arī zināmi draudi. Ekonomikā draudi pastāv vienmēr, jo uzņēmējdarbību vienmēr pavada noteikti riska faktori.

Lēmums iesaistīties globālajā tirgū nav no vienkāršajiem. Te nav saskatāmas darbaspēka kvalifikācija un zemākas izmaksas vai lēcieņi no vienas valsts uz otru. Zemākas izmaksas parasti iet roku rokā ar zemāku produktu vai pakalpojumu kvalitāti. Ietaupījumi darbaspēka izmaksās ne vienmēr nozīmē atbilstošu mūsu darbinieku ražīgumu. Tādēļ pieņemot lēmumu uzņēmumam jāizvērtē daudzi un dažādi faktori. Lēmumam jābūt kompleksam. Tikai tad uzņēmums no iekļaušanās globalizācijas procesā spēs gūt maksimālu labumu.

Lemjot par iesaistīšanos globālajā tirgū, nepieciešams apsvērt priekšrocības un trūkumus tādās jomās kā mārketinga un noieta, kā arī ražošanas procesā, apgādē, komunikāciju un informācijas jomā un personāla vadībā.

Iesaistīšanās globalizācijas notikumos patiesībā nozīmē sastādīt šīs iesaistīšanās priekšrocību un zaudējumu sarakstu. Piecdesmit lielāko globālo korporāciju vadība uzsver, kādi ir visbiežākie iemesli, kas likuši tām ieiet globālajā tirgū. Tie ir sekojoši:

1. zemākas darbinieku izmaksas;
2. līdzsvarota kvalitāte;
3. veiksmīgāka pieeja tehnoloģijām
4. vienkāršāka pieeja vietējiem tirgiem;
5. zemākas ražošanas izmaksas, jo kapacitātes tiek izmantotas kopīgi;
6. zemākas apgādes izmaksas, iespējas izmantot vietējos piegādātājus, kooperēties starp dažādām ražošanas nozarēm;
7. zemāki nodokļi;
8. līdzsvarots produkcijas noieta, kurā samazinātas sezonas svārstības pašmāju tirgū;
9. labāki apstākļi naudas operācijām;
10. ražošanas mašīnu tehnoloģiskā savietojamība;
11. mazāks arodbiedrību spēks;
12. montāža un produkcijas komplektācija teritoriāli tuvāk noieta tirgum. Firmu finansiālās iespējas šos tirgus apgūt.

Mērķis ir visas iegūtās priekšrocības apvienot konkurentsējas priekšrocībā. Lai šo mērķi sasniegtu, nepieciešams spert vairākus soļus:

1. iegūt pamatojumu preces ieiešanai ārējā tirgū;
2. noteikt tirgus, kuros gribam ieiet. Tirgus segmentācija pēc izvērstajām pazīmēm;
3. noteikt metodi, kā ieiet globālajā telpā.

Pamatojumam ieiet ārējā tirgū var būt daudz iemeslu. Visbiežākais ir izvietot produktus vai pakalpojumus jaunos tirgos cerībā palielināt mātes uzņēmuma noieta iespējas. Ja pastāv kādi tiešā importa ierobežojumi (piem., kvotas), uzņēmums var uzcelt montāžas rūpnīcu uz vietas vai pat izveidot vietējo firmu. Vietējo filiāļu izveidošanu bieži pamato ar ražošanas apstākļu uzlabošanu: lētāki izejmateriāli, darbaspēks, apgādes izmaksas, ražošanas izmaksas, sakārtota infrastruktūra utt. Ārējā tirgus paplašināšanās iemesls var būt arī mātes uzņēmuma prasmju pieaugums vai, piemēram, licences iegūšana vai jaunas firmas nodibināšana ārzemēs un tās darbības uzsākšana. Ieiešanai ārējā tirgū var būt arī vēl citi iemesli: brīvā finansu kapitāla ieguldījums, kuram būtu augstāka vērtība kā pašu valstī. Kompānija rada bāzi tālākai izplatībai reģionā utt.

Pirms izvēlēties reģionu atkal būtu jāapsver tādi svarīgi faktori kā:

- politiskās un likumdošanas vides stabilitāte;
- tirgus apgādes pieejamība (attālumi, transporta un komunikāciju infrastruktūra);
- uzņēmējdarbības vide (bankas, pakalpojumi, apdrošināšana, valsts un reģionālās subsīdijas ārvalstu kompānijām, nodokļi, atvieglojumu sniegšana, cenu un algu līmenis);
- šī tirgus vispārējais apjoms, to firmas aktivitāšu, ar kurām firma vēlas ieiet ārējā tirgū, apjoms, nacionālā patriotisma līmenis, konkurence šajā tirgū u.c.;
- pieņēmumi par uzņēmējdarbības aktivitātēm (iedzīvotāju pirktspēja, interese par piegādātajām precēm, kultūras īpatnības);
- objekta paplašināšanās avoti un raksturs (kvalificēti darbinieki, izejmateriāli, enerģija...);
- šķēršļi un priekšrocības plānotajā reģionā (valodas barjera, kultūras un etniskās īpatnības, klimats ...).

Reģiona izvēles svarīgums ir cieši saistīts ar mobilitāti uzņēmumā. Šis jēdziens nozīmē to, cik viegli ir iespējams pārvietot uzņēmējdarbības vienības uz citu vietu, ja pašreiz izvēlētajā vietā iepriekšējā peļņa tiek zaudēta. Ir acīm redzams, ka, jo mazāk kompānija ir saistīta ar materiālo bāzi, jo vieglāk tā ir pārvietojama uz citu reģionu. Te jāievēro, ka citā reģionā bieži vien ir iespējamā

investīciju atlaides, lētākas izmaksas, mazāki nodokļi. Visi šie faktori ir analizējami un rūpīgi izpētami.

Ceļiem, kā ieiet starptautiskajā tirgū, var būt dažādi veidi:

1. biznesa aktivitātes - imports, eksports;
2. kooperācija;
3. licence, frančīze, kopuzņēmums;
4. tiešās aktivitātes ārvalstīs;
5. kapitāla investīcijas.

Vienkāršākais veids, kā iesaistīties starptautiskajās uzņēmējdarbības aktivitātēs ir eksports un imports.

Pārsvārā jārunā par iespēju ieguldīt lētāk nekā tas būtu iespējams pašmāju tirgū. Ārvalstu ieguldījumu priekšrocība var būt zemāka cena, augstāka kvalitāte vai laika posmi.

Augstāka iesaistīšanās forma globalizācijas procesā ir dažādas kooperācijas formas. Ārvalstīs tiek īstenotas šādas operācijas: sastāvdaļu un komponentu, kuriem ir zemākas ieguldījuma vai personāla izmaksas, iegāde. Kooperācija palīdz īstenot arī līdzsvarotu produktu pakalpojumu kvalitāti. Ir iespējams nodrošināt nepieciešamo profesionālo un tehnisko palīdzību nolīgtajām firmām.

Kad firma ir iespiedusies ārējā tirgū, tā var izmantot vietējo izplatīšanas sistēmu vai arī izveidot pati savu biznesa reprezentāciju. Kompānijas apsver sava izplatīšanas kanāla izveidi, ja klientu vai piegādātāju struktūra ir mainīga. Savas izplatīšanas sistēmas izveide ir solis, kas no vienas puses rada augstākas izmaksas, bet no otras puses var nest lielu labumu.

Viss eksports un imports, kas saistīts ar iepriekš minēto, ir relatīvi mazāk riskants un daudzos gadījumos nozīmē tikai pirmo soli uz tālāku izplatīšanos.

Cita starptautisko aktivitāšu forma var būt izsniegta licenču, frančīzes vai kopuzņēmuma veidā. Šajās formās pasākumi tiek iedalīti divās daļās: ārvalstu firma nodrošina kompetenci vai kapitālu un vietējā puse nodrošina darbaspēku, ēkas u.c. un rūpējas par nepieciešamajām administratīvajām formalitātēm iecerētajā valstī.

Visintensīvākajām iesaistīšanās formām globalizācijā ir dažādas aktivitāšu formas ārzemēs. Viena no metodēm ir mātes uzņēmuma darbības vienības, kas veic biznesa darbību ārzemēs. Cita metode ir finansu līdzdalība, iesaistīšanās investīcijās vai līdzīgos projektos, ārvalstu finansu tirgu finansu spekulācijās.

Veids, kādā kompānija ar daudznacionāliem mērķiem ieiet kādā ārvalstī, spēlē ļoti nozīmīgu lomu tās turpmākajos panākumos jaunajā reģionā.

1. Jaunu preču importu var saprast dažādi. Tas ir atkarīgs no tā, vai importētā prece ir konkurētspējīga vai reti sastopama.
2. Jaunas kompānijas izveidošanu vai bankrotējušas firmas pārņemšanu vietējie uzņēmēji uzskata par labu lietu, jo jaunas iekārtas palielina valsts ražošanas kapacitāti un nozīmē jaunas darba iespējas. To jaunā kompānija var kompensēt ar produkcijas eksportu uz savu valsti utt.
3. Kopuzņēmums ar vietējo kompāniju atnes jaunas investīcijas, kompetenci. Arī šī forma tiek augstu vērtēta.
4. No otras puses jaunas kompānijas pirkšana ne vienmēr ir saistīta ar jaunām investīcijām, ražošanas paplašināšanos vai modernizāciju. Iedzīvotāji tajā var saskatīt pašmāju kompāniju izpārdošanu ārvalstu investoriem.

Varam secināt, ka attīstītajās valstīs biežāk notiek jau funkcionējošu uzņēmumu iegūšana savā kontrolē, bet jaunattīstības valstīs dominē jaunu rūpnīcu dibināšana (celšana).

Svarīgs ekonomiskās un rūpniecības politikas elements ir ilgspējīgas attīstības nodrošināšana un videi draudzīgas uzņēmējdarbības attīstība. Ilgspējīgas rūpniecības politika izdalāmi divi pamatvitrzieni:

Atbalsts zinātnietilpīgu un inovatīvu nozaru attīstībai, kurās ir salīdzinoši neliels dabas un energoresursu patēriņš un līdz ar to arī radītais piesārņojums.

Kvalitātes un vides pārvaldības un kontroles sistēmu ieviešana rūpniecības uzņēmumos.

4.1. Inovācija, tās problēmas Latvijā.

Inovācija ir viens no nozīmīgiem mūsdienu ekonomiskās izaugsmes faktoriem. Jaunās zināšanas un to efektīva izmantošana valsts pārvaldē un uzņēmējdarbībā ir faktors, kurš rosina efektīvāk saimniekot jebkurā dzīves jomā, efektīvāk izmantot jaunākos zinātnes un tehnoloģijas sasniegumus. Šā faktora aktivizācija un maksimāli pilnīga izmantošana īpaši nozīmīga un ekonomiski pamatota ir tādās valstīs kā Latvija, kurā inovatīvo uzņēmumu daudzums ir nepietiekams. Latvijas Tehnoloģiskā centra veiktajā pētījumā par 300 mazo un vidējo uzņēmumu vajadzībām, lai sekmētu to inovatīvo izaugsmi, secināts, ka inovāciju firmās galvenokārt stimulē tirgus faktori, bet ne zinātnes sasniegumi un dažādās atbalsta programmas (Dienas Bizness. 26.04.2004.).

Analīze liecina, ka patreizējos globalizācijas apstākļos Latvijas rūpniecībā globalizācijas ietekmē kopumā dominē nozares, kuras saistītas ar dabas resursu pārstrādi un lēta darbaspēka izmantošanu. Latvijas rūpniecībā pamatā dominē pārtikas rūpniecība, kokapstrāde un vieglā rūpniecība (skat. darba otrā sadaļa). Ņemot vērā resursu ierobežotību, iekšzemes kopprodukta apjoma tālāka palielināšana ir iespējama tikai paaugstinot ražoto preču un sniegto pakalpojumu pievienoto vērtību. To reāli var panākt, palielinot ražošanas procesā iesaistītā fiziskā un darba spēka kapitāla apjomu. Taču šo kapitālu pieejamība ir stipri vien ierobežota. Tādēļ galvenais iekšzemes kopprodukta palielināšanas veids ir palielināt uzņēmējdarbībā izmantotā kapitāla apjomu. Nacionālajā inovāciju programmā 2003-2006. gadam sniegta informācija, ka pētniecības un attīstības jomā Latvijā strādā 1,4 darbinieki uz 1000 tautsaimniecībā nodarbinātajiem iedzīvotājiem. Eiropas Savienības valstīs šis rādītājs vidēji ir 5,1 - tātad vairāk nekā četras reizes lielāks nekā Latvijā. To atspoguļo arī reālā situācija Latvijā. Pēc Ekonomikas ministrijas organizēta apsekojuma datiem, tikai 19% no Latvijas uzņēmumiem laika periodā no 1999. līdz 2001. gadam bija inovatīvi un ievadīja tirgū jaunus vai būtiski uzlabotus produktus vai arī šajos uzņēmumos tika ieviestas jaunas būtiski uzlabotas tehnoloģijas. Analīze liecina, ka inovatīvo uzņēmumu īpatsvars Latvijā ir ievērojami zemāks nekā vidējais rādītājs Eiropas Savienības valstīs, kur tas ir 45% no visiem uzņēmumiem. Tādējādi te paveras kārtējās Latvijas turpmākās izaugsmes iespējas, kuras jācenšas realizēt pēc iespējas ātrāk. Tas ir ceļš kā paaugstināt ražojumu un pakalpojumu konkurentsphēju, kā nostiprināties Eiropas Savienības un trešo valstu tirgū.

Analīze liecina, ka pasaulē notiek ekonomiskās attīstības pastiprināta orientācija uz inovatīvo darbību un IKP tiek uzskatīts par tieši proporcionālu inovatīvu, uz jaunām tehnoloģijām balstītu,

produktu eksporta pieaugumam. Inovatīvā darbība, protams, nav orientēta tikai uz eksportu, bet arī uz importu un uz valsts iekšējo tirgu. Lai šo darbību realizētu Latvijā ir izstrādāta "Nacionālā inovāciju programma 2003. – 2006. gadam."¹ Nacionālā programma pilnībā atbilst Latvijas valsts ilgtermiņa ekonomiskās attīstības mērķiem un uzdevumiem. Programmas realizācija paredzēta, lai:

1. Latvija sekmīgi integrētos pasaules ekonomiskajā un drošības sistēmā.
2. Latvijas pieņemtie politiskie un ekonomiskie lēmumi būtu saskaņā ar nacionālās attīstības stratēģiju.
3. Latvijas sabiedrībā radītu pārliecību un ticību nākotnes izaugsmes un dzīves līmeņa paaugstināšanas iespējām, kas sniegtu inovācijas politikas veidotājiem vispārīgu sabiedrības atbalstu, vienlaicīgi veicinot arī pilsoniskās saskaņas un sadarbības veidošanos.

Latvijas Nacionālā inovācijas programma savā darbībā izvirza sekojošus rīcības apakšmērķus:

- Harmonizētas un koordinētas inovatīvajai darbībai labvēlīgas vides veidošana.
- Ilgspējīgas inovatīvu uzņēmumu veidošana un izaugsmi veicinošas bāzes radīšana.
- Unikālas un konkurentspējīgas tautsaimniecības struktūras veicināšana.

Inovatīvā darbība ir komplekss process, kas atkarīgs no daudziem faktoriem. No ekonomiskās izaugsmes viedokļa, vadības inovāciju politika ir horizontāla politika, kas aptver likumdošanas, izglītības, pētniecības, uzņēmējdarbības un finanšu sektorus, kā arī sociālās un kultūras jomas. Ņemot vērā pašreizējo ekonomisko situāciju Latvijā, reālās iespējas valdībai finansiāli atbalstīt inovatīvo darbību, kā arī sabiedrības gatavību iekļauties inovatīvā darbībā, pirmajiem gadiem Programma izvirza tikai pašus nozīmīgākos mērķus un uzdevumus, kurus nepieciešams risināt, lai Latvijā koordinēti iesāktu darboties inovāciju sistēma, to sagatavojot Eiropas Savienības prasībām.

Programmas realizāciju papildina Latvijas ekonomiskās izaugsmes stratēģiskie mērķi, kuri orientēti uz inovācijām atvērta sabiedrības izveidošanu. Šajā sakarībā Nacionālajā programmā izvirzīti sekojoši uzdevumi:

Radīt Latvijā inovatīvajai darbībai labvēlīgu politisko, ekonomisko, sociālo un kultūras vidi. Nodrošināt šo dažādo aspektu kompleksu un savstarpēji sabalansētu attīstību.

¹ Nacionālā inovāciju programma ir valdības rosinātās inovatīvās attīstības programmas dokuments. Tas izstrādāts saskaņā ar Nacionālo inovāciju koncepciju. Nacionālo inovāciju programmu 2003.-2006. gadam MK apstiprināja 01.04.2003. gadā.

Pozitīvi motivēt iedzīvotājus intelektuālajam darbam izglītībā, pētniecībā un uzņēmējdarbībā, atbalstot jaunu zināšanu radīšanu, apgūšanu un efektīvu praktisko pielietojumu dažādu inovatīvu risinājumu veidā.

Izveidot Latvijā inovatīvai darbībai atvērtu ekonomisko sistēmu, tādejādi nodrošinot sekojošu uzdevumu izpildi:

ilgtermiņā – nodrošināt ilgspejīgu, sabalansētu un stabilu saimniecisko attīstību, sasniedzot Eiropas Savienības valstu vidējo ekonomiskās attīstības līmeni un nostiprinot Latvijas drošību un aizsardzību, vides, kultūras un sociālo sakārtotību. Paaugstināt iedzīvotāju dzīves līmeni;

vidējā termiņā (3-5 gadi) – sasniegt iespējami augstāku valsts iekšzemes kopprodukta vidējo gada pieauguma tempu (5-7%). Samazināt ārējās tirdzniecības deficītu un panākot augsto tehnoloģiju produktu īpatsvaru eksportā vismaz robežās no 15 līdz 20%;

īstermiņā (1-3 gadi) – uzsākt inovācijas sistēmas koordināciju un pilnveidi, rosinot sabiedrības interesi zināšanu praktiskā īstenošanā uzņēmējdarbībā, kā arī izglītības, zinātnes, dažādu pētījumu un inovāciju sekmīgā attīstībā visās Latvijas tautas saimniecības nozarēs, pastiprinātu uzmanību pievēršot rūpniecībai.

Analīze liecina, ka konsekventi realizējot Programmā izvirzītos uzdevumus, iespējams 2-5 gados pietuvoties Programmā ietvertajiem mērķiem un izpildīt “īstermiņā” izvirzītos uzdevumus. Programmas “ilgtermiņā”, pie labvēlīgiem nosacījumiem iespējams sasniegt 7 līdz 10 gadu laikā.

Latvijas Nacionālās inovāciju programmas nozīmīgākie uzdevumi laika periodam no 2003. līdz 2006. gadam ir noteikti sekojoši:

1. Mēģniecīga inovāciju politikas izveide, vadība un īstenošana.
2. Pētnieku un uzņēmēju motivācija ilgtermiņa plānošanai un organizatorisko darbu veikšanai.
3. Jaunu inovatīvo uzņēmumu dibināšana un attīstības veicināšana.
4. Latvijas uzņēmēju izpratnes veicināšana sadarbībai ar Eiropas Savienību un Pasaulē tirdzniecības organizāciju.
5. Zināšanu un tehnoloģiju pārneses rosināšana no pētniecības uz ražošanu. Tehnoloģisko problēmu savlaicīga izpēte laboratorijās.
6. Pētniecības darbu veicināšana uzņēmumos.
7. Inovatīvo darbību veidošanas vides (tehnoloģiskie parki un centri, konsultāciju biroji, intelektuālā īpašuma tiesības u.c.) veidošana.
8. Sasniegumu veidošanās analīzes veikšana un perspektīvās attīstības prognozēšana.

9. Efektīvu pētniecības un attīstības finansēšanas avotu piesaiste.

10. Inovatīvās darbības finansēšana ar valdības, sabiedrisko institūciju un privātā sektora līdzdalību.

Latvijā realizējamās programmas mērķi un uzdevumi ir pietiekami saskaņoti ar Eiropas Savienības inovāciju politikas realizācijas pamatprincipiem un noteiktajām prioritātēm. Te varam izdalīt sekojošus principus un prioritātes:

- Vienota un saskaņota ar Eiropas Savienības principiem inovāciju politika, kuras realizācija Latvijā ir jau sekmīgi uzsākta.
- Inovatīvai uzņēmējdarbībai labvēlīgi tiesību akti un normatīvie dokumenti, to praktiskā pielietošana.
- Vispusīgs atbalsts inovatīvu uzņēmumu dibināšanai un tālākai izaugsmei. Šis ir viens no Latvijas rūpniecības attīstības virzieniem.
- Efektīva un saskaņota inovācija sistēmas visu elementu mijiedarbība.
- Inovatīvai darbībai atvērtas sabiedrības veidošanās. Aktīvs reklāmas darbs un nepieciešamie mārketinga pētījumi.

Atbilstoši LR Ekonomikas ministrijas un Izglītības un zinātnes ministrijas aprēķiniem inovācijas programmas realizācijai laika periodā līdz 2006. gadam nepieciešamie finansu līdzekļi ir parādīti 4.1. tabulā.

4.1. tabula.

Nepieciešamais valsts budžeta finansējums zinātnei, tehnoloģiju attīstībai un inovācijām, milj. latu laika periodā no 2003. līdz 2006. gadam [19, 93].

	2003	2004	2005	2006	Izmaiņas 2003- 2006
Valsts budžets zinātnei, t.sk.:	9,1	13,3	16,9	21,6	+ 12,5
Fundamentālie pētījumi	5,0	6,0	7,0	7,5	+2,5
Tirgus orientētie pētījumi	4,1	7,3	9,9	14,1	+10,0
Valsts budžets inovatīvai darbībai	0,3	5,1	8,0	8,0	+7,7
KOPĀ:	9,4	18,4	24,9	29,6	+20,2

Analīze liecina, ka valsts budžeta palielinājums zinātnei un inovatīvai darbībai laika periodā no 2003. līdz 2006. gadam paredzēts 20,2 miljonu latu apmērā. Šī naudas summa ir pietiekama, lai

Latvijas valsts spētu sekmīgi realizēt pasākumus, kurus paredz Nacionālā inovācijas programma (18. pielikums).

Inovāciju politikas aktīva realizācija ir nozīmīgs Latvijas rūpniecības attīstības politikas elements. Lai nodrošinātu valsts turpmāko ekonomisko izaugsmi un veicinātu jaunu inovatīvu uzņēmumu veidošanos (ar mērķi sasniegt vismaz vidējos Eiropas Savienības rādītājus) un veicinātu vietējo ražotāju konkurētspējas paaugstināšanos pasaules tirgū, nepieciešams palielināt gan valsts, gan arī privātā sektora ieguldījumus zinātniski pētnieciskajā darbā un dažādu inovatīvo risinājumu nodrošināšanā. Tas ir jautājums par ražojumu un sniedzamo pakalpojumu kvalitātes nodrošināšanu atbilstoši Eiropas Savienības valstu standartiem un prasībām.

4.2. Produkcijas kvalitāte, tās problēmas Latvijā.

Patreiz pastāvošie brīvā tirgus ekonomiskie apstākļi pastiprina līdzšinējās prasības uzņēmumam ražot tirgus prasībām atbilstošu produkciju. Tas ir saistīts ar nosacījumu, ka ikviena uzņēmuma dzīvotspēja, stabils stāvoklis tirgū un turpmākā tā attīstība ir atkarīga no attiecīgā uzņēmuma produkcijas konkurētspējas tirgū. Savukārt konkurētspēja lielā mērā ir atkarīga no diviem pamatrādītājiem – cenas līmeņa un produkcijas kvalitātes.

Kvalitātes jēdziens dažādos literatūras avotos tiek formulēts atšķirīgi. Tā, piemēram, kvalitāte ir:

- Produkta īpašību kopums, kas nosaka tā spēju apmierināt iepriekš noteiktas vajadzības.
- Īpašību kopums, kas nosaka tā derīgumu un apmierina patērētāju vajadzības atbilstoši savai nozīmei.
- Darba priekšmetu, darba līdzekļu, darba un ražošanas tehnoloģijas un darba organizācijas kvalitātes kopējs rādītājs.
- Produkcijas lietderības pakāpes rādītājs, kas parāda, par cik tā var apmierināt patērētāja vajadzības un atbilst progresīvām ražošanas (patēriņa), tehniskajām un estētiskām prasībām.
- Objektu raksturotājkopa, kas nosaka tā atbilstību noteiktām vai iedomātām vajadzībām.

Varētu uzdot jautājumu vai subjektu (indivīdu) vajadzības var kalpot par kvalitātes standartu? Autora viedoklis šajā jautājumā ir sakojošs:

1. Subjekta vajadzības tieši nav kvalitātes standarts.
2. Ja lūkojamies globāli, tad tieši subjektu vajadzības nosaka ražošanas un pakalpojumu sfēras attīstību. Šādā skatījumā subjektu vajadzības nosaka prasības kvalitātei,

noteiktiem kvalitātes standartiem. Ražots tiek cilvēkam, tātad kvalitātes standarti tiek izstrādāti atbilstoši subjektu (indivīdu) vajadzībām, prasībām un pirktspējai.

Teorētiski ļoti nozīmīgs ir jautājums par attiecībām starp vajadzībām un kvalitāti. Izejot no uzņēmējdarbības organizēšanas pozīcijām, autors uzskata vajadzības par galveno uzņēmējdarbības virzošo spēku. Šādā skatījumā kvalitāte uzskatāma par uzņēmējdarbības regulējošu un veicinošu faktoru, kuras nozīmība palielinās globalizācijas apstākļos. Produkcijas un pakalpojumu kvalitāte aizvien vairāk kļūst par uzņēmējdarbības attīstības (tātad vajadzību kā uzņēmējdarbības virzošā spēka) realizācijas priekšnoteikumu. Zemas kvalitātes produkcijas un nekvalitatīvu pakalpojumu sniegšana aizvien vairāk tiek ierobežota, kaut gan Latvijas apstākļos produkcijas un pakalpojumu kvalitātei pagaidām bieži vien vēl netiek piešķirta vajadzīgā nozīme. To diktē iedzīvotāju relatīvi zemā pirktspēja.

Līdztekus subjektam nozīmīgs un savstarpēji saistīts ir kvalitātes *objekts. Tas* ir produkts, kas var eksistēt vairākos veidos:

1. materiāls produkts – produkts ar norobežotu formu;
2. programmatūra – intelektuālais darbs kā rezultāts grafiskā veidā fiksēts uz kāda informācijas nesēja;
3. apstrādāts materiāls – materiāls produkts, kura vēlamā stāvokli iegūst, pārveidojot izejvielu (var būt šķidrums, birstošs);
4. pakalpojums – tiešs vai netiešs piegādātāja un patērētāja savstarpējās darbības rezultāts, kas apmierina patērētāja prasības (var būt saistītas vai nesaistītas ar materiālu produktu).

Katru objektu var novērtēt, izmantojot to raksturojošos lielumus, kas katram produkta veidam parasti ir pavisam atšķirīgi. Šie lielumi pamatā ir:

1. tādi, kurus var izmērīt (mainīgie-garums, temperatūra, spiediens u.c.);
2. alternatīvie (apmierina vai neapmierina, piemēram – garšīgs vai negaršīgs u.c.).

Alternatīvais kvalitātes raksturojums galvenokārt ir patērētāja subjektīvs vērtējums.

Kvalitātes prasības ietver kvalitātes raksturotājus, no kuriem vairāki ir subjektīvi (alternatīvi) un atkarīgi no katra lietotāja gaumes. Tāpēc ražotājs cenšas dažādot viena veida izstrādājuma izskatu (krāsu, formu, fasējumu), kas ir galvenais subjektīvā vērtējuma kvalitātes raksturotājs.

Viena no kvalitātes vadīšanas autoritātēm, amerikāņu statistiķis Edvards Demings (Edward Deming) uzsvēra, ka kvalitātei ir jābūt vērstai ne tikai uz patērētāja pašreizējām, bet arī nākotnes vajadzībām. [18, 20. lpp]. Tātad vadoties pēc augstāk minētajiem definējumiem varam teikt, ka

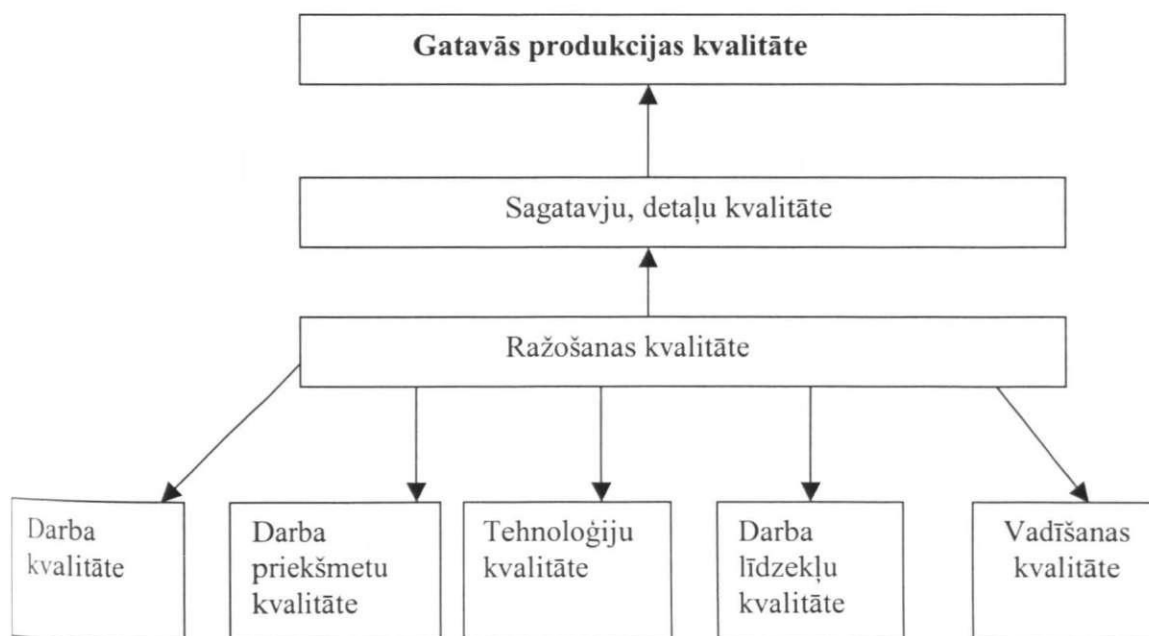
produkcijas kvalitāte tiek veidota uzņēmumā, atkarībā no patērētāju vajadzībām. Un te izdalāmas vismaz astoņas dimensijas.

1. Izpildījumus (sniegums). Produkta primārais ekspluatācijas raksturojums. Piemēram, mašīnas paātrinājums, televizora attēla skaidrums utt...
2. Raksturīgas iezīmes. Papildinājumi produkta pamata funkciju raksturojumam kā, piemēram, bruņu stikli mašīnai.
3. Garantija. Iespējamība, ka noteiktu laika periodu neradīsies bojājumi.
4. Standartatbilstība. Produkta dizaina un operējošo īpašību atbilstība noteiktajiem standartiem.
5. Izturīgums. Produkta dzīves ilgums.
6. Servisa nodrošinājums. Remonta ātrums un vieglums.
7. Estētiskums. Kā produkts izskatās, garšo, smaržo.
8. Uztveres kvalitāte. Kā to spēj saskatīt pircējs.

Ražotās produkcijas kvalitātes līmenis un patērētāju vajadzības ir savstarpēji cieši saistītas un viena no otras atkarīgas. Ja uzņēmums ražos augstas kvalitātes produkciju, izmantojot augstas kvalitātes izejvielas un modernu, efektīvu tehnoloģiju, tas nodrošinās sabiedrības dzīves kvalitātes uzlabošanu. Šīs sakarības ir atspoguļotas 4.1. attēlā.

Tā kā vajadzības un to apmierināšanas pakāpes ir dažādas, tad atšķirības vērojamas arī piedāvāto preču un pakalpojumu kvalitātes līmenī. Preces kvalitāti nosaka ne vien preces tehniskās īpašības, bet arī tas, kā šī prece apmierina patērētāja vajadzības. Ražotājam ir jāņem vērā arī tas, ka patērētāja vajadzības vienmēr būs lielākas, nekā tās iespējams apmierināt, tādēļ, nosakot produkta kvalitāti, ir jānosaka tā pieprasītais kvalitātes līmenis.

Kvalitātei ir jābūt vērstai ne tikai uz patērētāja pašreizējām, bet arī nākotnes vajadzībām. Tātad vadoties no augstāk minētajiem definējumiem varam teikt, ka produkcijas kvalitāte tiek veidota uzņēmumā, atkarībā no patērētāju vajadzībām. Kvalitātei ir noteikta struktūra, kuras izpaušme parādās dzīves kvalitātē (skat. attēls 4.1.).

Dzīves kvalitāte

4.1.att. Produkcijas kvalitātes sastāvdaļas [15, 48.]

Ražotās produkcijas kvalitātes līmenis un patērētāju vajadzības ir savstarpēji cieši saistītas un viena no otras atkarīgas. Ja uzņēmums ražos augstas kvalitātes produkciju, izmantojot augstas kvalitātes izejvielas un modernu, efektīvu tehnoloģiju, tas nodrošinās sabiedrības dzīves kvalitātes uzlabošanu.

Varētu likties, ka sasniedzot maksimāli iespējamo kvalitāti, uzņēmējs nodrošina savam produktam noietu tirgū. Bet tā tas nav, jo jāņem vērā arī nepieciešamais produkta vai pakalpojuma kvalitātes līmenis, kas nodrošina labvēlīgu ienākumu un izdevumu bilanci.

Uzlabojot kvalitāti, parasti palielinās pašizmaksa. Tāpēc nedrīkst paaugstināt kvalitāti līdz bezgalībai, jo augstās cenas dēļ šo produktu nepirks (19. pielikums).

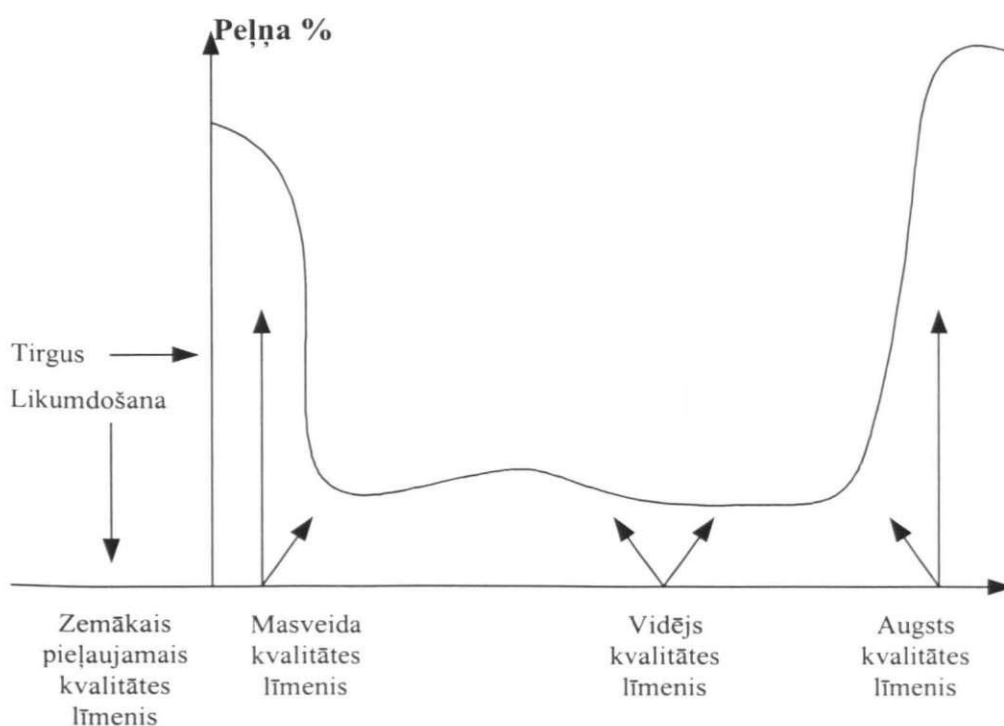
Tāpat jāņem vērā, ka kvalitāte ir objekta raksturotāju kopa, kas nosaka tā atbilstību noteiktām vai iedomātām prasībām. Katrai patērētāju grupai prasības var būt atšķirīgas. Līdz ar to izveidojas nepieciešamība pēc dažādiem kvalitātes līmeņiem.

Atšķirīgos kvalitātes līmeņus veido:

- atsevišķu prasību ievērošana vai neievērošana (kāda ir produkta drošības pakāpe, ekspluatācijas ilgums, izturība pret triecieniem un citām ārējām iedarbībām);
- estētiskās īpašības (cik veiksmīgi produkts pilda savas funkcijas);

- citas, katram izstrādājumam piemītošas specifiskas īpašības. Kvalitāti un kvalitātes līmeni nosaka vairāki faktori – tirgus, likumdošana un paši ražotāji.

Tirgus nosaka katram kvalitātes līmenim savu pārdošanas cenu. Viena veida precēm ar dažādiem kvalitātes līmeņiem tā ir atšķirīga. Par augstākās kvalitātes līmeņa izstrādājumu pircējs būs gatavs maksāt vairāk, ja viņš būs pārliecināts, ka iegūst produktu ar labākām īpašībām un ilgāku kalpošanas mūžu, nekā tas ir zemāka līmeņa izstrādājumiem¹. Kvalitāte vienmēr aplūkojama no vairākiem aspektiem. Tā, piemēram, ražotājam, uzsākot ražošanu, ir jāizvēlas savam produktam tādu kvalitātes līmeni, lai iegūtu pēc iespējas lielāku peļņu un uzņēmums varētu nosegt papildus izmaksas, kuras radušās paaugstinot produkta kvalitāti. Kvalitātes līmenis vienmēr jābalansē ar cenu un pieprasījumu tirgū. Tas nozīmē, ka nepieciešami detalizēti mārketinga pētījumi.

4.2.att. Produkcijas kvalitātes līmeņi.²

¹ Šodien preces cenu pamatā nosaka:

1. Kvalitātes sertifikāta pakāpe.
2. Atbilstība valstī pieņemtajiem standartiem.
3. Apstiprinātai firmas preču zīmei un firmas vārda atpazīstamībai pasaulē.

² A.Kročs. "Kvalitātes sistēmu ieviešanas ekonomiskie un sociālie aspekti Latvijā" R: "Newport International University, 2003.

Kā redzams no attēla 4.2., lielāko peļņu uzņēmumam nodrošina produkcija, kuras kvalitātes līmenis nav sevišķi augsts, bet tas tomēr apmierina lielāko daļu patērētāju, turklāt cena šāda līmeņa produkcijai ir relatīvi zema. Arī augstas kvalitātes līmeņa produkcija (luksusa preces) dod ievērojamu peļņu savas augstās cenas dēļ, taču šīm precēm pircēju skaits ir stipri ierobežots. Tādejādi uzņēmējam jāizvēlas uz kādu patērētāju viņš savu produkciju orientē.

4.2.1. Kvalitāte un likumdošana.

Latvijā darbojas vairāki likumi, kas nosaka produkcijas kvalitāti, pircēju aizsardzību un ražotāju atbildību. Vistiešāk uz kvalitāti ir attiecināms likums „Par patērētāju tiesību aizsardzību” un likums „Par preču un pakalpojumu drošumu un ražotāja un pakalpojumu sniedzēja atbildību”. Tāpat prasības pret kvalitāti regulē Civillikums – pircēju aizsardzība, un dažādi likumi, noteikumi un direktīvas atsevišķām preču grupām.

Likuma „Par patērētāju tiesību aizsardzību”, kas pieņemts 1992. gadā, 3. nodaļā aprakstītas prasības pret preču un pakalpojumu „pienācīgu kvalitāti”. Kur teikts, ka ražotāja, pārdevēja vai pakalpojumu sniedzēja pienākums ir nodrošināt preces vai pakalpojumu pienācīgu kvalitāti. Ražotājs, pārdevējs vai pakalpojuma sniedzējs ir atbildīgs par nepienācīgas kvalitātes preces pārdošanu vai pakalpojuma sniegšanu, kaut arī līgumā tas nav tieši norādīts.

Prece uzskatāma par nepienācīgas kvalitātes preci, ja:

1. tā neatbilst normatīvo aktu vai normatīvtechnisko dokumentu prasībām un līguma noteikumiem, bet, ja tādu nav – parasti izvirzāmām prasībām;
2. tā nav derīga mērķiem, kādi paredzēti normatīvtechniskajos dokumentos vai tehniskajā pasē, bet ja tādu nav, - mērķiem, kādiem tāda paša nosaukuma un apraksta preces parasti tiek izmantotas;
3. tā nav derīga mērķiem, kuriem patērētājs izvēlējies preci un par kuriem tas tieši vai netieši paziņojis pārdevējam, slēdzot līgumu, izņemot gadījumus, kad pārdevējs pārdošanas laikā nevarēja saprast šādus speciālus mērķus un patērētājam nebija iespēju pamatoties uz pārdevēja kompetenci un spriedumu.;
4. tā neatbilst īpašībām vai tās komplektācija neatbilst tai komplektācijai, kādas līguma slēgšanas vai piedāvājuma izteikšanas laikā pārdevējs uzrādījis ar preču paraugiem vai modeļiem.

5. Tā nav iesaiņota, bet iesaiņojums ir nepieciešams, lai pasargātu preci no bojājumiem vai bojāšanās;
6. Par to sniegta maldinoša, nepatiesa, nepilnīga vai neskaidra informācija vai tā nav sniegta vispār un tāpēc preci nav iespējams lietot paredzētajam nolūkam vai arī tā rada vai var radīt apdraudējumu patērētāja mantai, veselībai, dzīvībai vai videi;
7. Tā ir viltota.

1996. gadā Latvijā pieņemtais likums „Par preču un pakalpojumu drošumu un ražotāja un pakalpojumu sniedzēja atbildību” nosaka, ka droša prece ir prece, kas normālos vai paredzamos lietošanas apstākļos nerada patērētājam risku vai rada tādu minimālu risku, kurš uzskatāms par pieļaujamu un savienojamu ar drošumu, patērētāja dzīvības, veselības, īpašuma vai vides aizsardzības prasībām.

Likumdevēji nosaka nepieciešamo kvalitātes līmeni tādiem produktiem, kuri varētu nodarīt kaitējumu cilvēku veselībai, videi un sabiedrībai. Šādas prasības tiek ietvertas direktīvās, kuras tiek attiecinātas uz atsevišķām produktu grupām. Sīkākas norādes par šo produktu parametru robežvērtībām dotas direktīvās norādītajos standartos vai citos normatīvos dokumentos.

Likumdošana nosaka tikai zemāko pieļaujamo līmeni. Lielāko daļu no visām produktam izvirzītajām kvalitātes prasībām nosaka tirgus un paši ražotāji.

4.2.2. Kvalitāte un tirgus.

Tirgus nosaka katram kvalitātes līmenim savu pārdošanas cenu (21. pielikums). Viena veida precēm ar dažādiem kvalitātes līmeņiem tā ir atšķirīga. Par augstākās kvalitātes līmeņa izstrādājumu pircējs būs gatavs maksāt vairāk, ja viņš būs pārliecināts, ka iegūst produktu ar labākām īpašībām un ilgāku kalpošanas mūžu, nekā tas ir zemāka līmeņa izstrādājumiem.

Ražotājam, uzsākot ražošanu, ir jāizvēlas savam produktam tādu kvalitātes līmeni, lai iegūtu pēc iespējas lielāku peļņu. Kvalitātes līmenis jābalansē ar cenu un pieprasījumu tirgū.

Lielāko peļņu uzņēmumam nes produkcija, kuras kvalitātes līmenis nav sevišķi augsts, bet tas tomēr apmierina lielāko daļu patērētāju, turklāt cena šāda līmeņa produkcijai ir relatīvi zema. Arī augstas kvalitātes līmeņa produkcija (luksusa preces) dod ievērojamu peļņu savas augstās cenas dēļ, taču šīm precēm pircēju skaits ir stipri ierobežots.

Pircējam, ieejot veikalā, vienmēr ir iespēja izvēlēties, kuru preci no līdzīgo preču klāsta viņš iegādāsies. Lai iegūtu pozitīvu rezultātu, ražotājam ir jāveic vesels pasākumu kopums, kas ietver:

1. Patērētāju informēšana par doto produkcijas veidu. Informācija var būt masu medijos, bukletos u.c.
2. Kvalitatīvu iepakojumu ar skaidri salasāmu informāciju par produkcijas veidu;
3. Atgriezenisko saiti ražotājam ar pircēju. Ražotājs izzina patērētāja vēlmes, veicot aptaujas vai citus pasākumus, lai iegūtu informāciju par attieksmi pret produktu un uzzinātu patērētāja domas arī par pašu uzņēmumu. Ražotājs nodrošina arī kvalitātes prasībām neatbilstošas produkcijas apmaiņu vai bezmaksas remontu;
4. Citus pasākumus.

Sadarbība ar pircēju ražotājam ir ļoti nozīmīga, jo tikai tā viņš var uzzināt pircēja vēlmes, pretenzijas un ierosinājumus.

4.2.3. Kvalitāte un ražotājs.

Ražotājs rīkojas atbilstoši savām iespējām, ņemot vērā iekārtu iespējas, izejvielu kvalitāti, esošās tehnoloģijas, darbinieku kvalifikāciju, finansiālos līdzekļus un citas iespējas. Faktori, kas iespaido ražotāja produkcijas kvalitātes līmeņa izvēli un pārmaiņas var iedalīt trīs grupās – ekonomiskajā, sociālajā un tehnoloģiskajā.

Ekonomiskā ietekme.

Tuvākā un acīmredzamākā ietekme, kas izsauc izmaiņas ražošanā ir finansiālā situācija, jo tā ir viens no galvenajiem virzītājspēkiem jebkurā uzņēmējdarbības veidā. Ekonomiskajai ietekmei uz ražotāju var būt dažādas izpausmes.

Konkurence.

Konkurence un dažādas aktivitātes cīņā par tirgus pozīciju saglabāšanu ir faktors, kas izsauc dažāda veida izmaiņas, ieskaitot produkta kvalitātes izmaiņas. Uzņēmuma darbības panākumi un neveiksmes lielā mērā ir atkarīgas no tā vēlēšanās un vajadzības līdzināties vai pārspēt konkurentus. Šīs vēlēšanās raksturs ir ekonomisks, un var tikt aplūkots kā galvenā ietekme kvalitātes uzlabošanas ceļā.

Tradicionāli izpēte ir fokusēta uz ražotāju vai pārdevēju un viņa centieniem attīstīt produktus un pakalpojumus tādā līmenī, lai tie sasniegtu lielākus ienākumus un priekšrocības nekā konkurentiem. Tajā pašā laikā ražotājs/pārdevējs cenšas ietaupīt ražošanas procesā, un saglabāt pēc

iespējas zemākas izejmateriālu un citu resursu izmaksas. Tādējādi visa uzņēmuma darbība ir ļoti lielā mērā pakļauta ekonomiskajām ietekmēm.

Sadarbība ar piegādātājiem.

Veiksmīga sadarbība ar piegādātājiem var lielā mērā sekmēt uzņēmuma attīstību. Tas var tieši ietekmēt jaunu produktu attīstīšanu vai esošo produktu uzlabotas izmaiņas vai modifikācijas paplašināšanos, ar nolūku uzlabot biznesa aktivitāšu ekonomiskos rezultātus. Tā piemēram, no lieliem piegādātājiem, kas apkalpo plašu klientu loku visā pasaulē, var uzzināt, kādas ir jaunākās nozares tendences ārvalstu tirgos, tādējādi ieviešot novitātes un prognozējot pašu tirgus attīstību.

Ejot vēl vienu soli uz priekšu, uzņēmums un tā sagādes daļa var adoptēt partnerattiecību koncepciju, kas ir viens no veidiem kā veicināt kvalitātes vadību. Zinātnieks Spekmans (Spekman) apgalvo, ka tradicionālās attiecības ar piegādātājiem vairs nav pietiekamas, ir nepieciešama ciešāka sadarbība. Lai to sasniegtu, uzņēmumam ir jāsamazina piegādātāju skaits un tie jāiesaista jau produktu projektēšanas pašā sākuma stadijā. Tādējādi uzņēmums rada pieaugošas saistības attiecībā uz kvalitāti, jauninājuma attīstību un izmaksu samazināšanu.

Uzlabota kvalitāte.

Amerikāņu zinātnieks Doblens (Dobler) ierosināja domu, ka kvalitātes uzlabošana noved pie labumu gūšanas uzņēmuma iekšējā un ārējā vidē. Ārēji augstāka kvalitāte var novest pie tirgus daļas palielināšanās, bet iekšēji tā var samazināt pārbaudes, pārstrādes un brāķu skaitu. Kā rezultāts ir paaugstināta produktivitāte, lielāka strādnieku apmierinātība ar darbu, un galu galā zemākas izmaksas un lielāka peļņa.

Sociālā ietekme.

Tā kā jebkura produkcija tiek ražota sabiedrībai un arī ražošanas procesā piedalās cilvēki, tad ir svarīgi zināt kāda ir sabiedrības attieksme, vēlmes, iespējas un iespējamās nākotnes pārmaiņas. Sociālo ietekmi var iedalīt iekšējā un ārējā vidē. Iekšējā attiecas uz uzņēmuma darbiniekiem – to

personīgo attieksmi pret darbu, ētikas normām, vadības nostāju u.c. ārēji produkcijas kvalitātes izmaiņas ietekmē sabiedrības normas un vērtību skala, vajadzību un apmierinātības līmenis utt.

Uzņēmēju uzdevums ir pielāgoties sabiedrības vēlmēm un modelēt sabiedrības pārmaiņu iespējamus virzienus nākotnē, un atkarībā no tā veidot uzņēmuma nākotnes stratēģijas un plānošanu.

Mārketinga ietekme

Pēdējo gadu zinātnes un tehnikas sasniegumi ir radījuši būtiskas izmaiņas tirgus struktūrā, ko ir izsaukusi jaunu produktu attīstību un daudz lielāka to diferenciacija. Patērētājiem ir daudz lielākas izvēles iespējas. To izvēle savukārt nosaka kādas preces ražot, cik lielā daudzumā un kādā kvalitātē. Nepārtrauktās tehnoloģiskās pārmaiņas rada attīstības pamatu jaunām precēm, citiem vārdiem sakot, „pārmaiņas rada pārmaiņas”. Jauna produkcija nepārtraukti ieņem savu vietu tirgū, tādējādi ietekmējot produktu kvalitāti, un līdz ar to arī mainot uzņēmuma stratēģiju un tirgus struktūru. Šādā situācijā tautsaimnieciski principiālu nozīmi iegūst mērķtiecīgie (ilgtermiņa) mārketinga pasākumi (skat. X. attēls).

4.2.tabula

Mērķtiecīgā mārketinga pasākumi [3., 253.]

Tirgus segmentācija	Mērķtiecīgo tirgus segmentu izvēle	Preču pozicionēšanas tirgū
1. Tirgus segmentēšanas principu noteikšana	3. Saņemto segmentu pievilcības pakāpes novērtēšana	5. Lēmums par preču pozicionēšanu katrā no mērķtiecīgajiem segmentiem
2. Saņemto segmentu profilēšana	4. Viena vai nedaudzu segmentu izvēle	6. Mārketinga kompleksa izstrāde katram mērķtiecīgajam segmentam

Balstoties uz kompleksu analīzi, nepieciešams izstrādāt priekšlikumus sekojošos pamatvirzienos:

1. Latvijas sekmīgāka integrācija Eiropas Savienībā.
2. Latvijas tautsaimniecības pārstrukturizācija.
3. Latvijas tautsaimniecības nozīmības paaugstināšanās globālajos tirgus apstākļos.
4. Latvijas tautsaimniecības attīstība atsevišķos tirgus segmentos:
 - Latvijas iekšējā tirgū.
 - Eiropas Savienības vienotajā tirgū.
 - Trešo valstu tirgos.

Lai sakārtotu visus minētos jautājumus nepieciešams strādāt pie mārketinga un tirgzinības stratēģijas jautājumiem. Kā zināms stratēģija ir attiecīgo nozaru, organizāciju un uzņēmumu ilgtermiņa darbības rīcības plāns, paredzot tā realizācijai nepieciešamo resursu piesaisti. Tas pilnībā attiecas gan uz nacionālo, gan arī uz multinacionālo uzņēmējdarbības un mārketinga attīstības stratēģijas jautājumiem. Kā galvenās stratēģijas izstrādes sastāvdaļas varam izdalīt sekojošas:

1. Valsts tautsaimniecības attīstības makroekonomiskā analīze.
2. Nozares un konkrētās uzņēmējdarbības saimnieciskās darbības analīze.
3. Uzņēmējdarbības resursu izvietojuma, sadales un izmantošanas efektivitātes analīze.
4. Uzņēmējdarbības attīstības un kapitāla atdeves analīze.
5. Uzņēmējdarbības attīstību veicinošo faktoru analīze.
6. Tirgus segmentu apgūšana un nostiprināšanās tajos.
7. Preču pozicionēšana tirgū gan atsevišķu tautsaimniecības nozaru, gan arī atsevišķu tirgus segmentu griezumā.
8. Mērķtiecīgā mārketinga (gan nacionālā, gan arī multinacionālā) izstrāde, paredzot nepieciešamās darbības gan īstermiņā, gan vidējā termiņā, gan arī ilgtermiņā.

Tikai strādājot pie visa minētā jautājuma kompleksa ir iespējams izstrādāt ekonomiski pamatotu multinacionālā mārketinga ilgtermiņa stratēģiju.

Mārketinga pētījumi vienmēr saistīti ar konkrētām precēm, pakalpojumiem un tirgiem. Taču konkrētas preces un pakalpojumi vienmēr saistīti ar noteiktu tirgus segmentu, kas rada nepieciešamību ievērot zināmas atšķirības multinacionālā mārketinga plānošanā atkarībā no ražošanas nozares, preču izcelsmes zemes un paredzamā tirgus segmenta, kurā prece vai pakalpojums tiks realizēts.

Pareiza mārketinga plānošanas stratēģija ir nepieciešams priekšnoteikums efektīvai saimnieciskajai darbībai un panākumiem biznesā. Prakse rāda, ka Latvijā tikai 5% no visiem mazajiem un vidējiem uzņēmumiem (MVU) nopietni strādā pie mārketinga stratēģiskās plānošanas. Taču mazo (kopā ar mikrouzņēmumiem) un vidējo uzņēmumu Īpatsvars starp visiem Latvijas uzņēmumiem sastāda 99,8%. Analīze liecina, ka tieši tie uzņēmumi, kuri nodarbojas ar mārketinga stratēģisko plānošanu gūst vislielāko peļņu. Un tas ir pamatoti, jo sekmīgai darbībai nepieciešama mērķtiecīga spēku un resursu koncentrācija. Galvenais secinājums te ir sekojošs – kas labāk un sekmīgāk veiks stratēģiskās plānošanas darbu, tas ātrāk un vieglāk iekaros vietu biznesā, tajā skaitā arī starptautiskajā.

Pirms runāt par stratēģiju, uzņēmējam ir skaidri jādefinē savas saimnieciskās darbības mērķi un uzdevumi. Jāņem vērā arī tāds fakts, ka firmām, kuras nodarbojas ar tirdzniecību (mazumtirdzniecību vai vairumtirdzniecību) un realizē dažādas preces, tirdzniecības pētījumi nepieciešami arī tādēļ, lai aptvertu pēc iespējas plašāku klientu skaitu, neatkarīgi no tā, kur viņi dzīvo. Tātad jāorientējas uz plašu klientu auditoriju. Šajā ziņā milzīga nozīme ir multinacionālā mārketinga un tirgus pētījumiem.

Tirgus pētīšana nozīmē tādu faktoru analīzi un ievērošanu, kuriem ir ietekme uz attiecīgās produkcijas realizāciju tirgū. Tirgzinību sistēmā, kas ir multinacionālā mārketinga nozīmīgākais elements, izpēte notiek divos pamatvirzienos, kas atbilst diviem pieprasījuma veidiem: preču un pakalpojumu patēriņš kā pirmais virziens un investīciju plūsmas kā otrais virziens.

Patēriņu tirgus ir preču un pakalpojumu tirgus, kur galīgo produktu iegādājās gan juridiskās, gan arī fiziskās personas. Tirgus pētīšanas mērķis ir noteikt tirgus ietilpību, struktūru, monopolizācijas pakāpi, kā arī ekonomisku – ģeogrāfisku faktoru ietekmi uz tirgus attīstību, uz iespējamām perspektīvajām izmaiņām.

Lai noteiktu visvairāk pieprasītās preces ir nepieciešams visu milzīgo preču un pakalpojumu klāstu daudz maz klasificēt. Praksē pastāv divas vispopulārākās klasifikācijas metodes:

- īstermiņa preces, t.i. preces, kuras var izmantot vienu vai nedaudzas reizes (pārtikas produkti, mazgāšanas līdzekļi u.c.),
- ilgtermiņa preces, kuras var izmantot daudzkārt (sadzīves priekšmeti – ledusskapji, automašīnas u.c.), kā arī pakalpojumi, tātad darbība, kura orientēta uz patērētāju vajadzību apmierināšanu (apgērbī, apavi, masu kultūras pasākumi u.c.).

Otrās klasifikācijas pamatā ir patērētāju uzvedība. Te varam izdalīt ikdienas preces un pakalpojumus, rūpīgas izvēles preces un pakalpojumus un prestiža preces un pakalpojumus.

Ikdienas preces un pakalpojumus var sadalīt pēc impulsīvā rakstura, kuras iegādājas iedvesmas stāvoklī, kuras izvēle neprasa īpašu meklēšanu. Atšķirībā no šīs grupas, rūpīgas izvēles preces, kuras parasti patērētājs salīdzina ar analogiem gan pēc kvalitātes un cenas, gan arī pēc ārējā, vizuālā izskata. Rūpīgās izvēles preces un pakalpojumi gandrīz vienmēr pieprasa no pircēja noteiktas pūles, lai atrastu vajadzīgās preces un pakalpojumus vienā vai vairākos veikalos un lai būtu vēlāmā kvalitāte un pieņemama tās cena.

Par prestiža precēm tiek uzskatītas preces, kurām ir unikālas īpašības vai arī tās var viennozīmīgi asociēties ar noteiktu, pasaulē pietiekami pazīstamu firmu. Šādu preču iegāde parasti prasa lielas pūles un laika patēriņu no patērētāja, jo sarežģīti ir izvēlēties. Šeit visas pūles ir saistītas nevis ar pircēja grūtībām atrast preci vai vajadzīgo pakalpojumu, bet ar grūtībām izvēlēties un pieņemt attiecīgo lēmumu. Uz prestiža preču un pakalpojumu patērētāju pēc attiecīgā lēmuma pieņemšanas nekādi pārējie faktori parasti vairs neiedarbojas. Jebkura prece vai pakalpojums patērētājam piedāvā veselu kompleksu dažādas īpašības. Pie tam te varam runāt gan par pamatīpašībām, gan arī par dažādām papildus īpašībām, kuras arī ietekmē attiecīgās preces vai pakalpojuma cenu.

Patēriņu tirgū patērētāji iegādājas preci vai saņem pakalpojumu savu vajadzību apmierināšanai. Tirgus segmentācija pēc savas būtības nozīmē patērētāju sadalīšanu pa noteiktām grupām, atbilstoši to pieprasījumam un tirgus piedāvājumam. Atsevišķas grupas savstarpēji atšķiras ar savām konkrētajām prasībām. Jāievēro, ka tirgus segmentācijas pamatā vienmēr ir preces un pakalpojumu diferenciacija. Veicot tirgus segmentāciju jāņem vērā sekojoši faktori:

1. Potenciālā patērētāja dzimums un vecums.
2. Potenciālo patērētāju reālais ienākumu līmenis (reālā pirktspēja).
3. Patērētāja ģimenes stāvoklis, bērnu skaits, to vecums un dzimums.
4. Patērētāja izglītības līmenis, tā vajadzību struktūra.
5. Patērētāja dzīves vieta (lauki, pilsēta utt...).
6. Patērētāja profesija un hobiji.

Informācija par reālajiem ieņēmumiem firmai dod iespēju izdarīt secinājumus par to kādas preces gan pēc kvalitātes, gan arī pēc citiem rādītājiem ir izdevīgi realizēt attiecīgajā tirgū. Firms var izlaist preces un nodrošināt pakalpojumus savstarpēji stipri līdzīgus, bet būtiski atšķirīgas pēc kvalitātes un citiem rādītājiem. Tādēļ patērētāju prasību noteikšanai nepieciešams ņemt vērā visu ietekmējošo faktoru kompleksu.

Par iedzīvotāju materiālo stāvokli var spriest vadoties no tā, cik labklājīgs ir rajons, kādā stāvoklī atrodas dzīvojamais fonds un kāda ir dzīvokļa labiekārtotība un reģistrētie īpašumi (daļēji var tikt izmantoti Valsts Centrālās statistikas pārvaldes regulāri veicamie Mājsaimniecības budžeta apsekojuma dati). Protams, viena atsevišķa faktora ietekmes analīze ir nepietiekama, analīzei jābūt kompleksai, lai varētu spriest par patērētāju reālajām vajadzībām un finansiālajām iespējām.

Analizējot firmas stāvokli tirgū ir jāvērs īpaša uzmanība konkurentu firmām. Konkurentu darbības analīzei un izpētei ir nepieciešama sekojoša informācija:

- Aizņemtā tirgus daļa.
- Apgrozījuma apjoms un sortiments.
- Firmas zīme un produkcijas nosaukums.
- Produkcijas un pakalpojumu realizācijas sistēma.
- Reklāmas līdzekļi, veidi un intensitāte.
- Servisa apkalpojums, tā izcenojums.
- Produkcijas un pakalpojumu dizains.
- Līdzdalībnieku organizācijas.

Konkurentu firmu darbības analīze ir īpaši sarežģīta veicot multinacionālā mārketinga pētījumus. Ļoti svarīgi, lai tiktu izskatīti un izanalizēti sekojoši jautājumi:

- Tirgus ietilpība un tā raksturojošie rādītāji.
- Tirgus attīstības pamattendences.
- Tirgus attīstības pētījumi konkrētajā tautsaimniecības nozarē.

Tirgus apjoma noteikšana ļauj uzņēmuma vadībai noteikt, kādu tieši tirgus daļu attiecīgā firma ir iekarojusi noteiktajai preču vai pakalpojumu grupai. Nezinot tirgus izmēru un to piepildītību nevar izdarīt secinājumus par aizņemto un brīvo tirgus daļu. Pārdošanas apjoma palielinājums ne vienmēr nozīmē tirgus daļas palielināšanos. Visi šie faktori ņemami vērā veicot tirgus stratēģisko plānošanu. Stratēģiskās plānošanas uzdevums ir ar noteiktām metodēm un aktivitātēm izveidot dzīvotspējīgu saikni starp attiecīgās organizācijas ilgtermiņa mērķiem, uzņēmējdarbības resursiem un apkārtējās vides apstākļiem. Stratēģiskā plānošana vienmēr ir orientēta uz nākotni. Pamatproblēmas, kuras saistītas ar multinacionālā mārketinga stratēģisko plānošanu izriet no atšķirībām, kuras reāli pastāv starp dažādām valstīm – kopējā tirgus dalībniecēm.

Biznesa stratēģiskās plānošanas procesā lietderīgi izmantot tā saukto “General Electric Business Screen” matricu, kura nodrošina iespēju noteikt katras stratēģiskās biznesa vienības stratēģiju pēc diviem galvenajiem kritērijiem: darbības sfēras pievilcīguma un biznesa efektivitātes.

4.3. Kvalitātes vadīšana.

Kvalitātes vadīšana (angļu valodā – quality management) ir vispārīga vadības rīcība, nosakot kvalitātes politiku, mērķus un atbildību, kā arī to īstenošanu kvalitātes sistēmā ar kvalitātes plānošanu, kvalitātes vadību (kontroli, kvalitātes nodrošināšanu un kvalitātes pilnveidošanu).

Agrāk izmantotā tradicionālā pieeja kvalitātes vadīšanā balstījās uz izlaidis galaproduktu trūkumu noteikšanu un procesa ietekmēšanu ar atgriezeniskās saites palīdzību, ko uzņēmuma vadībai sniedza kontroles dienests un patērētāji. Mūsdienu pieeja kvalitātes vadīšanā balstās uz procesa nepārtrauktu monitoringu visās tā secīgās apakšsistēmās ar nepārtrauktu kļūdu novēršanu un procesa sakārtošanu ar atgriezeniskās saites palīdzību visos procesa posmos, tajā skaitā patēriņa posmā.

Produkta virzības operacionālā struktūra aptver produkcijas kvalitātes vadīšanas struktūru pa noteiktiem kvalitātes vadīšanas posmiem (20. pielikums). Ārzemju literatūrā šis modelis tiek dēvēts arī par kvalitātes cilpu.

Produkcijas kvalitātes vadīšanai visās valstīs tiek pievērsta liela vērība, un pēdējos gados ir vērojama jauna pieeja un stratēģija kvalitātes vadīšanā. Tai raksturīgi vairāki nosacījumi:

Produkcijas kvalitātes nodrošināšana ir sistemātisks process, kas pārņem visu uzņēmuma organizatorisko struktūru, nevis tehniska funkcija;

1. Jaunajam kvalitātes jēdzienam atbilst jauna uzņēmuma organizatoriskā struktūra;
2. Kvalitāte ir orientēta uz patērētāju, nevis uzņēmuma interešu apmierināšanu;
3. Kvalitātes jautājumi ir aktuāli, sākot no jauna produkta ieviešanas un beidzot ar pēc pārdošanas apkalpošanu, nevis tikai tiešā ražošanas cikla ietvaros;
4. Visaptverošā kvalitātes paaugstināšana ir iespējama tikai ar uzņēmumā strādājošo darbinieku ieinteresētu līdzdalību. Ar kvalitātes cilpas palīdzību tiek nodrošināta produkcijas izgatavotāja savstarpējā saikne ar patērētāju un visu sistēmu, kura risina produkcijas kvalitātes vadīšanas jautājumus.

Tomēr kvalitātes vadīšanas galvenā joma ir uzņēmuma tehnoloģisko resursu vadīšana. Pie tehnoloģiskajiem resursiem pieder ne tikai uzņēmuma ražošanas tehnoloģija, iekārtas, izejvielas un materiāli, bet arī uzņēmuma intelektuālais potenciāls. Tehnoloģisko resursu vadīšanā ietilpst trīs galveno funkciju veikšana – optimizācija, bagātināšana un aizsardzība.

Optimizācija ir uzņēmuma tehnoloģiskā potenciāla maksimāla izmantošana. Optimizāciju var nodrošināt darba pieredzes uzkrāšanas gaitā. Šo pieredzi uzņēmuma vadošie darbinieki var iegūt ilgstošā neatlaidīgā darbā un nepārtraukti studējot jaunāko speciālo literatūru vai augsti attīstīto valstu speciālistu pieredzi. Tā var rasties daudzi priekšlikumi ražošanas procesa organizācijas uzlabošanai un tehnoloģisko resursu efektīvai izmantošanai.

Bagātināšana ir uzņēmuma tehnoloģiskā potenciāla kāpināšana. Šis process ir saistīts ar dažādu racionalizācijas pasākumu veikšanu, kas izraisītu produkcijas izgatavošanas tehnoloģijas, izmantojamo materiālu vai paša produkta kvalitātes uzlabošanu. Visbiežāk tas ir iespējams, izmantojot zinātnes un tehnikas jaunākos sasniegumus jaunu tehnoloģiju un materiālu jomā.

Aizsardzība ir jebkuras negatīvas darbības nepieļaušana. Tā ir tāda darbība, kas izraisītu uzņēmuma tehnoloģiskā potenciāla samazināšanos. Šī funkcija tiek veikta galvenokārt ar jaunu izgudrojumu un atklājumu patentēšanas palīdzību un citiem, ne mazāk svarīgiem pasākumiem.

Veiksmīga kvalitātes vadīšana paaugstina produkta kvalitāti, un tas ļauj uzņēmumam:

1. paaugstināt produkta atbilstību klientu prasībām;
2. paaugstināt realizācijas apjomu;
3. paaugstināt konkurētspēju;
4. paplašināt tirgu;
5. noturēt preces cenu;
6. samazināt kļūdu līmeni;
7. samazināt brāķa līmeni;
8. samazināt garantijas izmaksas;
9. samazināt neapmierināto klientu skaitu;
10. samazināt inspekcijas un testēšanas izdevumus;
11. samazināt jauna produkta izstrādes laiku;
12. paaugstināt produktivitāti;
13. uzlabot piegādes apstākļus.

4.3.1. Vadīšanas politika un mērķi

Kvalitātes vadīšanas politika tiek formulēta kā uzņēmuma darbības princips vai ilgtermiņa mērķis, kura saturs ir šāds:

- uzņēmuma ekonomiskā stāvokļa uzlabošana;

- jaunu noieta tirgu paplašināšana vai iekarošana;
- produkcijas tehniskā līmeņa sasniegšana, kas pārsniegtu vadošo uzņēmumu līmeni;
- orientācija uz patērētāju prasību apmierināšanu;
- svarīgāko produkcijas kvalitātes rādītāju uzlabošana;
- produkcijas kvalitātes garantijas termiņu palielināšana.

Viena no svarīgākajām uzņēmuma vadītāja funkcijām ir visa darba plānošana un koordinēšana kvalitātes nodrošināšanas jomā, nepieciešamo savstarpējo sakaru nodibināšana ar kontroles dienestu un ražošanas nodaļām. Pēdējos gados ir mainījusies pieeja kvalitātes vadīšanai uzņēmumā.

Kvalitātes paaugstināšanas darbs ir obligāta firmas stratēģijas daļa.

Kvalitātes paaugstināšanas process noris, pamatojoties uz konkrētu programmu izstrādāšanu.

Kvalitātes vadīšanā galvenā nav kontrole, bet darbs bez defektiem.

Augstu produkcijas kvalitāti nodrošina galvenokārt bez defekta ražošana, bet ne tās gatavās produkcijas kontrole. Tiek paredzēts, ka visi iespējamie defekti tiek novērsti jau izgatavošanas stadijās, bet ne gatavā produkcijā. Šīs sistēmas izmantošana ļauj likvidēt iespējamus laika un materiālu zudumus, krasi samazināt izdevumus, konstatēt defektus ražošanas gaitā, nekavējoties tos novērst un nodrošināt visu apakšvienību darbu ar minimāliem izdevumiem. Šīs pieejas pamatā tiek ņemta Japānā izstrādātā sistēma „Kanban” („tieši laikā”). Tās būtība ir tāda, ka materiāliem un detaļām jānonāk katrā darba vietā tieši tajā momentā, kad pēc tiem rodas nepieciešamība, nevis jāatrodas lielos daudzumos jebkurā laikā. Šīs sistēmas ieviešana prasīja noregulētu mehānismu un atbildību no katra darbinieka savā darba vietā.

Piegādātājiem ir jābūt partneriem.

Amerikas firmu specifika nosaka, ka tām ir vairāki savā starpā konkurējoši piegādātāji vienām un tām pašām detaļām vai pusfabrikātiem. Lai samazinātu materiālo vērtību krājumus uzņēmumā, gatavās produkcijas ražotāji spriež piegādātājus šos krājumus turēt pie sevis. Tā kā krājumu uzglabāšanas un transportēšanas izdevumi tiek ieskaitīti ražošanas izmaksās un produkta cenā, tad ražošanas efektivitāte no tā nepaaugstinās.

Jaunums Amerikas firmu un viņu piegādātāju savstarpējās attiecībās ir šādas darbības:

Piegādātāju iesaistīšana kopējā darbā jau agrīnās ražošanas stadijās;

Ilgtermiņa līgumu slēgšana ar piegādātājiem par izejvielu, detaļu u.c. piegādi;

Piegādātāju apmācīšana strādāt pēc jaunām vadīšanas metodēm, piemēram, piegāde „tieši laikā” u.c.

Darbinieku kvalifikācijas paaugstināšana.

Pastāvīga darbinieku kvalifikācijas paaugstināšana ir neapstrīdama prasība praktiski visās amerikāņu un Rietumeiropas firmās, turklāt tā tieši satur jautājumus par produkcijas kvalitātes nodrošināšanu.

4.3.2. Kvalitātes uzlabošanas faktori.

Lai uzņēmums uzlabotu preču un pakalpojumu kvalitāti, ir vairākas jomas, kurām jāpievērš uzmanība un kuras varētu raksturot kā notektu izmaksu modeli, kā optimālu segmentu (22. pielikums). Varam izdalīt sekojošas jomas:

Stratēģiskās saistības.

Kvalitātes starta izejas punkts ir augstākās vadības stratēģisko saistību uzņemšanās. Šī galvenā saistība bieži tiek saprasta kā vispārējā kvalitātes vadīšana – nozīmīga un reāla organizācijas ietekme, kas vērsta uz izmaiņām biznesa nostādņēs, kas nosaka kvalitāti par vadošo faktoru visās uzņēmuma darbībās. Šāda nostāja ir svarīga vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, visiem uzņēmumā strādājošiem ir jāmaina priekšstats par to, ka kvalitāte nav tikai nerasniedzams ideāls, bet gan reāls mērķis, uz kuru tiekties. Otrkārt, lēmums sasniegt noteiktus kvalitātes mērķus balstās uz dažādām izmaksām – jaunu iekārtu un citu aprīkoju iegādāšanai. Tāpēc, bez augstākās vadības reālas iesaistīšanās kvalitātes vadīšanas procesos, kvalitātes paaugstināšana kļūst par vienkāršu saukli, bez reālām izmaiņām.

Darbinieku līdzdalība.

Uzņēmumu darbinieki ir tieši saistīti ar produkcijas izlaides apjoma palielināšanu (produktivitāti) un tātad arī no viņu darba tieši ir atkarīgs sasniegtais kvalitātes līmenis. Visas sekmīgas kvalitātes uzlabošanas programmas ietver darbinieku atbildības palielināšanu par viņu darāmo darbu, atbildību par to, lai viņi būtu pārliecināti, ka darbs tiek veikts pareizi un labi. Darbinieku iesaistīšana kvalitātes uzlabošanas procesā ir viens no nozīmīgākajiem faktoriem, lai sasniegtu izvirzītos mērķus. Viens no populārākajiem veidiem kā to panākt ir kvalitātes ciklu veidošana.

Jaunas tehnoloģijas.

Jaunu tehnoloģiju izmantošana ir ļoti noderīga kvalitātes uzlabošanai. Piemēram, automatizācija un roboti bieži vien spēj saražot produktus ar augstāku precizitātes pakāpi un labāku konsistenci, nekā to darot ar rokām. Attīstoties tehnoloģijām, rodas jaunas iekārtas, kas spēj veikt darbu arvien ātrāk, ar lielāku sarežģītības pakāpi un vairākām funkcijām. Bieži vien par augsta kvalitātes līmeņa sasniegšanas traucēkli var būt novecojošas iekārtas, kuras nespēj izpildīt darbu labā līmenī vai arī tām nepieciešama bieža apkope un remonts.

Kvalitatīvi materiāli.

Vēl viens efektīvs veids kā uzņēmums var uzlabot kvalitāti ir uzlabojot izmantojamo materiālu kvalitāti. Ja materiāli tiek piegādāti nekvalitatīvi vai nepietiekamā daudzumā tiek izjaukts viss ražošanas process. Labi, ja tas tiek konstatēts jau sākumā, pie materiālu saņemšanas. Pretējā gadījumā var rasties lieli zaudējumi sakarā ar nevajadzīgu darba un laika izšķiešanu, nekvalitatīvu produktu saražošanu un preču piegādes termiņu neievērošanu sakarā ar nepieciešamību pārstrādāt to. Tādējādi, lai izlabotu saražoto preču un pakalpojumu kvalitāti, ir jāuzstāda kvalitātes prasības materiālu piegādātājiem.

Uzlabotas metodes.

Uzlabotas metodes var uzlabot produkta un pakalpojuma kvalitāti. Ar metodēm tiek domātas visas operējošās sistēmas, kas tiek izmantotas uzņēmumā faktiskajā transformēšanas procesā. Tātad ražošanas procesā ir jāpielieto tādas metodes, kas visefektīvāk nodrošinātu uzņēmuma resursu izmantošanu.

4.4. Izgudrojumi un patenti.

Izgudrojumi un patenti nodrošina rūpnieciskā īpašuma aizsardzību un ir nozīmīgi ražotās produkcijas kvalitātes un konkurentsējas faktori. Latvijas Republikā ar izgudrojumu patentu pieteikumu pieņemšanu izskatīšanu un patentu izsniegšanu nodarbojas Latvijas Republikas Patentu valde¹.

2002. gadā no 170 Latvijas valsts Nacionālajiem pieteikumiem 150 jeb 88% pieteikumi ir saņemti no Latvijas pieteicējiem. Tādējādi tikai 12% no pieteikumiem tika iesniegti no citām valstīm.

4.3. tabula.

¹ Patentu valde dibināta 1991. gadā ar Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmumu "Par Latvijas Republikas Patentu valdes atjaunošanu".

Izgdrojumu pieteikumu un izsniegto patentu skaits Latvijā 2000.-2002.g. [60].

	Pieteikumu skaits			Izsniegto patentu skaits			Izsniegto patentu īpatsvars 2002. g.
	2000	2001	2002	2000	2001	2002	
1	2	3	4	5	6	7	8
Nacionālie pieteikumi	112	123	170	101	109	131	77,1%
Starptautiskie pieteikumi (PCT)	42	42	30	49	49	32	106,7%
Eiropas patentu reģistrācijas pieteikumi	24	15	14	13	13	17	121,4%
Patentu valdē iesniegto pieteikumu kopskaits	178	180	214	163	181	180	84,1%

Analīze liecina, ka izsniegto izgdrojumu patentu īpatsvars no visiem pieteikumiem pamazām samazinās. Ja 2000. gadā tas sastādīja 99,1%, tad 2001. gadā – 88,6%, bet 2002. gadā vairs tikai 77,1%. Lai arī citās pozīcijās (tādās kā “Starptautiskie pieteikumi” un “Eiropas patentu reģistrācijas pieteikumi”) ir vērojamas zināmas svārstības, kuras izskaidrojamas ar attiecīgo pieteikumu izskatīšanas aizkavēšanos, tomēr pamattendence paliek nemainīga – 2000 gadā – 91,6%, bet 2002. gadā – 84,1%. Tādejādi redzam, ka samazinās izsniegto patentu īpatsvars (rēķinot pret visiem pieteikumiem). Secinājums te ir viens – pastiprinās prasību līmenis un attiecīgie vērtējumu kritēriji. Tas savukārt paaugstina izsniegto patentu tautsaimniecisko nozīmību, nodrošina to atbilstību Eiropas Savienības prasībām. Gala rezultātā tas viss pozitīvi atsaucas uz ražojamās produkcijas kvalitātes rādītājiem, uz iespējām paplašināt preču un pakalpojumu realizāciju gan savās mājās, gan Eiropas Savienības un trešo valstu tirgos.

Ja analizējam izgudrojumu pieteikumu sadalījumu pa klasēm (IPC) 2002. gadā, tad redzams stāvoklis, kurš atspoguļots tabulā 4.4.

4.4. tabula.

Iesniegumu un izsniegto izgudrojumu patentu sadalījums pa IPC klāsēm 2002. gadā [60].

Klase / IPC	Pieteikumi		Izsniegtie patenti	
	Latvijas	Ārvalstu	Latvijas	Ārvalstu
A – cilvēku vajadzību apmierināšana	42	24	36	171
B – tehnoloģiskie procesi	27	15	12	45
C – ķīmija	30	22	36	214
D – Tekstils	1	-	2	2
E – Celtniecība	7	-	4	16
F – Mehānika	16	1	8	17
G – Fizika	15	2	14	20
H – elektrība	12	-	8	16
KOPĀ:	150	64	120	501

Analīze liecina, ka 2002. gadā izsniegtie patenti par izgudrojumiem sastādīja 85,7% no pieteikto pieteikumu kopskaita. Šajā sakarībā vienmēr vērojama laika nobīde. Tādēļ tieši salīdzināt iesniegtos pieteikumus un izsniegtos patentus viena gada ietvaros praktiski ir neiespējami. Lielais ārvalstīm izsniegto patentu skaits (īpaši grupās “A” un “C”) liecina par ārvalstu investīciju aktīvu ieplūdi Latvijā. Pamatā te jārunā par ķīmiju, tehnoloģiskajiem procesiem, fiziku, mehāniku, celtniecību un elektrību. 2002. gadā tekstilā, celtniecībā un elektrībā netika iesniegts neviens pieteikums, taču tika izsniegti 34 patenti. Tas liecina par iepriekšējos gados iesniegto priekšlikumu izskatīšanu un apstiprināšanu. Tādējādi varam secināt, ka Patentu valdē iesniegtie pieteikumi tiek analizēti un izvērtrēti aizvien rūpīgāk, kas, protams, veicina produkcijas kvalitātes paaugstināšanos un paaugstina tās konkurentsipēju.

Pastāv atšķirības atsevišķās klasēs. Tā, ja pēc pieteikumu īpatsvara klasēs “A”, “B” un “C” lielāks īpatsvars (no visa pieteikumu kopuma) ir pieteikumiem, kuri saņemti no ārvalstīm, tad pēc izsniegtajiem izgudrojumu patentiem grupā “B” dominē patentu saņēmēji no Latvijas.

Ja analizējam patentu pieteicēju un izsniegto patentu sadalījumu pēc to izcelsmes valsts, tad redzam stāvokli, kurš atspoguļots 4.5. tabulā.

4.5. tabula

Patentu pieteikumu un izsniegto patentu sadalījums pa izcelsmes valstīm 2002. gadā [60].³

Valsts	Pieteikumi	Izsniegtie patenti	Starpība starp iesniegumiem un saņemtajiem patentiem 2002. gadā
1	2	3	4
Latvija	150	120	- 30
Šveice	9	22	+ 13
Vācija	6	90	+ 84
Dānija	1	20	+ 19
Spānija	2	7	+ 5
Somija	1	11	+ 10
Francija	1	38	+ 37
Izraela	3	5	+ 2
Itālija	-	30	+ 30
Ungārija	-	7	+ 7
Nīderlande	-	12	+ 12
Krievija	2	5	+ 3
Zviedrija	1	29	+ 28
ASV	22	148	+ 126

Lielākie izgudrojumu patentu saņēmēji ir Latvijas, ASV, Vācijas, Francijas, Itālijas un Zviedrijas izgudrojumu pieteicēji. Analīze liecina, ka vērojama zināma saistība ar Latvijas ārējo tirdzniecību. Valstis, kurām ir ciešāki ekonomiskie sakari ar Latviju attiecīgi aktīvākas ir arī pieteikumu pieteicējas par izgudrojumiem un attiecīgi arī patentu saņēmējas.

Varam secināt, ka Latvijas Patentu valdes 10 darba gadu laikā izgudrojumu, preču zīmju un dizainparaug kā arī izsniegto patentu skaits ir stabilizējies. Taču zinātnisko pētījumu, tehnisko izstrāžu, kā arī ražošanas apjoms joprojām ir nepietiekams, lai nodrošinātu patentu un preču zīmju

³ Tabulā aplūkotas valstis, kurām 2002. gadā izsniegti vismaz 5 patenti.

pietiekamu kopskaita palielinājumu. Vēl līdz šim sastopami daudzi gadījumi, kad interesanti, tautsaimniecībai nepieciešami risinājumi, kā arī preču zīmes, nezināšanas dēļ paliek bez tehniskās aizsardzības. Tas liecina par nepietiekamām zināšanām īpašuma aizsardzības jomā. Latvijas Patentu valde un Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera (LTRK) veic plašu izskaidrošanas darbu sabiedrībā par rūpnieciskā īpašuma aizsardzības nozīmību arī no tautsaimniecības turpmākās attīstības viedokļa. LTRK reģionālajās nodaļās izvietoti normatīvie un metodiskie materiāli par rūpnieciskā īpašuma aizsardzības jautājumiem. Un tomēr galvenais faktors, kas reāli var ietekmēt patentu un preču zīmju pietiekumu būtisku palielinājumu ir valsts ekonomiskā izaugsme, proti, zinātnes, tehnikas un ražošanas attīstība. Tikai sakārtojot visus šos jautājumus var tikt nodrošināta Nacionālajā programmā nosprausto Latvijas rūpniecības attīstības politikas stratēģisko mērķu sekmīga sasniegšana.

5. Latvijas rūpniecības attīstības resursu analīze.

Uzņēmējdarbības resursi – nepieciešams uzņēmējdarbības faktors. Latvijas Konversācijas vārdnīcā resursi (fr. ressource) tiek skaidroti kā ienākumu avots, kā palīg līdzeklis ienākumu gūšanai. Pēc savas būtības tas ir pareizi, jo jebkurš no uzņēmējdarbības resursu veidiem ir savā ziņā līdzeklis ienākumu gūšanai [57].

Uzņēmējdarbības resursi pēc sava satura nenoliedzami ir ekonomiskie resursi. Jēdziens “ekonomiskie resursi” ekonomiskajā literatūrā ir pietiekami plaši un sen pazīstams. Šā jēdziena saturs ir bagātīgs un daudzveidīgs. Pēc loģikas te jāaplūko saistība starp ekonomiskajiem resursiem un ekonomiku kā starp atsevišķo un vispārīgo (vadoties no formālās loģikas prasībām), jo skaidrs, ka ekonomika pēc sava satura un būtības ir plašāks jēdziens: tajā ietilpst arī kategorijas, kuras nav pietiekami cieši saistītas ar uzņēmējdarbības ekonomiskajiem resursiem. Te nepieciešams uzņēmējdarbības resursus aplūkot gan no makroekonomiskā, gan arī no mikroekonomiskā līmeņa.

Par makroekonomiskās līmeni jārunā ņemot vērā noteiktas starpvalstu ekonomiskās attiecības, noteiktu uzņēmējdarbības attīstības līmeni un struktūru, noteiktas atšķirības valstu ekonomiskajā izaugsmē un to tautsaimniecības struktūrā un, protams, noteiktas atšķirības attiecīgajos ekonomiskās attīstības makroekonomiskajos rādītājos.

Makroekonomiskais līmenis vienmēr ir organiski saistīts ar mikroekonomisko līmeni. Šī saistība ne jau vienmēr uzreiz ir saskatāma, taču pastāv vienmēr. Pie tam neatkarīgi vai mēs runājam par godīgu uzņēmējdarbību vai par uzņēmumiem, kuri darbojas tā saucamās “ēnas ekonomikas” paspārnē. Jāatzīmē, ka kvalitatīva mikroekonomiskā analīze nav iespējama, ja kompleksi neanalizējam gan makroekonomikas, gan mikroekonomikas rādītājus. Protams, pastāv arī atgriezeniskā saistība. Korelatīvā saistība starp dažādiem vispārinātības līmeņiem ir likumsakarīga un saimnieciskās dzīves nosacīta.

Atbilstoši mūsu pieņemtajai nostādnei mikroekonomiskās līmenī jārunā par uzņēmējdarbības resursiem kā uzņēmuma ekonomiskās izaugsmes galvenajiem faktoriem, tās elementiem, par bāzi ņemot pašu uzņēmumu un ar tā attīstību funkcionāli saistīto apkārtējo vidi. Te, protams, jārunā ne vien par tīri ekonomisko, bet arī par sociālo, demogrāfisko, sociāli-psiholoģisko, ekoloģisko vidi, par dabas resursiem un visiem citiem uzņēmējdarbības resursu veidiem. Uzņēmuma saimnieciskās darbības efektivitāte ir atkarīga no dažādu gan iekšējo, gan arī ārējo faktoru ietekmes, no to savstarpējās mijiedarbības. Tieši tādēļ mikroekonomikas līmenis nevar tikt aplūkots tikai šauri

konkrēta uzņēmuma ietvaros. Te noteikti jāņem vērā dažādu ārējās vides faktoru ietekme. Konkrēti te būtu jārunā par:

1. Ekonomisko un sociālo situāciju valstī.
2. Valsts atbalstu uzņēmējdarbībai (Nacionālās programmas, piemēram, MVU attīstībai, īpaši atbalstāmie Latvijas reģioni un citas)
3. Valsts Investīciju politiku un investīciju reālo pieejamību uzņēmējiem.
4. Valsts nodokļu politiku, konkrēto nodokļu noslodzi uzņēmumam.
5. Tirgus attīstību, konkurenci un iekšējā tirgus aizsardzību, tās mehānismu.
6. Informatīvo nodrošinājumu, informācijas pieejamību un tās ticamības līmeni.
7. Citiem ar uzņēmējdarbības funkcionēšanu un attīstību saistītiem faktoriem.

Uzņēmējdarbības resursi nav viennozīmīgi traktējami. To vispārīgais iedalījums var būt stipri dažāds. Autori bieži vien sniedz dažādas, savstarpēji atšķirīgas uzņēmējdarbības resursu grupas, izdalot savstarpēji atšķirīgus resursu veidus. Šajā promocijas darbā galvenā uzmanība tiek pievērsta darba, finansu, dabas un informācijas resursiem.

5.1. Darba resursi kā uzņēmējdarbības resursi.

Darba resursiem kā uzņēmējdarbības resursiem vienmēr bijusi izšķiroša nozīme uzņēmējdarbībā. No uzņēmējdarbības viedokļa mūs interesē visas darba resursu sadaļas, neatkarīgi vai tās šodien jau tiek reāli izmantotas uzņēmējdarbībā vai arī pastāv tikai potenciāla iespēja šos resursus sākt izmantot. No valstiskā viedokļa svarīgi, lai Latvijā sagatavotais darbaspēks vai arī Latvijas iedzīvotāji, kuru profesionālā sagatavošana veikta par Latvijas valsts līdzekļiem (arī ārvalstīs), savas zināšanas un praktisko pieredzi izmantotu Latvijas valsts interesēs, tātad arī Latvijas uzņēmējdarbības interesēs. Tas ir jautājums par darba resursu saglabāšanu valstī un to racionālu un efektīvu izmantošanu.

Lai izprastu darba resursus un to būtību nepieciešams tikt skaidrībā ar sekojošiem terminiem: Darbs, darbaspēks, darba resursi, bezdarbnieki un ilgstošie bezdarbnieki, ekonomiski aktīvie un ekonomiski neaktīvie valsts iedzīvotāji, iedzīvotāji darbaspējas vecumā, aktīvie darba meklētāji un pasīvie darba meklētāji, nodarbinātie iedzīvotāji un vēl atsevišķām citām kategorijām. Tagad nedaudz sīkāk par atšķirībām mūsdienu skatījumā, kuras pamatā izveidojušās pārņemot Eiropas Savienības valstu uzskaites metodoloģiju un mainoties stāvoklim pašā Latvijā. Pamatā te

jārunā par tādas ekonomiskas parādības rašanos kā bezdarbs un ar to saistītajām ekonomiskajām un sociālajām problēmām.

Sastopams viedoklis, ka darbaspēks jātraktē kā indivīdi apveltīti ar fizisko un garīgo gatavību darbam, kas vienlaicīgi ir kritērijs piederībai pie darbaspēka kontingenta. Šādā skatījumā darbaspēkam kā uzņēmējdarbības resursam ir divējāda nozīme:

1. Cilvēku kopums, kas nodarbojas ar uzņēmējdarbību.
2. Indivīdu fiziskās un garīgās potences, to gatavība darbam.
3. Pareizāk ar darbaspēku saprast tautas saimniecībā reāli nodarbināto iedzīvotāju kontingentu. Tādejādi pārējos, reāli strādāt spējīgos, valsts iedzīvotājus (atbilstoši likumdošanai) kopā ar darbaspēku var ieskaitīt darbaspēka resursos.

Ja pieņemam piedāvātos apsvērumus, tad ir pamats uzskatīt, ka:

1. Pēc satura visplašākā kategorija ir “darba resursi”, jeb “darbaspēka resursi”, jo tajos ietilpst visi strādājošie, visi bezdarbnieki, kā arī dažādu iemeslu dēļ nestrādājošie darbaspējīgie valsts iedzīvotāji.
2. Nākamā pēc apjoma nāk grupa “darbaspēks”, kurā ietilpst visi reāli strādājošie iedzīvotāji, gan darbaspējīgā vecumā, gan strādājošie pensionāri un pusaudži. Šajā grupā ietilpst arī daļa reāli nestrādājošie, ja viņiem pastāv līgumattiecības ar darba devēju. Kā piemēru varam minēt māmiņas, kuras audzina bērnus līdz 3 mēnešu vecumam.
3. Skaitliski mazākā grupa ir darbaspējīgie darbaspējīgā vecuma iedzīvotāji, kuri aktīvi meklē darbu un veido grupu “bezdarbnieki”.
4. Tālāk seko darbaspējīgā vecuma darbaspējīgie iedzīvotāji, kuri dažādu iemeslu dēļ nestrādā tautas saimniecībā un nav pašnodarbināto personu statusā.

Līdzīgi kā pārējos uzņēmējdarbības resursus, tā arī darbaspēku un darba resursus aplūkosim divos līmeņos: makroekonomiskajā un mikroekonomiskajā līmenī. Otrajā gadījumā pamatā jārunā par uzņēmuma darbaspēku un tā tuvākajām rezervēm. Tātad darbaspēku skatām tautsaimniecības un atsevišķu nozaru līmenī, bet darba resursus skatām reģionālajā griezumā – atsevišķas apdzīvotās vietas, pilsētas, lauki, administratīvie rajoni, reģioni un valsts kopumā.

Lai regulētu uzņēmējdarbības un darba tirgus attīstību Latvijā jārealizē pārdomāta darbaspēka atražošanas, kustības un izmantošanas politika. Profesors Juris Krūmiņš šajā sakarībā kā darba tirgus galvenos mērķus Latvijā izvirza sekojošus [53]:

1. Sakārtot darba devēju un darba ņēmēju attiecības atbilstoši darba tirgus ekonomikas apstākļiem, lai veicinātu valsts ekonomisko izaugsmi un racionālu nodarbinātību.

2. Paaugstināt darbaspēka kvalitāti un nodrošināt atbilstošas kvalifikācijas speciālistus kā Latvijas, tā arī Eiropas Savienības tirgum.
3. Paaugstināt darbaspēka profesionālo un teritoriālo mobilitāti.
4. Risināt bezdarba samazināšanas problēmas dzimuma, vecuma, izglītības un teritoriālā griezumā.

No darba resursu organizēšanas viedokļa ļoti nozīmīgi ir visi izdalītie orientieri. Turpinoties Latvijas ekonomiskajai izaugsmei un tālāk attīstoties uzņēmējdarbībai šo orientieru nozīmība palielinās. Šīs izmaiņas paredz arī kvalitatīvas izmaiņas darba tirgū un attiecīgas strukturālas izmaiņas arī pastāvošajā darba resursu deficītā.

Darbaspēka, kā darba resursu aktīvākās daļas izmantošanā, ir noteiktas problēmas. Te izdalīsim 3 aspektus, kuri pietiekami uzskatāmi atspoguļo tādu parādību kā darbaspēka teritoriālo mobilitāti (darbaspēka teritoriālā mobilitāte ir cieši saistīta un pat nosacīta ar darbaspēka kvalitatīvajiem rādītājiem):

1. Vietējo darba resursu izmantošana uzņēmējdarbībā Latvijā.
2. Viesstrādnieku izmantošana uzņēmējdarbībā Latvijā.
3. Latvijas darbaspēka izmantošanas iespējas ārvalstīs.

Saturiski visbagātāko un visplašāko informāciju par darbaspēka izmantošanu Latvijā sniedz Tautas skaitīšanas dati, kā arī informācija, kuru sniedz Nodarbinātības valsts dienests. Diemžēl neviens no šiem informācijas avotiem pilnībā neaptver visu darbaspēka un tā rezerves kontingentu. Te varam norādīt vairākus iemeslus. Pamatproblēma te saistīta ar augsto bezdarba līmeni. Bezdarba uzskaites īpatnībām, kā arī ar tautas skaitīšanas metodoloģiju un nespēju apsekt visus iedzīvotājus. Šīs ir objektīvas grūtības ar kurām jāērķinās analizējot informāciju par darba resursiem kā uzņēmējdarbības esošajiem vai arī potenciālajiem resursiem.

Nākamais problēmu loks, kurš arī ir cieši saistīts ar uzņēmējdarbības resursiem attiecas uz viesstrādnieku izmantošanu. Viesstrādnieku izmantošanai Latvijā ir visai izplatīta un tradīcijām bagāta prakse. Atcerēsimies Vjetnamas meiteņu plašo izmantošanu Latvijas vieglās rūpniecības uzņēmumos 70.-80. gados. Plašo praksi meža darbos uzaicināt darbaspēku no Rietumu Ukrainas (tautā dēvētos Gucuļus). Šī prakse turpinās arī šodien. Te gan jāatzīmē, ka principiāli ir mainījusies viesstrādnieku pamatmītnes valstiskā piederība. Šodien viesstrādnieki pamatā ierodas no tādām Latvijas robežvalstīm kā Krievija, Baltkrievija, Igaunija un Lietuva. Salīdzinot ar Latvijas pirmsatmodas periodu daudzveidojusies ir nozaru struktūra, kurā viesstrādnieki tiek nodarbināti. Ja

agrāk tās pamatā bija vieglā rūpniecība un mežsaimniecība, tad šodien viesstrādnieki ir nodarbināti gandrīz vai visās nozarēs.

Kopumā 2001. gada sākumā Latvijā strādāja 1465 viesstrādnieki, no kuriem 360 ārvalstnieki jau bija no jauna noformējuši savus darba izsaukumus nākamajam periodam. Pēdējos gados viesstrādnieku kopskaits ar nelielām svārstībām turas aptuveni 1,5 tūkstošu līmenī. Līdz ar valsts turpmāko ekonomisko izaugsmi un ārvalstu kapitāla intensīvāku ieplūšanu Latvijā nodarbināto viesstrādnieku īpatsvars neapšaubāmi palielināsies.

Trešā problēmu grupa saistīta ar mūsu darbaspēka reālajām iespējām strādāt kādā no Eiropas Savienības valstīm. Jāatzīst, ka tas joprojām ir diskutabls jautājums. No pieredzes zinām, ka Latvijas jaunieši brauc pelnīties ne tikai uz ES valstīm, bet arī uz ASV. Taču pagaidām nav atrisināti jautājumi par sociālo aizsardzību un normālu, atbilstoši vietējiem normatīviem, izpeļņu. Pastāv vēl arī problēmas, kuras saistītas ar attiecīgo valstu likumdošanu, kura daudzos gadījumos ierobežo viesstrādnieku tiesības izpildīt pienākumus, kur nepieciešams tiešais kontakts ar iedzīvotājiem (piemēram, mazumtirdzniecība). Taču pēc iestāšanās Eiropas Savienībā visas šīs problēmas pamatos tiks atrisinātas.

Ja cilvēka faktoru novērtētu nevis kā izdevumus, bet gan kā uzņēmuma aktīvu, kuru jāprot pareizi izmantot, tad varam droši apgalvot, ka uzņēmuma lēmums par darbinieka pieņemšanu darbā izmaksātu ļoti dārgi un tiktu izvērtēts ļoti vispusīgi. Tā, ja lēmums tiktu pieņemts par jaunu mašīnu vai tehnoloģijas iegādi tieši par tādu pašu naudas summu, tad šo lēmumu pieņemtu tikai uzņēmuma vadība un neizbēgami paceltos jautājums par to pilnīgu noslodzi un apturēšanas izmaksām avārijas gadījumā. Diemžēl šādi jautājumi ļoti reti tiek izskatīti pieņemot darbā jaunus darbiniekus. Jau tradicionāli kadru atlasē pārāk lielu nozīmi pievērš viņu speciālajām zināšanām, bieži vien aizmirstot, ka šīs speciālās zināšanas ļoti ātri noveco, jo pilnveidojas tehnika un tehnoloģija, darba metodes un paņēmieni, strauji rit iekārtu un tehnoloģiju nevien fiziskā, bet arī morālā nolietošana. Pēc būtības darbaspēka novērtējumam būtu jābūt daudz komplicētākam un vispusīgākam. Šādā stāvoklī pilnīgi saprotama ir spēcīgāko firmu vēlēšanās atbildīgākajos amatos pieņemt augstas kvalifikācijas darbiniekus ar pietiekamu lielu pieredzi, kura iegūta pasaules slavenās un ekonomiski spēcīgās firmās. Diemžēl mazajiem uzņēmumiem šādas iespējas parasti nepastāv, kas samazina arī to reālās iespējas uz pieņemamiem nosacījumiem piesaistīt ārvalstu investīcijas.

Īpaši nozīmīgs ir jautājums par darbaspēka kvalitāti. Vispārējā nozīmē kvalitātes jēdziens izteic kādu parādību atšķirību no citām parādībām, ko raksturo ar attiecīgām parādībām raksturīgām iezīmēm. Attiecībā pret iedzīvotājiem un darbaspēku ar kvalitāti mēs saprotam sociāli nozīmīgo

īpašību kopumu, kas noteic fizisko, intelektuālo, tikumisko, morāli-ētisko, reproduktīvo un darba potenciālu jeb dzīvot un darbotiespēju lielumu jeb pakāpi. Protams, to ir sarežģīti izmērīt un noteikt konkrētam indivīdam, konkrētam darba darītājam. Vēl sarežģītāk to noteikt veselam kolektīvam, kurā parasti vienmēr pastāv vairāk vai mazāk izteiktas iekšējās gan formālās, gan arī neformālās nesaskaņas un konflikti. Līdz šim Latvijā iedzīvotāju kvalitāte speciāli pētīta ir nepietiekami. Parasti kā pamatkritērijus izmanto tādus rādītājus kā izglītība, veselība, darbaspējas u.c. Indivīds nepietiekami tiek raksturots no kvalitatīvo atšķirību viedokļa.

Darbaspēka pareizas atlases nozīme īpaši paaugstinās tirgus ekonomikas apstākļos. Un kvalitātes aspekts te jau kļūst par noteicošo. Jāatzīmē, ka pati darbaspēka kvalitāte ir ļoti ietilpīgs jēdziens. Vispārējos vilcienos par indivīda gatavību darbam jebkurā dzīves jomā, tai skaitā arī ražošanā, tai nepieciešamām fiziskām spējām, iegūto briedumu un pieredzi liecina attiecīgā cilvēka vispārējā un speciālā sagatavotība (izglītība), pieredze - tajā skaitā iepriekšējās dzīves un darba pieredze. Te sava būtiska nozīme ir arī novirzēm no veselības stāvokļa. Pamatos visus šos momentus fiksē dažādos personas dokumentos. Visi šie faktori ietekmē indivīda uzņēmību strādāt, kas ir viens no uzņēmējdarbības resursiem.

Uzņēmuma darba resursiem vienmēr jāatrodas uzņēmuma vadības uzmanības centrā. Jo kvalitatīvāk labāk ir sagatavots vadītājs, jo lielāku vērtību viņš veltī kadru atlasei, to racionālai un efektīvai izmantošanai. Pastiprinātu nozīmi kadru jautājums iegūst tirgus ekonomikas apstākļos. Te savukārt nozīmi iegūst darba attiecības gan formālās, gan neformālās. Jāatceras, ka konkrētās darba attiecības veidojas noslēdzot attiecīgo darba līgumu, bet formālās un neformālās darba attiecības veidojas uzņēmējdarbības reālajā procesā. Bieži vien tās pastāv pat pirms vienota darba kolektīva izveidošanās un ir faktors neformālo attiecību subjektiem sākt darboties vienā darba kolektīvā.

Darba attiecības gandrīz vai ir vissarežģītākais uzņēmuma darbinieku darbības aspekts. Nebūs pārspīlēti teikts, ka bieži vien daudz vienkāršāk ir sakārtot uzņēmumā radušās tehniskās un tehnoloģiskās nesaites nekā atrisināt konflikta situācijas kolektīvā. Taču pēdējās būtiski ietekmē darba rezultātus. Arī tehnikas izmantošanas efektivitāti.

Šajā sakarībā jāņem vērā atsevišķu indivīdu noslieces, intereses, simpātijas un antipātijas, dotības un spējas kā arī virkni citu faktoru. Lai arī cik tehniski labi būtu nodrošināts uzņēmums, tomēr bez cilvēka resursiem iztikt tas nespēj. Gala rezultātā viss ir atkarīgs no cilvēka, no viņa kvalifikācijas, elastīguma, spējas un vēlēšanās strādāt, no attiecīgā indivīda "uzņēmības". Rietumu speciālisti aizvien biežāk uzņēmuma struktūru aplūko kā priekšmetiskā un cilvēka kapitāla kopumu.

Pie tam praktiski nekad cilvēka kapitāla nozīmīgums netiek novērtēts zemāk nekā priekšmetiskā kapitāla nozīmīgums. Latvijas valstij tā vēl ir nākotne, taču domājams visai tuva.

Lai darba devējs sekmīgi motivētu darba ņēmēju augstražīgam darbam, principiāli svarīga nozīme ir pārzināt dažādos darba kolektīvā notiekošos konfliktus, pretrunas, intrigas u.c. negatīvas parādības. Taču zināt vien ir par maz. Šīs nesaskaņas jāprot atrisināt nekaitējot sekmīgai uzņēmējdarbībai. Tas arī ir nozīmīgs faktors, kurš ļauj efektīvāk un racionālāk izmantot uzņēmējdarbības darba resursus. Ar konfliktu mēs saprotam cilvēka noskaņojuma emocionālas izmaiņas, kuras var būt gan īslaicīgas, gan arī ilgstošas. Parasti pamats te ir kaut kādas jaunas informācijas saņemšana, kura izraisa pretreakciju un būtiski izmaina attiecīgā indivīda priekšstatu par attiecīgo objektu vai procesu. Latvijas Konversācijas vārdnīcā konflikts tiek definēts kā sadursme, strīds - arī uzskatu, viedokļu utt. [47].

Par konfliktiem plašākā nozīmē varam dēvēt jebkurus antagoniskus impulsus, intereses, viedokļus vai darbības, kuras nonāk pretrunā ar konfliktā iesaistīto pretējo pusi. Pēc konfliktu attīstības stadijām, tie tiek klasificēti sekojoši:

1. iekšējie;
2. starpresoru;
3. grupu un organizāciju;
4. formālie un neformālie.

Katram no tiem ir sava specifika un sev raksturīga saistība ar citām konfliktu grupām jeb veidiem. Katra no šīm grupām parasti atstāj savstarpēji atšķirīgu ietekmi uz darba resursu organizēšanu konkrētā uzņēmumā.

Darba konfliktu pamatā parasti ir resursu sadalīšanas problēmas, darba mērķu daudzveidība, darbinieku vērtību un nostādņu daudzveidība, sliktas komunikācijas, starppersonu konflikti un nesaskaņas. Konflikti atstāj spēcīgu ietekmi uz darbinieku darba pējām, uz to uzņēmību kā uzņēmējdarbības resursu kā arī uz citu uzņēmējdarbības resursu saņemšanas un izmantošanas efektivitāti. Konfliktsituācijas vienmēr atstāj nozīmīgu ietekmi uz darbinieku rīcību un parasti arī uz darba rezultātiem. Atsevišķos gadījumos konfliktsituācija veicina problēmas atrisināšanu, bet citos gadījumos kavē. Taču viens ir pilnīgi skaidrs. Ja uzņēmumā notiek aktīva darbība, tad konfliktu situācijas ir neizbēgamas. Tikai tur, kur nekas nenotiek, nav arī konfliktu. Kaut arī par to ir pamats diskutēt.

Lai vadītājs varētu sekmīgi vadīt organizāciju, tad viņam nevien jāprot atrisināt konflikta situācijas, bet jāprot arī tās prognozēt. Kā jebkurai parādībai arī konfliktam ir sava pozitīvā nozīme. Piemēram, inovācijas un izmaiņas, individuālās un grupas atbildības pieaugums, komandas vienotības atjaunošana utt... Savukārt konfliktu negatīvās sekas ir laika un resursu papildus patēriņš, informācijas izkropļojumi, morāli-psiholoģiskā klimata pasliktināšanās. Varam uzskaitīt vēl arī virkni citu momentu. Viss tas var izsaukt darba ražīguma pazemināšanos un produkcijas kvalitātes pasliktināšanos.

5.1. tabula.

Darbaspēka resursi pieprasījuma un piedāvājuma ierobežotās sistēmās.⁴

DARBĪBA	Piedāvājuma ierobežota sistēma	Pieprasījuma ierobežota sistēma
Darbaspēka iegāde (Pieprasījums)	Sākotnējā iecere var tikt pat vairākkārt koriģēta. Iecere var saskarties ar ierobežojumiem no piedāvātāja puses. Iegādes procesa realizācija prasa ilgāku laiku.	Sākotnējā iecere var tikt realizēta nekavējoties. Iecere nevar saskarties ar ierobežojumiem no piedāvātāja puses. Iegādes process netiek kavēts, tas ir vienreizējs akts.
Darbaspēka realizācija tirgū (Tirgus piedāvājums)	Sākotnējā iecere var tikt realizēta nekavējoties. Iecere nevar saskarties ar ierobežojumiem no piedāvātāja puses. Realizācija netiek kavēta, jo izvēle ir ierobežota.	Sākotnējā iecere var tikt pat vairākkārt koriģēta. Iecere var saskarties ar ierobežojumiem no piedāvātāja puses. Realizācija prasa ilgāku laiku. Jo liela ir izvēle.

Cilvēciskais faktors nenoliedzami ir ļoti nozīmīgs ražošanas faktors. Tieši tādēļ mēs pievēršamies nevien terminoloģijas un klasifikācijas aspektiem, bet arī kvantitatīviem, kvalitatīviem un sociāli psiholoģiskajiem aspektiem. Tā, piemēram, konfliktu teorija, kura nenoliedzami spēcīgi ietekmē ražošanu un atsaucas uz tās efektivitāti, vienlaicīgi ir gan ekonomiska, gan arī sociāli

⁴ Apkopojis autors.

psiholoģiska kategorija. Līdzīgi ir ar uzņēmējdarbību kopumā, kur nepieciešams izdalīt nevien tīri ekonomiskus aspektus, bet arī tādus aspektus, kā, piemēram uzņēmējdarbības filozofija un kultūra. Prakse liecina, ka arī šie faktori būtiski ietekmē uzņēmējdarbības resursus, ietekmē saistību starp to piedāvājumu, pieprasījumu un deficītu, lietojot Janoša Kornai terminoloģiju - to savstarpējo berzēšanos vai rīvēšanos (теория трения). Visspēcīgāk šī ietekme vērojama attiecībā pret darba resursiem kā uzņēmējdarbības resursiem.

Kadru komplektācija, izmantošana un atražošana atrodas gan uzņēmēju, gan valsts uzmanības lokā. To varam teikt gan par makroekonomisko, gan arī par mikroekonomisko līmeni. Taču tai pašā laikā jāsecina, ka apzinoties šo jautājumu tautsaimniecisko un sociālo nozīmību, šo principu konsekventa un stratēģiski pietiekami dziļi pamatota realizācija dzīvē pagaidām vēl Latvijā nav vērojama.

Latvijā veidojas paradoksāla situācija: pastāvot augstam bezdarba līmenim var reāli iestāties darbaspēka resursu deficīts. Latvija vienmēr ir raksturojusies ar iedzīvotāju un darbaspēka kvalitatīvu sastāvu. Lai gan mūsu valstī ilgstoši ir izvairījušies no termina "cilvēka kvalitāte", tomēr šodien mēs to apiet vairs nevaram. Šodien mēs saprotam ka kvalitāti raksturo nevien formālais indivīda izglītības līmenis, bet arī indivīda personības iezīmes – raksturs, attieksme pret ētiskām un morāles normām, spēja rūpēties par citiem cilvēkiem, uzticība sava uzņēmuma kolektīvajām interesēm.

Valsts statistikas dati rāda, ka paaugstinoties izglītības līmenim, samazinās bezdarbnieku īpatsvars attiecīgajās iedzīvotāju grupās. Līdzīgu secinājumu varam izdarīt arī analizējot bezdarbnieku sadalījumu pa profesijām. Kā redzam, vislielākais bezdarbnieku skaits ir starp vienkāršo profesiju pārstāvjiem, kurās netiek prasīts augsts izglītības līmenis un kurās pamatā ir liels roku darba īpatsvars.

Valsts Nodarbinātības dienesta izstrādes liecina, ka bezdarba vilnis Latvijā ir aptvēris praktiski visu profesiju pārstāvjus, arī kvalificētos strādniekus un kalpotājus. Tai pašā laikā vecuma struktūras analīze parāda, ka bezdarbnieki pamatā ir vidējā un vecākā gada gājuma cilvēki. Ja arī jaunieši stājas bezdarbnieku rindā, tad viņu motivācija parasti nav saistīta ar izdzīvošanas problēmām. Motivācija parasti saistās ar pietiekami interesanta un aizraujoša darba trūkumu. Jāatzīmē, ka bieži vien jaunie cilvēki orientējas uz profesijām, kurām viņi nu nekādi nav piemēroti ne pēc savas sagatavotības līmeņa ne citiem kritērijiem. Bezdarba jautājums cieši saistīts arī ar valstī noteikto pensionēšanās vecumu. Paaugstinoties pensionēšanās vecumam bezdarbnieku skaitsam ir tendence palielināties.

Jāatzīmē, ka Latvijā tautsaimniecības politikas realizācija ir veicinājusi darbaspēka orientāciju uz neražojošām nozarēm. Īpaši tas jāsaista par jaunākā un vidējā gada gājuma darbiniekiem. Te jāņem vērā, ka šodienas rūpniecībā līdzīgi kā lauksaimniecībā vidējais darbinieku vecums ir stipri vien vecāks par vidējiem rādītājiem visā tautas saimniecībā. Darbaspēks nav pietiekami motivēts darbam ražošanā. Tas ir viens no iemesliem, kādēļ Latvijā ir finansiālās problēmas ar budžeta izpildi, kādēļ vajadzīgajā līmenī nespējam nodrošināt pensiju indeksāciju un iedzīvotāju reālos ienākumus. Mēs neprotam novērtēt rūpniecības, kā nozīmīgas tautas saimniecības nozares, potenciālās iespējas Latvijas ekonomiskajā izaugsmē.

Laikā no 1990. līdz 1998. gadam Latvijas tautsaimniecībā nodarbināto kopskaits sarucis par 366 tūkstošiem. Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits samazinājās – par 204 tūkstošiem, bet pēdējā gada laikā – par 16 tūkstošiem. Tai pašā laikā nestrādājošo darba meklētāju skaits palielinājās par 162 tūkstošiem. Tāda ir statistika. Īpaši smagi šīs izmaiņas ir skārušas rūpniecību. Minētajā laika periodā rūpniecībā strādājošo kopskaits saruka par 200 tūkstošiem cilvēku. Šo izmaiņu rezultātā šodien rūpniecībā strādā tikai 18,4% no nodarbinātajiem, bet apstrādājošā rūpniecībā – 16,3%. Ja neaplūkojam pirmskara Latviju, kad vairums strādājošo strādāja lauksaimniecības nozarē (1935.gadā- 801,5 tūkstoši darbinieki jeb 65,9% no visiem strādājošajiem), tad Latvijā nekad nav bijis tāds stāvoklis kad apstrādājošā rūpniecībā strādātu salīdzinoši mazāk cilvēku kā lauksaimniecībā, medniecībā un mežsaimniecībā kopā ņemot. Vēl 1990.gadā apstrādājošā rūpniecībā bija nodarbināti par 140 tūkstošiem strādnieku vairāk nekā lauksaimniecībā, medniecībā un mežsaimniecībā kopā ņemot. Turpmākajos gados šīs atšķirības sāka krasi mainīties par sliktu rūpniecībai. 1997. gadā abās nozarēs strādājošo skaits izlīdzinājās, bet 1998. gadā apstrādājošā rūpniecībā strādāja jau par 7 tūkstošiem darbinieku mazāk. Šis process turpinās arī šodien un nav reāla pamata, lai tas neturpinātos arī turpmāk. Pilnīgi saprotams, ka bez ekonomiski pamatotas ilgtermiņa stratēģiskās plānošanas nedrīkst dominēt atsevišķas nozares šaurās intereses. Pamata kritērijiem vienmēr jābūt valsts ekonomiskās izaugsmes iespējām, iedzīvotāju dzīves līmenim un sociālajām garantijām.

Valsts statistikas dati liecina, ka gada laikā kopš 1998.gada maija mēneša strādājošo skaits apstrādājošā rūpniecībā samazinājās par 17,5 tūkstošiem, bet lauksaimniecībā – par 16,5 tūkstošiem. Savukārt visstraujāk strādājošo skaits palielinājies valsts pārvaldē, aizsardzības sistēmā, obligātajā sociālā apdrošināšanā, kā arī nekustamo īpašumu izmantošanā, nomā, komercdarbībā ar nekustamo īpašumu. Tas liecina par jauniešu profesionālo orientāciju, par profesionālo ievirzi. Ļoti žēl, ka darba vietas, kuras saistītas ar materiālo vērtību ražošanu lielā mērā ir zaudējušas savu prestižu

jaunatnes acīs. Jaunatne šodien ir pietiekami zinoša un pragmatiska, lai izprastu šā brīža ekonomisko neizdevīgumu strādāt ražošanā.

Līdztekus šīm problēmām jārunā par bezdarba problēmām. Lai gan kopumā Latvijā bezdarba līmenim ir tendence samazināties, tomēr demogrāfiski visvecākajā Latvijas reģionā – Latgalē, tas joprojām saglabājas trīskārt augstākā līmenī nekā valstī kopumā. Ir pamats apgalvot, ka vairums vidējā un vecākā gada gājuma bezdarbnieki ir bijušie rūpniecības strādnieki. Statistika liecina, ka 1935.gadā Latvijā bezdarba līmenis sastādīja tikai 0,9%. Protams, toreiz bija pavisam cita politiskā situācija, cits ražojošo nozaru attīstības līmenis un cita tautsaimniecības nozaru struktūra.

Latvijas teritorija ir pietiekami maza, lai rūpniecisko ražošanu strauji attīstītu jebkurā teritoriāli no Rīgas attālinātā rajonā. Un te vispirms jau uzmanību saista Latgales reģions. Lai gan bezdarba līmenis, tātad darbaspēka rezerves, tur ir lielas, tomēr pastāv problēmas ar darbaspēka kvalitāti. Daugavpils, kā lielākā apdzīvotā vieta Latgalē, ir koncentrējusi sevī Latgales rūpniecības galveno daļu. Arī pēc investīciju ieguldījumu apjoma Daugavpils ir vadošo pilsētu skaitā Latvijā. 90. gadu sākumā tika izveidota Rēzeknes speciālā zona, taču tās attīstība joprojām tiek kavēta. Var jau risināt jautājumu par Daugavpilī izvietoto rūpnīcu un ražotņu aktīvāku atvēršanu citos Latgales reģiona rajonos un pilsētās. Pamatots ir jautājums par reģionālajām reformām, kā tās ietekmēs patreizējo tautsaimniecības nozaru attīstību un izaugsmi. Līdz šim nav izdevies redzēt dažādo reģionālo reformu modeļu sociāli ekonomisko pamatojumu šādā skatījumā.

Zināmu ieskatu šai jautājumā varam gūt iepazīstoties ar VSP apsekojuma datiem par izmaiņām darba tirgū, kā arī par izmaiņām iedzīvotāju demogrāfiskajā sastāvā un nodarbinātības struktūrā. Kopējā aina nebūt nav iepriecinoša un daudzsološa.

Latvija vienmēr, arī PSRS laikā, raksturojās ar demogrāfiski vecu iedzīvotāju sastāvu un pastiprinātu iedzīvotāju sastāva novecošanos. Taču, ja toreiz nodarbināto novecošanos kavēja aktīva iedzīvotāju “migrācija”, kura atsevišķos gados nodrošināja pat 75% no iedzīvotāju kopējā pieauguma (Latvijā vairumā iebrauca cilvēki vecumā līdz 40 gadiem – tātad darbaspējīgā vecuma iedzīvotāji), tad tagad šis faktors darbojas pretējā virzienā. Un tas ir pareizi, jo suverēnas valsts ekonomisko un sociālo izaugsmi nedrīkst balstīt uz ārvalstu darbaspēka rēķina. Taču nedrīkstam ignorēt arī faktu, ka Latvijas tauta pamazām, bet stabili izmirst, pensionāru skaits palielinās. Pensionēšanās vecuma paaugstināšana ir īslaicīgs glābiņš, lai glābtu valsts budžeta deficītu, jo iedzīvotāju novecošanās process apsteigs pensionēšanās vecuma paaugstināšanos un ja līdz tam laikam mēs nespēsim atdzīvot ražojošās nozares un vispirms jau rūpniecību, tad atkal kārtējo reizi sastapsimies ar nopietnām problēmām.

Vēl līdz 1991. gadam Latvijā bija vērojams pozitīvs iedzīvotāju skaita dabiskais pieaugums. Šodien tas šķiet uz ilgu laiku neatgriezeniski negatīvs. Mirstība pārsniedz dzimstību turpat vai par 16 tūkstošiem cilvēku. Taču atcerēsimies, ka deviņdesmito gadu pirmajā pusē dzimušie bērni jau periodā līdz 2010. gadam slēgs darba līgumus ar darba devējiem. Viņi kļūs par ekonomiski aktīvajiem valsts iedzīvotājiem. Valstij beidzot aktīvi jāveic pasākumi, lai nodrošinātu paaudžu nomaiņai un pat paplašinātai atražošanai nepieciešamo ģimenes plānošanu – tā tad jāveicina dzimstības līmeņa paaugstināšanos (protams, ja turpmāk nevēlamies masveidīgi piesaistīt citu valstu darbaspēku, bet mēs to nevēlamies!). Taču ir viena liela problēma: demogrāfiskās izmaiņas vienmēr ir bijušas un būs inertas. Būtiskas iedzīvotāju demogrāfiskās uzvedības izmaiņas reāli var notikt tikai vairāku demogrāfisko paaudžu laikā. Taču līdz tam laikam Latvijai kā suverēnai valstij vēl jāizdzīvo un jānodrošina iedzīvotājiem normāli dzīves apstākļi.

5.2. tabula

Iedzīvotāju skaita izmaiņas un to ietekmējošie faktori laika periodā no 1991.g. līdz 2002. gadam [19].

	1991	1995	2000	2001	2002
Iedzīvotāju kopskaita izmaiņas	- 15161	-31049	- 17461	- 18486	- 14288
Dabiskais pieaugums	- 116	- 17336	- 11957	- 13327	- 12454
Migrācija	-15045	- 13713	- 5504	- 5159	- 1834

Rezultātā palielinās un turpmākajos gados vēl vairāk palielināsies demogrāfiskā noslodze. Valsts statistika informācijas trūkuma dēļ šo rādītāju attiecībā pret tautsaimniecībā nodarbinātajiem iedzīvotājiem parasti nerēķina. Tas tiek rēķināts tikai attiecībā uz iedzīvotājiem darbaspējas vecumā. Taču, ja mēs nedaudz nogrēkojam un izrēķinām šo rādītāju, ignorējot pietiekami pilnīgas informācijas esamību, tad redzam, ka uz katru nodarbināto iznāk jau viens apmaksājamais – šajā gadījumā tie ir bērni, vecie ļaudis un citi nestrādājošie.

Demogrāfiskās slodzes līmenis (Uz 1000 personām darbaspējas vecumā)1991.-2004.g. [19].

	1991	1995	2000	2004
Visi ekonomiski neaktīvie iedzīvotāji	772	772	698	591
Līdz darbaspējas vecumam	404	370	305	245
Virs darbaspējas vecuma	368	402	393	346

Tikmēr, kamēr mūsu valstī ekonomiski izdevīgāk būs pirkt un pārdot vai strādāt valsts pārvaldes institūcijās pat zemākā ranga ierēdņa statusā, nekā strādāt ražošanā – tikmēr stāvoklis rūpniecībā radikāli neuzlabosies. Taču tā jau ir valdības kompetence un viņas atbildība Latvijas tautsaimniecības un Latvijas iedzīvotāju priekšā. Skaidri jāapzinās rūpniecībai ierādāmā vieta Latvijas ekonomikā, jāaktivizē darbs pie stratēģiskās plānošanas, jāpastiprina kontrole un atbildība par nosprausto plānu sekmīgu realizāciju dzīvē. Jāatceras, ka rūpniecība jau daudzus pirmsatmodas gadus bija vadošā tautsaimniecības nozare, ar bagātām tradīcijām. Nenoliedzami, ka deviņdesmitajos gados noteicošā rūpniecības nozare Latvijā ir apstrādājošā rūpniecība, kura šodien jau privatizēta vairāk nekā par 90%. Taču tas nebūt nenozīmē, ka valstij nav jāveicina šās nozares attīstība. Taisni otrādi, privātais sektors vienmēr ir mobilāks, labāk spēj pielāgoties tirgus izmaiņām, līdz ar to ir efektīvāks par valsts sektoru, kurš vienmēr raksturojas ar zināmu stagnātumu. Mēs joprojām nenovērtējam rūpniecības lielo tautsaimniecisko nozīmi. Labi jāsaprot, ka šodien rūpniecības ekstensīvās attīstības ceļš ir izslēgts, te pamatā jāorientējas uz intensīvo attīstību ieviešot jaunas tehnoloģijas, modernizējot ražošanu, paaugstinot darba efektivitāti. Tas, protams, prasīs aktivizēt darbaspēka profesionālo sagatavošanu atbilstoši rūpniecības jaunajām prasībām. Te būs jāprot apvienot veco speciālistu bagāto darba pieredzi ar jaunatnes entuziasmu.

5.2. Finanšu resursi kā uzņēmējdarbības resursi.

Finanšu resursi līdzīgi kā darba resursi ir uzskatāmi par uzņēmējdarbības galvenajiem resursiem. Bez darbaspēka un finansēm uzņēmējdarbība nav iespējama. Šī aksioma ir pilnīgi skaidra

un saprotama ikvienam Latvijas uzņēmējam. Ja uzskatām, ka Latvijā veicamās finanšu sistēmas pamatuzdevums ir izveidot stabilu konsolidētu kredītiestāžu uzraudzības sistēmu un nodrošināt turpmāko kapitāla tirgus attīstību, tad mums jāatzīst, ka uzņēmējdarbības resursu organizēšanai un izmantošanai tautas saimniecībā šajā ziņā ir izšķiroša nozīme.

Lai optimizētu finanšu resursu apjomu un tautsaimniecībai vēlamā gultnē nodrošinātu naudas plūsmas nemitīgi jāpilnveido valsts Monetārā politika un jāveicina banku sektora attīstība un šā sektora darbības pastiprināta kontrole no valsts puses. Praktiski visā Latvijas atmodas periodā Strukturālo reformu politikas pamatmērķi ir bijuši: “.. nodrošināt cenu liberalizāciju, subsīdiju atcelšanu, finanšu kontroli, kā arī nodrošināt liberālu tirdzniecības režīmu un maksājumu sistēmu” [61., 67. lpp.] Taču dažādos laika periodos mainījās prioritātes un rezultātā arī kopējās reformas pasākumu efektivitāte. Atsevišķo pasākumu nozīmība joprojām nav mazinājusies. Tikai sākot ar 90. gadu beigām, sakarā ar banku sistēmas stabilizēšanos un valdības veiktajiem pasākumiem valsts ekonomikas atveseļošanās, strukturālie pārkātojumi monetārās politikas un banku sektoru jomās ir kļuvuši efektīvāki, ar lielāku tautsaimniecisko atdevi. Taču stratēģiskās problēmas joprojām ir saglabājušās. Šajā sakarībā LTRK Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības komisijas vadītājs Andris Lasmanis prognozē: “Pārmērīga uzticība lielajiem investoriem var apdraudēt mazas valsts attīstību. Uzsākot sadarbību tikai ar vienu stratēģisko investoru, Latvijas valsts riskē nokļūt sarežģītā ekonomiskajā situācijā gadījumā, ja attiecīgais investors nolemj savu ražotni likvidēt vai pārcelt uz citu valsti” [36.].

Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu pārstāvji pilnīgi pamatoti vēlas lielāku valsts atbalstu savai uzņēmējdarbībai. Tas ir pilnīgi saprotams, jo pagaidām valdības pieņemtie valsts fiskālās politikas un MVU attīstību veicinošie likumprojekti un normatīvie akti tiek ieviesti reālajā dzīvē pārāk kūtri. Jāatceras, ka gandrīz vai 100% no Latvijas uzņēmumiem ir tieši mazie un vidējie uzņēmumi. Valstij būtu nepieciešams atbalstīt tieši šos uzņēmumus, līdzsvarojot to sadarbību ar ārvalstu investoriem. Protams, pagaidām Latvijā vēl ir ļoti daudz smagu problēmu, kuras kavē uzņēmējdarbības attīstību. Galvenās problēmas te ir sekojošas:

1. Darba devēju liela daļa nepietiekami apzinās, ka nodokļu maksāšanai jāklūst neizbēgamai un ka tā ir būtiska pilsoniskās apziņas izpausme. Patreiz nodokļu jomā valstī valda tā sauktā maksātnespējas pieeja – nostādne, ka persona nodokļus maksā neatkarīgi no tā, kādus pakalpojumus valsts tai piedāvā kā atlīdzību. Potenciālas priekšrocības ir izmaksu – ieguvumu pieejai, kad valdība piedāvā dažādus labumus (izglītību, veselības aprūpi utt.) un nodokļu maksātāju nauda sedz šo pakalpojumu izmaksas. Šādos apstākļos valdībai ir

pienākums sniegt precīzu informāciju par dažādu pakalpojumu pieejamību un kvalitāti, šo pakalpojumu finansēšanas avotiem un šo resursu iekasēšanas gaitu. Ja ieņēmumi nerasniedz vajadzīgo apjomu, valdībai ir divas iespējas: samazināt pakalpojumu apjomu līdz ieņēmumu atbilstošam līmenim vai palielināt deficītu un aizņemties naudu pakalpojumu sniegšanai [59., 53. lpp.].

2. Latvijas valdības veiktie pasākumi kopumā pagaidām vēl nepietiekami veicina MVU attīstību atbilstoši sabiedrības interesēm. Taču būtu nepareizi domāt, ka valdība šajā jomā neko nedara. Tā, uzņēmuma ienākuma nodoklis tika samazināts līdz 19% par 2003. gadu un 15% - par 2004. gadu (bijušo 25% vietā). Paredzama arī nekustamā īpašuma likmes tālāka samazināšana. Notiek diskusijas par triju, uzņēmumam tik ļoti nozīmīgu nodokļu likmju samazināšanu: uzņēmuma ienākuma nodokļa (līdz 10-15%), Pievienotās vērtības nodokli (līdz 10-15%) un sociālā nodokļa (līdz 30%). Visi šie pasākumi pozitīvi ietekmēs uzņēmumu nodrošinātību ar finansu resursiem.
3. Pasākumu trūkums vietējā tirgus aizsardzībai. Šīs grupas pasākumu komplekss var tikt realizēts pamatā izmantojot trīs mehānismus, kuru realizācija Latvijā pagaidām vēl tiek izmantota ļoti nepilnīgi:
4. Antidempinga pasākumus, kuri realizējami gadījumos, kad importa preces tiek realizētas par dempinga cenām;
5. Pasākumus pret subsīdiju importu, kuri realizējami, ja tiek eksportēta produkcija, kuras ražošanai eksportētājā valstī ir saņemtas valsts subsīdijas;
6. Iekšējā tirgus aizsardzības pasākumus, ja kādas preces importa gadījumā vietējiem uzņēmējiem rodas būtiski zaudējumi.

Visi minētie pasākumi ietekmē uzņēmējdarbības finansu resursu apjomu, tātad arī MVU reālās attīstības un izaugsmes turpmākās iespējas. Tie ir saistīti ar uzņēmējdarbības resursiem, to komplektāciju un izmantošanu. Praktiski to tā arī uztver. Taču jāprot salikt pareizos akcentus uz tīri teorētiskiem momentiem attiecībā uz finansēm kā uzņēmējdarbības resursiem.

Tagad līdzīgi kā iepriekšējā sadaļā pacentīsimies tikt skaidrībā ar tādām kategorijām kā "kapitāls" un "finansu resursi", kā arī noskaidrosim vai nauda un vērtspapīri ir uzskatāmi par uzņēmējdarbības resursiem. Aplūkojot dažādus uzņēmējdarbības resursu variantus, mēs sastapāsimies gan ar kategorijām "kapitāls", gan ar "finansu resursi". Tagad palūkosimies kā Georgs Libermanis traktē terminu kapitāls attiecībā uz uzņēmējdarbības resursiem.

Kapitālu, kā ražošanas resursus raksturo gan darba līdzekļi, gan darba priekšmeti. Taču, ja darba līdzekļi tiek pieskaitīti pilnībā pir resursiem, proti, mašīnas, iekārtas, sakaru un transporta līdzekļi, instrumenti, enerģijas pārraides līnijas, cisternas, mucas, cauruļvadi, visdažādākā tara, ēkas, celtnes, ceļi, ostas, tilti u.c., tad runājot par “darba priekšmetiem” uzreiz tiek izslēgti dabas resursi. Runājot par darba līdzekļiem un darba priekšmetiem tiek pasvītrots, ka tie tiek iegādāti (tātad nopirkti). Tieši šā iemesla dēļ nauda, kā maksāšanas līdzeklis, netiek uzskatīts par uzņēmējdarbības resursu. Līdzīgi kā iepriekšējā sadaļā “darbs”, tā arī “nauda” ir tikai līdzeklis, lai tiktu pie resursiem. Taču te ir zināma nekoncekvence. Un iemesls tai ir tas, ka naudu izmanto ne tikai, lai iegādātos ražošanas līdzekļus kā uzņēmējdarbības resursus. Par naudu tiek iegādāta arī apmaksājamā dabas resursu daļa (pilsētās ūdens u.c. veidi), kā arī darbaspēks kā uzņēmējdarbības resurss (tiek maksāta darba alga, piemaksas pie algas).

Monetārisma teorijas pārstāvis Samuelsons kapitālu definēja kā ilgstošas lietošanas priekšmetu, kurš radīts citu priekšmetu ražošanai. Šādā skatījumā kā redzam runa iet par ražošanai nepieciešamo resursu iegādi, par ražošanas procesa nodrošināšanu. Tas, protams, paplašina termina “kapitāls” traktējumu.

Izejot no augstākminētajiem apsvērumiem, uzskatu, ka loģiskāk ir runāt nevis par “kapitālu” kā par uzņēmējdarbības resursu paveidu, bet gan par “finansu resursiem”. Tai pašā laikā jāapzinās, ka atšķirības starp šo abu terminu saturu ir visai nosacītas.

Un vēl viena nianse. Ir autori, kuri izdala materiālos (citreiz materiāli-tehniskos) uzņēmējdarbības resursus, kurus traktē “kā darba līdzekļu un darba priekšmetu kopumu (tātad ražošanas līdzekļus) ko izmanto ražīgam un neražīgam patēriņam”. Protams šos resursus uzskata par sabiedrības ekonomisko resursu vienu no sastāvdaļām. Arī šis jautājums ir diskutējams. Jautājums ir viens: vai ražošanas līdzekļi parādās kā atsevišķs uzņēmējdarbības resursu paveids, vai arī tie savu izpausmi gūst ar naudas starpniecību (Kapitāla vai Finanšu resursu starpniecību)? Šajā sakarībā nevaram nepiekrīst arī Dāvidam Rikardo, kurš uzskatīja, ka kapitāls ietver nevien materiālos, bet arī nemateriālos priekšmetus (izglītība, spējas, uzņēmība u.c.).

Lai gan principā Georga Libermana piedāvātais dalījums ir pieņemams, tomēr jāatzīmē, ka īsti korekts tas nav. Jāapzinās ir fakts, ka dzīvē pilnības nepastāv, vēl jo mazāk to ir praktiskajā uzņēmējdarbībā, kura saistīta ar tik dažādām dzīves un ekonomikas situācijām, ka nav iespējams tās nomodelēt. Finanšu resursi līdzīgi kā darba resursi ir uzskatāmi par uzņēmuma centrālajiem resursiem. Cilvēks un finanses ir uzņēmējdarbības centrālās sviras. Šim aspektam jāatspoguļojas uzņēmējdarbības resursu tipoloģijā.

Kā zināms, finanšu resursi ir naudas līdzekļi, kuri veidojas saimnieciskās darbības rezultātā un atrodas valsts, uzņēmumu, iestāžu un organizāciju, kā arī privātpersonu rīcībā. Lai gan finanšu resursi rodas saimnieciskās darbības rezultātā, tomēr tie ir arī pašas saimnieciskās darbības viens no pamatfaktoriem. Absolūtais vairākums no uzņēmējdarbības resursiem ir maksas resursi – tātad tiem nepieciešams noteikts finansiālais nodrošinājums. Jautājums par finanšu resursiem ir principiāls jebkurai ražotnei, jebkurai uzņēmumam un, protams, valstij kopumā. Uzņēmuma darbības rezultāti daudzējādā ziņā ir atkarīgi no uzņēmēja spējas pareizi noteikt nepieciešamo finanšu resursu apjomu, rast iespēju piesaistīt trūkstošos līdzekļus uz pieņemamiem, ekonomiski pamatotiem, nosacījumiem un maksimāli lietderīgi šos līdzekļus izmantot.

Finanšu resursi veidojas uzņēmējdarbības rezultātā. Jebkura uzņēmējdarbība finansiālo stāvokli raksturo tā ekonomiskie resursi, t.i. viss, kas pieder uzņēmumam un ir tā finansēšanas avots. Ar uzņēmuma finansēm mēs saprotam naudas ienākumus, kuri atrodas uzņēmēja rīcībā un ir paredzēti finanšu saistību kārtošanai ar valsts un vietējiem budžetiem, bankām, apdrošināšanas kompānijām, uzņēmuma darbības paplašināšanai, ražošanas un citu izmaksu segšanai. Finanšu resursu veidošanās avoti ir uzņēmuma paša un piesaistītie līdzekļi. No dažādiem finanšu avotiem veidojamie finanšu resursi ļauj uzņēmumam savlaicīgi veikt investīcijas jaunās ražotnēs, nodrošināt visu ražošanas un preču realizācijas ciklu. Mūs vairāk interesē finanšu resursu izlietojums citu uzņēmējdarbībai nepieciešamo resursu iegādei un pirmkārt jau ražošanas līdzekļu iegādei un darba algas fonda izmaksu segšanai.

Nepieciešamību pēc finanšu resursiem nosaka attiecīgā uzņēmuma ekonomiskais stāvoklis, tehnoloģijas un virkne citu faktoru. Finanšu resursi ir visciešāk saistīti ar visiem pārējiem resursiem. Te jārēķinās ne vien ar pieprasījumu un piedāvājumu pēc noteiktas naudas masas (ar kapitāla tirgu), bet arī ar šā pieprasījuma un piedāvājuma regulējošiem faktoriem. Te jārunā par valsts monetāro politiku, par valūtas stabilitāti, par inflācijas līmeni, banku kredītprocentiem, par reālo stāvokli valsts budžetā un iespējām valsti nodrošināt savu finansiālo saistību izpildi ar uzņēmumiem un iedzīvotājiem. Te ir runa par iedzīvotāju reālo pirktspēju un reālajām iespējām uzņēmumam realizēt savu produkciju, te jau ir runa par noteiktu cenu politiku.

Uzņēmumam organizējot uzņēmējdarbību ar visiem šiem faktoriem jārēķinās. Pārlietu liels nodokļu slogs, preču kustību traucējoši un vietējo ražotāju neaizsargājoši muitas noteikumi, refinansēšanas likmes pārāk augsti griesti un grūtības kredītu saņemšanai, kā arī valsts budžeta problēmas – tie ir faktori, kuri var konkrētu uzņēmumu novest līdz bankrotam.

Lai gan tirgus ekonomikas apstākļos strauji palielinās privātā sektora nozīme, privātā kapitāla un atbilstošas izcelsmes finanšu resursu nozīme, tomēr valsts regulējošā loma, valsts

finansu politikas nozīme saglabājas. Varētu pat teikt, ka tirgus ekonomikas apstākļos valsts finansu politikai ir ekonomiski smagākas sekas (gan pozitīvās, gan arī negatīvās). Sociālisma apstākļos valsts finansiālās neveiksmes ietekmējot uzņēmuma darbību, tomēr uzņēmumu līdz bankrotam nenoveda. Vispār pat jēdziens “bankrots” nepastāvēja – uzņēmumi bija valsts pārraudzībā, uzraudzībā un aprūpē. Tirgus ekonomikas apstākļos sekas bieži vien ir jau uzņēmumam graujošas. Tādēļ runājot par uzņēmuma finansu resursiem mēs nevaram ignorēt makroekonomikas finansiālās problēmas.

Lai organizētu uzņēmējdarbības finansu resursus, nepieciešams izprast finansu resursu plūsmu veidošanās mehānismu nevien pašā uzņēmumā, bet arī ārpus tā. Tā ir vēl viena finansu resursu īpatnība – tie aktīvi strādā ārpus uzņēmuma, tātad apkārtējā vidē. Šeit pieskarsimies diviem momentiem: investīciju politikai un Valsts budžetam, tā veidošanai un līdzekļu pārvaldīšanai.

Pilnīgi skaidrs, ka investoru iniciatīvu nedrīkst ne iegrozīt, ne nomākt. Tai pašā laikā valsts pienākums ir sekmēt ieguldījumu novirzi stratēģiskās nozarēs. Tikpat uzmanīgi kā ārvalstu investori arī mums pašmāju uzņēmējiem jāplāno un lietderīgi jāizmanto uzņēmuma rīcībā esošie finansu resursi.

Budžeta līdzekļu pārvaldīšana notiek kopīgi darbojoties: izpildorgāniem, likumdošanas orgāniem un bankām, kurām uzticēta budžeta līdzekļu apsaimniekošana. Šās sadarbības rezultātā realizējas sekojošas valsts funkcijas:

1. Tiek nodrošināts likumīgais pamats (bāze) un nepieciešamā sociālā bāze, lai efektīvi varētu funkcionēt tirgus ekonomika.
2. Tiek nodrošināta nepieciešamā ienākumu un materiālo labumu pārdale.
3. Tiek regulēta resursu sadale, lai nodrošinātu uzņēmējdarbības attīstību un koriģētu iespējamus blakus efektus.
4. Tiek stabilizēta ekonomika.

Galvenie secinājumi

- Latvijā veiktās reformas ir stabilizējušas valsts Monetāro politiku un banku sektoru, vienlaicīgi nodrošinot arī šā sektora darbības pastiprinātu kontroli no valdības puses.
- Latvijā aizvien racionālāk un efektīvāk tiek izmantoti finansu resursi, piemēram, uzņēmuma tehnoloģiskās bāzes uzlabošanai un produkcijas kvalitātes paaugstināšanai.
- Finansu resursi veidojas par Latvijas uzņēmējdarbības veicinošu, bet nevis kavējošu faktoru.
- Līdz ar darbaspēka resursiem, finansu resursi ir uzņēmējdarbības centrālie resursi.

5.3. Dabas resursi kā uzņēmējdarbības resursi

Latvijas Padomju Enciklopēdijā sniegta sekojoša dabas resursu definīcija: “Dabas resursi ir dabas apstākļu un to ķermeņu (vai to grupu) daļa, kas konkrētajā ražotājspēku attīstības līmenī ir pietiekami izpētīta un var tikt izmantota cilvēka eksistences, sabiedrības materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanai ražošanas procesā” [58].

No uzņēmējdarbības viedokļa saimnieciski neizmantojamie dabas resursi nav uzskatāmi par uzņēmējdarbības resursiem. Dabas resursi nenoliedzami ir ļoti nozīmīgs sabiedrības attīstības faktors un priekšnosacījums. Tie kļūst par ekonomiskajiem ražošanas resursiem tikai tad, kad tiek iekļauti saimnieciskajā apritē. Jāievēro, ka dabas resursi ir nevien ražošanas nepieciešams priekšnosacījums, bet arī tā izaugsmes dabiskā bāze.

Vērojama zināma metodoloģiska atšķirība starp dabas resursiem un iepriekšaplūkotajiem darba resursiem. Ja darba resursu gadījumā par uzņēmējdarbības resursiem tiek uzskatīti arī potenciāli izmantojamie resursi (bezdarbnieki), tad pie dabas resursiem šāda iespēja netiek paredzēta. Šī pretruna pamatā ir izskaidrojama ar uzskaites reālajām iespējām un iegūtās informācijas ticamības pakāpi.

Dabas resursi, tajā skaitā zeme arī tās dzīļu bagātības ir uzņēmējdarbības materiālā un izejvielu bāze. Pirmkārt jau te minama lauksaimniecība, mežsaimniecība, zivsaimniecība, medniecība. Dabas resursi ir arī apsaimniekotā flora un fauna, zivis ezeros, upēs, jūrās, okeānos, dabiski veidojošās nogulsnes (piemēram, sapropelis ezeros). Zeme un citi dabas resursi, tādi kā ūdens, grants, dolomīts, kūdra, gaiss un citi resursu veidi, ir cilvēka eksistences pamats, tie ir dabiskais pamats jebkurām celtnēm, ēkām, ceļiem, dārziem un parkiem – jebkuram objektam neatkarīgi no tā nozīmības. Tādejādi varam izdarīt secinājumu, ka dabas resursi ir visu uzņēmējdarbības resursu dabiskā bāze un pašas uzņēmējdarbības eksistences nozīmīgs priekšnoteikums.

Daļa no dabas resursiem ir maksas resursi un daļa bezmaksas resursi. Šā dalījuma pamatā ir divi pamatfaktori: attiecīgā resursa ierobežotība un attiecīgā resursa nepieciešamība uzņēmējdarbības veikšanai. Taču arī šajā gadījumā paceļas jautājums par uzskaiti un par iegūto datu ticamību. Maksas dabas resursi ir noteikta īpašuma objekti un līdz ar to tie ir iekļauti tirgus saimniecībā. Tādejādi tie kļūst par precī un to īpašniekiem sniedz noteiktus ienākumus. Dabas resursi kā prece vienmēr ir vairāk vai mazāk ierobežoti pirkšanas un pārdošanas objekti, kuru cenu

un nomas maksu gala rezultātā nosaka un regulē pieprasījums un piedāvājums, to savstarpējais samērs. Varam izdalīt sekojošus galvenos dabas resursu veidus:

5.4. tabula

Dabas resursu veidi.⁵

nepilnīga

1. Zemes resursi	5. Dzīvās faunas resursi
2. Ūdens resursi	6. Saules enerģija
3. Mežu resursi	7. Paisuma un bēguma enerģija
4. Minerālresursi	8. Iekšzemes (zemes dzīļu) enerģija, tās resursi

Nenoliedzami, ka visiem izdalītajiem blokiem Latvijā ir milzīga nozīme. Un tomēr jāatzīst, ka šajā gadījumā novārtā ir atstāti daudzi Latvijas dabas resursi, kurus dažādu iemeslu dēļ mēs vēl neesam iemācījušies pietiekami racionāli un efektīvi izmantot tautas saimniecības attīstībai un apkārtējās vides sakārtošanai. Nav pamata apgalvot, ka neesam šīs dabas resursu rezerves apzinājuši. Problēma ir viena – finanšu resursu trūkums, lai sakārtotu attiecīgās ražotnes un nodrošinātu šo resursu savākšanu un pārstrādi.

Principiāli svarīga nozīme ir dabas resursu izvērtējumam, ņemot vērā visus iepriekš minētos apstākļus. Šī problēma, protams, nav tikai Latvijas problēma. Jau kopš 1968.gada Romā darbojas starptautiska organizācija “Romas klubs”, kuru nodibināja vairāk nekā 30 ekonomiski attīstīto pasaules valstu rūpnieki, finansisti un tirgotāji. Kluba uzdevums jau no dibināšanas dienas līdz pat mūsdienām ir vispusīgi analizējot dabas resursus un to rezerves veikt sekojošas darbības:

1. sniegt cilvēces attīstības globālo shēmu analīzi, ņemot vērā reģionālās īpatnības;
2. modelēt dabas resursu perspektīvās izmaiņas un to ietekmi uz uzņēmējdarbību un atsevišķu valstu ekonomisko izaugsmi.

Romas klubs jau ilgstoši nodarbojas ar dabas resursu rezervju izpēti un to izmantošanas analīzi ilgākam laika periodam. Kluba rekomendācijas un ieteikumi ir ņemami vērā arī veicot dabas resursu rezervju un to izmantošanas stratēģisko plānošanu jebkurā valstī un, protams, arī Latvijā.

Dabas resursi analizējami pēc dažādiem kritērijiem. Analizējot dabas resursu rezervju apjomu būtu jārunā par divām pamatgrupām:

1. Praktiski izsmeļamie dabas resursi, kuri savukārt iedalās atjaunojamajos un neatjaunojamajos (vai atjaunojamajos ļoti ilgstošā laika periodā) dabas resursos

⁵ Izveidojis autors.

2. Praktiski neizsmeļamie dabas resursi, kuru dabiskā ataudze jeb atražošanās pilnībā nosedz reālās šo resursu izmantošanas iespējas.

Daļa dabas resursu un pirmkārt jau lielākā daļa no derīgajiem izrakteņiem praktiski nav atjaunojami vai arī to atjaunošanas periods skaitāms daudzos tūkstošos gadu. Šo resursu ieguves rezultātā viņu krājumi neglābjami izsīkst. Turpretī tādi resursi kā, piemēram, zeme, ūdens, mežs, dzīvnieku pasaule savai atjaunošanai prasa noteiktu darba daudzumu – mēslojumu, ūdens attīrīšanu, meža ataudzēšanu, dzīvās faunas aizsardzību un virkni citu pasākumu veikšanu, kas, protams, kopumā sadārdzina arī pašus dabas resursus, sadārdzina to izmantošanu uzņēmējdarbībā.

Svarīgi ir pareizi veikt valsts vai kāda atsevišķa reģiona dabas resursu un dabas apstākļu ekonomisko vērtējumu ņemot vērā esošos resursu apjomus un tautsaimniecības patreizējās un arī perspektīvās vajadzības. No uzņēmējdarbības organizēšanas viedokļa nepieciešams noskaidrot dabas resursu un to ietekmējošo faktoru kvalitatīvo un kvantitatīvo ietekmi uz ražošanas efektivitāti un produkcijas pašizmaksu. Atsevišķi dabas resursu veidi ir izplatīti nevienmērīgi, tādēļ to raksturojums ir īpaši nozīmīgs faktors risinot ražošanas teritoriālā izvietojuma jautājumus. Praksē sastopamas pamatā 3 dabas resursu vērtēšanas metodes:

- Dabas resursu atsevišķo veidu vērtējums.
- Ražošanai un cilvēku dzīvei nepieciešamo dabas apstākļu vērtējums.
- Reģionāli kombinētais vērtējums. Šajā gadījumā dabas resursus vērtē divējādi – gan vērtības izteiksmē, gan arī nosacīta vērtējuma ballēs.

Latvijas ģeogrāfiskais stāvoklis ir visai labvēlīgs uzņēmējdarbības visdažādāko resursu sekmīgai realizācijai. Dabas apstākļi ir visai labvēlīgi stabilu graudaugu ražu iegūšanai. Meži raksturojas ar vidēju koku blīvumu, kas liecina par labu koku kvalitāti. Pie tam kokmateriāls ir galvenais Latvijas eksportējamais dabas resurss. Taču diemžēl šis resurss vienlaicīgi ir saistīts ar nopietnām problēmām apkārtējās vides piesārņošanā.

Latvijas zemes dzīles nav īpaši bagātas ar augstvērtīgiem derīgiem izrakteņiem. Vietējie energoresursi – kūdra un hidroenerģija veicina elektroenerģijas attīstību. Kūdra un sapropelis ir lēta izejviela būvniecībai, ķīmiskajai un vēl citām tautsaimniecības nozarēm. Latvijā ir samērā lieli dolomīta, kaļķakmens, grants, smilšu un māla krājumi. Un tomēr jāatzīst, ka praktiski visi Latvijas valsts dabas resursi tiek izmantoti nepietiekami racionāli un efektīvi.

Svarīgākie Latvijas derīgo izrakteņu orientējošie krājumu apjomi (1999./2000. gada dati)⁶.

DABAS RESURSU VEIDS	LATVIJĀ ESOŠO KRĀJUMU APJOMS
Grants betona ražošanai	380,2 milj. kub. metri
Grants dzelzceļa balastam	15,4 milj. kub. metri
Veidņu smiltis	69 milj. tonnu
Stikla smiltis	8,5 milj. tonnu
Smiltis silikāta ķieģeļu ražošanai	41,2 milj. kub. metri
Māli ķieģeļu, drencauru un keramzīta ražošanai	198,0 milj. kub. metri
Māli cementa ražošanai	39,5 milj. tonnu
Dolomīts kaļķu dedzināšanai	109,3 milj. tonnu
Dolomīts celtniecībai	221,1 milj. kub. metri
Ģipšakmenis	17 milj. tonnas
Kurinājumā un mēslojuma kūdra	715 milj. tonnas
Kūdra pakaišiem un izolācijas plākšņu ražošanai	66 milj. tonnas

Varam izdarīt secinājumu, ka Latvijas valstij piederošās dabas bagātības pēc saviem apjomiem un izmantošanas pakāpes ir pietiekami lielas, lai nodrošinātu valsts normālu saimniecisko darbību. Iepriekš minētajā sarakstā nav atrodamas tādas Latvijas valsts dabas bagātības kā ezeru nogulšņi un neizmantotie mežu atkritumi. Šo resursu racionāla izmantošana nenoliedzami ir Latvijas tautsaimniecības (un pirmkārt jau MVU) attīstības rezerve.

Lai pilnīgāk raksturotu Latvijas dabas resursus un atsegtu šo resursu vēl racionālākas izmantošanas praktiskās iespējas, aplūkosim divus ekoloģiski un tīri tautsaimnieciski nozīmīgus resursu veidus – ezeru dūņas un mežu atkritumus (kritušie koki, zari, čiekuri u.c.). Abi šie resursu veidi Latvijā tiek izmantoti visai nepilnīgi un neefektīvi.

⁶ LR Valsts ģeoloģijas dienesta nepublicētie dati.

Sapropelis.

Pēdējos gados sapropeļa ieguvei Latvijas valstī tiek pievērsta aizvien lielāka uzmanība un tam ir savs ekonomiskais pamatojums. Šādu projektu galvenie realizācijas mērķi ir sekojoši:

1. Ekoloģiskās vides sakārtošana Latvijā.
2. Latvijas aizaugušo ezeru attīrīšana.
3. Vietējās zivsaimniecības attīstība.
4. Atpūtas zonu izveidošana ezeru krastos.
5. Papildus darba vietu radīšana.
6. Pašvaldību ieņēmumu palielināšana.
7. Biznesa interešu realizācija.

Lai sasniegtu jebkuru no iepriekš nosauktajiem mērķiem, jārisina savi specifiski uzdevumi. Te varētu piedāvāt sekojošu, kaut arī daļēji nosacītu saistību:

5.6. tabula.

Darbības mērķi un veicamie pasākumi Latvijas ezeru sakārtošanā⁷.

Darbības mērķi	Veicamie uzdevumi
Ekoloģiskās vides sakārtošana Latvijā	Ezeru attīrīšana no aizaugumiem
Latvijas aizaugušo ezeru attīrīšana	Ezeru attīrīšana no dūņām
Vietējās zivsaimniecības attīstība	Zivju populācijas veicināšana
Atpūtas zonu izveidošana ezeru krastos	Piekrastes zonas sakārtošana
Biznesa interešu realizācija	Ar ezeru apsaimniekošanu saistīto komercdarbība veicināšana

Analīze liecina, ka Latvijas ekoloģiskajai videi jau vairākas desmitgades ir izteikta tendence pasliktināties. Tas attiecas praktiski uz visiem dabas resursiem, tajā skaitā arī uz floru un faunu. Augu barības elementu zudumi no minerālmēsliem ko lieto lauksaimniecībā, lopkopībā un putnkopībā jau vairākas desmitgades stipri ietekmē ekoloģisko vidi, izraisot vides ūdeņu

⁷ Projekts "Sapropeļa ieguve Latvijas Republikā, tā apstrāde un gatavās produkcijas realizācija". R.:2001.

eutrofikāciju, augsnes pārskābināšanos, atmosfēras un gruntsūdeņu piesārņošanas. Pēdējo 20 līdz 30 gados lielākā daļā no Latvijas ezeriem vērojama to paātrināta eutrofikācija – aizaugšana, pārpurvošanās un stipri samazinās saldūdens zivju krājumi. Šajā sakarībā sapropeļa ieguve ir vienlaicīgi gan ezeru restaurācijas pasākums, gan arī veids kā atjaunot ainavu ezera krastos.

Meža atkritumu izmantošana (furfolora iegūšana).

Furfolors – meža resursu racionālas izmantošanas un Latvijas tautsaimniecības attīstībai ļoti nepieciešams produkts. Latvijas zinātnieki ar šās problēmas izpēti un praktisko realizāciju nodarbojas jau kopš sešdesmitajiem gadiem (ZA Koksnes ķīmijas institūts, profesora Nikolaja Vedernikova vadībā). Latvijā veiktie zinātniski – praktiskie pētījumi pasaulē ir ieguvuši jau pietiekamu atzinību (LR Patentu valde 1996. gadā šim darbam piešķīrusi Patentu uz 20 gadiem (nr. 11032). Patentus piešķīrusi Ķīna (nr. 512090), Francija (nr. 1.421.046), Itālija (nr. 752841), Zviedrija (nr. 322785), Vācija (nr. 1.493.864) un virkne citu valstu)⁸.

No mežu atkritumiem ir iespējams iegūt vairāk nekā 45 dažādas Latvijas tautsaimniecībai un ekoloģijai nepieciešamus izstrādājumus. Kā nozīmīgākos varam minēt:

- Plastmasas, sveķi un mākslīgās šķiedras;
- Selektīvie šķīdinātāji;
- Lakas un krāsas (spirtā šķīstošas lakas, lakojošas vielas, mākslīgā pernīca, celulozes un tās ēteru šķīdums u.c.);
- Smaržīgās vielas;
- Organiskās sintēzes pusprodukti;
- Medicīnas produkti (peristons, gangliobloks un kurares tipa vielas);
- Lauksaimniecības produkti (herbicīdi, fungicīdi, insekticīdi, bakteriālās vielas, konservējošās vielas, dezinficējošās vielas u.c.).

5.4. Uzņēmība kā uzņēmējdarbības resurss.

Pie uzņēmējdarbības resursiem, pieskaitāms arī tāds resurss kā "uzņēmība". Šim faktoram ir noteicošā nozīme visā ražošanas procesā. Jāatceras, ka darbaspēka tirgus ir ļoti specifisks tirgus – tajā tiek pirkti un pārdoti "visai neparasta prece" – darbaspējas, kas arī ir viens no galvenajiem uzņēmējdarbības ražošanas faktoriem. Šajā sakarībā amerikāņu lielrūpnieks, tautsaimnieks,

⁸ Projekts "Furfurola ieguve Latvijā". R.:2000.

sīkfermera dēls Henrijs FORDS savā grāmatā "Mana dzīve šodien un rīt" [48] rakstīja: " ... mūsdienās ir ļoti liels vadītāju, inženieru un uzņēmēju trūkums. Uzņēmība ir ražošanas faktors. Ja uzņēmība ir minimumā, tad citu ražošanas faktoru palielināšana gandrīz neko nedod". H. Fordam, protams, bija taisnība. Ja indivīds pats nebūs vitāli ieinteresēts ražīgā un efektīvā darbā, tad nekādi citi ražošanas resursi efektīvu ražošanu nenodrošinās. Straujās izmaiņas ražošanas tehnikā un tehnoloģijā, informācijas lomas pieaugums un globalizācijas procesi, kas aptver visas valstis, palielina uzņēmējfaktora jeb *uzņēmējspējas* kā uzņēmējdarbības resursa lomu ekonomikas attīstībā. Ja visi pārējie faktori ir pieejami, uzņēmības trūkuma dēļ šie faktori ir sterili un ražošanā neiesaistās. Pirmsatmodas periodā mūsu valstī nestimulēja un ierobežoja cilvēka iniciatīvu, tāpēc cilvēka uzņēmējspējas tika apslāpētas [72].

Uzņēmējam tirgus ekonomikas apstākļos ir jābūt ar plašu tvērienu, intuīciju un izpratni, ar spēju operatīvi pieņemt lēmumu un saprasties ar citiem cilvēkiem. Jāievēro, ka visu citu ražošanas resursu mērķtiecīga savienošana efektīvai uzņēmējdarbībai nav iespējama, ja darba darītājam nav vajadzīgajā līmenī attīstītas uzņēmējspējas un attiecīgās dotības. Citiem vārdiem sakot, ja viņam nav vajadzīgās uzņēmības. Tai pašā laikā jāievēro, ka darbaspēks bez uzņēmējspējas ražošanai vispār nespēj neko dot, tas ir taisnākais ceļš uz uzņēmuma maksātnespēju, uz uzņēmuma bankrota pasludināšanu.

Pavisam cits ir jautājums par konkrēto uzņēmējspēju līmeni un atbilstību citu uzņēmējdarbības resursu izmantošanas efektivitātes līmenim. Darbaspēkam jāizjūt uzņēmējdarbības riski un jāspēj pieņemt pareizākos un savlaicīgākos lēmumus šo risku samazināšanai. Uzņēmība ir resursu veids, kuru nav iespējams viennozīmīgi izmērīt. To raksturo visdažādākie rādītāji. Pie tam dažādās uzņēmējdarbības situācijās var pastāvēt pilnīgi dažādi vērtējumi šķietami par vienu un to pašu rīcības modeli – tāpat arī par vienu un to pašu konkrētā lēmuma pieņēmēju vai izpildītāju. Šādā skatījumā pilnīgi pamatoti rodas atšķirības indivīda "uzņēmības" vērtējumos. Protams, šīs atšķirības nosaka arī attiecīgo darbinieku izpildāmās funkcijas un pienākumi. Tā, piemēram, uzņēmuma vadītājs un menedžeris:

- stratēģiskajā orientācijā: uzņēmuma vadītājs vairāk orientēts uz jaunu iespēju izmantošanu, izmainot tehnoloģiju, tirgu; menedžeris orientēts uz plāna izpildi, resursu efektīvu izmantošanu;
- ieceru īstenošanā: uzņēmējs rīkojas ātri, riskē, neturas pie idejas, kura īstā laika nav izrādījusies dzīvotspējīga; menedžeris nelabprāt ķeras pie jaunas idejas;
- resursu izmantošanā: uzņēmējs iekļauj jaunus resursus atbilstoši etapam;

- menedžeris cenšas saņemt līdzekļus visam savam darbam;
- resursu piesaistīšanas formā: uzņēmējs riskē, plaši izmanto dažādus līdzekļu piesaistes variantus; menedžeris izvairās ņemt kredītu, ieinteresēts fondu uzkrāšanā;
- organizatoriskā struktūra: uzņēmējs vairāk atzīst horizontālo struktūru, kura balstās uz neformāliem sakariem; menedžeris vairāk atzīst struktūru, kurā ir noteiktas pilnvaras un atbildība.

Nozīmīgs ir Deivida Makklelanda secinājums (izvirzot teoriju par atsevišķas vajadzības dominējošo raksturu un cilvēka koncentrēšanos to sasniegt), ka uzņēmējdarbībā enerģiskāki ir tie, kuriem ir vajadzība gūt panākumus.

Uzņēmēji bieži vien uzsāk savu darbību, balstoties uz izdomu un iztēli, redzot atsevišķus elementus kā vienotu veselumu. Uzņēmējam jābūt apveltītam ar spējām riskēt, protams, pamatojoties uz detalizētu informāciju, tai paša laikā apzinoties, ka var ciest neveiksmi.

Praksē aizvien biežāk lielajos uzņēmumos menedžeris savā darbībā kļūst par vadītāju, izpilda uzņēmuma vadītāja funkcijas (kuras viņam tiek aizvien plašākā apjomā deliģētas). Menedžeris kļūst pilnībā ieinteresēts peļņas gūšanā, produkta kvalitātē, uzņēmuma vai struktūras kultūras vidē. To nodrošina īpašnieka uzticēšanās un atbildības nodrošināšana. Tāds menedžeris veic arī stratēģijas izstrādi un vadību, protams, saskaņā ar kopējo stratēģiju. Visa tā pamatā, protams, ir “uzņēmība” kā uzņēmējdarbības organizēšanas resurss.

Uzņēmība vēl nebūt nenozīmē pieņemt riskantus variantus, pakļaut uzņēmējdarbību paaugstinātam riskam, attiecīgi uzņemoties atbildību. Riskam jābūt saprātīgam, paredzot dažādus atkāpšanās un riska samazināšanas variantus. Saprātīga uzņēmība – tās ir prāta spējas, kuras nebūt nepiemīt visiem uzņēmējiem. Uzņēmējdarbībai ir jābūt dzīves aicinājumam. Uzņēmējspējas atšķiras konkrētām darba vietām un profesijām un tas vēl vairāk sarežģī to kvantitatīvo un kvalitatīvo noteikšanu un interpretāciju. Atsevišķos gadījumos var izlīdzēties ar dažādu testu pielietošanu, spēju līmeni nosakot pēc ballu sistēmas. Taču tas būs visai vienpusējs vērtējums, jo jebkurš ballu vērtējums satur lielu daļu subjektivisma.

Kompleksu uzņēmējspēju vērtējumu spēj dot tikai pati dzīve, darbinieka konkrētā rīcība, kuru bieži vien pietiekami objektīvi var izvērtēt tikai pēc zināma laika. Tādejādi par spējām mēs pamatā spriežam pēc darbības galarezultāta. Taču uzņēmējdarbība notiek jau šodien un šodien nepieciešams objektīvs attiecīgā indivīda “uzņēmības” vērtējums. Tā ir dzīves un attīstības problēma ar kuru ikdienā jārēķinās.

Uzņēmības novērtējums cieši saistīts ar darbinieka rakstura iezīmēm (atklāts, noslēgts), komunikācijas spējām, ar priekšniecības vadības stilu, spējām iekļauties un veidot gan formālās, gan arī neformālās dažāda līmeņa attiecības un citiem faktoriem. Ja vēlamies kaut nosacīti noteikt uzņēmējspējas pamatkritērijus, tad varam izdalīt sekojošus punktus:

- Visu pārējo uzņēmējdarbības resursu savienošana mērķtiecīgai un rezultatīvai darbībai. Spēja atrast optimālos resursu sabalansētības variantus atsevišķu resursu deficīta apstākļos.
- Prasme novērtēt tirgu, tā izredzēs, iespējamus konkurentus, nākotnes perspektīvas un veikt savu veiksmju un neveiksmju kompleksu analīzi, pieņemot optimālus risinājumu variantus.
- Radoša pieeja zinātnes, tehnikas, visprogresīvāko tehnoloģiju ieviešanai uzņēmumā.
- Konkurences briesmu (seku) savlaicīga un objektīva novērtēšana, prasme īstā brīdī pareizi un ātri reaģēt uz konkurentu rīcību.
- Uzņēmējam ir svarīga novatora loma; novators sekmīgi uzlabo saimniecisko darbību. Taču novators, radot ekonomiskās attīstības dinamiskus uzplūdus, grauj pastāvošo iekārtu. Novatora radītie uzlabojumi ir neierobežoti [52].

Pagājušā gadsimta vidū populāra kļuva *cilvēka kapitāla teorija*, kura pētīja indivīda ienākumus, uzņēmuma un sabiedrības attīstības atkarību no cilvēka iedzimtajām spējām, viņa zināšanām un iemaņām. Šo teoriju savulaik formulēja jau Ādams Smits, bet tālāk attīstīja H.Bekkers. No visiem faktoriem, kuri veido cilvēka potenciālu, cilvēka kapitāla teorija uzsver tos, kuri būtiski ietekmē ienākumus. Vispirms tas attiecināms uz veselību, radošām spējām, izglītību, profesionālām iemaņām, uzņēmību, mobilitāti.

Liels kavēklis normālai saimniecības attīstībai jau pirmajos neatkarības gados bija ierastā pakļautība valsts varai. Daļa sabiedrības locekļu psiholoģiski nevarēja pieņemt uzņēmēju kā sabiedrībai nepieciešamu un vēlamu personu. Ar laiku situācija pakāpeniski mainījās, bet tās sekas jaušamas joprojām.

Runājot par uzņēmību kā par uzņēmējdarbības resursu, profesors Georgs Libermanis pilnīgi pamatoti atzīmē, ka visa pamatā ir cilvēks kā bioloģiska būtne. Jāievēro, ka darbaspēks ļoti ātri nolietojas. Šo spēju atražošanai (gan vienkāršai, gan arī, kas vēl svarīgāk, - paplašinātai) nepieciešama ne vien pārtika, bet arī garīgās vērtības. Šo procesu pamatā nosaka sekojošs faktoru komplekss:

Atsevišķu indivīdu vajadzību izmaksas:

- Atsevišķu darba ņēmēju bioloģisko vajadzību izmaksas;

- Komunālo maksājumu, tostarp arī īres, izmaksas;
- Ģimenes uzturēšanas izmaksas. Atsevišķu ģimenes locekļu vajadzību izmaksas;
- Izmaksas izglītībai, kvalifikācijas iegūšanai un pārkvalifikācijai;
- Visdažādāko nodokļu un nodevu likmes, kas nosaka darbaspēka īpašnieka ienākumu reālo lielumu;
- Sociālo vajadzību apmierināšanas nosacījumi (pensiju likumdošana, veselības aprūpes nosacījumi u.c.);
- Pārtikas īpatsvars kopējos patēriņa izdevumos.

Visi minētie faktori nosaka darbaspēka cenu tirgū un tātad arī darba algas līmeni. Taču tie nav konstanti – tie nepārtraukti mainās, mainoties arī iedzīvotāju dzīves līmenim. Šie faktori dažādās kombinācijās var gan paaugstināt darbaspējas (un līdz ar to arī reālo “uzņēmību”, kā uzņēmējdarbības resursu) gan arī to pazemināt.

Darbaspēju paaugstinošie faktori:

1. Sabiedrības progress, kurš nosaka normālu materiālo un sociālo vajadzību pieaugumu
2. Nemitīgi palielinās iedzīvotāju kultūras vajadzības un izdevumi atpūtai un sportam
3. Palielinās izdevumi izglītībai, kvalifikācijas iegūšanai un pārkvalifikācijai (ilgāks apmācību laiks, vēlāk sākas darba gaitas, lielāka maksa par izglītību)
4. Intensīvāks kļūst fiziskais un garīgais darbs, aizvien vairāk zūd robeža starp šiem darba veidiem. Nemitīgi palielinās stress, radošās enerģijas un intelektuālo risinājumu nepieciešamība, kas prasa lielākus izdevumus darbaspēju atjaunošanai
5. Cenu paaugstināšanās, inflācija, finansu krīzes, dažādo uzņēmējdarbības risku palielinājums, aizvien sarežģītāk pārvaldīt šos riskus (apdrošināšana u.c. metodes – tādas kā koplīgumi, līgumsaistības ar citiem uzņēmumiem).

Darbaspēju samazinošie faktori:

1. Laika ekonomijas likums. Nemitīgi palielinās darba ražīgais spēks, darba intensitāte, uzņēmējdarbības resursu atdeve, vispārējā saimnieciskā efektivitāte. Tādejādi palētinās ražošanas resursi, attiecīgās preses (arī pakalpojumi), kas kalpo darbaspēju atjaunošanai. Protams, tas pamatā attiecināms uz resursiem, kuri tiek iegādāti atbilstoši tirgus ekonomikas

prasībām, kad tirgus cenas nenosaka atsevišķu uzņēmumu valsts aizsargāts monopolstāvoklis

2. Konkurence, samazina preču un pakalpojumu cenas. Arī te jāņem vērā valsts ietekme uz atsevišķu, stratēģiski nozīmīgu preču cenām
3. Sieviešu plašāka iesaistīšana darba, papildus darbaspēka piedāvājums, bezdarbs, kas iegrožo (bremzē) darba algas līmeņa kopējo paaugstināšanos. Rezultātā darba algas palielinājums parasti atpaliek no patēriņa cenu indeksa kāpuma tempiem
4. Bērnu iesaistīšanās darba tirgū – kas mazāk raksturīga parādība Lartvijai, bet visai bieži vērojama dienviņu zemēs.

Latvijas valstī regulāri palielinās preču un pakalpojumu daudzums, kas nepieciešams darbaspēju atjaunošanai. Tātad palielinās attiecīgās izmaksas. To varam redzēt pēc Valsts statistikas publicētām ziņām par iedzīvotāju reālo ienākumu pieaugumu, par dažādo sociālo maksājumu palielinājumu. Un tomēr jāatzīst, ka iedzīvotāju dzīves līmeņa palielinājums Latvijas atmodas periodā praktiski nav bijis. Joprojām minimālā darba alga, pensijas un pabalsti ir jūtami zemāki par valstī aprēķināto iedzīvotāju iztikas minimumu. Šādu secinājumu varam izdarīt analizējot Valsts Centrālās statistikas pārvaldes aprēķināto patēriņa grozu pārtikas, nepārtikas precēm un pakalpojumiem (30. pielikums), kā arī mājsaimniecības budžeta apsekojuma datus.

5.5. Informācija kā uzņēmējdarbības resurss

Informācijas resursus ne vienmēr ir pieņemts izdalīt kā atsevišķu uzņēmējdarbības resursu grupu. Parasti šis resursu veids saplūst ar citiem resursiem. Nenoliedzami, ka informācija ir specifisks resurss, kurš izdalās no visiem citiem uzņēmējdarbības resursu veidiem. Lai arī nosacīti, tomēr te atkarībā no informācijas nozīmīguma un saistības ar uzņēmējdarbību, varam izdalīt vismaz divas grupas:

Uzņēmējdarbība, kur informācija ir tīrs uzņēmējdarbības resurss. Tie ir uzņēmumi, kuru galaprodukts ir informācija. Kā piemēru varam nosaukt Valsts Statistikas pārvaldi un dažādus reģistrus (Uzņēmumu reģistrs, Iedzīvotāju reģistrs u.c.).

Uzņēmējdarbība, kur informācija galvenokārt raksturo un atspoguļo citus uzņēmējdarbības resursus. Ja runājam par finansu resursiem, tad tā ir informācija par šiem resursiem, ja runājam par darba resursiem – tad tā ir informācija par darba resursiem utt...

Informācijas bloks ir pārāk liels un tam ir būtiska ietekme uz jebkura veida uzņēmējdarbību, bet pašam informācijas nodrošinājumam ir savas īpatnības un specifika. Vadoties no šādiem apsvērumiem mēs šos resursus izdalām atsevišķi, kā atsevišķu resursu veidu, cenšoties to raksturot no uzņēmējdarbības organizēšanas viedokļa.

Informāciju kā uzņēmējdarbības resursu var raksturot un pat definēt no dažādiem aspektiem. Nenoliedzami, ka informācija ir viens no plašākajiem zinātniski-praktiskajiem jēdzieniem. Kibernētiķi ar to parasti saprot “... kaut kādas ziņas, kaut kādu datu kopumu, zināšanas utt.”, vienlaicīgi atzīmējot, ka “Jēdziens informācija paredz divu objektu esamību – informācijas avotu un informācijas patērētāju (adresātu)” [101.]. Nedaudz dziļāks un tuvāks uzņēmējdarbībai ir informācijas kā ekonomiskās kategorijas skaidrojums, kurš sniegts Politekonomijas enciklopēdijā: “... cipari u.c. dati, kuri bāzējoties uz iepriekšējo kvalitatīvo izpēti un prioritāri atspoguļo sociāli-ekonomiskās attiecības un tiek izmantoti analīzē, vadīšanā, plānošanā un sociāli-ekonomisko attīstības prognozēšanā” [99]. Šāds skaidrojums nenoliedzami ir vairāki komplicēts, bet jāatzīst, ka arī tuvāks uzņēmējdarbībai. Informācijas resursu kvalitāte nosaka ticamības pakāpi attiecībā pret jebkuru uzņēmējdarbības resursu. Šajā ziņā informācijas resursiem ir sintezējošs un apkopojošs raksturs.

Informācijas resursus līdzīgi kā visus pārējos resursus var aplūkot gan makroekonomikas, gan arī mikroekonomikas līmenī un katram no tiem ir sava specifika un parasti arī atšķirīga datu ticamības pakāpe. Pamatojums te ir viens - jo vairāk vispārināta informācija, jo lielāka varbūtība, ka tā ir kļūdaina vai nepietiekami precīza. Informācijas vispārinātības gaitā neizbēgami uzkrājas (dažreiz arī savstarpēji dzēšas) kļūdas, kuras veidojas jau datu pirmatnējās uzskaites līmenī.

- Makroekonomikas līmenis - Valsts statistikas un dažādu citu Valsts institūciju izstrādnes, apkopojumi nozaru, reģionu, atsevišķu apdzīvotu vietu un citos līmeņos.
- Mikroekonomikas līmenis – konkrētu uzņēmumu atskaites, uzņēmuma iekšējās aprites informācija. Informācija par atsevišķiem ar uzņēmējdarbību saistītiem iedzīvotāju kontingentiem – par produkcijas un pakalpojumu ražotājiem un patērētājiem.

Šāds dalījums, protams, ir nedaudz samākslots un vienkāršots. Taču jāatceras, ka uzņēmumu statistika ir Valsts statistikas informatīvā bāze. Tātad arī mikroekonomikas līmeņa informācija ir makroekonomikas statistikas bāze.

Lai pilnīgāk novērtētu informācijas resursus un to nozīmi uzņēmējdarbībā, nepieciešams gūt priekšstatu par informācijas avotiem un to ticamību. Varam izdalīt dažādus informācijas avotus pie tam grupētus pēc dažādām to savstarpēji atšķirīgām pazīmēm. Uzņēmuma līmenī te būtu jārunā par individuālo informāciju, kuras avoti ir indivīda pieredze un informācija, kura gūta no citiem

cilvēkiem. Otra nozīmīgākā grupa ir vispārinātā informācija, kura parādās dažādos uzņēmuma saimnieciskās darbības pārskatos un tiek plaši izmantota analizējot ar uzņēmējdarbību saistītos procesus un parādības. Visa šī informācija pēc sava satura ir statistiskā informācija un tai piemīt visi statistikai piemītošie trūkumi un nepilnības. Taču uzņēmuma līmenī to ir salīdzinoši mazāk nekā augstākos vispārinātības līmeņos.

Sīkāk pakavēsimies pie statistiskās informācijas, kā tautsaimnieciski nozīmīgākās informācijas daļas. Šajā sakarībā svarīgi ir apzināties galvenos ekonomiskās informācijas veidus ar kuriem operē statistika, kā arī šās informācijas avotus un datu uzskaites kārtību. Statistikas datu uzkrāšana nozīmē “... pirmatnējās informācijas iegūšanu par pētāmās kopas elementiem un to īpašībām, kas vēlāk kļūst par statistiskās apstrādes un analīzes priekšmetu” [106.]. Tādejādi statistiskā informācija gala rezultātā iziet posmu no pirmatnējās uzskaites līdz galīgai apstrādei. Kopumā varam izdalīt trīs šās informācijas paveidus, kuri visi ir vitāli nepieciešami un nozīmīgi konkrētai uzņēmējdarbībai:

1. Statistika, kura sniedz kopējo ainu par tautsaimniecības attīstību un par sociāli-ekonomisko procesu noriti valstī kopumā un atsevišķos tās reģionos un apdzīvotās vietās, tautsaimniecībā kopumā un atsevišķās tās nozarēs. Te kā starpmetodes plaši tiek izmantotas speciālās statistikas novērošanas metodes: tautskaite, kārtējā uzskaite, dažādi izlases veida apsekojumi, kā arī masu parādību statistiskās analīzes metodes.
2. Grāmatvedības uzskaite. Te parādās uzņēmumu ekonomiskās darbības rezultāti, savstarpējie norēķini gan starp uzņēmumiem, gan valsts un vietējo budžetu, gan ar darba ņēmējiem.
3. Operatīvā informācija – bieži vien telefoniskā vai internets. Tā sniedz informāciju kārtējai, operatīvai darbībai. Parasti vēlāk šī informācija tiek precizēta un koriģēta.

Statistikās informācijas galvenie avoti ir uzņēmumu un dažādu citu institūciju atskaites, kā arī specifiskie statistikas informāciju avoti: tautskaites, ģimenes budžeta apsekojumi, pamatfondu apsekojumi, darbaspēka apsekojumi un daudzi citi. Kopumā varam secināt, ka informācijas resursu ticamība un objektivitāte ir atkarīga no katra uzņēmuma statistisko atskaišu disciplīnas, no precizitātes un pilnības viedokļa kā tie tiek veikta to uzskaitē atsevišķos uzņēmumos vai teiksim pirmatnējās uzskaites līmenī.

Viens no nozīmīgākajiem un komplicētākajiem statistiskās informācijas veidiem ir finanšu statistikai, kura pētī likumsakarības un konstatē faktus finanšu, naudas apgrozības un kredītu sfērā. Finanšu statistikas galvenās sadaļas ir sekojošas:

1. Valsts budžeta statistika;
2. Bankas un finanšu iestāžu statistika;

3. Nozaru finansiālās darbības statistika;
4. Valsts apdrošināšanas statistika.

Visām šīm sadaļām ir cieša saistība ar konkrēto uzņēmējdarbību, ar tās saimniecisko darbību un saistību izpildi gan attiecībā pret pašu resursiem, gan attiecībā pret klientiem, kompanjoniem, pret valsts un pašvaldību institūcijām.

Finansu statistika ir ar informāciju visvairāk piesātinātā statistikas nozare. Katrai no izdalītajām apkšnozarēm ir sava specifika, taču visām viņām ir principiāla nozīme uzņēmējdarbības attīstībā.

Novērtējot uzņēmējdarbības informatīvo nodrošinājumu un informāciju par to, kā arī uzņēmējdarbības informācijas resursus kopumā varam secināt sekojošo:

1. Informācijas resursu plūsmas, saturu un apjomus kopumā regulē likumdošanas un normatīvie akti, kā arī attiecīgās uzņēmējdarbības biznesa jeb komercintereses.
2. Lai iegūtu ticamu informāciju no biznesa vides, tai jābūt ļoti stingri regulētai ar likuma palīdzību. Pagaidām vēl šī regulēšana ir nepietiekama. Rezultātā uzņēmumi var izvairīties no objektīvas informācijas sniegšanas. Aprēķini un ekspertu slēdzieni liecina, ka joprojām daudzi darba devēji vispār nav reģistrējušies. Tā ir tā saucamā slēptā nodarbinātība ar visām no tā izrietošām ekonomiskajām un sociālajām sekām. Arī attiecīgie ar uzņēmējdarbību saistītie nodokļi un nodevas netiek maksātas – tāpat tiešie zaudējumi valsts budžetam.
3. Iegūtajiem datiem jābūt konfidenciāliem, jo tikai tādā gadījumā iespējams iegūt ticamu un precīzu informāciju. Lai gan Likums “Par Valsts statistiku” sniedz zināmas garantijas, tomēr tās joprojām vēl izrādās nepietiekamas.
4. Jārada kvalitatīvi labs un sabalansēts uzņēmējdarbības reģistrs, lai iegūto informāciju būtu iespējams kvalitatīvi apkopot un pārbaudīt. Uzņēmuma reģistram jābūt pilnīgā Valsts kontrolē. Šim reģistram dialoga režīmā jāsastrādājas ar citiem valsts institūciju reģistriem, nodrošinot kompleksas uzskaites un uzkrātās informācijas pārbaudes iespējas.

Tikai sakārtojot visus šos jautājumus iespējams nodrošināt uzņēmējinteresēm atbilstošu uzņēmējdarbības informācijas resursu kvalitatīvu sakārtošanu, organizēšanu un, protams, arī izmantošanu atbilstoši to mērķievirzei un Latvijas tautsaimniecības attīstības interesēm.

6. Rūpniecības attīstība Latvijā.

Rūpniecība ir viena no Latvijas tautsaimniecības pamatnozārēm, kaut gan pēdējos 10-12 gados ir strauji samazinājies tās ieguldījums tautas saimniecībā pēc saražotās produkcijas apjoma un citiem makroekonomiski nozīmīgiem rādītājiem. Patlaban stāvoklis Latvijas rūpniecībā ir stabilizējies un sācis uzlaboties. Turpmākajos gados nozarei ievērojami jāpalielina savs ieguldījums IKP. LR EM prognozes liecina, ka rūpniecības ieguldījumam IKP 2000 gada salīdzināmajās cenās 2008. gadā salīdzinot ar 2000. gadu jāpalielinās gandrīz par 70%.

Promocijas darbā, lai prognozētu perspektīvās izmaiņas Latvijas rūpniecībā tiek izmantoti vairāki modeļi, par pamatu ņemot imitācijas modeli. Visas prognozes tika koriģētas un precizetas vadoties no ekspertu vērtējumiem un Latvijas valdības akceptētajiem tautsaimniecības vienotās attīstības stratēģijas mērķiem. Tautsaimniecības vienotajā stratēģijā minēti mērķi un kontrolskaitļi, kuru sekmīga izpilde nav iespējama bez rūpniecības un atsevišķu tās apakšnozaru paātrinātas attīstības nevien rūpnieciski visvairāk attīstītajās Latvijas pilsētās Rīgā un Rīgas reģionā, Daugavpilī, bet visos Latvijas valsts reģionos, tai skaitā Latgalē (skat. tabula 6.1.).

6.1. tabula

Atsevišķi Latvijas tautsaimniecības vienotās stratēģijas mērķi un kontrolskaitļi [37]

Nr. p.k.	Paredzamie sasniegumi	Patreizējais stāvoklis
1.	Nākamo 20-30 gadu laikā sasniegt ES valstu vidējo IKP līmeni uz vienu iedzīvotāju, bet vidējā termiņā panākt būtisku tā pieaugumu līdz 62% 2010. gadā	2003. gadā IKP sastāda 42%. Pēdējos gados IKP, salīdzinot ar ES rādītājiem, pieaudzis no 34% 2000. gadā līdz 42% 2003. gadā
2.	IKP pieaugums par 8% ik gadu	Pēdējos divus gadus - 6-7%
3.	Paaugstināt nodarbinātības līmeni līdz 70% (vidējā termiņā līdz 65%). Savukārt bezdarba līmeni vidējā termiņā samazināt līdz 7%	2002. gadā nodarbināto līmenis bija 54,4%, bet bezdarba līmenis 2002. gadā bija 8,5%
4.	Panākt uzņēmumu skaita uz 1000 iedzīvotājiem pieaugumu līdz 30 vienībām 2010. gadā un līdz 50 vienībām 2030. gadā	2003. gadā 18 vienības

Šā promocijas darba iepriekšējās nodaļas, kā arī informācija, kura ietverta šā darba pielikumos, ļauj izdarīt secinājumu, ka LR Ekonomikas ministrijas izstrādātās prognozes ir pietiekami pamatotas un to sekmīgā izpildē nozīmīga vieta tiks ierādīta rūpniecības attīstībai. Svarīgi, ka minētās prognozes tika izstrādātas ministrijai konsultējoties ar zinātniekiem, ar uzņēmumu pārstāvjiem, dažādu asociāciju un konfederāciju, kā arī citu ieinteresēto pušu pārstāvjiem. Rūpniecībai būs pastiprināta nozīme visu tabulā minēto kontrolskaitļu sasniegšanā. Tas attiecas gan uz iekšzemes kopproduktu, gan iedzīvotāju nodarbinātības līmeni un bazdarba līmeni, gan arī uz uzņēmumu skaita palielinājumu (gan absolūto, gan arī rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem), gan inovatīvo uzņēmumu skaita un augsto tehnoloģiju eksporta produkcijas īpatsvara izmaiņām, gan arī uz darbaspēka vienības izmaiņām.

6.1. Perspektīvās attīstības modelēšanas pamatprincipi.

Darbā veiktie aprēķini pamatā balstās uz imitācijas modeļa izmantošanu ar nolūku analizēt un prognozēt modelējamās sistēmas (rūpniecības nozares un tās uzņēmumu) struktūras izmaiņas, šo izmaiņu ietekmi un iespējas funkcionēt ārējā vidē – visā Latvijas tautsaimniecības vienotajā kompleksā. Valsts tautsaimniecības kompleksa, kā vienota veseluma, ekonomiskais modelis (makroekonomiskais modelis) pamatā izmanto agregētos makroekonomikas rādītājus, kuri plaši ir izmantoti šajā promocijas darbā. Līdztekus šim modelim darbā izmantots mikroekonomiskais modelis, ar kura palīdzību tika raksturoti lokāli objekti, kā, piemēram uzņēmums, nozare vai apakšnozare. Jāatzīst, ka atkarībā no makroekonomiskās situācijas, rādītāji, kurus šajā modelī izmanto no makroekonomikas viedokļa pamatā ir egzogēni. Kā trešo nozīmīgāko, darbā izmantoto modeli, varam minēt statistisko modeli, ar kura palīdzību tika raksturots noteikts ekonomiskais objekts vai process, kura parametri tika noteikti balstoties uz faktiskajiem rādītājiem vai arī rādītājiem salīdzināmās cenās, izmantojot izpētes statistiskās metodes. Šis modelis tika izmantots, lai prognozētu dažādus variantus rūpniecības nozares un tās uzņēmumu turpmākai attīstībai, kā arī ekonomiski aktīvo uzņēmumu strukturālo izmaiņu prognozēm.

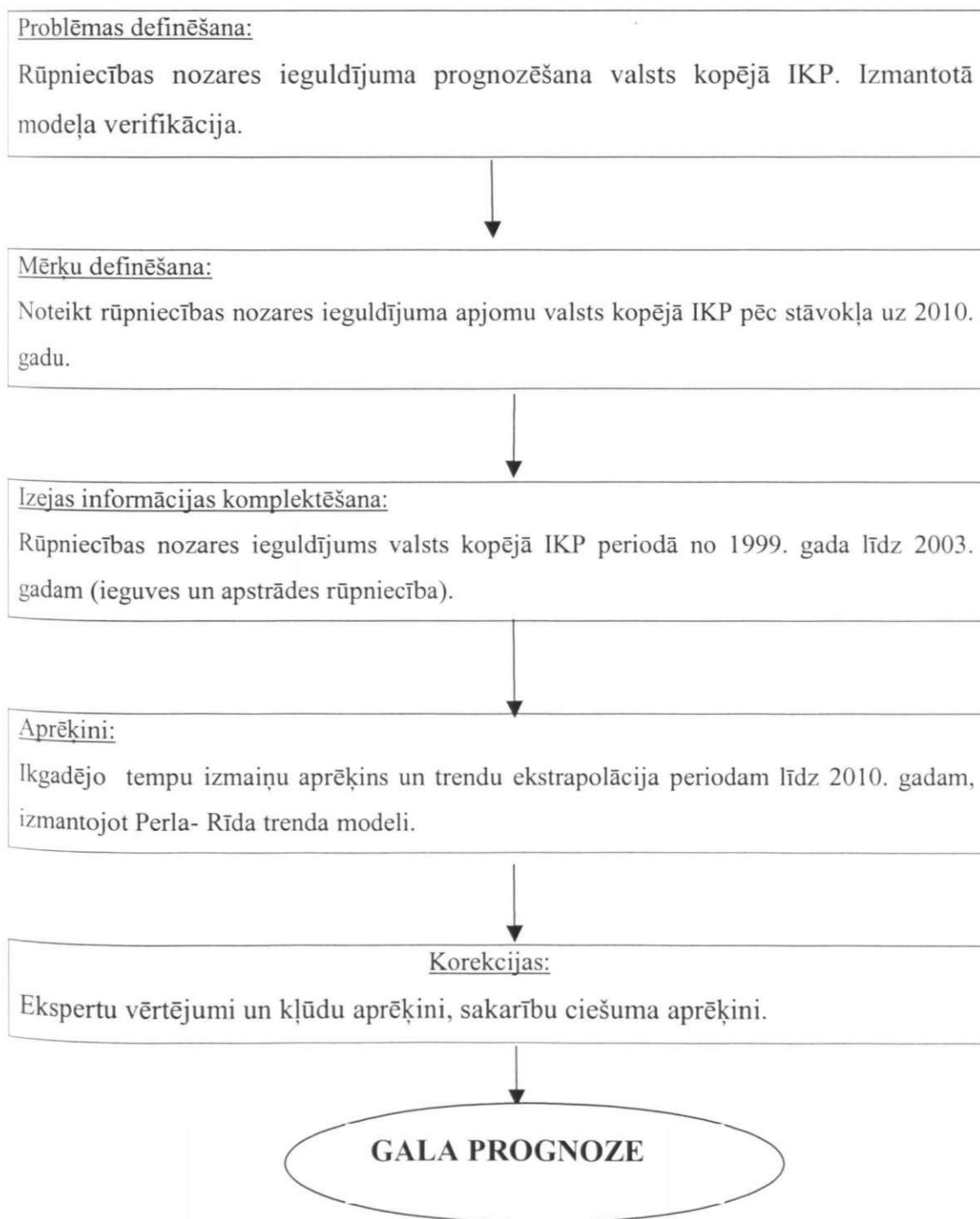
Promocijas darbā izmantoto imitācijas modeļu ekonomiskais pamatojums un to rezultātu verifikācija.

Imitācijas modeļa izmantošana šajā promocijas darbā pamatā saistīta ar tēmas izstrādei nepieciešamās informācijas nepietiekamību. Te jārunā par diviem šā jautājuma aspektiem: par esošās informācijas trūkumu vai nepietiekamību (piemēram, esot kopējiem makroekonomiskajiem rādītājiem, trūkst informācija par reģioniem vai atsevišķām pilsētām) un par nepieciešamo informāciju prognožu izstrādēm turpmākajiem gadiem.

Modeļa sagatavošana tika balstīta uz sekojošiem informācijas avotiem un sekojošām pētījumu metodēm:

1. Pieejamā statistikas, rūpniecības nozaru asociāciju un rūpniecības konfederācijas dati;
2. Informācija, kura gūta no citu valstu uzkrātās pieredzes;
3. Ekspertu vērtējumi;
4. Pieauguma tempu indeksācija periodam no 1999. gada un trendu ekstrapolācija periodam līdz 2010. gadam;
5. Ekstrapolācijas metodes pielietošana, veicot nepieciešamās, uz ekspertu vērtējumiem un pieļauto kļūdu meklējumiem izmantojot korelācijas metodi, proti nosakot sakarību savstarpējo ciešumu pastāvot vispārīgiem cēloņiem, kas iedarbojas uz visām šīm parādībām;
6. Imitācijas rezultātu statistiskā analīze (prognozes kļūdas samazināšana);
7. Loģistikas funkcijas izmantošana prognozes noteikšanai, izmantojot Perla-Rīda trenda modeli.

Modelis tika balstīts uz visiem augstāk minētajiem informācijas avotiem un tā praktiskā realizācija notika pēc sekojošas blokshēmas (6.1. attēls) :

6.1. att. Modeļa izstrādes blokshēma⁹.

⁹ Modeļa izstrādes blokshēmu izstrādājis autors.

Autors apzinās, ka jebkurš imitācijas modelis saistīts ar varbūtību, ka turpmākajos gados Latvijas tautsaimniecības un rūpniecības nozares attīstībā iespējami krasi, agrāk neparedzēti, pārvērsieni (prioritāšu maiņa, izmaiņas saražotās produkcijas konkurentsējā, tirgus segmentu izmaiņā utt...). Taču autors izsaka pārliecību, ka Latvijas rūpniecības turpmākā attīstība notiks pa augšupejošu līkni, atbilstoši Nacionālās programmas un Latvijas tautsaimniecības attīstības vienotās stratēģijas pamatnostādņēm un kontrolskaitļiem.

Galvenie pieņēmumi, veidojot modeli:

Galvenie pieņēmumi veidojot modeli ir balstīti uz skaitlisko un analītisko materiālu, kurš sniegts šī promocijas darba pirmajās trijās nodaļās un tie ir sekojoši :

1. Rūpniecības nozares strukturālās izmaiņas un attīstības tempi turpmākajos gados būtiski neatšķirsies no tendencēm, kuras tika vērotas pēdējos trijos - piecos gados un no pamatnostādņēm, kuras ieskicētas Latvijas rūpniecības attīstības Nacionālajā programmā.
2. Turpmākajos gados palielināsies zinātņietilpīgo nozaru īpatsvars, īpaši ar paaugstinātu pievienoto vērtību.
3. Turpmāk palielināsies rūpniecības nozares ieguldījums valsts kopējā iekšzemes kopproduktā (IKP).
4. Palielināsies rūpniecības nozares eksporta produkcijas kopapjoms (skatīt darba 1.,2.,3. nodaļas).

Imitācijas modeļa verifikācija:

Modeļa pārbaudi autors veica kā bāzi izmantojot atbilstošos makroekonomiskos rādītājus, kuri raksturo iekšzemes kopprodukta (IKP) izmaiņas ieguves rūpniecībā (un karjeru izstrādē) un apstrādes rūpniecībā par periodu kopš 1999. gada.

Lai aprakstītu statistikas datus un prognozētu to turpmākās izmaiņas, prognožu izstrādei darbā tiek izmantoti 11 dažādi matemātiskie modeļi. (tabula 6.2.) Šie modeļi ļauj pietiekami precīzi un labi aprakstīt reālos datus, taču to vairums ir izmantojami tikai īstermiņa prognožu izstrādei. Ilgtermiņa prognožu izstrādei izmantojami loģistiskie modeļi, kā piemēram Perla-Rīda modelis, kurš atšķiras ar to, ka tas ir triju parametru modelis un ļauj ar pietiekami augstu ticamību saskaņot pagātnes datus, nākotnes datus, ņemot vērā ekspertu vērtējumus. Jāatzīmē, ka citi loģistikas tipa modeļi pēc savas būtības ir augšminētā Perla-Rīda modeļa atvasinājumi jeb atsevišķi gadījumi.

Proгноzes ixstrādes gaitā pielietotie matemātiskie modeļi.¹⁰

N.p.k.	Pētījumā izmantotais modelis	Modeļa vienādojums
1.	Lineārais modelis	$y = ax + b$
2.	Eksponentmodelis	$y = a \exp [bx]$
3.	Pakāpes modelis	$y = ax^b$
4.	Hiperboliskais (1. veids)	$y = \frac{a}{x} + b$
5.	Hiperboliskais (2. veids)	$y = \frac{1}{ax + b}$
6.	Hiperboliskais (3. veids)	$y = \frac{x}{ax + b}$
7.	Logaritmiskais	$y = a \ln [x] + b$
8.	S-veida	$y = \exp \left[\frac{a}{x} + b \right]$
9.	Inversi-logaritmiskais	$y = \frac{1}{a \ln [x] + b}$
10.	Logaritmiski hiperboliskais	$y = \frac{\ln [x]}{a \ln [x] + b}$
11.	Perla – Rīda trenda modelis	$y_t = \frac{c}{(1+ae^{-bt})}$

¹⁰ Tabulu izveidojis autors.

Sastādot 6.4. tabulā apkopoto prognozi autors izmantoja visus 11 augšminētos matemātiskos modeļus (tabula 6.2.). Veicot matemātisko šo modeļu linearizēšanu un determinācijas koeficienta aprēķināšanu, autors par piemērotāko modeli ilgtermiņa prognozes izstrādei izvēlējās Perla – Rīda trenda modeli.

6.3. tabula

Modeļu linearizācija un sakarību ciešuma pārbaude¹¹.

N.p.k.	Pētījumā izmantotais matemātiskais modelis	Linearizācijas kritēriji	Deteminācijas koeficients, R^2
1.	2.	3.	4.
1.	Lineārais modelis	$x'=x$ $y'=y$	0.9853
2.	Eksponentmodelis	$x'=x$ $y'=\ln y$	0.9941
3.	Pakāpes modelis	$x'=\ln x$ $y'=\ln y$	0.9940
4.	Hiperboliskais (1. veids)	$x'=1/x$ $y'=y$	0.9852
5.	Hiperboliskais (2. veids)	$x'=x$ $y'=1/y$	0.9960
6.	Hiperboliskais (3. veids)	$x'=x$ $y'=x/y$	0.9960
7.	Logaritmiskais	$x'=\ln x$ $y'=y$	0.9852
8.	S-veida	$x'=1/x$ $y'=\ln y$	0.9940
9.	Inversi-logaritmiskais	$x'=\ln x$ $y'=1/y$	0.9960
10.	Logaritmiski hiperboliskais	$x'=\ln x$ $y'=\ln x/ y$	0.9960

¹¹ Tabulu sastādījis autors.

1.	2.	3.	4.
11.	<i>Perla – Rīda trenda modelis</i>	$x' = x$ $y' = a't + b'$	0.9988

Sakarību ciešuma pārbaude parāda, ka Perla –Rīda trenda modelis vislabāk apraksta IKP pieauguma tendences Latvijā, un determinācijas koeficients uzrāda gandrīz funkcionālas sakarības. Tādēļ turpmāko aprēķinu veikšana tiks veikt tieši uz šī modeļa bāzes, atsakoties no pārējo modeļu izmantošanas.

Imitācijas modeļa verifikācijas aprēķins (uz IKP pieauguma tempu prognozes aprēķinu piemēra).

6.4. tabula

IKP pieauguma aprēķina starprezultāti.¹²

Gadi	t	IKP (y)	y x t
1999	1	626,4	626,4
2000	2	566,1	1132,2
2001	3	642,4	1927,2
2002	4	708,4	2833,6
2003	5	798,9	3992,5
Summa:		3242,2	10413,9

Analogā modeļa realizācijas shēma tika izmantota nosakot uzņēmējdarbības strukturālās izmaiņas periodam līdz 2010. gadam par izejas bāzi ņemot Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes mazo un vidējo uzņēmumu apsekojumu datus, kurš tika veikts 2002. gadā (skat. 6.7. tabula) un promocijas darba 174. lappusē norādītos mērķos un fiksētos veicamos pasākumos.

Rūpniecības nozares pieauguma vidējais gada temps IKP periodā no 1999. gada līdz 2003. gadam sastāda 11,1%, kas ir salīdzinoši augstāks nekā MK apstiprinātajā tautsaimniecības vienotajā stratēģijā ieskicētais pieauguma temps valstī kopumā vidējam laika periodam (periodam līdz 2010. gadam), kurš paredz ikgadējo palielinājumu 8% apmērā.

¹² Tabulu izveidojis autors.

Ekspertu¹³ vērtējumi ļāva koriģēt turpmāko attīstību, paredzot rūpniecības ieguldījuma palielinājumu periodā līdz 2010. gadam par 15-20%(skat. Tabulu 6.5.).

Izmantojot izlīdzinātos pieauguma tempus periodam no 1999. gada līdz 2003. gadam, ekstrapolētais palielinājums 2010. gadā sastāda 58,6%. Ņemot vērā ekspertu ieteiktās korekcijas un korekcijas, kuras saistītas ar kļūdas meklējumiem, šis pieaugums sastādīs 68,0%. Salīdzinot tendences, jāatzīmē, ka Latvijas tautsaimniecības kopējais ieguldījums tautsaimniecībā minētajā laika periodā, atbilstoši apstiprinātajai stratēģijai, sastādīs 56% jeb 8% gadā.

6.5. tabula

Aptaujāto ekspertu vērtējumu kopsavilkums.¹⁴

	2003.gada fakts		Rūpniecība, ekspertu prognozes	
	Tautsaimniecība	Rūpniecība	2005.g. prognoze	2010.g. prognoze
1	2	3	4	5
Iekšzemes kopprodukts	6322,5	798,9	959-960	1340-1350
Ražošanas ieguldījums, t.sk.:	6322,5	798,9	959-960	1340-1350
- <i>Preču un pakalpojumu izlaides vērtība</i>	12103,1	1714,6	2930-2940	4130-4140
- <i>Starppatēriņš, t.sk.:</i>	6463,5	1714,6	2045-2055	2880-2890
- Pievienotā vērtība	5639,6	745,5	875-885	1235-1245

¹³ Tika aptaujāti 11 Latvijas tautsaimniecības speciālisti, tai skaitā noLR CSP, LR EM, no valsts augstākajām mācību iestādēm, kā arī atsevišķām biznesa struktūrām. Aptaujas anketas paraugs ir sniegts 25.pielikumā.

¹⁴ Apkopojis autors

1	2	3	4	5
- Produktu nodokļi, ko pieskaita pievienotajai vērtībai (nodokļi, kurus maksā produkcijas realizācijas brīdī – PVN, muitas, akcīzes nodoklis)	682,9	53,4	65-70	85-95
IKP izlietojums :	6322,5	Nav pieejama informācija	950-960	1340-1350
- galapatēriņš	5360,9		805-815	1135-1145
- kopējā kapitāla veidošana	1772,4		260-270	370-380
- preču un pakalpojumu eksports	2673,2		400-405	560-570
- preču un pakalpojumu imports	3484,0		520-530	730-745
Uzņēmumu ieguldījums :	6322,5		950-960	1340-1350
- atlīdzība nodarbinātajiem	2537,2		380-385	530-540
- ražošanas nodokļi.	3785,3		565-575	800-810

IKP pieauguma prognozes verificācijai (pēc korekcijām tika izmantota logistiskā funkcija – Perla – Rīda trenda modelis :

$$y_t = \frac{c}{(1+ae^{-bt})} \quad (6.1.)$$

kur,

y_t – aprēķinātais IKP laika vienībā;

a, b, c – modeļa parametri;

t – laika vienība

Izmantotie parametri a, b un c tika noteikti ar vismazāko kvadrātu metodi un tie ir sekojoši:

$$a = e^{323.299}$$

$$b = 0.1612$$

$$c = 2000$$

Prognozes verificācijai tika izmantota formula 6.4¹⁵.

$$y_t = \frac{2000}{(1+ae^{323.299-0.1612t})} \quad (6.2.)$$

6.6. tabula

IKP pieauguma prognoze 1999–2025.gadam¹⁶.

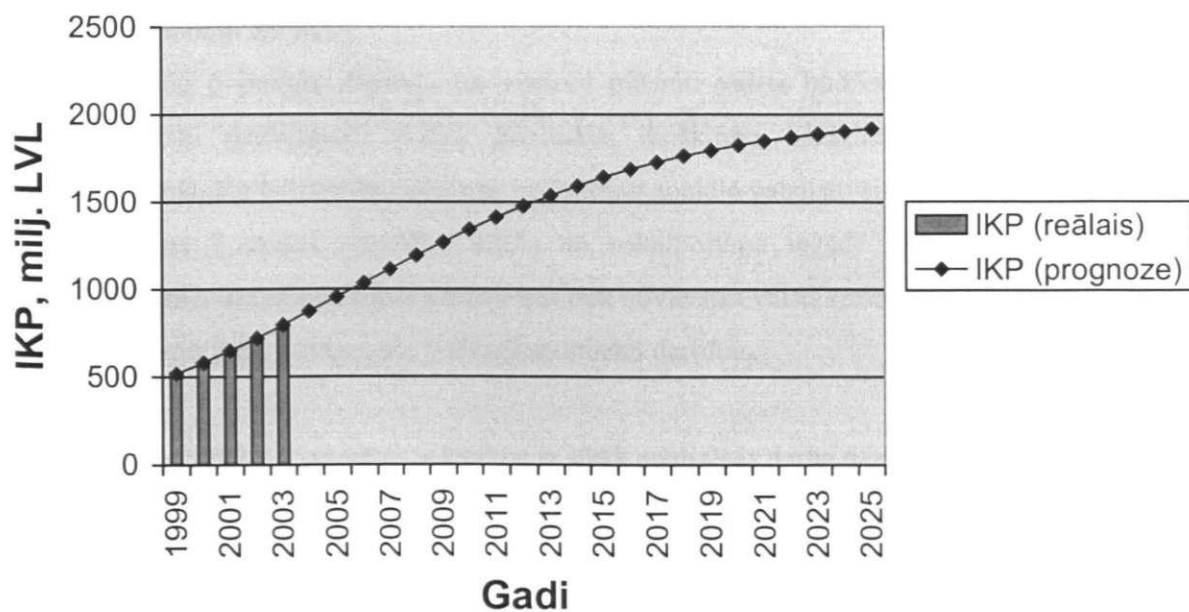
t	y	y (reālie dati)	t	y
1	2	3	4	5
1999	514.542	526.4	2013	1535.839
2000	578.5121	566.1	2014	1590.804
2001	646.9708	642.4	2015	1640.782
2002	719.4306	708.4	2016	1685.862
2003	795.236	798.9	2017	1726.288

¹⁵ Aprēķinājis autors.

¹⁶ Sastādījis autors.

1	2	3	4	5
2004	873.58		2018	1762.14
2005	953.5335		2019	1793.903
2006	1034.087		2020	1821.853
2007	1114.2		2021	1846.337
2008	1192.854		2022	1867.701
2009	1269.106		2023	1886.278
2010	1342.127		2024	1902.382
2011	1411.238		2025	1916.307
2012	1475.923			

Iegūto prognozi atspoguļo sekojošs trends (6. 2. attēls).

6.2. att. IKP pieauguma prognoze 1999 –2025.gadam¹⁷.

¹⁷ Izveidojis autors, balstoties uz 6.6. tabulas datiem.

Tādejādi mēs redzam, ka 2010.gadā rūpniecības ieguldījums IKP sastādīs 1342,13 miljonus latu. Aprēķinot pēc ekspertu prognozes tas sastādīs 1342,15 miljonus latu. Varam izdarīt secinājumu, ka izmantotais imitācijas modelis ar attiecīgo matemātisko nodrošinājumu ir pietiekami ticams un var tiks izmantots prognozes sastādīšanai.

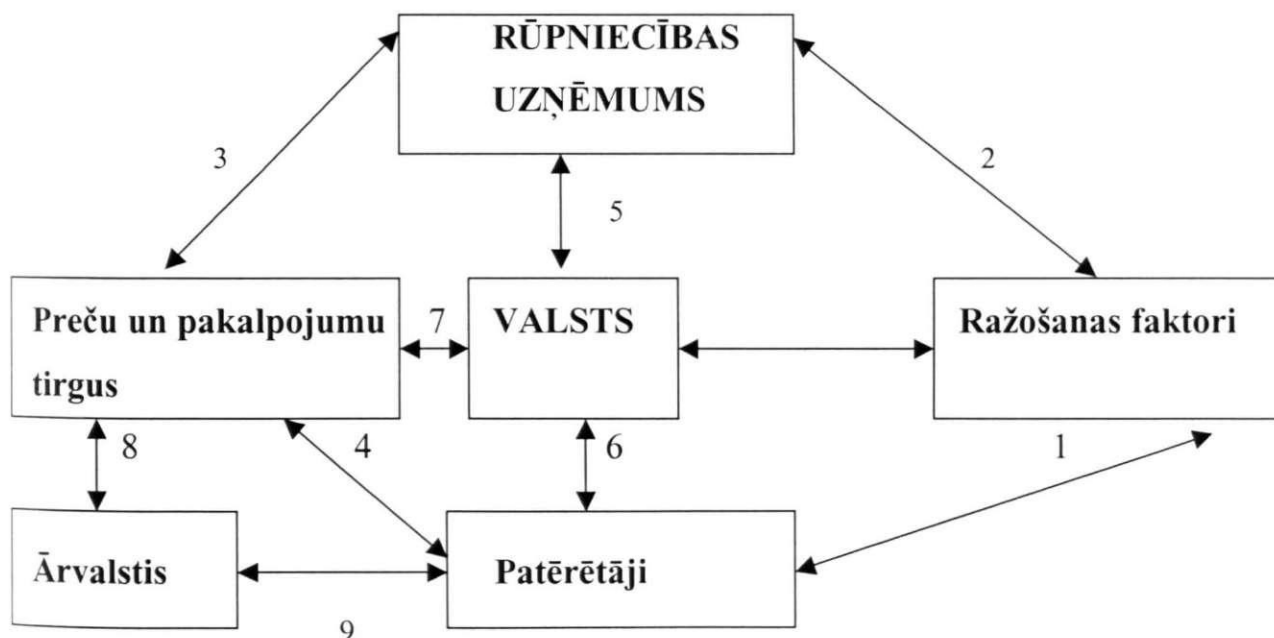
Pārbaudot modeli, autors veica prognozi līdz 2025.gadam, kad rūpniecības ieguldījums IKP varētu sastādīt 1916,3 miljonus latu.

Autors apzinās, ka iegūto rezultātu pareizību pierādīs Latvijas tautsaimniecības, tajā skaitā arī rūpniecības, turpmākā attīstība un Latvijas MK apstiprinātās tautsaimniecības attīstības vienotās stratēģijas kontrolskaitļu izpilde vidējam laika periodam (līdz 2010. gadam) un ilgtermiņam.

Lai pilnīgāk atsegtu rūpnieciskās ražošanas un patērētāju attiecības tirgus ekonomikas apstākļos, promocijas darbā autors izmanto ekonomiskā apgrozījuma modeli (6.3. attēls):

- Saiknes 1 un 2 parāda savstarpējās attiecības starp patērētāju, ražošanas faktoriem un atalgojumu par ražošanas faktoru izmantošanu;
- Saiknes 3 un 4 parāda saistību starp ražotāju un patērētāju;
- Saikne 5 atspoguļo valsts palīdzību ražotājiem un ienākumus, kurus valsts gūst no uzņēmumu darbības;
- Saikne 6 parāda nodokļu un nodevu plūsmu valsts budžetā no patērētāja un valsts atbalstu patērētājam (valsts līdzdalība ienākumu izlīdzināšanā un atsevišķu mazāk nodrošināto iedzīvotāju atbalstā, izmantojot sociālo pabalstu sistēmu);
- Saikne 7 atsedz atsevišķu preču un pakalpojumu iegādi no valsts puses ar tirgus starpniecību (rūpniecības preces, kas tiek novirzītas valsts rezervei, valsts patēriņam);
- Saiknes 8 un 9 atspoguļo ārējo ekonomisko darbību.

Visas modelī parādītās savstarpējās sakarības ir sīkāk analizētas darba pirmajās nodaļās.

6.3. att. Ekonomiskā apgrozījuma modelis.¹⁸

Kopumā minētie modeļi izmantošana ļauj pamatoti spriest par rūpniecības nozares un tās uzņēmumu attīstības galvenajām tendencēm. Lai to panāktu darbā tika veikta retrospektīvā analīze un noteikti iespējamie varianti Latvijas rūpniecības nozares un tās uzņēmumu tālākai attīstībai gan īstermiņā, gan vidējā un ilgtermiņā.

Kā bāze analīzei un aprēķiniem tika izmantoti sekojoši informācijas avoti:

- LR CSP publicētie un npublicētie dati par makroekonomikas rādītājiem.
- Tautas skaitīšanas un dažādu LR CSP organizēto izlases veida apsekojumu dati, tajā skaitā darbaspēka, mājsaimniecības budžeta (lai noskaidrotu iedzīvotāju reālo pirktspēju) un Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu apsekojuma rezultāti.
- LR Ekonomikas ministrijas veiktie aprēķini par perspektīvajām izmaiņām makroekonomikas rādītājos.
- Valsts Nacionālajās programmās minētie kontrolskaitļi.
- Informācija par Eiropas Savienības dalībvalstīm un kandidātvalstīm, par rādītājiem, kuri raksturo šo valstu ekonomisko stāvokli un turpmākās izaugsmes tendences.

¹⁸ Ekonomiskā apgrozījuma modeli sastādījis autors

- Valdības akceptētie kontrolskaitļi Latvijas ekonomikas turpmākajai izaugsmei.

1. Ekspertu vērtējumi par sagaidāmajām makroekonomisko rādītāju izmaiņām un uzņēmējdarbības aktivitātēm pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā.

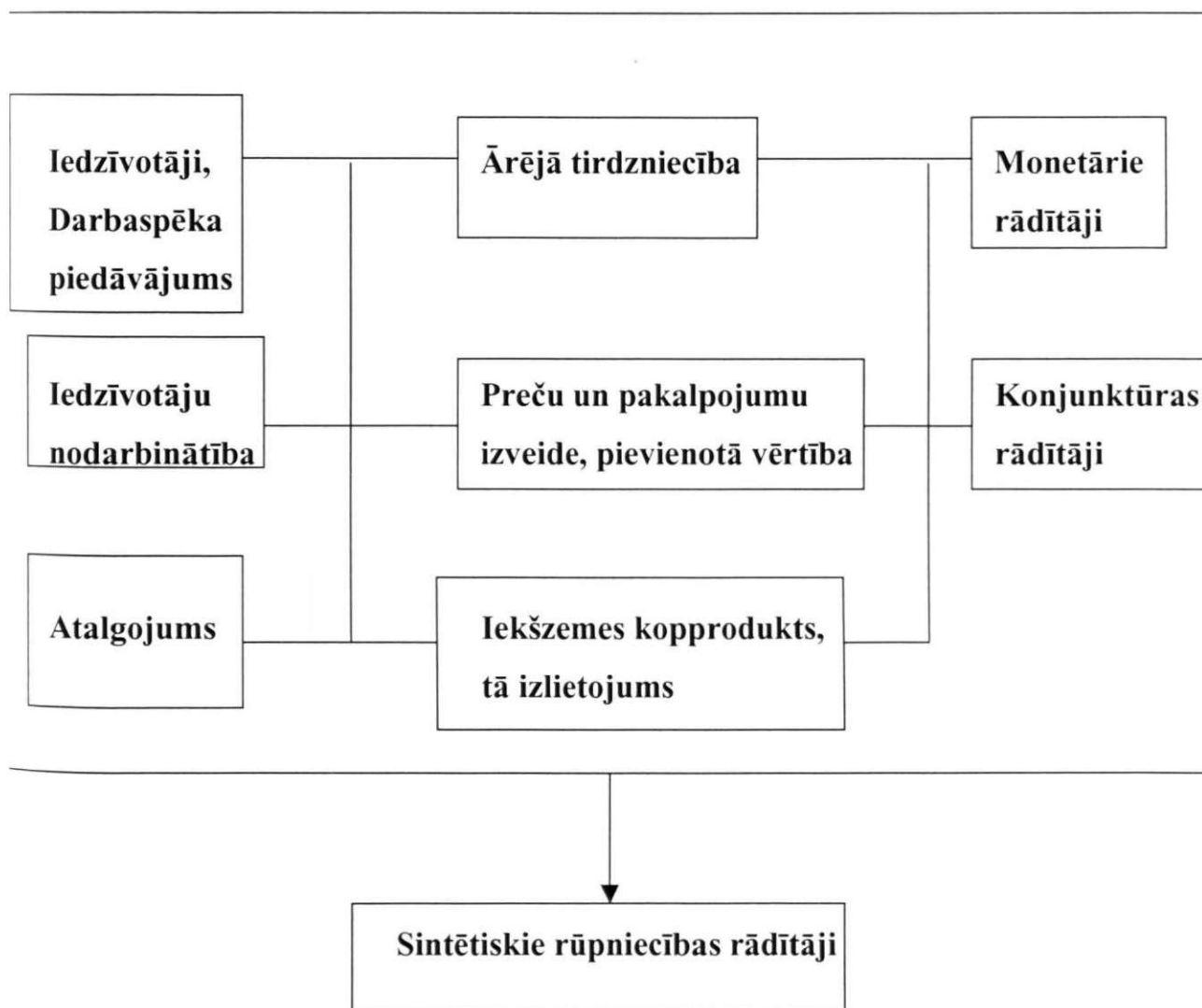
Visi analizējamie rādītāji par uzņēmējdarbību tika grupēti pēc sekojošiem principiem:

1. Pēc uzņēmuma īpašuma formas un lieluma (valsts un pašvaldību uzņēmumi, individuālie uzņēmumi, akciju sabiedrības, SIA u.c.)
2. Pēc uzņēmuma lieluma (mikro, mazie, vidējie un lielie uzņēmumi)
3. Pēc uzņēmumu ekonomiskās darbības veida
4. Pēc uzņēmumu darbības vietas (pilsētas un lauki), izdalot arī atsevišķus Latvijas reģionus un ņemot vērā nozaru struktūru

Izmantotais imitācijas modelis sastāvēja no šādiem galvenajiem blokiem:

1. Preču un pakalpojumu izlaide, pievienotā vērtība (IKP un tautsaimniecības sektoru un nozares pievienotā vērtība).
2. Iekšzemes kopprodukts un tā izlietojums.
3. Ārējā tirdzniecība, tirdzniecības bilance.
4. Demogrāfiskie rādītāji (iedzīvotāji, to struktūra un teritoriālais izvietojums).
5. Iedzīvotāju nodarbinātība (valsts un reģionālā skatījumā).
6. Monetārie rādītāji.
7. Konjunktūras rādītāji.
8. Sintētiskie tautsaimniecības rādītāji.

Katrs no šiem blokiem aptver svarīgākos attiecīgās sfēras rādītājus. Bloki ir savstarpēji cieši saistīti, to izmantošana notiek kompleksi. Visi uzskaitītie bloki ir informatīvi pietiekami nodrošināti un kā informācijas avoti tika izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes, LR Ekonomikas ministrijas un ZA Ekonomikas institūta un atsevišķu zinātnieku izstrādes. Svarīgākie bloku rādītāji sniegti šā darba pielikumos.

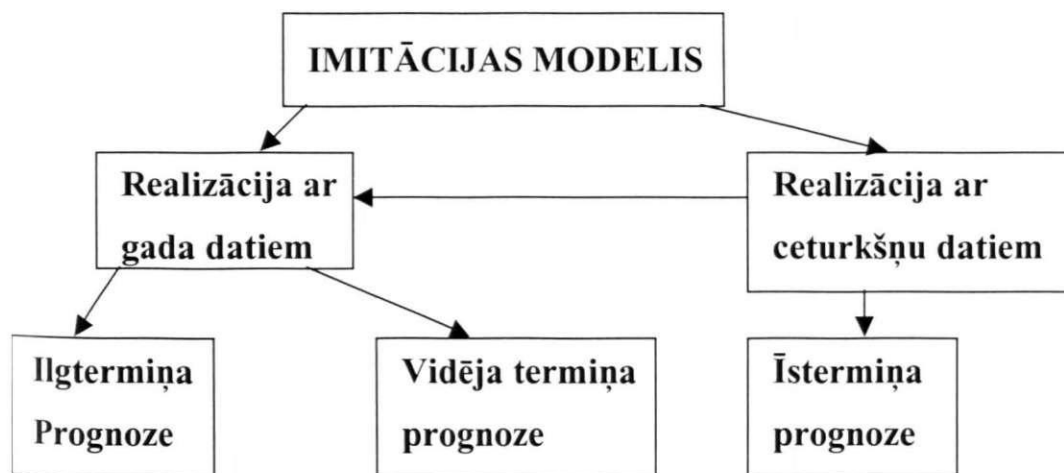
6.4. att. Imitācijas modeļa struktūra.¹⁹

Izmantotais imitācijas modelis ietver virkni ekzogēno rādītāju, kuri tiek noteikti speciālu aprēķinu rezultātā (izmantojot atbilstošās metodes) vai ekspertu vērtējuma ceļā. To vērtības nepieciešamības gadījumā tika koriģētas atbilstoši paredzamajām to izmaiņu tendencēm perspektīvā. Nozīmīgākie modeļa koeficienti ir IKP deflatori un atsevišķu rādītāju īpatsvari kopējā struktūrā (aprēķini pamatā tika veikti 2000. gada salīdzināmās cenās).

Modeļa realizācija tika paredzēta dažādos laika periodos, izdalot gan sektorālos, gan nozaru, gan arī teritoriālos aspektus. Tādejādi radās iespēja plašāk izmantot Valsts statistikas datus, lai

¹⁹ Imitācijas modeļa struktūru izveidojis autors

pamatotu (ieskicētu attīstības variantus) Latvijas rūpniecības attīstībai gan īstermiņā, gan vidējā un ilgtermiņā. Protams, autors apzinās, ka jo attālāks ir prognozējamais laiks, jo lielākas un neprecizitātes ir iespējamas.

6.5. att. Imitācijas modeļa realizācijas shēma.²⁰

Prognožu izstrādei tika izmantoti dažādi informācijas bloki. Kā nozīmīgākos varam izdalīt sekojošus:

Demogrāfiskais bloks.

Pamatā aprēķinos kā galējās pozīcijas tika izmantotas divas hipotēzes:

Pesimistiskais variants, kurš balstās uz sekojošiem pieņēmumiem:

1. turpināsies iedzīvotāju kopskaita samazināšanās, samazināsies ekonomiski aktīvo un nodarbināto iedzīvotāju skaits, palielināsies demogrāfiskās slodzes rādītāji;
2. pasliktināsies iedzīvotāju vecuma struktūra, turpināsies iedzīvotāju novecošanās process;
3. saglabāsies un vēl vairāk pastiprināsies disproporcijas iedzīvotāju atražošanas rādītājos un tendencēs starp atsevišķiem Latvijas reģioniem.

Optimistiskais variants, kurš balstās uz pieņēmumiem:

1. iedzīvotāju kopskaits nostabilizēsies;
2. iedzīvotāju vecuma struktūrā iezīmēsies pozitīvas tendences ilgtermiņa periodam: palielināsies vecuma grupas 0-15 gadi īpatsvars, kā arī ekonomiski aktīvo iedzīvotāju

²⁰ Imitācijas modeļa realizācijas shēmu izveidojis autors.

īpatsvars vecumā no 15 līdz 64 gadiem, bet samazināsies pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars;

3. samazināsies un ilgtermiņā apstāsies iedzīvotāju sastāva novecošanās, iezīmēsies pozitīvas tendences, kuras pamatotas ar iedzīvotāju dabiskā pieauguma palielināšanos;
4. paaugstināsies iedzīvotāju nodarbinātības līmenis un samazināsies demogrāfiskā noslodze;
5. izlīdzināsies disproporcijas starp Latvijas reģioniem iedzīvotāju vecumstruktūrā;
6. Autors savus aprēķinus centās balstīt uz vidējiem rādītājiem, tādējādi samazinot iespējamās novirzes no realitātes.

Iedzīvotāju nodarbinātības bloks.

1. iedzīvotāju nodarbinātības struktūra Latvijā un atsevišķos tās reģionos;
2. nodarbināto iedzīvotāju demogrāfiskā slodze, tās izmaiņu pamattendences;
3. tautsaimniecības struktūra, tās ieguldījums IKP;
4. darbaspēka teritoriālā kustība (migrācija) pēc iestāšanās Eiropas Savienībā;
5. sagaidāmās izmaiņas Latvijas darba tirgū.

Rūpniecības nozares perspektīvās izaugsmes bloks.

- analīzei tika izmantoti Latvijas tautsaimniecības makroekonomiskie rādītāji, kā arī speciālie dati par Latvijas rūpniecības nozari;
- izmantojot LR CSP konjunktūras apsekojuma datus tika noteikti galvenie faktori, kuri kavē gan rūpniecības nozares komplekso, gan arī atsevišķu tās uzņēmumu attīstību;
- izmantojot Latvijas Nacionālo programmu kontrolskaitļus, tika koriģēti perspektīvās attīstības virzieni un tempi;
- Izmantojot statistiskos datus par Eiropas Savienības dalībvalstīm un kandidātvalstīm (līdz 1.05.2004. g.) tika koriģēta Latvijas rūpniecības attīstība perspektīvē.

Analizējot Latvijas rūpniecības attīstību globalizācijas apstākļos tika ņemti vērā gan rūpniecības attīstību veicinošie faktori, kuru kopskaits sastādīja 11 faktorus, gan arī kavējošie faktori, kuru kopskaits sastādīja 7 faktorus (skat šā darba 4. nodaļa).

Ņemot vērā ekspertu vērtējumus tika izvērtēti globalizācijas faktori, kuri pastiprināti var ietekmēt Latvijas ekonomikas attīstību atsevišķos reģionos, pastiprināt vai mazināt pastāvošās reģionālās atšķirības. Šajā sakarībā tika analizēti 8 pozitīvie un 10 negatīvie faktori (skat šā darba 4. nodaļa). Līdztekus tam tika ņemtas vērā sekojošas Latvijas tirgus iekšējās problēmas:

- Liels mazo un vidējo uzņēmumu īpatsvars valsts ekonomikā (nodarbināto skaits, produkcijas apjoms u.c. rādītāji)

- Relatīvi maza tirgus ietilpība
- Iedzīvotāju un uzņēmējdarbības pārlieku liela koncentrācija Rīgas pilsētā
- Tranzīta pakalpojumu lielais īpatsvars IKP
- Energoresursu cenu atkarība no nedaudzu monopoluzņēmumu ekonomiskās politikas

6.2. Rūpniecības attīstības perspektīvas Latvijā.

Latvijas rūpniecības attīstības perspektīvas tieši saistītas ar Latvijā realizējamo rūpniecības attīstības politiku. Latvijas Rūpniecības attīstības politika tika izstrādāta kā Zviedrijas – Latvijas kopprojekts, sadarbojoties Zviedrijas Biznesa aģentūrai un Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijai [81.]. Projekta realizācija paredz sekojošus galvenos darbības virzienus:

1. Rūpniecības plānošanas stratēģijas izstrāde un praktiskā realizācija.
2. Pastiprināta integrācija starp atsevišķām, savstarpēji cieši saistītām, rūpniecības nozarēm un to sniegtajiem pakalpojumiem, risinot jautājumus par konkurenci integrētajos tirgos.
3. Klasteru metodikas ieviešana, nodrošinot savstarpēji saistīto nozaru efektīvu sadarbību.

Atbilstoši izstrādātajai programmai paredzēts:

- Aktivizēt Latvijas tautsaimniecības inovāciju programmu izstrādi un ieviešanu atsevišķās Latvijas tautsaimniecības nozarēs, pastiprinātu uzmanību pievēršot Latvijas rūpniecībai. Programmas realizācijas mērķis – palielināt rūpniecības nozares ieguldījumu valsts IKP.
- Sistemātiskāk izmantot Eiropas Savienības jau realizējamās analogās programmas, lai pamatotu un argumentētu programmas virzienus, saturu, mērķus un konkrētos risināmos uzdevumus.
- Latvijas un Eiropas Savienības valstu uzņēmēju savstarpējās sadarbības pilnīgošana, nodrošinot ciešāku un produktīvāku sadarbību informācijas, ražošanas un produkcijas realizācijas jomās.

Rūpniecības attīstības politika, tātad rūpniecības turpmākās attīstības tendences, jāizstrādā paredzot:

- Savstarpēji sabalansētu ekonomiskās nozares modeļu izstrādi, paredzot, ka to realizācija lielākā mērā atbildīs attiecīgās valsts Nacionālās programmas attīstības prioritātēm un nebūs pretrunā ar Eiropas Savienības konceptuālajām nostādnēm.
- Vadības mehānisma izstrāde, kura ietvertu sevī normatīvo aktu izstrādi un garantētu nepieciešamo sasaisti ar citām (savstarpēji saistītām) programmām.

- Pietiekami efektīva dialoga izveide starp dažādu savstarpēji saistītu biznesa interešu pārstāvjiem un akadēmiskās zinātnes pārstāvjiem, paātrinot zinātņu realizāciju praksē.
- Kvalificētu rūpniecības politikas padomdevēju piesaiste, kas palīdzētu paaugstināt pašreizējo rūpniecības politikas virzienu ieviešanas efektivitāti un sekmētu nepieciešamās strukturālās izmaiņas Latvijas rūpniecībā, tādējādi paaugstinot rūpniecības nozares ieguldījumu valsts IKP un vairāk sekmētu valsts ārējās tirdzniecības bilances sakārtošanu.
- Pilotprojektu izstrāde rūpniecības attīstības politikas tālakai pilnīgošanai, tās stratēģisko mērķu ātrākai un efektīvākai sasniegšanai.

Izstrādātā Latvijas rūpniecības attīstības politika ir orientēta uz uzņēmējdarbības vides sakārtošanu un pasākumu ieviešanu, kuri paaugstinātu uzņēmējdarbības aktivitāti un efektivitāti. Latvijā īpaši nozīmīga ir attieksme pret ekonomiski aktīvajiem mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, kuru īpatsvars Latvijā 2002. gada beigās sastādīja 99,8%. Tādējādi Latvijas rūpniecības tālākā izaugsme galvenokārt ir atkarīga no tā, kā attīstīsies mazie un vidējie uzņēmumi (MVU). Protams te jāņem vērā Latvijas ekonomiski aktīvo uzņēmumu sadalījums pēc lieluma, pēc uzņēmējdarbības formas un citiem rādītājiem. Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes 2002. gadā veiktais apsekojums parādīja, ka 68% no visiem Latvijas mikrouzņēmumiem (strādājošo skaits 1-9 cilvēki) ir sabiedrības ar ierobežotu atbildību (SIA), 27% sastādīja individuālie uzņēmumi. Palielinoties strādājošo skaitam uzņēmumā šie īpatsvari mainās. Tā, mazajos uzņēmumos (strādājošo skaits 10-49 cilvēki) SIA īpatsvars sastādīja 86%, bet individuālo uzņēmumu – 10%. Ja aplūkojam vidējos uzņēmumus (strādājošo skaits 50-249 cilvēki), tad redzam sekojošu ainu: SIA sastādīja 87%, individuālie uzņēmumi vairs tikai 1%, bet 6% sastādīja akciju sabiedrības. Starp Latvijas lielajiem uzņēmumiem akciju sabiedrības sastādīja 68%, SIA – tikai 29%. Tautsaimnieciski nozīmīgi ir prognozēt, kādas izmaiņas sagaidāmas pēc iestāšanās Eiropas Savienībā, kad sagaidāma globalizācijas procesu pastiprināta ietekme uz uzņēmējdarbību Latvijā. Taču eksperti pamatoti uzskata, ka kardinālas izmaiņas Latvijas ekonomiski aktīvo uzņēmumu sadalījumā pēc to lieluma nav gaidāmas, bet izmaiņas, kuras tomēr notiks, tiks orientētas uz Eiropas Savienības dalībvalstu ekonomiskajiem rādītājiem.

CSP veiktā mazo un vidējo uzņēmumu apsekojuma rezultāti ņemami vērā prognozējot perspektīvās izmaiņas rūpniecības nozaru attīstībā un šo nozaru ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā. Protams, sarežģīti ir prognozēt sagaidāmās izmaiņas. Taču ar noteiktu varbūtību, ņemot vērā atsevišķu ietekmējošo faktoru izmaiņu tendences, to izdarīt iespējams. Varam prognozēt, ka lai gan principiālas izmaiņas uzņēmumu sadalījumā gan pēc lieluma, gan pēc uzņēmējdarbības formas Latvijā nenotiks, tomēr zināma pārstrukturizācija ir sagaidāma. Kā orientieri varam

pieņemt Eiropas Savienības un jauno dalībvalstu ekonomiskās attīstības vidējos rādītājus. Ja analizējam ekonomiski aktīvo uzņēmumu sadalījumu pa īpašuma formām un šā sadalījuma izmaiņas, tad redzam, ka Latvijā individuālo uzņēmumu īpatsvars laika periodā no 1995. gada līdz 2000. gadam samazinājies no 34,9% līdz 9,0%. Tajā pašā laikā Lietuvā šis rādītājs samazinājās no 73,0% 1995. gadā līdz 54,8% 2000. gadā (18 procentu punkti), pēc īpatsvara Latviju apsteidzot par 45,8 procentu punktiem. Nedaudz savādākas attiecības Latvijai izveidojās ar Igauniju. Te nepastāv tik krasas atšķirības 2000. gadā (Latvija 9,0%, Igaunija 11,1%). Ja analizējam visas kandidātvalstis, tad redzam, ka Polijā individuālo uzņēmumu īpatsvars ir visaugstākais (2000. g. – 84,9%), bet vidējais rādītājs starp kandidātvalstīm sastāda 72,2%, kas ir par 63,2 procentu punktiem lielāks nekā Latvijā. Līdzīgs stāvoklis ir, ja salīdzinām Eiropas Savienības dalībvalstis. Tādejādi ir pamats prognozēt individuālo uzņēmumu skaita un īpatsvara palielinājumu Latvijā – tātad privātā sektora nostiprināšanos kā tautsaimniecībā kopumā, tā arī rūpniecības nozarē. Taču arī te sagaidāmas strukturālas izmaiņas. Samazināsies mikrouzņēmumu īpatsvars, bet palielināsies mazo uzņēmumu īpatsvars. Tas saistīts ar globalizācijas procesu ietekmi uz uzņēmējdarbību Latvijā.

Ja analizējam ekonomiski aktīvo uzņēmumu sadalījumu pēc ekonomiskās darbības veidiem, tad varam secināt, ka Latvijā rūpniecības uzņēmumu īpatsvars starp visiem uzņēmumiem laika periodā no 1995. gada līdz 2000. gadam samazinājās no 15,9 līdz 12,3 procentiem, tātad par 3,6 procentu punktiem. Kaimiņvalstīs šis process notika atšķirīgi. Lietuvā – vērojams rūpniecības īpatsvara palielinājums par 0,7 procentu punktiem, bet Igaunijā – palielinājums pat par 1,1 procentu punktu. Vidējais rādītājs Eiropas Savienības kandidātvalstīs 2000. gadā sastādīja 10,6% , tātad par 1,7 procentu punktiem mazāk nekā Latvijā. Ņemot vērā arī stāvokli ES dalībvalstīs un Latvijas rūpniecības stratēģiskās attīstības pamatnostādnes varam prognozēt, ka Latvijā rūpniecības nozaru īpatsvars varētu paaugstināties par 2-3 procentu punktiem. Tādejādi paaugstināsies arī Latvijas rūpniecības ieguldījums Latvijas iekšzemes kopproduktā.

Nākamais faktors, kuru nepieciešams analizēt ir ekonomiski aktīvo uzņēmumu sadalījums pēc to darbības vietas, proti lauki un pilsētas. Baltijas valstīs vērojama tendence, ka palielinās ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaits, kuri izvietoti pilsētās. Tā, Latvijā 2000. gadā pilsētās bija izvietoti 83,3% (1995. gadā – 80,3%), Igaunijā 84,5% (1995. gadā – 84,7%), bet Lietuvā 63,7% (1994. gadā – 58,5%). Vidējais rādītājs pa visām Eiropas Savienības kandidātvalstīm 2000. gadā sastādīja 77,0% (aplūkotojā laika periodā samazinājums par 1.0 procentu punktu). Ja salīdzinām visu kandidātvalstu vidējos rādītājus, tad varam secināt, ka valstu ekonomiski aktīvo uzņēmumu teritoriālais izvietojums ir nostabilizējies. Atšķirības starp valstīm te pamatā skaidrojamas ar sasniegto urbanizācijas līmeni un valstī realizējamo tautsaimniecības attīstības politiku. Atšķirībā no

citām tautsaimniecības nozarēm rūpniecība ir stingrāk orientēta uz pilsētām, šās nozares uzņēmumiem ir salīdzinoši spēcīgāk izteikta tendence pārvietoties no lauku apdzīvotām vietām uz pilsētām un jo lielāka ir pilsēta, jo lielāks ir tās pievilksanas spēks. Diemžēl CSP veiktais mazo un vidējo uzņēmumu apsekojums neļauj dziļāk analizēt rūpniecības uzņēmumu teritoriālo izvietojumu. To neļauj arī CSP veiktie konjunktūras apsekojumu dati.

6.7. tabula

Latvijas ekonomiski aktīvo uzņēmumu sadalījums pēc uzņēmējdarbības formas 2002. gada beigās, procentos [24].

	Mikro uzņēmumi	Mazie uzņēmumi	Vidējie uzņēmumi	Lielie uzņēmumi	Kopā
Valsts un pašvaldību uzņēmumi	54	26	20	-	100
Individuālie uzņēmumi	92	8	-	-	100
Akciju sabiedrības	29	40	17	14	100
Sabiedrības ar ierobežotu atbildību	73	22	5	-	100
Citas uzņēmējdarbības formas	85	9	6	-	100

Analizējot Latvijas rūpniecības izaugsmi, vērā ņemams uzņēmumu teritoriālais izvietojums un sadalījums pēc īpašuma formām. Valsts statistikas izstrādes liecina, ka valstij un pašvaldībām nepieder neviens Latvijas lielais uzņēmums. Vairāk nekā katrs otrais valsts un pašvaldību uzņēmums ir mikro uzņēmums, bet nedaudz vairāk nekā ceturto daļu sastāda mazie uzņēmumi. Individuālo uzņēmumu absolūtais vairākums (92%) līdzīgi kā SIA (73%) ir mikrouzņēmumi, akcijas sabiedrības pārsvarā (40%) ir mazie uzņēmumi. Arī šajā sadalījumā sagaidāmas zināmas izmaiņas. Starp valsts un pašvaldību uzņēmumiem sagaidāms, ka palielināsies vidējo uzņēmumu īpatsvars, starp akciju sabiedrībām – vidējo un lielo uzņēmumu īpatsvars.

Latvijas ekonomiski aktīvo uzņēmumu attīstības pamatvirzieni periodā līdz 2010. gadam [24]²¹

Faktori	Stāvoklis 2000. gadā	Prognoze 2010. gadam	Izmaiņu pamatojums, pamatfaktori
1	2	3	4
Valsts pilsētās izvietoto uzņēmumu īpatsvars	83,3%	84-86%	1. Infrastruktūras sakārtošana 2. Darbspēka kvalitāte 3. Realizācijas tirgu tuvums un pieejamība
Valsts un pašvaldību uzņēmumi			
Mikrouzņēmumi	54%	39-41%	1. Teritoriālā reforma
Mazie uzņēmumi	26%	20-22%	2. Privatizācija
Vidējie uzņēmumi	20%	40-42%	1. Globalizācijas rezultātā
Individuālie uzņēmumi			
Mikrouzņēmumi	92%	88-90%	1. Konkurences cīņa
Mazie uzņēmumi	8%	10-12%	1. Konkurences cīņa
Akciju sabiedrības			
Mikrouzņēmumi	29%	13-15%	1. Globalizācijas rezultātā
Mazie uzņēmumi	40%	20-22%	
Vidējie uzņēmumi	17%	45-47%	1. Konkurences cīņa
Lielie uzņēmumi	14%	20-22%	2. Globalizācijas rezultātā
Sabiedrības ar ierobežotu atbildību			
Mikrouzņēmumi	73%	60-62%	1. Globalizācijas rezultātā
Mazie uzņēmumi	22%	18-20%	1. Konkurences cīņa
Vidējie uzņēmumi	5%	14-16%	
Lielie uzņēmumi	-	4-6%	

²¹ Tabulā nav iekļauta grupa "citas uzņēmējdarbības formas". Autors ņem vērā, ka atbilstoši Komerclikumam mainīsies uzņēmējdarbības formas. Taču šajā gadījumā nozīmīgākais rādītājs ir uzņēmuma lielums, kurš paliks nozīmīgs arī Komerclikuma darbības laikā (Likums Saimā pieņemts 2000. gada 13. aprīlī).

Lai analizētu tautsaimniecības attīstību gan valsts, gan reģionu līmenī jāveic pasākumi, lai nodrošinātu efektīvas demogrāfiskās un iedzīvotāju nodarbinātības politikas realizāciju, veicinātu investīciju plūsmu regulēšanu atbilstoši Latvijas tautsaimniecības interesēm, likumdošanas sakārtošanu un Nacionālo attīstības programmu realizācijas efektivitātes paaugstināšanu. Tā ir kompleksa attīstības programma, kura orientēta uz Latvijas ekonomikas sakārtošanu, uz Latvijas uzņēmēju konkurentsپējas paaugstināšanu gan Eiropas Savienības, gan arī trešo valstu tirgū.

6.9. tabula

Faktori, kuri kavē Latvijas tautsaimniecības uzņēmējdarbības attīstību laika periodā no 1995. līdz 2000. gadam (procentos pret ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaitu) [24].

Gads	Grūtību nepastāv	Realizācijas vai attīstības grūtības ?	Realizācijas un attīstības grūtības ?
1995	28,5	23,0	48,6
1996	32,8	18,5	48,7
1997	33,1	21,6	45,4
1998	33,9	18,4	47,7
1999	29,5	22,0	48,5
2000	35,6	20,8	43,6
Izmaiņas procentu punktos (2000.-1995. g.)	+ 7,1	- 2,2	- 5,0

Analizējot tabulā parādītos Latvijas ekonomiski aktīvo uzņēmumu darbību kavējošos faktorus un to dinamiku, varam secināt, ka pamazām palielinās uzņēmumu īpatsvars, kuri neizjūt īpašas, grūtības sava uzņēmuma attīstībai, bet samazinās uzņēmumu īpatsvars, kuru attīstību kavē produkcijas realizācijas vai paša uzņēmuma attīstības grūtības. Tas liecina par ekonomisko stabilitāti valstī. Ja analizējam stāvokli Baltijas valstīs, tad redzam, ka Igaunijā vērojamas līdzīgas tendences kā Latvijā, bet Lietuvā diametrāli pretējas – samazinās uzņēmumu īpatsvars, kuri neizjūt ekonomiska reakstura grūtības un palielinās to uzņēmumu īpatsvars, kuri aizvien vairāk izjūt produkcijas realizācijas un savas uzņēmējdarbības turpmākās attīstības grūtības. Līdzīgs stāvoklis

vērojams Polijā, Bulgārijā un daļēji Čehijā. Arī vidējie rādītāji, kuri aprēķināti par CSP apsekojumā ietvertajām 10 Eiropas Savienības kandidātvalstīm, uzrāda analoģu tendenci. 2000. gadā salīdzinot ar 1995. gadu samazinās uzņēmumu skaits, kuri neizjūt īpašas ekonomiska rakstura grūtības, lai tālāk attīstītu savu uzņēmējdarbību (samazinājums par 3,4 procentu punktiem) un attiecīgi samazinās uzņēmumu īpatsvars, kuri saskaras ar grūtībām.

6.10. tabula

Faktori, kuri kavē visas Latvijas rūpniecības uzņēmējdarbības attīstību (procentos no respondentu skaita, 2003. gada oktobrī) [10].

	Apstrādes rūpniecība	Patēriņa preču ražošana	Starppatēriņa preču ražošana	Kapitālpreču ražošana
Grūtību nav	26	29	25	24
Nepietiekams pieprasījums	38	44	29	43
Darbaspēka trūkums	11	10	9	16
Materiālu un/vai iekārtu trūkums	15	10	22	9
Finansiālās problēmas	17	11	21	20
Citi faktori	8	6	9	7

Analīze liecina, ka Latvijas uzņēmumos vēl pastāv vairāki faktori, kuri nopietni kavē rūpniecības attīstību. Te varam minēt:

Nepietiekams pieprasījums, sevišķi patēriņa preču ražošanā, tātad pastāv noieta tirgus problēmas gan iekšzemē, gan ārzemēs. Paredzams, ka šā faktora īpatsvars un nozīmība palielināsies pēc iestāšanās Eiropas Savienībā. Radīsies pastiprināta nepieciešamība pēc tirgus regulēšanas mehānisma stingri ievērojot Eiropas Savienības normatīvus.

Materiālu, izejvielu un iekārtu trūkums. No tā izriet, ka tirgū nevar būt savlaicīgi piegādāta kvalitatīva prece, samazinās konkurētspēja un tiek zaudēts noteikts tirgus segments.

Finansiālās problēmas, proti, līdzekļu trūkums tehnoloģisko iekārtu un izejvielu iegādei, ražošanas modernizācijai un stabilas kvalitātes kontroles sistēmas izveidošanai.

Analīze liecina, ka 2003. gada pēdējā pusgada laikā Latvijas rūpniecības uzņēmumiem ekonomiskais stāvoklis ir nostabilizējies. Līdzīgs stāvoklis vērojams arī citu Latvijas tautsaimniecības nozaru uzņēmumos, kas liecina par valsts ekonomikas atveseļošanos. Un tomēr veiktā analīze rāda, ka apstrādes rūpniecībā turpmākās ekonomiskās izaugsmes problēmas saasinās. Tas attiecas gan uz patēriņa preču ražošanu, gan starppatēriņa un kapitālpreču ražošanu.

Nenoliedzami, ka Latvijā kopumā ekonomiskā situācija uzlabojas un tomēr vērojamas arī negatīvas iezīmes, kuru novēršana lielā mērā saistīta ar Latvijas rūpniecības izaugsmi. Rūpniecībai jādod lielāks ieguldījums nekā līdz šim ārējās tirdzniecības uzlabošanā, jānodrošina eksporta produkcijas apjoma straujāks palielinājums attiecīgi samazinot importa īpatsvaru. Nostiprinoties valsts ekonomikā, palielināsies investīciju plūsmu apjoms, radīsies iespēja tās aktīvāk novirzīt uz ekonomiski vājāk attīstītiem Latvijas reģioniem. Tādejādi izlīdzināsies reģionālās atšķirības atsevišķu tautsaimniecības nozaru, tajā skaitā arī rūpniecības izaugsmē.

Secinājumi un priekšlikumi.

Izstrādātais promocijas darbs orientēts uz Latvijas ekonomiskās stabilitātes nostiprināšanu atbilstoši Latvijas nacionālajām interesēm un Eiropas Savienības prasībām, lai izveidotu racionālu un efektīvu tautsaimniecības struktūru. Veiktais darbs ļāva izpildīt promocijas darba ievadā izvirzītos uzdevumus un sasniegt nosprausto mērķi – izstrādāt priekšlikumus rūpniecības attīstības pamatkonceptijas un pamatnostādņu pilnīgošanai turpmākajai desmitgadei, ņemot vērā rūpniecības kā vienas no nozīmīgākajām tautsaimniecības nozarēm, integrāciju Eiropas Savienībā.

Izstrādājot promocijas darbu tika izdarīti sekojoši secinājumi:

1. Latvijas ekonomikas, tajā skaitā arī rūpniecības, attīstība ir nostabilizējusies. Par to liecina gan valsts makroekonomikas, gan arī mikroekonomikas rādītāju analīze.
2. Latvijas tautsaimniecībā un arī rūpniecībā notiek nozaru un apakšnozaru pārstrukturizācija, kas ļauj sabalansēt visu tautsaimniecības attīstību, pieskaņojot to Latvijas valsts Nacionālajām interesēm un Eiropas Savienības dalībvalstu ekonomikas attīstības pamatnostādņēm.
3. Pozitīvas izmaiņas vērojamas rūpniecības teritoriālajā dislokācijā, tādejādi pamazām, jau īstermiņā, samazināsies reģionālās atšķirības rūpniecības uzņēmumu teritoriālajā izvietojumā un attīstībā, to ieguldījumā IKP.
4. Pamazām sāk nostiprināties zinātniski pētnieciskā bāze rūpniecības nozarēs.
5. Latvijas rūpniecības attīstības pamatnostādnes ir orientētas uz to, lai rūpniecības prioritārie virzieni būtu informācijas tehnoloģiju attīstība, inovāciju ieviešana, kvalitāte, zinātniski – pētniecisko darbu plaša pielietošana un nepārtrauktas, savstarpēji sabalansētas izglītības sistēmas ieviešana. Jāveic rūpniecības nozaru pārstrukturizācija pamatojoties uz mūsdienu tehnoloģisko bāzi, nodrošinot rūpniecības nozarei labvēlīgas vides izveidošanu visos Latvijas reģionos un izveidojot tādu rūpniecības nozaru struktūru, kura ļautu būtiski palielināt eksporta produkcijas apjomu un palīdzētu atbilstoši Latvijas Nacionālajām interesēm sabalansēt Latvijas ārējās tirdzniecības bilanci.
6. Promocijas darbā veikta Latvijas rūpniecības integrācijas analīze tirgus sistēmā globalizācijas apstākļos. Latvijā, līdzīgi kā citās pasaules valstīs, notiek ekonomiskās attīstības pastiprināta orientācija uz inovatīvo darbību un IKP tiek uzskatīts par tieši proporcionālu inovatīvu, uz jaunām tehnoloģijām balstītu, produktu eksporta pieaugumam.

Inovatīvā darbība nav orientēta tikai uz eksportu, bet arī uz importu un uz valsts iekšējo tirgu. Lai šo darbību realizētu Latvijā ir izstrādāta “Nacionālā inovāciju programma 2003. – 2006. gadam”, kuras realizācija tiek veikta sekmīgi. Autora veiktā analīze liecina, ka konsekventi realizējot Programmā izvirzītos uzdevumus, iespējams 2.-5. gados pietuvoties Programmā ietvertajiem mērķiem un izpildīt “ īstermiņā” izvirzītos uzdevumus. Programmas “ilgtermiņa” realizāciju, pie labvēlīgiem nosacījumiem iespējams sasniegt 7. līdz 10. gadu laikā.

7. Latvijā realizējamās programmas mērķi un uzdevumi ir pietiekami saskaņoti ar Eiropas Savienības inovāciju politikas realizācijas pamatprincipiem un noteiktajām prioritātēm. Te varam izdalīt sekojošus principus un prioritātes:
 - Vienota un saskaņota ar Eiropas Savienības principiem inovāciju politika, kuras realizācija Latvijā ir jau sekmīgi uzsākta.
 - Inovatīvai uzņēmējdarbībai labvēlīgi tiesību un normatīvie akti, to praktiskā pielietošana.
 - Vispusīgs atbalsts inovatīvu uzņēmumu dibināšanai un tālākai izaugsmei. Šis ir viens no Latvijas rūpniecības attīstības virzieniem.
 - Efektīva un saskaņota inovāciju sistēmas visu tās elementu efektīva mijiedarbība.
 - Inovatīvai darbībai atvērtas sabiedrības veidošanās. Aktīvs reklāmas darbs un nepieciešamie mārketinga pētījumi.
8. Promocijas darbā veiktie secinājumi un izvirzītie priekšlikumi veicinās sekmīgāku Latvijas rūpniecības politikas realizāciju integrējoties Eiropas Savienībā. Rūpniecības sekmīga izaugsme ir iespējama tikai kompleksi risinot visas Latvijas tautsaimniecības attīstības jautājumus, konsekventi realizējot Latvijas Nacionālās attīstības programmas, risinot ārējās tirdzniecības, investīciju piesaistes, inovācijas un kvalitātes jautājumus. Latvijā šajā jomā veikts jau liels darbs, kā rezultātā pēdējos gados uzlabojušies valsts makroekonomiskie rādītāji.
9. Autors izsaka pārliecību, ka Latvijas ekonomikas izaugsme ir pietiekami stabila un rūpniecības nozīmība pamazām palielinās. Autora skatījumā ekonomiskās izaugsmes pamatā jābūt ražošanai, tātad arī rūpniecības attīstībai, rūpniecības ieguldījuma palielināšanai iekšzemes kopproduktā. Pēc autora domām tuvākajos 10 gados rūpniecībā un būvniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvaram jāpalielinās par 4-5%, sasniedzot 29-30% augstu līmeni, bet pēc kopējās pievienotās vērtības sadalījuma (faktiskajās cenās, % no kopapjoma) 0,3-0,5% un jāsasniedz 15,1-15,3% līmeni. Šo palielinājumu kompensēs izmaiņas pakalpojumu nozarē un daļēji arī lauksaimniecībā. Šādas izmaiņas tuvinās Latviju Eiropas

Savienības līmenim. Jāņem vērā, ka Latvija līdz atmodas periodam vienmēr ir augsti kotējusies pēc rūpniecības attīstības līmeņa un, ka vecās tradīcijas nav izzudušas (darbaspēka pieredze un kvalifikācija, valsts tradīcijas rūpniecības izaugsmē utt...). Latvija piedzīvoja visstraujāko rūpniecības nozares pagrimumu starp Baltijas valstīm. Patreizējais Latvijas ekonomikas uzplaukums ir arī Latvijas rūpniecības turpmākā, paātrinātā, uzplaukuma faktors. Visi šie augstākminētie faktori tika ņemti vērā prognozējot Latvijas rūpniecības turpmāko izaugsmi un tās ieguldījumu valsts iekšzemes kopproduktā.

10. Sekmīga rūpniecības attīstības politikas realizācija Latvijā nav iespējama, ja netiks sekmīgi atrisināti inovācijas un kvalitātes jautājumi, kas uzskatāmi par noteicošiem Latvijas rūpniecības attīstības politikas sastāvdaļām. Promocijas darbā pamatots, ka inovācija ir viens no nozīmīgākajiem mūsdienu ekonomiskās izaugsmes faktoriem. Jaunās zināšanas un to efektīva izmantošana valsts pārvaldē un uzņēmējdarbībā ir faktors, kurš rosina efektīvāku saimniekošanu jebkurā dzīves jomā, efektīvāk izmantojot jaunākos zinātnes un tehnoloģijas sasniegumus.
11. Investīcijas ir otrā nozīmīgākā (pēc apjomiem naudas izteiksmē) iekšzemes kopprodukta daļa aiz gala patēriņa izdevumiem. Pie patreizējā valsts budžeta deficīta Valsts Nacionālajā programmā paredzamo ekonomikas izaugsmi un attiecīgas tautsaimniecības strukturālās izmaiņas, kā arī citu vidējā termiņa ekonomiskajā stratēģijā izvirzīto mērķu sasniegšanu var nodrošināt tikai ievērojamu investīciju piesaiste, kuras pie pareizas organizēšanas spēs vēlamajā līmenī nodrošināt Latvijas valsts ekonomiskās stratēģijas realizāciju kopumā, kā arī atsevišķu Latvijas valsts reģionu attīstību.
12. Latvijā, līdzīgi kā citās pasaules vastīs, notiek ekonomiskās attīstības pastiprināta orientācija uz inovatīvo darbību un IKP tiek uzskatīts par tieši proporcionālu inovatīvu, uz jaunām tehnoloģijām balstītu, produktu eksporta pieaugumam. Inovatīvā darbība, protams, nav orientēta tikai uz eksportu, bet arī uz importu un uz valsts iekšējo tirgu. Lai šo darbību realizētu Latvijā ir izstrādāta "Nacionālā inovāciju programma 2003. – 2006. gadam", kuras realizācija Latvijā tiek veikta sekmīgi. Autora veiktā analīze liecina, ka konsekventi realizējot Programmā izvirzītos uzdevumus, iespējams 2-5. gados pietuvoties Programmā ietvertajiem mērķiem un izpildīt "īstermiņā" izvirzītos uzdevumus. Programmas "ilgtermiņa" realizāciju, pie labvēlīgiem nosacījumiem iespējams sasniegt 7. līdz 10 gadu laikā.

Promocijas darbā veikta Latvijas rūpniecības integrācijas analīze tirgus sistēmā globalizācijas apstākļos. Šajā sakarībā izdalīti sekojoši pozitīvie un negatīvie momenti globalizācijas ietekmei uz uzņēmējdarbības attīstību Latvijā:

Pozitīvie momenti:

1. Latvijas tautsaimniecības ciešāka integrācija pasaules ekonomikā ņemot vērā Eiropas Savienības starptautiskos brīvās tirdzniecības līgumus.
2. Pieeja plašākam tirgum, brīva starpvalstu (ES ietvaros) kapitāla, preču un pakalpojumu, kā arī darbaspēka kustība.
3. Plašākas iespējas izmantot jaunākās tehnoloģijas, saņemot finansiālo Eiropas strukturālo fondu atbalstu.
4. Iespējas par Eiropas Savienības līdzekļiem sakārtot Latvijas infrastruktūru Latvijas reģionos (galvenokārt gan tikai maģistrālos ceļus).
5. Paaugstināsies darbaspēka kvalifikācija, palielināsies Latvijas jauniešu skaits, kuri studēs ārzemēs, paaugstināsies Latvijas iedzīvotāju izglītības potenciāls.
6. Palielināsies iespējas piesaistīt ES strukturālos fondus, izveidojot un attīstot Latvijai specifiskas ražotnes, atrast savu konkurētspējīgu vietu Eiropas Savienības un “trešo” valstu tirgos.

Negatīvie momenti:

1. Palielināsies Latvijas ekonomikas atkarība no ārējās ekonomiskās vides faktoriem. Tirgiem apvienojoties ir tendence cenām izlīdzināties, tātad sagaidāma to paaugstināšanās Latvijā.
2. Pastiprināsies konkurences vietējiem Latvijas ražotājiem un pakalpojumu sniedzējiem. Visasākās problēmas būs mazajiem un vidējiem uzņēmējiem, kuru īpatsvars Latvijā 2002. gada beigās sastādīja 99,8%.
3. Baltijas jūra, kļūs par daudzu valstu kopējiem ūdeņiem un tas ietekmēs Latvijas zvejniecību un zivrrūpniecību.
4. Saasināsies konkurence Baltijas valstu starpā par ārvalstu investīciju piesaistīšanu.
5. Palielināsies ierēdņu skaits Latvijā. Savu izpausmi gūs nesakārtotība ekonomisko attiecību jomā ar Krieviju un NVS valstīm.
6. Globalizācijas noteikumus pamatā diktē attīstītās rūpniecības valstis un finanšu grupējumi, kas arī izvirza specifiskas prasības atsevišķu valstu precēm un tirdzniecības nosacījumiem. Latvijai nāksies pieskaņoties kopējām prasībām un noteikumiem no kā var ciest Latvijas uzņēmējdarbības attīstība un Latvijas ekonomika.

7. Ārzemnieku darbaspēka ieplūšana Latvijā (potenciālās iespējas palielināties bezdarba līmenim Latvijā) un arī nelegālā darbaspēka apjoma palielināšanās (pamatā no NVS un ekonomiski vājāk attīstītajām Eiropas un Āzijas valstīm).
8. Ekoloģiski neizdevīgu ražotņu izvietojuma iespējamība Latvijas teritorijā.

Promocijas darbā izvirzīto priekšlikumu realizācija atsevišķos laika periodos var nodrošināt:

MĒRKIS UN VEICAMIE PASĀKUMI	IZPILDES MEHĀNISMS
1	2
ĪSTERMIŅA PERIODS	
Latvijā izveidot inovatīvai darbībai atvērtu ekonomisko sistēmu, tādējādi nodrošinot ilgspējīgu, sabalansētu un stabilu saimniecisko attīstību, sasniedzot ES veco dalībvalstu vidējo attīstības līmeni.	Latvijas Ekonomikas ministrijai jāturpina darbs pie Latvijas ekonomiskās attīstības stratēģijas pilnīgošanas, nosakot to rūpniecības nozaru attīstību, kuras izmanto progresīvās tehnoloģijas, nodrošinot iekšējo tirgu un spēju konkurēt ārpus Latvijas robežām.
Latvijas ārējās tirdzniecības bilances sakārtošana, samazinot tās deficītu.	Rūpniecības nozaru pārstrukturizācija. Eksporta ražojošo uzņēmumu atbalsts. Finanšu ministrijai jāizstrādā nodokļu atļaužu sistēma uzņēmumiem, kuri piesaista investīcijas tālākai attīstībai. Runa ir par valsts garantētiem kredītiem, sniedzot valsts atbalstu uzņēmumiem, kuri ražo eksporta produkciju, kā arī aktivizējot valsts iekšējo tirgu, tādējādi samazinot importa apjomus.
Bezdarba līmeņa samazināšana, to tuvinot ES dalībvalstu vidējiem rādītājiem.	Uzņēmējdarbības aktivizācija visos Latvijas reģionos reģionālās reformas ietvaros, pastiprinātu uzmanību pievēršot Latgalei. NVD darbības aktivizēšana veicot profesionālo pārkvalifikāciju, organizējot darba meklētāju klubus un veicot citus plānotos pasākumus.
Iedzīvotāju dzīves līmeņa un reālās pirktspējas paaugstināšana. Iedzīvotāju minimālajiem ienākumi jānodrošina vismaz iztikas minimuma līmenī	Uzņēmējdarbības aktivizēšana visos Latvijas reģionos, īpaši Latgalē. Kā prioritāti apstiprināt cīņu pret nabadzību, nodrošinot ne vien pensiju, bet arī visu sociālo pabalstu regulāru indeksāciju.
Reģionālo disproporciju samazināšana starp atsevišķiem Latvijas reģioniem to ekonomiskajā un sociālajā izaugsmē.	Jāveido īpašs valdības un pašvaldību finansēts fonds, lai kaut daļēji izlīdzinātu reģionālās atšķirības uzņēmējdarbības attīstībā. Pastiprināta uzmanība pievēršama rūpniecības izaugsmei un jaunu darba vietu radīšanai. Visi pasākumi veicami reģionālās reformas ietvaros.

1	2
VIDĒJA TERMIŅA PERIODS	
Nacionālās produkcijas kvalitātes sistēmas ieviešana (pirmkārt jau vidējos un lielajos ražošanas uzņēmumos), kas nodrošinātu pilnīgāku konkurentsipēju ES un “trešo” valstu tirgos un būtu orientēta ne tikai uz patērētāju pašreizējo, bet arī uz nākotnes vajadzību apmierināšanu.	Valsts finansiālais atbalsts kvalitātes sistēmas ieviešanai. Detalizēti mārketinga pētījumi.
Latvijas ražojumu konkurentsipējas paaugstināšana ES un “trešo” valstu tirgos, tādejādi samazinot Latvijas ārējās tirdzniecības negatīvo bilanci.	Sakārtot Latvijas eksporta produkcijas sertifikāciju, tās atbilstību ES normatīvajām prasībām.
Globalizācijas procesu negatīvās ietekmes samazināšana uz Latvijas tautsaimniecību, tajā pašā laikā izmantojot šā procesa pozitīvās ietekmes aktivizāciju.	Latvijas ekonomiskās attīstības stratēģijas detalizēta plānošana, ņemot vērā globalizācijas procesu ietekmi.
ILGTEMIŅA PERIODS	
Rūpniecības nozares ieguldījuma palielinājums IKP robežās no 20 līdz 25% tuvākajos 10 gados, Latvijas tautsaimniecībai nodrošinot IKP ikgadējo palielinājumu 8% apmērā.	Rūpniecības nozaru pārstrukturizācija ar mērķi aktivizēt rūpniecības attīstību Latvijā. Investīciju plūsmu aktīvāka novirze uz rūpniecības uzņēmumu attīstību.
Rūpniecības uzņēmumu kopskaits (gan absolūtos, gan arī rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem) palielinājums par 20 līdz 30%.	Valsts un pašvaldību atbalsts rūpniecības uzņēmumu izaugsmei, ņemot vērā reģionālās atšķirības.

Lai nodrošinātu promocijas darbā izvirzīto priekšlikumu praktisko realizāciju pēc autora domām nepieciešams:

Veikt pasākumus, lai nodrošinātu to rūpniecības nozaru paātrinātu attīstību, kuras nodrošina produkcijas ražošanu ar paaugstinātu pievienoto vērtību un saražotās produkcijas pietiekamu konkurētspēju Eiropas Savienības un “trešo” valstu tirgū.

Veikt pasākumus, lai palielinātu globalizācijas procesu pozitīvo ietekmi uz Latvijas tautsaimniecības, tajā skaitā arī uz rūpniecības attīstību.

Latvijas Nacionālās investīciju un Nacionālās kvalitātes programmu sekmīga realizācija Latvijā.

Zinātniski pētnieciskās bāzes nostiprināšanu rūpniecības nozarēs.

Ārvalstu investoru piesaiste rūpniecības attīstībai visos Latvijas reģionos.

Valsts un pašvaldību atbalsta nodrošināšanu rūpniecības pārstrukturizācijai un ātrākai izaugsmei.

Eiropas Savienības struktūrfondu efektīvu izmantošanu, nodrošinot nepieciešamo līdzfinansējumu ar mērķi aktīvāk attīstīt mazos un vidējos uzņēmumus (MVU).

Latvijā realizējamās programmas mērķi un uzdevumi ir pietiekami saskaņoti ar Eiropas Savienības inovāciju politikas realizācijas pamatprincipiem un noteiktajām prioritātēm. Te varam izdalīt sekojošus principus un prioritātes:

1. Vienota un saskaņota ar Eiropas Savienības principiem inovāciju politika, kuras realizācija Latvijā ir jau sekmīgi uzsākta.
2. Inovatīvai uzņēmējdarbībai labvēlīgi tiesību un normatīvie akti, to praktiskā pielietošana.
3. Vispusīgs atbalsts inovatīvu uzņēmumu dibināšanai un tālākai izaugsmei. Šis ir viens no Latvijas rūpniecības attīstības virzieniem.
4. Efektīva un saskaņota inovāciju sistēmas visu tās elementu efektīvu mijiedarbība.
5. Inovatīvai darbībai atvērtas sabiedrības veidošanās. Aktīvs reklāmas darbs un nepieciešamie mārketinga pētījumi.

Latvijas valsts ekonomiskā izaugsme nav nodrošināma, ja netiks pietiekami efektīvi ieviesta un realizēta kvalitātes sistēma. Autors izdarījis sekojošus secinājumus un izstrādājis sekojošus priekšlikumus, kuru realizācija nodrošinātu kvalitātes sistēmas sekmīgu realizāciju Latvijā:

Lielāko procentuālo peļņu uzņēmumam nes produkcijas ražošana, kuras kvalitātes līmenis nav sevišķi augsts, bet tas apmierina lielāko daļu patērētāju. Arī augstas kvalitātes līmeņa produkcijas ražošana dod ievērojamu peļņu savas augstās cenas dēļ, taču tad šīm precēm pircēju skaits ir stipri ierobežots.

Cenšoties samazināt kvalitātes izmaksas, ir jāpievērš uzmanība tam, lai tādā veidā netiktu palielinātas kopējās uzņēmuma izmaksas. Tas var notikt, ja izmaksas, kas nav saistītas ar kvalitāti, neproporcionāli palielina, lai samazinātu kvalitātes izmaksas. Veicot ieguldījumus kvalitātes uzlabošanā, palielinās uzņēmuma fiksētās izmaksas, kas savukārt dod efektu uz ekonomiju mainīgajās izmaksās.

Veikt ieguldījumus kvalitātes uzlabošanā, lai palielinātu uzņēmuma tirgus daļu, ir izdevīgāk, nekā veidot jaunu produktu līniju, kas ir saistīts ar papildus ieguldījumiem tirgus pētījumos, tehnoloģijā, iekārtās un cilvēku resursos. Ir pamats apgalvot, ka katrs lats, kurš iegūts no pārdošanas, pateicoties kvalitātes pārkumam, ir daudz vērtīgāks par latu, kurš iegūts no pārdošanas, izdarot ieguldījumus jaunā biznesa pasākumā.

Promocijas darbā veiktie secinājumi un izvirzītie priekšlikumi veicinās sekmīgāku Latvijas rūpniecības politikas realizāciju integrējoties Eiropas Savienībā. Rūpniecības sekmīga izaugsme ir iespējama tikai kompleksi risinot visas Latvijas tautsaimniecības attīstības jautājumus, konsekventi realizējot Latvijas Nacionālās attīstības programmas, risinot ārējās tirdzniecības, investīciju piesaistes, inovācijas un kvalitātes jautājumus. Latvijā šajā jomā veikts jau liels darbs, kā rezultātā pēdējos gados uzlabojušies valsts makroekonomiskie rādītāji.

Noslēgumā jāizsaka pārliecība, ka Latvijas ekonomikas izaugsme ir pietiekami stabila un rūpniecības nozīmība pamazām palielinās. Autora skatījumā ekonomiskās izaugsmes pamatā jābūt ražošanai, tātad arī rūpniecības attīstībai, rūpniecības ieguldījuma palielināšanai iekšzemes kopproduktā. Pēc autora domām tuvākajos 10 gados rūpniecībā un būvniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvaram jāpalielinās par 4-5%, sasniedzot 29-30% augstu līmeni, bet pēc kopējās pievienotās vērtības sadalījuma (faktiskajās cenās, % no kopapjoma) 0,3-0,5% un jāsasniedz 15,1-15,3% līmeni. Šo palielinājumu kompensēs izmaiņas pakalpojumu nozarē un daļēji arī lauksaimniecībā. Šādas izmaiņas tuvinās Latviju Eiropas Savienības līmenim. Jāņem vērā, ka Latvija līdz atmodas periodam vienmēr ir augsti kotējusies pēc rūpniecības attīstības līmeņa un, ka vecās tradīcijas nav izzudušas (darbaspēka pieredze un kvalifikācija, valsts tradīcijas rūpniecības izaugsmē utt...). Latvija piedzīvoja visstraujāko rūpniecības nozares pagrimumu starp Baltijas valstīm. Patreizējais Latvijas ekonomikas uzplaukums ir arī Latvijas rūpniecības turpmākā, paātrinātā, uzplaukuma faktors. Visi šie augstākminētie faktori tika ņemti vērā prognozējot Latvijas rūpniecības turpmāko izaugsmi un tās ieguldījumu valsts iekšzemes kopproduktā.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts.

1. Reģionālās attīstības likums. LR Saeima, R., 2002.
2. Ceturkšņa pārskati par darbu. LR CSP, R., 2000.-2003.
3. LR CSP npublicētie dati 199.-2004.gads).
4. Darbaspēka izmaksas Latvijā 2000.-2003. gadā. LR CSP, R., 2000.-2003.
5. Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji. LR CSP, 2000.-2003. R., 2000.-2003.
6. Darbaspēka profesionālā apmācība Latvijā 2000.-2003. gadā. LR CSP, R., 2000.-2003.
7. Eiropas Savienības kandidātvalstu statistikas biļetens 2003/1. LR CSP, R., 2003.
8. Energoresursu patēriņš mājāsaimniecībās 2001. gadā. LR CSP, R., 2003.
9. Investīcijas Latvijā. LR CSP, R., 1997.-2003.
10. Konjunktūras apsekojumu rezultāti 2000.-2003. Statistikas biļetens. LSI, R., 2000.-2003.
11. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2000.-2003. R., 2000.-2003.
12. Latvijas 2001. gada lauksaimniecības skaitīšanas rezultāti. LR CSP, R., 2002.
13. Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. LR CSP, R., 2002.
14. Latvijas statistika. LR CSP, R., 1999.
15. Latvijas ārējā tirdzniecība. LR CSP, R., 1995.-2003.
16. Latvijas 80 gadi statistikas spogulī. LR CSP, R., 1999.
17. Latvija. Galvenie statistikas rādītāji. LR CSP, R., 2000.-2004.
18. Latvijas makroekonomiskie rādītāji. LR CSP, R., 2000.-2003.
19. Latvijas statistikas gadagrāmata. LR CSP, R., 1998.-2004.
20. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens. LR CSP, R., 2000.-2004.
21. Latvijas tautsaimniecība: makroekonomiskais pārskats. LR EM, LR CSP. R., 2004.
22. Latvijas reģioni skaitļos. LR CSP, R., 2000.-2003.
23. Latvijas rūpniecības galvenie rādītāji. LR CSP, R., 2000.-2003.
24. Mazo un vidējo uzņēmumu ilgtermiņa apsekojuma rezultāti. LR CSP, R., 2003.
25. Methodology for business statistics. Glossary of business statistics. Eurostat, 1998.
26. Statics in Fokus. Eurostat. Theme 2-17., 2002.
27. Eiropas Savienības kandidātvalstu statistikas biļetens CANCTAT. LR CSP, R., 2003/1
28. Augstskolu kvalitatīvā izaugsme un tās ietekme uz tautsaimniecības un zinātnes attīstību. R., 2002.

29. Ārējās tirdzniecības loma Latvijas ekonomikā. R., 2000.
30. Avena L. Starptautiskā ekonomika. R., 1998.
31. Baranovskis N., Bērtulis D. Baltijas valstu savstarpējās ārējās tirdzniecības analīze. RTU zinātniskie raksti. Ekonomika un uzņēmējdarbība. Sērija 3, sējums 7. RTU. R., 2003.
32. Baranovskis N. Darbaspēka nodrošinājuma problēmas Latvijas rūpniecībā. RTU. Rūpniecības attīstība pārejas periodā. Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences zinātniskie raksti. RTU. R., 2000.
33. Bikse V. Makroekonomikas pamati. R., 1998.
34. Biznesa pamati. R., 1998.
35. Cauce D. Eksportētājiem pievilktā josta. Diena. 02.04.02.
36. Dienas Bizness. R., 03.08.01.
37. Deniņš A., Fomins A. Rūpniecības uzņēmumu konsolidācija. LU. Zinātniskie raksti. Ekonomikas un vadības zinību attīstības problēmas IV, Nr. 647. LU. R., 2002.
38. Deniņš A., Fomins A. Business development problems in the industrial sector. Humanities and social sciences in Latvia 3 (32). LU. R., 2001.
39. Dubra E. Latvijas ekonomikas restrukturizācijas sociālās sekas globalizācijas apstākļos. LU. Starptautiskās zinātniskās konferences "Ekonomikas globalizācijas aktuālās problēmas" referāti. LU. R., 2002.
40. Ekonomikas institūta gadagrāmata 2000. R., 2001.
41. Eksports un imports. R., 1999.
42. Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. R., 2000.
43. Finances 2004. Dienas Bizness. R., 2004.
44. Fomins A. Latvijas rūpniecības restrukturizācijas problēmas. LU, Raksti. Ekonomika II, Nr. 659. LU. R., 2003.
45. Fomins A. Tehnoloģisko un industriālo parku nozīme Latvijas rūpniecības attīstībā. Augstsolu kvalitatīvā izaugsme un tās ietekme uz tautsaimniecības un zinātnes attīstību. Starptautiskās zinātniskās konferences ziņojumu krājums. Banku augstskola. R., 2002.
46. Foreign Trade 2001.-2003. (Estonia, Latvia, Lithuania). T.,R.,B., 2001.-2003.
47. Fords H. Mana dzīve šodien un rīt. Ņ., 1937.
48. Gursatova S. Latvijas ekonomikas ievainojamība globalizācijas apstākļos. LU. Starptautiskās zinātniskās konferences "Ekonomikas globalizācijas aktuālās problēmas" referāti. LU. R., 2002.
49. Integrācija Eiropas Savienībā: likumdošana. Sadaļa Rūpniecības politikas rezultāti. R., 2002.

50. Kornai J. Deficīts. T. 1, 3. M., 1995.
51. Kornai J. Making to transition to private ownership, Finance E Development. W., 2000.
52. Kēniņš – Kings G. Uzņēmība. R., 1999.
53. Latvijas Bankas gada pārskats. R., 2000.-2003.
54. Latvijas Konversācijas vārdnīca. S.3., R., 1938.-1939.
55. Latvijas Konversācijas vārdnīca. S.9., R., 1938.-1939.
56. Latvijas Konversācijas vārdnīca. S.18., R., 1938.-1939.
57. Latvijas Padomju enciklopēdija. S.2. R., 1982.
58. Latvija. Pārskats par naudas attīstību. UNDP, R., 1997.
59. Latvijas Republikas Patentu valde. Gada pārskats 2000.-2001. R., 2002.
60. Latvija uz XXI gadsimta sliekšņa. Ekonomika. Finances. Integrācija. R., 1999.
61. Libermanis G. Latvijas importa raksturojums. NRA, 09.07.01.
62. Libermanis G. Starptautiskie ekonomiskie sakari un Latvija. R., 1999.
63. Libermanis G. Tirgus ekonomikas pamati un Latvija ceļā uz Eiropas Savienību. R., 2000.
64. Latvijas ārējās tirdzniecības Nacionālās programmas projekts. R., 1999.
65. Latvijas integrācija Eiropas Savienībā. LR ZA Ekonomikas institūts. R., 2000.
66. LU raksti. Ekonomika II, Nr. 659. LU. 2003.
67. LU zinātniskie traksti. Nr. 647. Ekonomikas vadības un vadības zinību attīstības problēmas, IV. LU. R., 2002.
68. Lukašina O. Nodokļi Latvijā. Analīze un praktiskās rekomendācijas (otrais pārstrādātais izdevums). Rīga..
69. Monetārais apskats. LB, R., 2002.-2003.
70. Nacionālā inovāciju programma 2003.-2006. LR EM, R., 2002.
71. Nešpors V. Ievads mikroekonomikas teorijā. R., 2001.
72. Nodokļi un nodevas 2003. Pilns juridisko aktu apkopojums. R., 2003.
73. Oļevskis G. Starptautiskā ekonomika. R., 2000.
74. Oļevskis G. Investīciju piesaistes kritēriji. RTU. Rūpniecības attīstība pārejas periodā. Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences zinātniskie raksti. RTU. R., 2000.
75. Pieci gadi 1934.-15.V.-1939. R., 1939.
76. Pettere G., Voronova I. Riski uzņēmējdarbībā un to vadība. R., 2004.
77. Petrusēviča D. Rūpnieki apgūst jaunas zemes. R., 2001.
78. Rībele M. Eksporta atbalsts Latvijā pieklibo. DB, 07.03.02.
79. Rīgas pilsētas 2002. gada budžets. R., 2002.

80. Rūpniecības politika. NUTEK, LR EM, R., 2002.
81. Saulītis J., Šenfelde M. Ievads makroekonomikā. RTU, R., 1999.
82. Sakoļņikovs I. Starptautiskais Valūtas tirgus FOREX. R., 2000.
83. Sers J. Latvijas ekonomiskās integrācijas koncepcija. LR ĀM, R., 1995.
84. Spīča J. Latvijas Republikas ārējās tirdzniecības problēmas uzņēmējdarbībā. LR IZM, R., 1999.
85. Spīča I. Inovāciju stratēģiju loma Latvijas uzņēmējdarbības attīstībā. LU. Starptautiskās zinātniskās konferences “Ekonomikas globalizācijas aktuālās problēmas” referāti. LU. R., 2002.
86. Sprindžuks M. ES koptirgus – kā tam gatavoties? R., 2001.
87. Stiglics Dž., Drifilds Dž. Makroekonomika. LU, R., 1993.
88. Šteinfelde J. Latvija neizmanto BTL priekšrocības. BL, R., 2002.
89. Šulca O. Latvijas ekonomiskā integrācija Eiropas Savienībā. R., 1996.
90. Šuškeviča J. Ekonomikas globalizācija un biznesa riski. LU. Starptautiskās zinātniskās konferences “Ekonomikas globalizācijas aktuālās problēmas” referāti. LU. R., 2002.
91. Timbāre J. Koku eksports kļuvis rāmāks. BL, R., 2002.
92. Transports un sakari 2000.-2003. gadā. LR CSP, R., 2000.-2003.
93. Valsts investīciju programma 2002. LR EM, R., 2001.
94. Vašingtonas KATO institūta ziņojums. “Pasaules ekonomikā brīvība”. R., 2000.
95. Vēgina S., Kārklīņa V., Statistika ekonomistiem. Kamene, R., 2000.
96. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. LR EM, R., 1996.- 2003.
97. Дубров А.М., Лагоша Б.А., Хрусталеv Е.Ю. Моделирование рискованных ситуаций в экономике и бизнесе. М., 1999.
98. Development of Regions in Latvia. R., 2003.
99. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия. Т.3., М., 1975.
100. Гвозденко А.А. Основы страхования. М., 2000.
101. Кибернетическая энциклопедия. Т.1, Киев, 1975
102. Котляр Ф. Основы маркетинга. М., 1991.
103. Легман Ж. П. Динамика развития новых рынков в условиях глобализации. Уроки кризиса. М., 2001.
104. Меньшков С. Новая экономика. Основы экономических знаний. М., 1999.
105. Менеджмент. Предпринимательская деятельность в рыночной экономике. Гамбург, 1999.

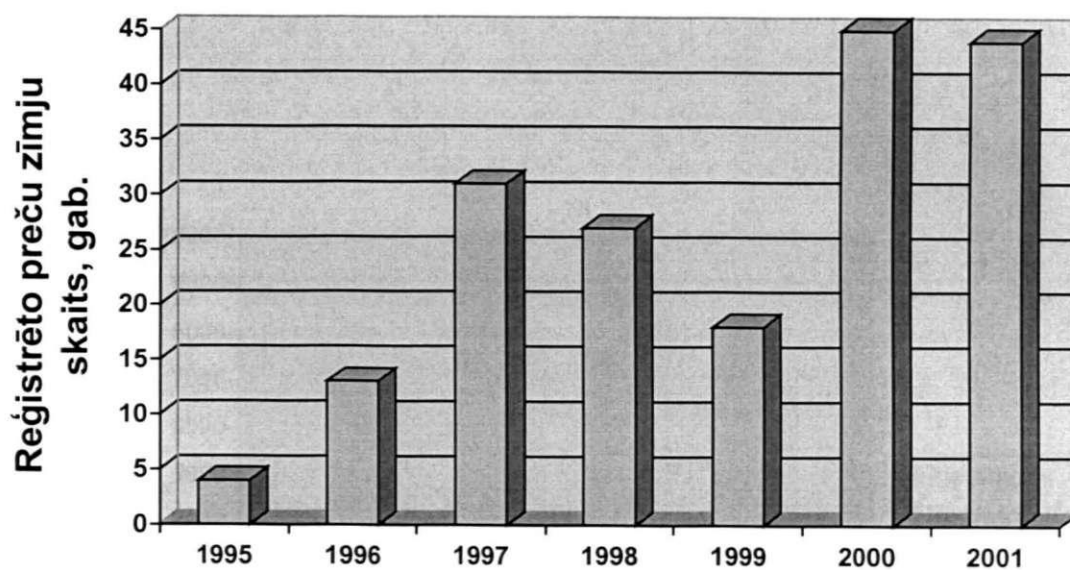
106. Общая теория статистики. МГУ, М., 1977.
107. Руководство по оценке эффективности инвестиций. М., 1995.
108. Основы теории организации. М., 1998.
109. Оценка бизнеса. М., 2001.
110. Прикладная экономика. М., 1992.
111. Сергеев И.В., Веретенникова И.И. Организация и финансирование инвестиций. М., 2000.
112. Общество, экономика и научно-технический прогресс. Сборник научных трудов. М., 2002.
113. Рябушкин Б.Т., Чурилова Э.Ю. Методы оценки теневого и неформального секторов экономики. М., 2003.
114. Статистический словарь. М., 1996.
115. Ведута Е.Н. Государственные экономические стратегии. М. – Екатер. 1998.
116. Введение в экономическую теорию. Макроэкономика. РТУ, Р., 1992.
117. Wonnacott P., Wonnacott R. Economics. ASV, 1979.
118. www.bank.lv - Latvijas bankas mājas lapa.
119. www.em.gov.lv – LR Ekonomikas ministrijas mājas lapa.
120. www.csb.lv – LR Centrālās statistikas pārvaldes mājas lapa.
121. www.aip.lv – LR augstākās izglītības padomes mājas lapa.
122. www.fm.gov.lv - LR Finašu ministrijas mājas lapa.
123. www.eib.lv – Latvijas integrācijas biroja mājas lapa.
124. www.mk.lv – LR ministru kabineta mājas lapa.
125. www.ida.gov.lv - Latvijas attīstības aģentūras mājas lapa.
126. www.ivaci.gov.lv - Latvijas valsts Agrārās ekonomikas institūta mājas lapa.
127. www.hansabanka.lv – A/s “Hansabanka” mājas lapa.
128. www.unibanka.lv – A/s “Latvijas Unibanka” mājas lapa.
129. www.nordea.lv – Nordea Plc Finland Latvijas filiāles mājas lapa.
130. www.nordb.lv – A/s “Nord LB Latvija” mājas lapa.
131. ww.hipo.lv – Va/s “Latvijas Hipoteku un zemes banka” mājas lapa.
132. www.krājbanka.lv – A/s “Latvijas krājbanka” mājas lapa.

PIELIKUMI

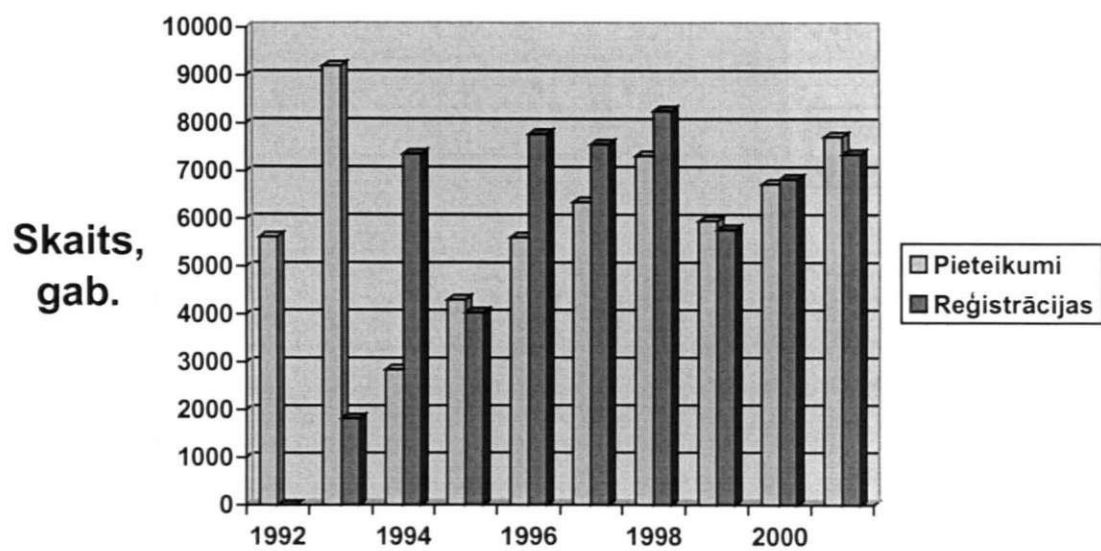
1. pielikums

Latvijas Republikas Patentu valdes Valsts reģistru un dokumentācijas nodaļas darba apjomi periodā no 1992. līdz 2001. gadam [49, 32].

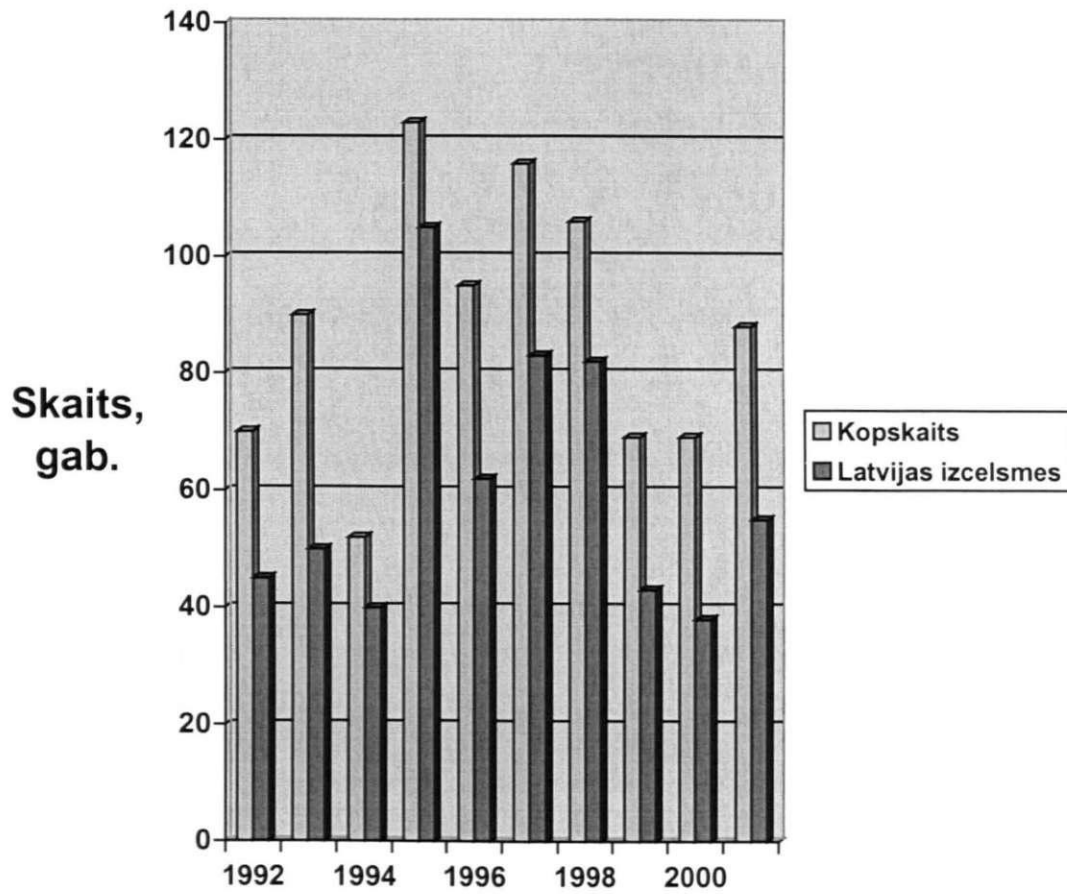
	2000	2001	1992-2001
PIETEIKUMU REĢISTROS IEKĻAUTI			
Izgudrojumu pieteikumi	178	180	4292
Dizainerpatentu pieteikumi	69	88	878
Preču zīmju reģistrācijas pieteikumi	1962	2027	33205
Pieteikumi kopā	2209	2295	38375
VALSTS REĢISTROS IEKĻAUTI			
Izgudrojumi	163	181	3775
Dizainerparaugi	65	70	690
Preču zīmju reģistrācijas	2068	1660	28348
Kopā	2296	1911	32813
REĢISTRĒTI LICENČU LĪGUMI			
Izgudrojumu	20	25	100
Dizainparaugu	1	1	6
Preču zīmju	19	19	114
Dizainparaugu + preču zīmju	4	2	11
Kopā	44	47	231

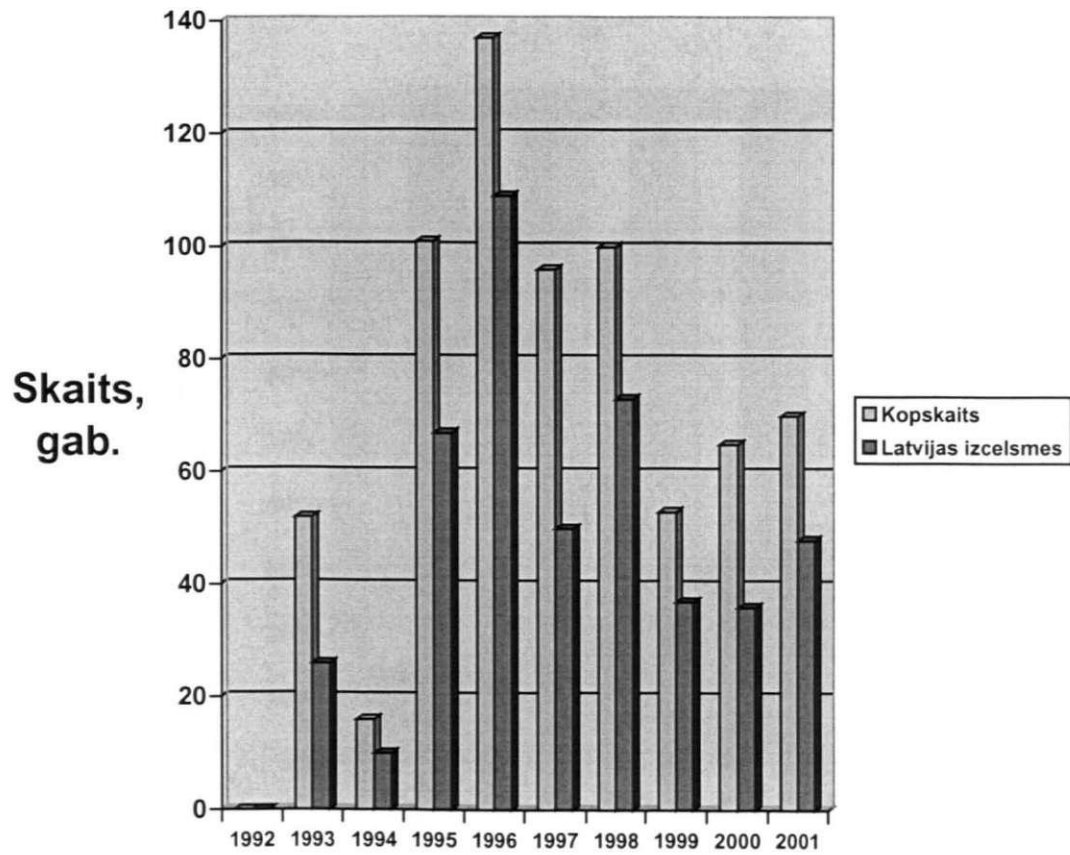
Latvijas izcelsmes starptautiski reģistrētās preču zīmes (Madrīdes nolīguma un ar to saistītā protokola ietvaros).

Preču zīmju pieteikumu/ reģistrāciju skaits Latvijā 1992-2001. gadā.

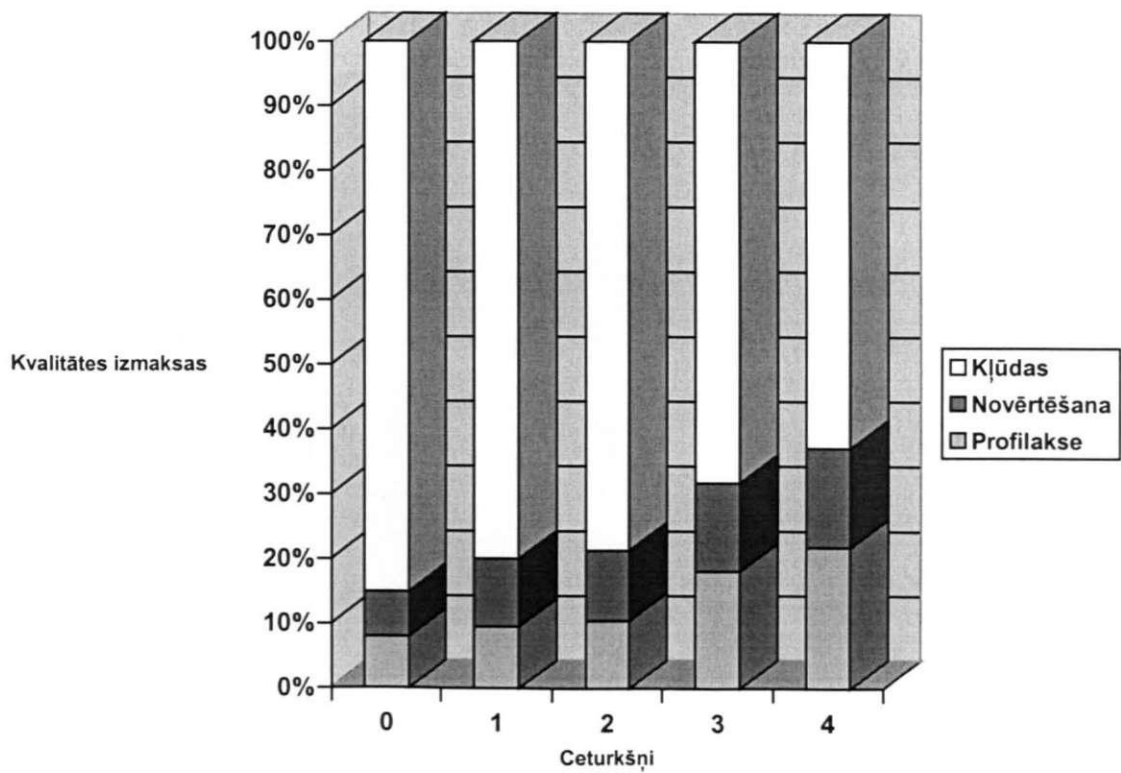

Dizainparaugu pieteikumu skaits Latvijā (1992- 2001.g.).

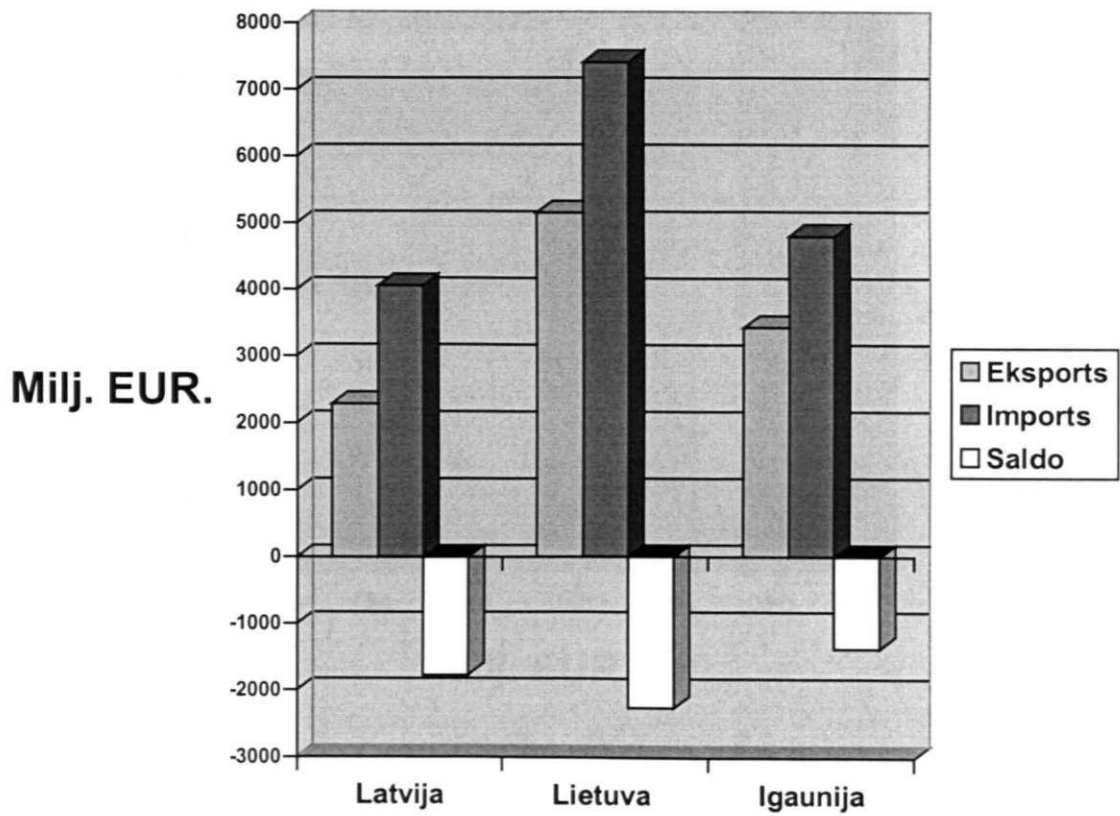
Izsniegtie dizainparaugu patenti Latvijā (1992.-2001.g.).

6. pielikums.

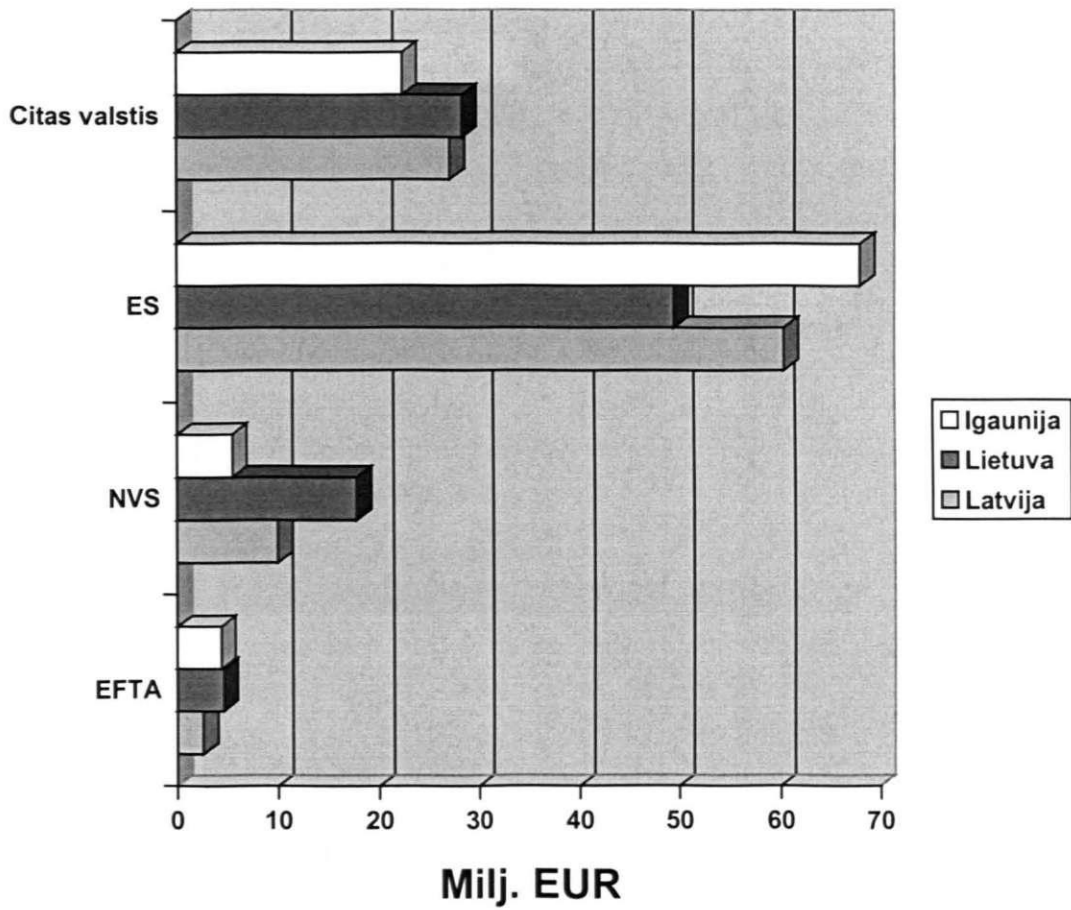

Kvalitātes izmaksu procentuālais sadalījums A/s "Liepājas papīrs".

7. pielikums.

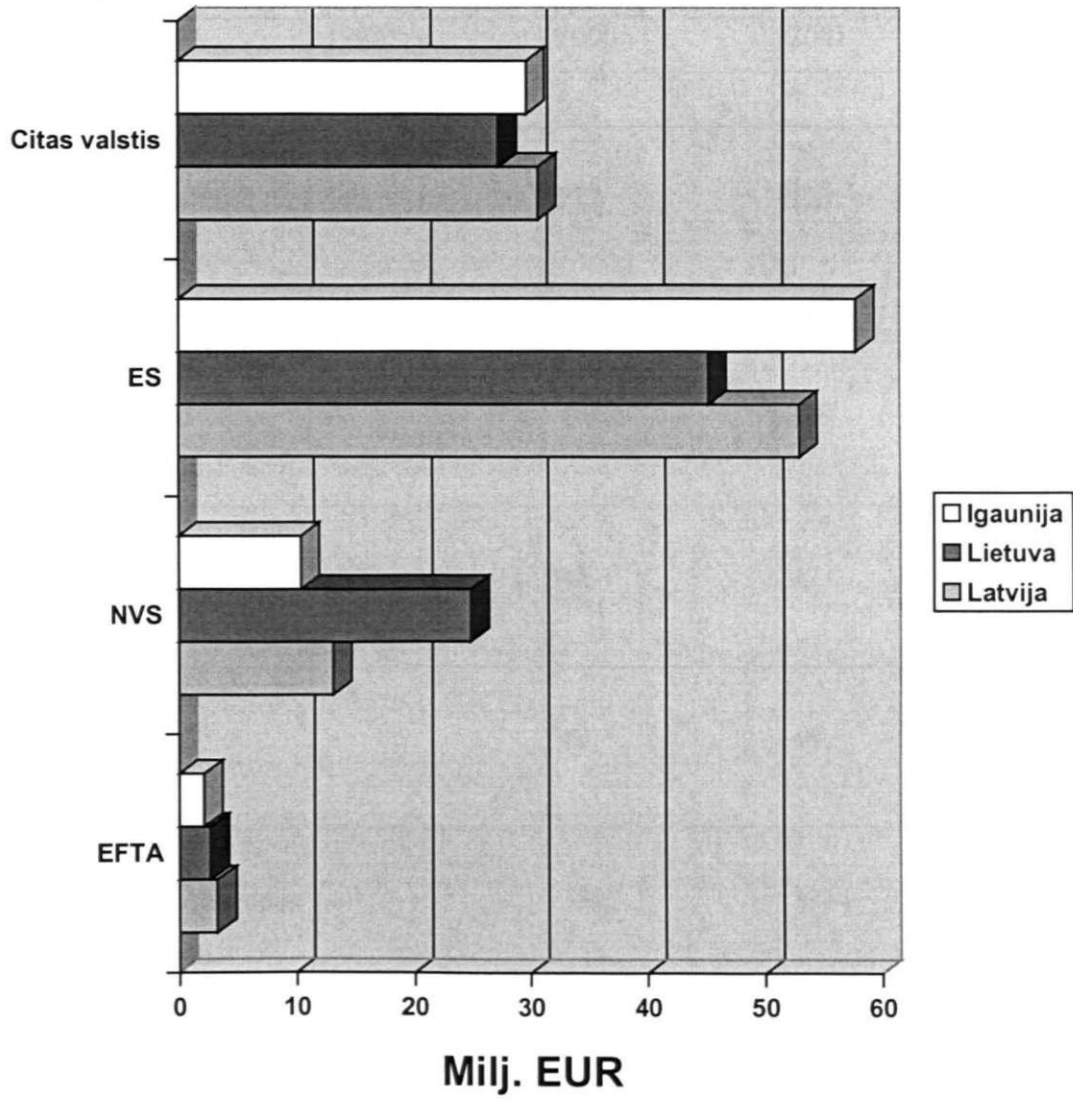

Eksports, imports un tirdzniecības saldo Baltijas valstīs 2002.gadā.

Baltijas valstu eksporta apjomi pa sadarbības partneriem 2002.gadā.

9. pielikums.

Baltijas valstu importa apjomi pa sadarbības partneriem 2002.gadā.

Pieteikumu skaita Latvijas Republikas patentu valdē sadalījums pa kategorijām [49,15].

	1992*	2000	2001	1992-2001
1	2	3	4	5
Nacionālie pieteikumi	143	112	123	1880
t.sk. Latvijas pieteicēji	73	98	117	1476
Izsniegtie patenti	-	101	109	1380
Starptautiskie pieteikumi	-	42	42	489
Izsniegtie patenti	-	49	49	426
Attiecinātie Eiropas patenta pieteikumi	-	3587	3714	14847
Izsniegtie patenti	-	163	142	415
Eiropas patentu reģistrācija	3	24	15	201

1	2	3	4	5
Reģistrētie patenti	-	13	23	179
Pārreģistrācijai iesniegtie bijušās PSRS dokumenti	520	-	-	1599
Izsniegtie patenti	355	-	-	712

* Izsniegtie patenti attiecas uz 1993. gadu

11.pielikums

Preču zīmju reģistrācija Latvijas Republikā pēc nacionālās procedūras 2000. – 2001. gadā [49, 26].

	2000	2001	Izmaiņas, %
1	2	3	4
Prerču zīmju reģistrācijas pieteikumu kopskaits	1962	2027	+ 3,3
No tiem Latvijas izcelsmes pieteikumi	995	1062	+ 6,7
Procentos no kopskaita	50,7	52,4	-
Ārvalstu izcelsmes pieteikumi	967	965	- 0,2
Procentos no kopskaita	49,3	47,6	-
Reģistrētas preču zīmes	2068	1660	- 19,7

1	2	3	4
Spēkā esošo preču zīmju reģistrāciju skaits gada beigās	26313	27965	+ 6,3
Jaunas starptautiskās reģistrācijas	4085	5022	+ 22,9
Agrāku starptautisko reģistrāciju teritoriālie paplašinājumi	686	674	- 1,7
Starptautisko zīmju kopskaits ar aizsardzību Latvijā	4771	5696	+ 19,4

Dizainparaugu aizsardzība Latvijas Republikā 2000. – 2001. gadā [49, 29].

	2000	2001	Izmaiņas, %
Dizainparaugu pieteikumu kopskaits	69	88	+ 27,5
no tiem Latvijas izcelsmes	38	55	44,7
Procentos no kopskaits	55,1	62,5	-
Ārvalstu izcelsmes pieteikumi	31	33	+ 6,4
Procentos no kopskaits	44,9	37,5	-
Izsniegtie dizainparaugu patenti	65	70	+ 7,6
Spēkā esošo dizainparaugu patentu skaits gada beigās	503	488	- 3,0
Dizainparaugu pieteikumi	69	88	+ 27,5
t.sk. Latvijas izcelsmes	38	55	+ 44,7
Izsniegtie dizainparaugu patenti	65	70	+ 7,7
t. sk. Latvijas izcelsmes	36	48	+ 33,3

Valsts reģistros iekļauto 2000. gada 1. janvārī spēkā esošo rūpnieciskā īpašuma objektu skaits[49, 33].

Izgudrojumu patenti	1947
t. sk. patenti, kas izsniegti saskaņā ar: <ul style="list-style-type: none">■ Latvijas nacionālo procedūru■ attiecinātie Eiropas patenti	1505 442
Dizainparaugu patenti	488
Preču zīmju reģistrācijas	27965
Visi objekti kopā	30400

Rūpniecības produkcijas kopapjoma indeksi [112, 65] *.

	2000	2001	2002	2003. I cet.
1	2	3	4	5
Bulgārija	100,0	101,6	102,2	114,4
Kipra	105,4	105,1	105,1	94,7
Čehija	110,4	117,6	116,6	122,3
Igaunija	135,9	148,0	156,8	161,5
Ungārija	100,0	103,6	103,2	106,2
Latvija	100,0	106,9	115,5	121,2
Lietuva	100,0	116,0	103,1	136,8
Polija	142,0	142,0	144,1	142,6

14.pielikuma turpinājums

1	2	3	4	5
Rumānija	104,5	113,3	116,8	109,5
Slovēnija	111,8	115,0	117,8	117,2
Slovākija	100,0	107,2	114,2	117,5

* 1995. gads = 100,0 %

VALSTU VISPĀRĒJAIS RAKSTUROJUMS 2002.gadā [112.; 1. lpp.]

	Teritorija, kv. km.	Iedzīvotāju skaits, tūkst.		Iedzīvotāju blīvums, cilv./kv.k m	IKP uz vienu iedzīv. pēc pirktp. paritātes	
		Gada vid.	Gada beigās		2000	2001
1	2	3	4	5	6	7
Bulgārija	111002	7868	7846	70,7	5783	5706
Kipra	9251	798,9	804,7	87	17110	17180
Čehija	78866	10201	10203	129	12701	13752
Igaunija	45228	1359	1356	31,2
Ungārija	93030	10159	10142	109	12224	13455
Latvija	64589	2338,6	2331,5	36,1	6970	7840
Lietuva	65300	3469,1	3462,5	53,0	8070	8960

15.pielikuma turpinājums

1	2	3	4	5	6	7
Polija	312685	38230	38215	122	...	9406
Rumānija	238391	21794,8	21772,8	91,4	5290	5620
Slovēnija	20273	1996	1995	98,4	15890	16830
Slovākija	49033	5379	5379	109,7

Nodarbināto iedzīvotāju skaits rūpniecībā [112.5]. *

	2000		2001		2002	
	Skaitis, tūkst.	Īpatsvors no visiem nodarb., (%)	Skaitis, tūkst.	Īpatsvors no visiem nodarb., (%)	Skaitis, tūkst.	Īpatsvors no visiem nodarb., (%)
1	2	3	4	5	6	7
Bulgārija	776	27,8	750	27,9	757	27,6
Kipra	40	14,3	42	14,3	43	13,7
Čehija	1431	30,6	1464	31,3	1463	30,9
Igaunija	151	26,4	151	26,1	145	24,7
Ungārija	1038	26,9	1055	27,3	1049	27,1
Latvija	193	20,5	176	18,3	192	20,4

*Tiek aplūkotas sekojošas nozares: ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde, apstrādes rūpniecība, elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde

16. pielikuma turpinājums

1	2	3	4	5	6	7
Lietuva	311	20,5	281	20,8	293	20,8
Polija	3457	23,8	3439	24,2	3096	22,5
Rumānija	2413	22,4	2374	22,2	2415	25,0
Slovēnija	291	32,3	296	32,3	294	32,3
Slovākija	615	29,3	629	29,6	641	30,1

Bezdarba līmenis (pēc darbaspēka apsekojuma metodoloģijas) [49,12].

	2000	2001	2002	2003. I cet.
1	2	3	4	5
Bulgārija	16,9	19,7	17,8	15,6
Kipra	4,9	4,0	3,3	...
Čehija	8,8	8,1	7,3	7,6
Igaunija	13,6	12,6	10,3	10,6
Ungārija	6,4	5,7	5,8	6,4
Latvija	14,4	13,1	12,0	10,7
Lietuva	15,4	17,4	13,8	13,6
Polija	16,1	18,2	19,9	20,5

1	2	3	4	5
Rumānija	7,1	6,6	8,4	8,1
Slovēnija	7,0	6,4	6,4	7,0
Slovākija	18,6	19,2	18,5	18,4

Ārējās tirdzniecības bilance ar 15 ES valstīm, milj. USD* [112,76]. *

	2000	2001	2002	2003. I cet.
1	2	3	4	5
Bulgārija	391	784	809	104
Kipra	1644	1620	1737	...
Čehija	23	490	1722	1242
Igaunija	230	126	442	75
Ungārija	- 2357	- 3187	- 4621	- 1085
Latvija	466	617	766	141
Lietuva	537	606	781	149
Polija	7807	5878	5818	830

* Imports mīnus eksports

1	2	3	4	5
Rumānija	770	1198	1121	- 64
Slovēnija	1276	1107	1292	320
Slovākija	- 775	- 222	-387	- 594

Latvija iekšzemes kopprodukts nozaru griezumā (2000. gada salīdzināmās cenās, milj. latu).

Nozares	1995	2000	2001	2002	2003*
Lauksaimniecība	165,5	171,3	185,3	193,1	193,3
Iegūstošā rūpniecība	3,6	5,2	6,0	6,5	7,0
Apstrādājošā rūpniecība	440,2	560,9	618,1	662,3	721,1
Būvniecība	165,5	258,0	273,8	303,3	339,9
Preču nozares kopā	954,5	1158,2	1247,0	1305,6	1446,4
Tirdzniecība	414,3	688,5	761,4	858,4	944,7
Transports un sakari	464,6	590,9	647,3	663,1	717,1
Finansu pakalpojumi	188,9	206,1	221,1	232,4	245,4
Pakalpojuma nozares kopā	1989,9	2675,5	2896,6	3044,3	3273,8
Kopā pievienotā vērtība	2944,4	3833,7	4143,6	4349,9	4720,1
Nodokļi	417	514,7	538,8	566,6	608,1
Kopā	3362,0	4348,3	4693,4	4978,1	5328,3

* LR Ekonomikas ministrijas novērtējums

Latvijas banku sistēmas monetārie rādītāji 1996 – 2002. gados (perioda beigās, milj. Ls).

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Naudas bāze M0, t.sk.:	336.7	441.7	471.4	526.3	566.7	617.1	755.1
Skaidra nauda apgrozībā	282.6	359.4	374.4	426.1	482.3	556.0	622.6
Banku noguldījumi LB	54.1	82.3	97.0	100.2	84.4	61.0	132.4
Plašā nauda M2X, tai skaitā	628.2	871.3	923.1	997.2	1275. 9	1541. 4	1864. 9
Iekšzemes naudas piedāvājums M2D, no tā :	432.7	592.3	657.1	698.7	877.9	1065. 9	1324. 6
NAUDA M1	405.2	549.8	579.8	611.1	745.2	842.4	1020. 8
Skaidra nauda apgrozībā (bez banku atlikumiem kasēs)	264.0	332.7	340.2	377.4	427.7	485.2	543.1
Uzņēmumu un privātpersonu pieprasījuma noguldījumi latos	141.2	217.1	239.6	233.7	317.5	357.2	477.7
Kvazinauda	223.0	321.5	343.3	386.1	530.8	699.0	844.1

Naudas piedāvājuma komponentu grupas M1, M2, M3 un L:

M1= skaidrā nauda + noguldījumi norēķinu kontos + ceļojumu čeki;

M2= M1 + termiņnoguldījumi + īstermiņa valsts vērtspapāri;

M3= M2 + krājnoguldījumi + lielie termiņnoguldījumi;

L= M3 + komercčeki + īstermiņa valsts vērtspapāri;

Apgrozībā izlaistā nauda ir banknotes un monētas, kas cirkulē ārpus Centrālās bankas. Tās atrodas iedzīvotāju rīcībā un komercbanku kā arī citu kredītiestāžu kasēs.

Apgrozībā esošā nauda ir banknotes un monētas ārpus banku sistēmas, tās atrodas iedzīvotāju rīcībā.

Naudas bāze ir apgrozībā izlaistā skaidrā nauda (banknotes un monētas) un kredītiestāžu noguldījumi kā obligātās rezerves.

Mārstrihtas konverģences kritēriju ievērošana Baltijas valstīs 1997.-2000.gadā.

		1997		1998		1999		2000	
		Kritērijs	Faktiski	Kritērijs	Faktiski	Kritērijs	Faktiski	Kritērijs	Faktiski
Valdības parāds (% no IKP)	Igaunija	60.0	6.7	60.0	5.9	60.0	6.6	60.0	5.1
	Lietuva	60.0	21.1	60.0	22.4	60.0	28.3	60.0	28.1
Budžeta deficīts (% no IKP)	Igaunija	-3.0	2.2	-3.0	-0.3	-3.0	-4.6	-3.0	-0.7
	Lietuva	-3.0	-1.0	-3.0	-1.3	-3.0	-0.3	-3.0	-1.7
Inflācija (%)	Igaunija	2.7	11.2	2.7	8.2	2.7	3.3	2.7	4.0
	Lietuva	2.7	8.9	2.7	5.1	2.7	0.8	2.7	1.0

Mārstrihtas konverģences kritēriju ievērošana Latvijā 1997.-2002.gadā.

	Kritērijs	Faktiski					
		1997	1998	1999	2000	2001	2002
Valdības parāds (% no IKP)	60.0	12.0	10.4	13.1	13.2	12.6	12.9
Budžeta deficīts (% no IKP)	-3.0	1.2	0.1	-4.0	-2.8	-2.5	-1.6
Inflācija (%)	2.7	8.4	4.7	2.4	2.6	2.5	2.2

Ministru Padomes 1991.g. 8. aprīļa lēmums Nr. 95

IZTIKAS MINIMUMS

(CSP aprēķini)

(Ls uz cilvēku mēnesī)

	Kopējie izdevumi	pārtika	Citas patēriņa preces	Pakalpojumu	Citi izdevumi
1990					
December	0.61	0.29	0.24	0.06	0.02
1991					
Janvāris	1.01	0.59	0.31	0.07	0.04
Februāris	1.18	0.63	0.43	0.08	0.04
Marts	1.24	0.63	0.47	0.09	0.05
Aprīlis	1.52	0.77	0.57	0.12	0.06
Jūnijs	1.67	0.88	0.60	0.13	0.06
Septembris	1.68	0.78	0.70	0.14	0.06
Oktobris	1.70	0.75	0.74	0.14	0.07
Novembris	2.05	0.96	0.84	0.17	0.08
Decembris	3.98	2.43	1.18	0.22	0.15
1992					
Janvāris	6.22	3.55	2.01	0.42	0.24
Februāris	8.79	4.48	3.20	0.77	0.34
Marts	11.00	5.44	4.17	0.97	0.42
Aprīlis	12.31	6.19	4.49	1.16	0.47
Maijs	14.41	7.32	5.31	1.23	0.55
Jūnijs	16.63	8.80	5.78	1.41	0.64
Jūlijs	19.13	10.29	6.18	1.93	0.73
Augusts	19.96	11.04	6.24	1.91	0.77
Septembris	22.71	12.28	6.94	2.62	0.87
Oktobris	27.49	13.94	8.05	4.45	1.05
Novembris	31.62	15.95	8.51	5.95	1.21
Decembris	32.58	16.06	9.09	6.18	1.25
1993					
Janvāris	34.36	16.66	9.82	6.56	1.32
Februāris	35.62	17.25	10.27	6.73	1.37
Marts	36.74	17.81	10.64	6.88	1.41
Aprīlis	36.97	17.96	10.68	6.91	1.42
Maijs	35.27	17.53	10.67	5.71	1.36
Jūnijs	36.69	18.74	10.75	5.79	1.41
Jūlijs	37.60	17.91	10.81	7.44	1.44
Augusts	36.27	16.48	10.95	7.45	1.39
Septembris	36.90	16.71	11.25	7.52	1.42
Oktobris	38.04	17.24	11.59	7.75	1.46
Novembris	42.05	19.24	12.44	8.75	1.62
Decembris	44.62	20.39	13.71	8.8	1.72
1994					
Janvāris	47.47	22.07	14.48	9.09	1.83
Februāris	48.86	22.88	14.90	9.2	1.88

Marts	49.89	23.35	15.23	9.39	1.92
Aprīlis	50.36	23.03	15.61	9.78	1.94
Maijs	50.38	22.58	16.07	9.79	1.94
Jūnijs	50.79	22.96	16.02	9.86	1.95
Jūlijs	52.04	23.02	16.96	10.05	2
Augusts	52.68	22.96	17.30	10.4	2.02
Septembris	52.90	22.65	17.32	10.89	2.03
Oktobris	52.81	22.25	17.51	10.98	2.03
Novembris	53.98	22.88	18.20	10.82	2.08
Decembris	55.79	23.97	18.73	10.94	2.15

	Kopējie izdevumi	pārtika	Citas patēriņa preces	Pakalpojumu	Citi izdevumi
1995					
Janvāris	57.61	25.24	19.05	11.1	2.22
Februāris	59.82	26.60	19.62	11.3	2.3
Marts	61.32	27.18	20.14	11.64	2.36
Aprīlis	62.77	27.38	20.88	12.1	2.41
Maijs	63.62	27.10	21.19	12.88	2.45
Jūnijs	64.69	27.48	21.32	13.4	2.49
Jūlijs	65.38	27.47	21.78	13.62	2.51
Augusts	63.85	25.63	22.04	13.72	2.46
Septembris	64.84	25.48	22.99	13.88	2.49
Oktobris	65.81	25.78	23.50	14	2.53
Novembris	67.48	26.48	23.96	14.45	2.59
Decembris	68.68	27.21	24.19	14.64	2.64
1996					
Janvāris	70.19	27.38	24.31	15.8	2.7
Februāris	71.78	28.13	24.85	16.04	2.76
Marts	73.09	28.96	25.27	16.05	2.81
Aprīlis	73.40	29.07	25.42	16.09	2.82
Maijs	74.22	29.67	25.56	16.13	2.86
Jūnijs	75.08	30.16	25.89	16.14	2.89
Jūlijs	74.98	29.09	26.66	16.35	2.88
Augusts	73.76	27.66	26.83	16.43	2.84
Septembris	73.89	27.30	27.17	16.58	2.84
Oktobris	74.67	27.22	27.65	16.93	2.87
Novembris	74.99	27.27	27.89	16.95	2.88
Decembris	75.29	27.38	28.03	16.98	2.9
1997					
Janvāris	76.88	27.92	28.67	17.33	2.96
Februāris	77.40	28.15	28.93	17.34	2.98
Marts	77.98	28.26	29.24	17.48	3
Aprīlis	78.34	28.28	29.46	17.59	3.01
Maijs	78.79	28.48	29.51	17.77	3.03
Jūnijs	79.49	29.00	29.61	17.82	3.06
Jūlijs	79.12	28.28	29.67	18.13	3.04
Augusts	78.78	27.40	29.79	18.56	3.03
Septembris	79.05	27.18	30.07	18.76	3.04
Oktobris	79.44	27.36	30.25	18.77	3.06
Novembris	79.92	27.65	30.42	18.77	3.08
Decembris	80.12	27.78	30.49	18.77	3.08

1998

Janvāris	80.85	27.72	31.15	18.87	3.11
Februāris	81.24	27.85	31.34	18.93	3.12
Marts	81.88	27.94	31.34	19.3	3.15
Aprīlis	81.81	28.15	31.47	19.04	3.15
Maijs	82.13	28.22	31.68	19.07	3.16
Jūnijs	83.27	28.88	31.72	19.47	3.2
Jūlijs	82.95	28.42	31.82	19.52	3.19
Augusts	82.23	27.63	31.89	19.55	3.16
Septembris	82.27	27.27	32.11	19.58	3.16
Oktobris	82.14	27.10	32.26	19.62	3.16
Novembris	82.49	27.20	32.41	19.71	3.17
Decembris	82.65	27.14	32.57	19.76	3.18
gada vidējais	82.16	27.79	31.81	19.37	3.16

	Kopējie izdevumi	pārtika	Citas patēriņa preces	Pakalpojumu	Citi izdevumi
--	---------------------	---------	--------------------------	-------------	------------------

1999

Janvāris	83.51	27.31	33.13	19.87	3.21
Februāris	83.69	27.26	33.32	19.9	3.22
Marts	83.57	27.02	33.43	19.91	3.21
Aprīlis	83.11	26.52	33.47	19.92	3.2
Maijs	83.41	26.88	33.40	19.92	3.21
Jūnijs	83.90	27.17	33.45	20.05	3.23
Jūlijs	82.72	26.14	33.34	20.05	3.18
Augusts	82.12	25.51	33.38	20.07	3.16
Septembris	82.34	25.37	33.49	20.31	3.17
Oktobris	83.04	25.71	33.77	20.36	3.19
Novembris	83.59	26.12	33.80	20.45	3.22
Decembris	83.36	26.08	33.62	20.44	3.22
gada vidējais	83.20	26.42	33.47	20.10	3.20

2000

Janvāris	84.40	26.34	34.21	20.6	3.25
Februāris	84.76	26.55	34.17	20.78	3.26
Marts	84.29	26.11	34.16	20.77	3.24
Aprīlis	84.59	25.90	34.21	21.23	3.25
Maijs	84.53	25.85	34.20	21.23	3.25
Jūnijs	84.87	26.21	34.16	21.24	3.26
Jūlijs	84.53	26.00	34.00	21.27	3.25
Augusts	83.87	25.62	33.75	21.27	3.23
Septembris	84.09	25.45	34.11	21.29	3.23
Oktobris	84.36	25.57	34.23	21.32	3.24
Novembris	84.68	25.55	34.53	21.34	3.26
Decembris	84.68	25.65	34.23	21.54	3.26
gada vidējais	84.47	25.90	34.16	21.16	3.25

2001

Janvāris	85.33	26.43	34.15	21.47	3.28
Februāris	85.04	26.46	33.69	21.63	3.26
Marts	85.45	26.50	34.07	21.59	3.29
Aprīlis	85.86	26.80	34.30	21.46	3.3
Maijs	87.15	27.63	34.57	21.60	3.35
Jūnijs	87.90	28.31	34.59	21.62	3.38
Jūlijs	87.11	27.76	34.37	21.63	3.35
Augusts	86.36	27.12	34.27	21.65	3.32
Septembris	87.88	27.67	35.23	21.60	3.38
Oktobris	88.02	27.67	35.36	21.61	3.38

Novembris	88.37	27.86	35.47	21.64	3.40
Decembris	88.63	28.47	35.09	21.66	3.41
gada vidējais	86.92	27.39	34.60	21.60	3.34
2002					
Janvāris	90.78	29.41	36.22	21.65	3.49
Februāris	89.73	29.13	35.48	21.67	3.45
Marts	89.00	28.81	35.14	21.62	3.42
Aprīlis	88.88	28.40	35.44	21.63	3.42
Maijs	89.09	28.57	35.40	21.69	3.43
Jūnijs	88.84	28.42	35.30	21.70	3.42
Jūlijs	88.30	27.95	35.23	21.73	3.39
Augusts	86.29	26.29	34.92	21.76	3.32
Septembris	87.41	26.39	35.79	21.87	3.36
Oktobris	88.70	26.68	36.82	21.79	3.41
Novembris	88.82	26.97	36.72	21.72	3.41
Decembris	89.29	27.14	37.02	21.70	3.43
gada vidējais	88.76	27.85	35.79	21.71	3.41
	Kopējie izdevumi	pārtika	Citas patēriņa preces	Pakalpojumu	Citi izdevumi
2003					
Janvāris	91.16	27.46	38.07	22.13	3.51
Februāris	91.70	27.59	38.29	22.29	3.53
Marts	92.40	27.54	38.99	22.32	3.55
Aprīlis	93.21	27.46	39.71	22.5	3.6
Maijs	94.09	27.85	40.11	22.5	3.6
Jūnijs	94.75	28.52	40.02	22.56	3.6
Jūlijs	94.14	28.13	39.58	22.81	3.62
Augusts	93.00	27.21	39.28	22.93	3.58
Septembris	93.74	26.78	40.29	23.06	3.61
Oktobris	94.56	26.72	40.95	23.26	3.63
Novembris	94.95	26.89	41.11	23.30	3.65
Decembris	94.77	27.12	40.54	23.46	3.65
gada vidējais	93.54	27.44	39.75	22.76	3.60
2004					
Janvāris	95.71	27.78	40.43	23.82	3.68
Februāris	96.24	28.52	40.17	23.85	3.70
Marts	97.71	28.79	41.35	23.81	3.76
Aprīlis	98.19	29.04	41.48	23.89	3.78
Maijs	98.89	29.27	41.74	24.08	3.80
Jūnijs	99.31	29.80	41.61	24.08	3.82
Jūlijs					
Augusts					
Septembris					
Oktobris					
Novembris					
Decembris					

Izvilums no Ekonomikas ministrijas sagatavotās “**Tautsaimniecības vienotās stratēģijas**” 2003. gada 28. oktobra projekta 2.1. tabulas, kas parāda, cik samērā tālu Latvija atrodas no jaunās ekonomikas (patentu maz, augsto tehnoloģiju nozaru īpatsvars minimāls):

Rādītāji	Pašreizējais līmenis				Mērķis		
	Latvijā		ES-15 vidējais		Īstermiņā (2004.g.)	Vidējā termiņā (līdz 2010.g.)	Ilgtērmiņā (līdz 2030.g.)
	rādītājs	gads	rādītājs	gads			
2.	EFEKTĪVAS UN KONKURĒTSPĒJĪGAS NOZARU STRUKTŪRAS IZVEIDOŠANAS STIMULĒŠANA						
Inovatīvo uzņēmumu skaits rūpniecībā (% pret visiem uzņēmumiem)	23	1999-2001 (vidēji)	51	1996	25	45	50
Augsto tehnoloģiju produkcijas eksports (% no kopējā rūpniecības produkcijas eksporta)	6,6	2002	20	2001	6,8	9	20
IKP uz vienu nodarbināto (% no ES vidējā)	33,86	2002	100	2002	35	60	100
Darba spēka vienības izmaksas (% no ES vidējā)	12	2000	100	2000	14	70	100
2.1.	<i>Cilvēkresursu attīstība:</i>						
Valsts izdevumi izglītībai (% no IKP)	5,9	2001	8,07	2001 (Zviedrija)	6	7	8
Mūža izglītība:							
iedzīvotāju skaits (no 25 līdz 64 gadiem), kas ir iekļauti apmācībā (% no visiem iedzīvotājiem 25-64 gadu vecumā)	8,4	2002	8,4	2002	9	10	20
Zinātniskā grāda ieguvušo skaits (vecumā no 20 līdz 29 gadiem uz 1000) iedzīvotājiem)	7,6	2001	8,2	2001 (Vācija)	7,8	8,0	8,0

Rādītāji	Pašreizējais līmenis				Mērķis			
	Latvijā		ES-15 vidējais					
	rādītājs	gads	rādītājs	gads	Īstermiņā (2004.g.)	Vidējā termiņā (līdz 2010.g.)	Ilgttermiņā (līdz 2030.g.)	
2.2.	<i>Produktīvās kapacitātes paaugstināšana</i>							
	Izdevumi pētniecībai un izglītībai (R&D):							
	kopējie iekšzemes izdevumi pētniecībai un attīstībai (% no IKP)	0,44	2001	1,99	2002	0,5	1,5	3
	Kopējie iekšzemes izdevumi pētniecībai un attīstībai – pa finansēšanas avotiem:							
	uzņēmumu finansējums – (% no kopējiem iekšzemes izdevumiem R&D)	18,28	2001	55,53	1999	18,5	40	70
	valsts finansējums – (% no kopējiem iekšzemes izdevumiem R&D)	49,97	2001	35	1999	50	45	23
	ārvalstu finansējums – (% no kopējiem iekšzemes izdevumiem R&D)	31,75	2001	7,31	1999	31,5	15	7
	Patenti:							
	patentu iesniegumu skaits Eiropas Patentu birojā (EPB) (uz milj. iedzīvotājiem)	7,574	2001	161,1	2001	7,8	50	100
	patentu iesniegumu skaits, kas ir finansēti no ASV Patentu un preču zīmju biroja (uz milj. iedzīvotājiem)	0,845	2001	80,1	2001	0,9	5	20
	Interneta pieejamības līmenis:							
	mājsaimniecībās (mājsaimniecību daļa kam ir internets mājās) (%)	2,3	2001	40,4	2002	3	40	80
	uzņēmējiem (uzņēmēju daļa kam ir pieejams internets) (%)	26,4	2001	79,5	2002	40	80	95

Rādītāji	Pašreizējais līmenis				Mērķis		
	Latvijā		ES-15 vidējais		Īstermiņā (2004.g.)	Vidējā termiņā (līdz 2010.g.)	Ilgtermiņā (līdz 2030.g.)
	rādītājs	gads	rādītājs	gads			
2.3.	<i>Rūpniecības nozaru struktūra (pēc pievienotās vērtības)</i>						
Zemo tehnoloģiju nozares (%)	71	2002	30	2002	–	50	Tuvu ES vidējai struktūrai
Vidējo tehnoloģiju nozares (%)	24	2002	51	2002	–	40	
Augsto tehnoloģiju nozares (%)	5	2002	19	2002	–	10	

Raksturīgākās jaunās ekonomikas iezīmes.

Raksturlielumi	Vecā ekonomika	rūpnieciskā	Jaunā ekonomika	zināšanu
TIRGI				
Ekonomiskā attīstība	Pastāvīga un lineāra, viegli paredzama		Nepastāvīga – īpaši strauji mainīga ar eksplozijai līdzīgu uzplaukumu un strauju norietu un haotiska – ekonomisko izmaiņu virziens nav precīzi paredzams	
Tirgus izmaiņas	Lēnas un lineāras		Ātras un neparedzamas	
Produktu un tehnoloģiju dzīves cikls	Ilgs		Īss	
Galvenie ekonomikas virzītāji	Lielie rūpnieciskie uzņēmumi		Nelielas inovatīvas, uz zināšanām bāzētas, uzņēmēj sabiedrības	
Konkurences redzesloks	Vietējs		Pasaules hiperkonkurence	
Konkurence: nosaukums	spēles	Izmērs: Lielais apēd mazo	Ātrums: Ātrais apēd lēno	
Mārketing: nosaukums	spēles	Apjoma mārketing	Diferencēta pieeja katram pircējam	
UZŅĒMUMS				
Biznesa temps	Lēns		Ātrgaitas ar pircēju vēlmju paredzēšanu	
Uzsvars uz	Stabilitāti		Mainīgu vadību	
Biznesa attīstības pieeja	Stratēģiskā piramīda: vīzija, misija, mērķi, darbības plāni		Izdevību virzīta dinamiska stratēģija	
Veiksmes rādītājs	Peļņa		Tirgus kapitalizācija	
Ražošanas organizācija	Masu produkcija		Elastīga un ātri saražojama produkcija (bez uzglabāšanas)	
Galvenie virzītājspēki	augsmes	Kapitāls	Resursi: cilvēki, zināšanas, iespējas	
Galvenie virzītājspēki	inovāciju	Pētniecība	Pētniecība, sistēmiskas inovācijas, zināšanu vadība, integrācija, jauna biznesa veidošana, mēģinājumu stratēģijas, jauni biznesa modeļi	

Raksturlielumi	Vecā rūpnieciskā ekonomika	Jaunā zināšanu ekonomika
Galvenie tehnoloģiju virzītājspēki	Automatizācija un mehanizācija	Informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, e-business, datorizēts dizains un ražošana
Konkurences priekšrocību galvenie avoti	Pieeja izejmateriāliem, lēts darbaspēks, kapitāls pārveidei, izmaksu samazinājums pateicoties ekonomikas mērogam	Īpašas izdevības, izcila institucionālā sakārtotība, virzīšanās ar ātrumu; cilvēku resursi, patērētāju partnerība, stratēģiju dažādība, konkurētspējīgas stratēģijas
Trūkstošais resurss	Finanšu kapitāls	Cilvēkkapitāls
Lēmumu pieņemšana	Vertikāla	Sadalīta
Inovāciju procesi	Periodiski, lineāri	Pastāvīgi turpinās, ir sistēmiski
Ražošanas koncentrācija	Iekšējs process	Pilnīga piegāžu ķēde
Stratēģiskas savienības ar citām firmām	Retas, "ēju viens" uzskatu kopa	Komandas veidošana, lai savāktu visus resursus
Organizatoriskā struktūras	Hierarhiskas, birokrātiskas, funkcionālas, piramīdas struktūra	Savstarpēji saistītas apakšsistēmas, elastīgas, pārejošas no viena otram, strādājošo pilnvarošana, horizontāla vai tīkla struktūra
Biznesa modelis	Tradicionālais: komandē un kontrolē	Jaunais: fokusētais un cilvēkiem, zināšanām un saskaņotību
DARBASPĒKS		
Vadīšana	Vertikāla	Dalīta: strādājošo pilnvarošana un pašvadīšana
Darba spēka raksturojums	Galvenokārt vīrieši, augsts īpatsvars pusapmācīto un neizglītoto	Nav dzimumu diskriminācijas; augsts īpatsvars augsti izglītoto
Prasmes	Vienveidīgas, standarta	Daudz prasmju, elastība
Izglītības prasības	Prasme vai diploms	Nepārtraukta mācīšanās
Vadības un strādājošo attiecības	Konfrontācija	Kooperācija, darbs komandā
Nodarbinātība	Stabila	Atkarīga no tirgus iespējām vai riska faktoriem
Strādājošos redz kā	Izmaksas	Investīcijas

ANKETA

ekspertu aptaujai par IKP izmaiņām (milj. Ls)

Izejas informācija:

Iekšzemes kopprodukts (IKP)	1999	2000	2001	2002
Kopējais				
Rūpniecības ieguldījums IKP (ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde) un apstrādes rūpniecība				

	2003 (fakts)	2005 (progn.)	2010 (progn.)
Summārais rādītājs			
RAŽOŠANAS IEGULDĪJUMS:			
* preču un pakalpojumu izlaides vērtība			
* Starppatēriņš:			
- ražošanā izlietoto pirktu preču un pakalpojumu vērtība			
- produktu nodokļi, ko pieskaita kopējai pievienotai vērtībai (nodokļi, kurus maksā produkcijas realizācijas brīdī – t.i. pievienotās vērtības (apgrozījuma) nodoklis, muitas un akcīzes nodoklis			
IZLIETOJUMA IEGULDĪJUMS:			
* valsts iekšējais izlietojums (pārvaldes un personiskie izdevumi galapatēriņam, kā arī kopējā kapitāla uzkrāšana)			
* starpība starp preču un			

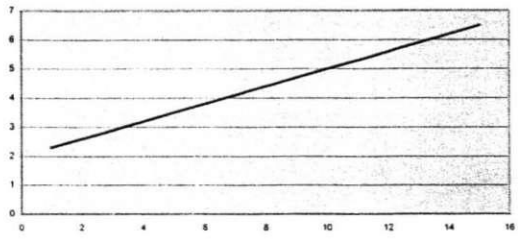
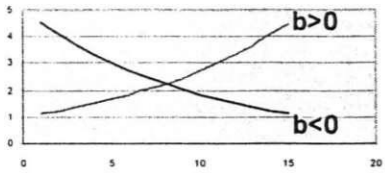
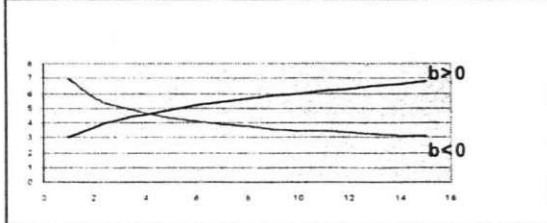
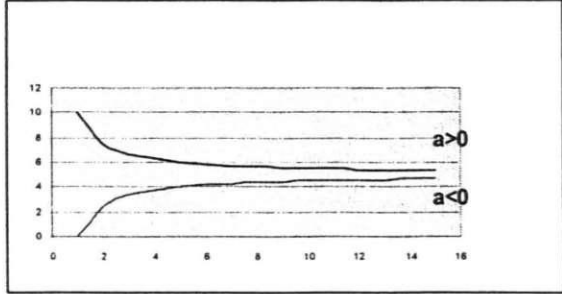
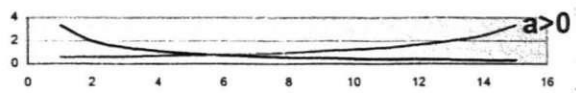
pakalpojumu eksportu un importu			
IEŅĒMUMU IEGULDĪJUMS:			
* Apkopotā informācija par ekonomiskās darbības primārajiem ieņēmumiem:			
- atlīdzība nodarbinātajiem			
- ražošanas nodokļi un ieņēmumi, kas sākotnēji paliek ražotāja rīcībā – darbības koprezultāts un jauktais kopieņēmums			

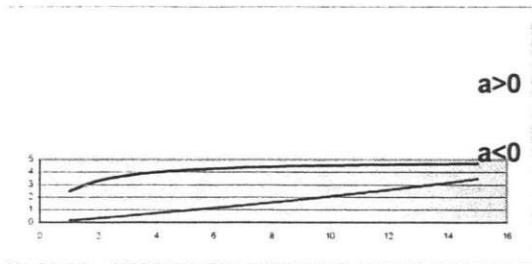
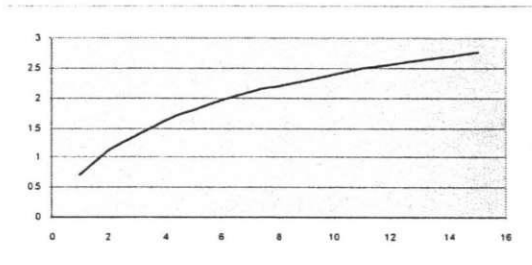
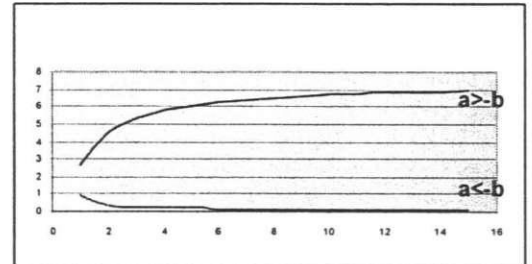
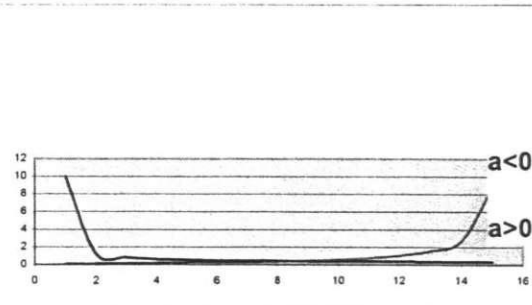
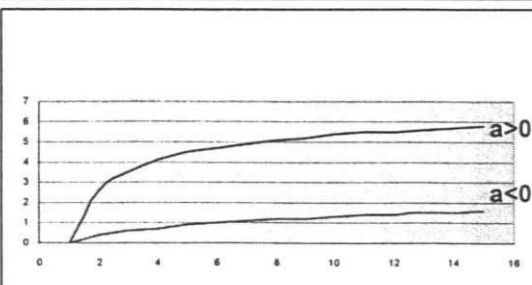
Paskaidrojumi:

1. Galapatēriņa izdevumos iekļautajos pārvaldes izdevumos tiek iekļauti visi no budžeta finansētie izdevumi, ieskaitot arī tos, kas nodrošina iedzīvotājiem sniegtos individuālos bezmaksas pakalpojumus. Personiskajā galapatēriņā jāieskaita tikai tos patēriņa priekšmetus un pakalpojumus, ko iedzīvotāji samaksājuši no saviem līdzekļiem vai arī saražojuši paši
2. Mājsaimniecības jauktais kopieņēmums ietver ne tikai uzņēmuma īpašnieka kā uzņēmēja peļņu, bet arī nosacītu atlīdzību par īpašnieka un viņa ģimenes locekļu darbu, kas nav nošķirams no peļņas

PATEICAMIES PAR ATSAUCĪBU !

MODELS TO DESCRIBE THE DATA

No.	Name of curved line	Equation	Form of curved line
1.	Linear	$y = ax + b$	
2.	Exponential	$y = a \exp[bx]$	
3.	Power	$y = ax^b$	
4.	Hyperbolic (I type)	$y = \frac{a}{x} + b$	
5.	Hyperbolic (II type)	$y = \frac{1}{ax + b}$	<p style="text-align: right;">$a < 0$</p>

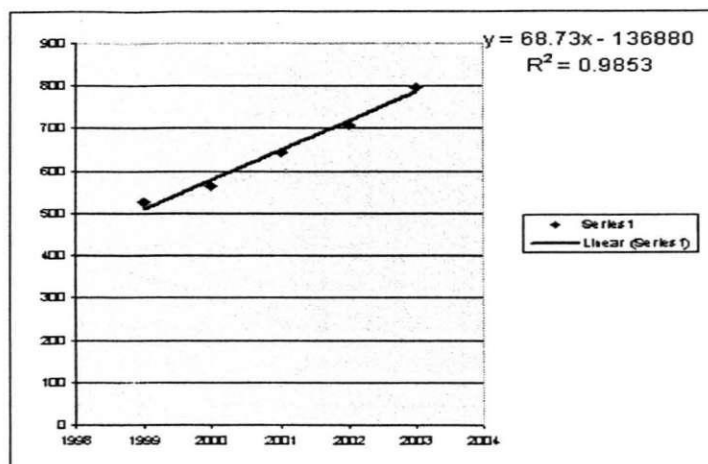
6.	Hyperbolic (III type)	$y = \frac{x}{ax + b}$	
7.	Logarithmic	$y = a \ln[x] + b$	
8.	S-shaped	$y = \exp\left(\frac{a}{x} + b\right)$	
9.	Inversely logarithmic	$y = \frac{1}{a \ln[x] + b}$	
10.	Log-hyperbolic	$y = \frac{\ln[x]}{a \ln[x] + b}$	

Transformations of the Models to Equivalent Linear Model

No.	Name of curved line	Equation	Transformations to equivalent linear model
1.	Linear	$y = ax + b$	$x' = x$ $y' = y$
2.	Exponential	$y = a \exp[bx]$	$x' = x$ $y' = \ln y$
3.	Power	$y = ax^b$	$x' = \ln x$ $y' = \ln y$
4.	Hyperbolic (I type)	$y = \frac{a}{x} + b$	$x' = \frac{1}{x}$ $y' = y$
5.	Hyperbolic (II type)	$y = \frac{1}{ax + b}$	$x' = x$ $y' = \frac{1}{y}$
6.	Hyperbolic (III type)	$y = \frac{x}{ax + b}$	$x' = x$ $y' = \frac{x}{y}$
7.	Logarithmic	$y = a \ln[x] + b$	$x' = \ln x$ $y' = y$
8.	S-shaped	$y = \exp\left(\frac{a}{x} + b\right)$	$x' = \frac{1}{x}$ $y' = \ln y$
9.	Inversely logarithmic	$y = \frac{1}{a \ln[x] + b}$	$x' = \ln x$ $y' = \frac{1}{y}$
10.	Log-hyperbolic	$y = \frac{\ln[x]}{a \ln[x] + b}$	$x' = \ln x$ $y' = \frac{\ln x}{y}$

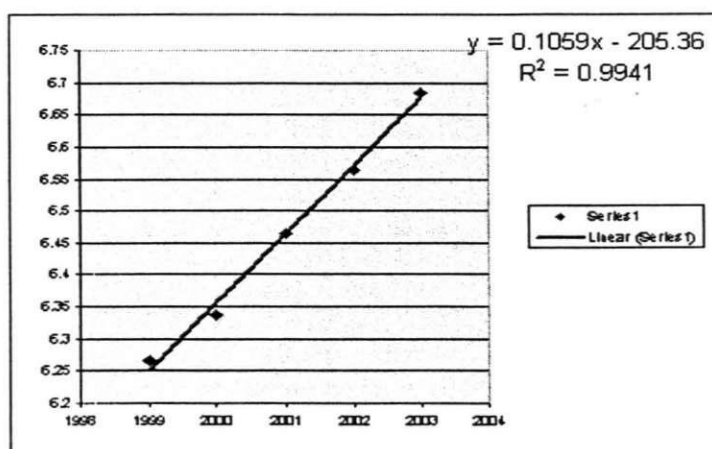
Linear

x	y
1999	526.4
2000	566.1
2001	642.4
2002	708.4
2003	798.9

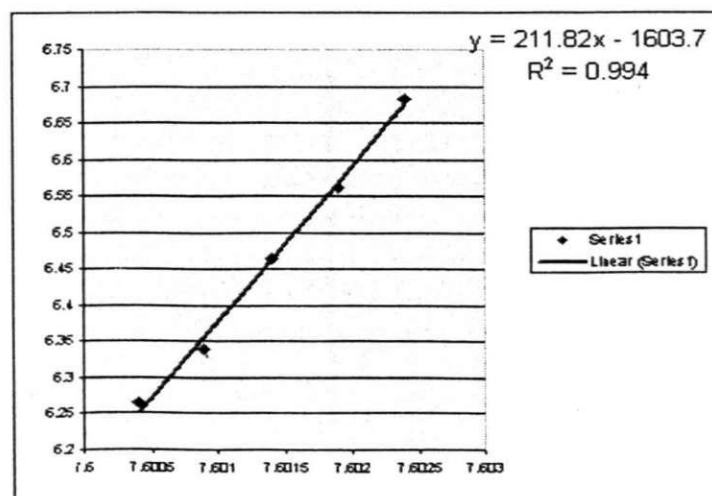
Exponential

x	lny
1999	6.266061
2000	6.338771
2001	6.465211
2002	6.563009
2003	6.683236

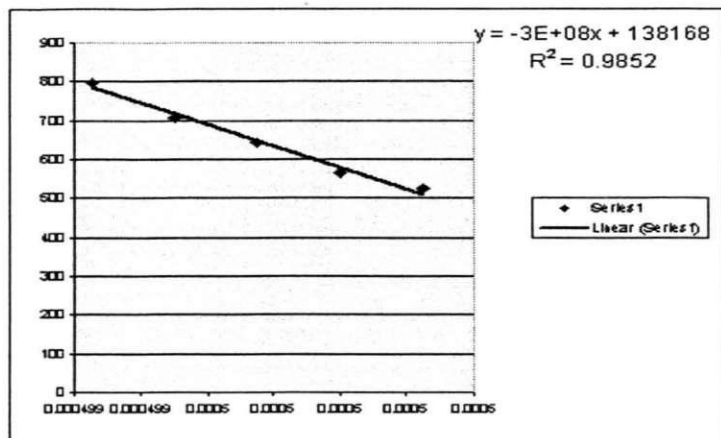
Power

lnx	lny
7.600402	6.266061
7.600902	6.338771
7.601402	6.465211
7.601902	6.563009
7.602401	6.683236

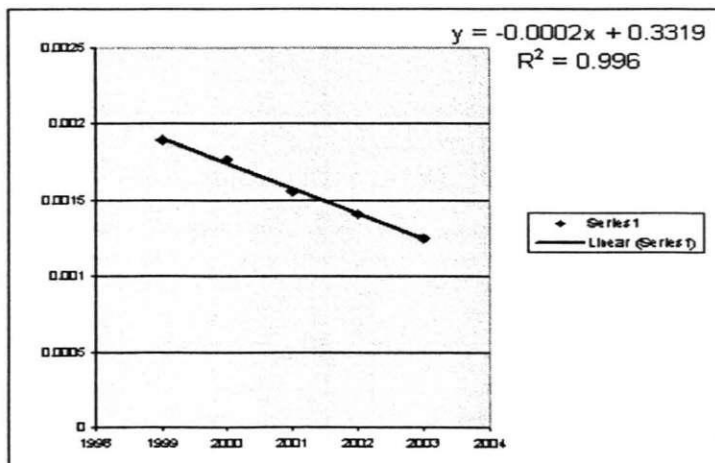

Hyperbolic (I type)

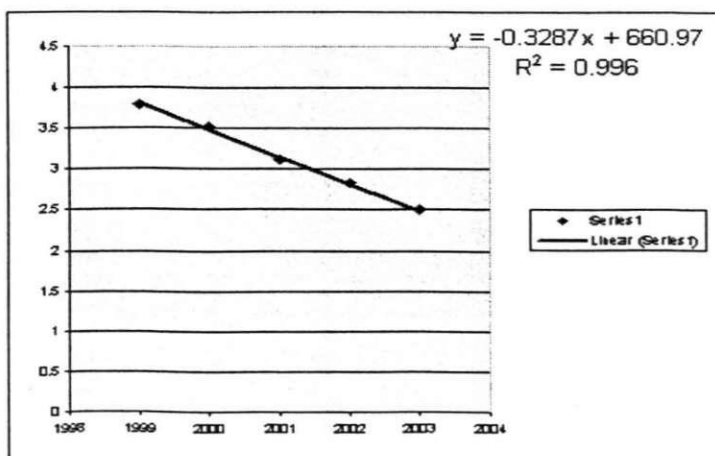
1/x	y
0.0005	526.4
0.0005	566.1
0.0005	642.4
0.0005	708.4
0.000499	798.9

Hyperbolic (II type)

x	1/y
1999	0.0019
2000	0.001766
2001	0.001557
2002	0.001412
2003	0.001252

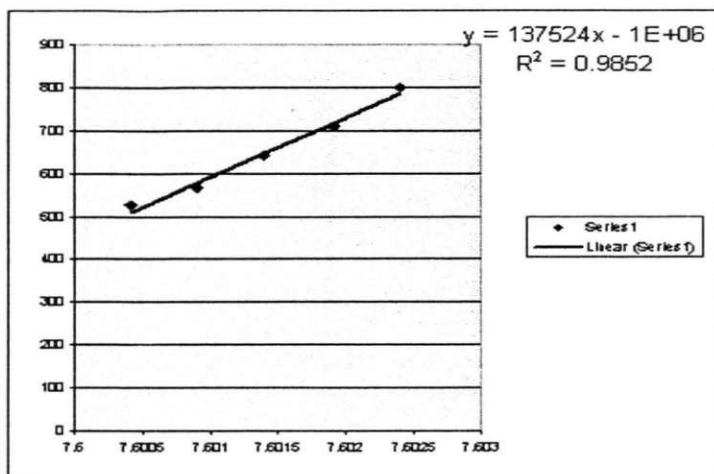
Hyperbolic (III type)

x	x/y
1999	3.797492
2000	3.532945
2001	3.114882
2002	2.826087
2003	2.507197

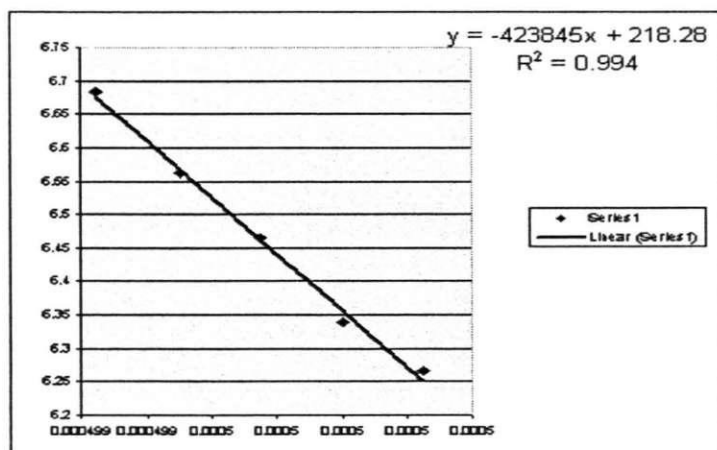
Logarithmic

lnx	y
7.600402	526.4
7.600902	566.1
7.601402	642.4
7.601902	708.4
7.602401	798.9

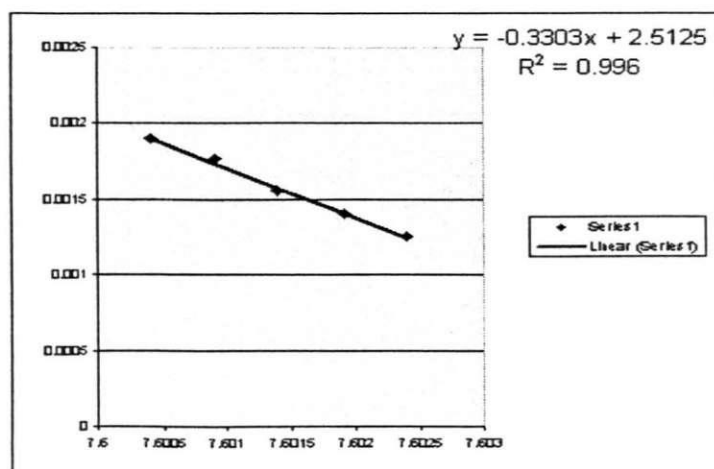
S-shaped

1/x	lny
0.0005	6.266061
0.0005	6.338771
0.0005	6.465211
0.0005	6.563009
0.000499	6.683236

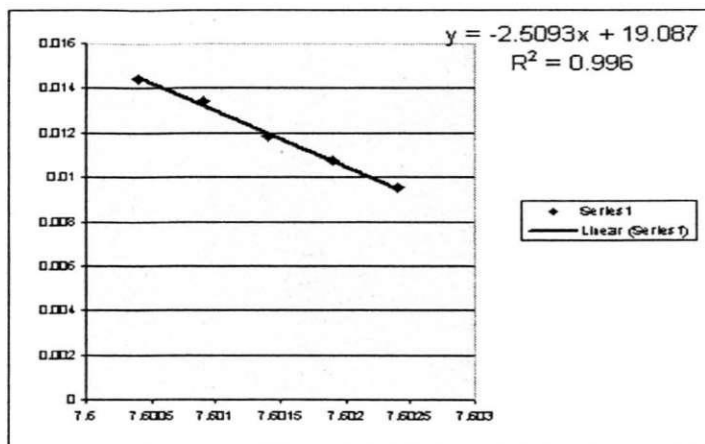
Inversely logarithmic

lnx	1/y
7.600402	0.0019
7.600902	0.001766
7.601402	0.001557
7.601902	0.001412
7.602401	0.001252

Log-hyperbolic

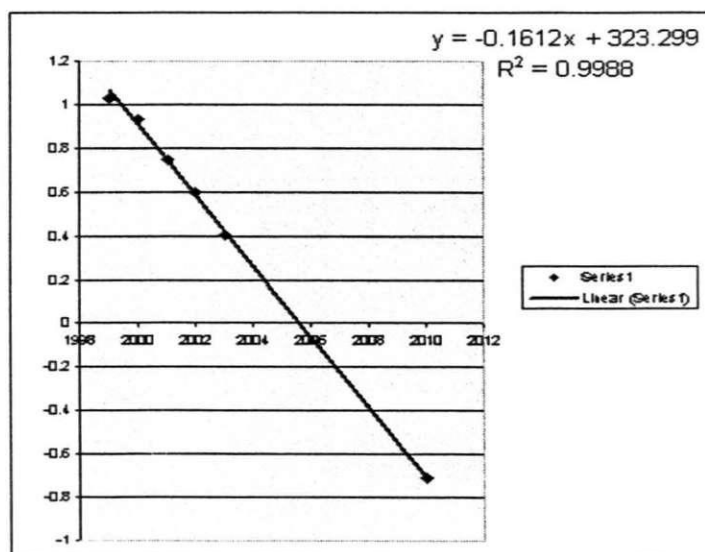
lnx	(lnx)/y
7.600402	0.014438
7.600902	0.013427
7.601402	0.011833
7.601902	0.010731
7.602401	0.009516

Perla-Rīda trenda modelis

x	y
1999	526.4
2000	566.1
2001	642.4
2002	708.4
2003	798.9

x	y'
1999	1.029402
2000	0.929383
2001	0.748263
2002	0.600628
2003	0.407757

$$\tilde{y}_t = \frac{c}{(1+a \cdot e^{-bt})}$$

Perla-Rīda trenda modelis

x=t	y=ȳ _t
1999	526.4
2000	566.1
2001	642.4
2002	708.4
2003	798.9
2010	1342.15

$$\tilde{y}_t = \frac{c}{1+a \cdot e^{-bt}},$$

$$\frac{c}{\tilde{y}_t} - 1 = a \cdot e^{-bt},$$

$$\ln\left(\frac{c}{\tilde{y}_t} - 1\right) = \ln a - bt,$$

$$y' = d't + b'.$$

x=t	y'
1999	1.029402
2000	0.929383
2001	0.748263
2002	0.600628
2003	0.407757
2010	-0.71305

